

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

VIBY SOGNS HISTORIE

I

AF
AUGUST F. SCHMIDT

UDGIVET AF VIBY KOMMUNE
1942

VIBY SOGNS HISTORIE

I

AARHUS
KONGSVANG BOGTRYKKERI
1942

VIBY SOGNS HISTORIE

I

AF
AUGUST F. SCHMIDT

UDGIVET AF VIBY KOMMUNE
1942

INDHOLDSFORTEGNELSE:

Forord	7
Indledning	8
Overfladeforhold	9
Oldtidsminder	12
Stednavne og Bebyggelse	25
Kongsgaarden i Viby	30
Hellig Nils og hans Kilder	34

*

Poul Rasmussen: Viby Kirke	41
" " Viby Kirkes økonomiske Historie ...	53
" " Præstegaarden, Præsteenkesædet, Præsternes Indtægter	66
" " Præsterne Jens Lauridsen Mariager og Chr. Jensen Viby.....	73
Præsterne i Viby efter 1686	103
Menighedsraadet	119

*

Skolevæsenet	121
Skolekommissionen	139
Lars Bjørnbak	140
Viby Folkebibliotek	152

Kommunalbestyrelsen	155
Sogneraadsmlemmer	159
Sogneraadsmænd	171
Tre Viby-Borgere	193

Sognefogeder	200
Sogneraadslokaler og Funktionærer	202
Træk af Viby Grandelavs Historie	206
*	
Brandvæsen og Branddamme	213
Veje, Gader og Trafikforhold	217
Fattigvæsenet	224
Viby Optagelseshjem	229
Jens Juul: Viby Sogns Sygekasse	231
*	
Jens Juul: Viby Gasværk	235
Viby Elektricitetsværk	237
Kommunal Badeanstalt	240
Vandværker	241
Rensningsanlægget	242
*	
Viby Anlæg	244
Kvindernes Eg	245
*	
Fabriksvirksomheder	246
Fællesforeningen for Danmarks Brugsforeningers Fabrikker i Viby	252
Hørskætteriet „Linum“	264
*	
Viby Brugsforening	266
Lidt om Butikshandelen	267
*	
Pengeinstitutioner	269
*	
Statistiske Oplysninger	271
*	
Navneregister	279
Sagregister	284
Efterskrift	287

FORORD

Hermed udsendes 1. Del af *Viby Sogns Historie*, indeholdende Oplysninger om Topografi, Oldtidsfund, Stednavne og Bebyggelse. Endvidere gives der Beskrivelse af Resterne af Viby middelalderlige Kongsgaard, af Sognets hellige Kilder og af Kirken. I Tilslutning hertil anføres der personalhistoriske Oplysninger om Viby-Præsterne siden Reformationen, ligesom der ogsaa gives en Fremstilling af Skolevæsenets Historie. — Da Bogen offentliggøres i Anledning af 100-Aars Jubilæet for Sogneforstanderskabets Indførelse — fra 1867 Sogneraad (det første Sogneforstanderskabsmøde i Viby holdtes 5. Januar 1842) — bliver der navnlig skrevet udførligt om Sognets Historie i det sidste Aarhundrede. Ikke mindst meddeles der Oplysninger af kommunal og personalhistorisk Art, idet der bliver givet Skildringer af Institutioner og Forhold, der har betydet Fremskridt, og som er nødvendige i et moderne Bysamfund. En Række af Kommunens førende Mænd i det svundne Aarhundrede vil der blive givet kortfattede, instruktive Levnedstegninger af. Det mest kendte Navn, der i afvigte Aarhundrede var knyttet til Viby, var *Lars Bjørnbak*, hvorfor Biografien af ham er forholdsvis omfattende. Da en af vort Lands største Fabrikvirksomheder er blevet lagt i Viby Sogn, vil der selvsagt ogsaa blive skrevet relativt udførligt herom. Her tænkes naturligvis paa *Fællesforeningen for Danmarks Brugsforeningers Fabrikker*. Ogsaa anden Fabrikvirksomhed vil blive omtalt, ligesom der vil blive meddelt Enkeltheder om den Betydning, det har haft for Viby Sogn, at det har nært Naboskab til Aarhus. — Marselisborg Godshistorie og Sognets gamle Landsbyhistorie vil blive udførligt behandlet i et 2. Bind af Viby Sogns Historie, der antagelig vil fremkomme om faa Aar.

Under Udarbejdelsen af nærværende Bog har jeg mødt stor Forstaaelse og Hjælp hos ledende Personligheder og ældre Mennesker i Viby. Deres Navne er med Tak nævnt paa de rette Steder trindt om i Værket. Det maa være mig tilladt her i Forordet at fremhæve Sogneraadformand *Jens Juul* og Kæmner *Jens Larsen*, der begge har vist Sagen en særlig Velvilje og Interesse. Ogsaa til denne Bog har Historikeren *Poul Rasmussen*, Risskov, med vanlig Dygtighed leveret Bidrag.

INDLEDNING

Viby Sogn i Ning Herred grænser i Øst til Aarhus Købstadsjorder, i Syd til Holme og Tranbjerg Sogne, mod Vest til Kolt Sogn (fra hvilket sidste det delvis skilles ved Dødeaa og Bøgeskov Bæk), mod Nord til Hasle Herred (Aaby Sogn), fra hvilket det skilles ved noget af Brand Sø og Aarhus Aa. Sognet er nu 1083 Hektar i Udstrækning. Det er blevet stærkt formindsket ved gentagne Indlemmelser af Arealer til Aarhus By (Forstaden Frederiksbjerg 1. Januar 1874 og Marselisborg m. v. 1. Januar 1899). Viby Kirke ligger ca. 4 km SV for Aarhus. Aarhus Amt udgjorde i Middelalderen Dele af Aabo Syssel, hvori Viby Sogn laa. Ved Reformationen 1536 oprettedes Aarhusgaards Len, der i det mindste i Slutningen af det 16. Aarhundrede bestod af Hasle, Vester-Lisbjerg, Hads og Ning Herreder. Fra 1660 blev Aarhusgaard Len til Havreballegaard Amt og forenedes 1671—83 med Stjernholm og Kalø Amter, hvorefter de to første fulgtes sammen til 1799, da Aarhus Amt oprettedes, bestaaende af det tidligere Havreballegaard Amt, Skanderborg Amt m. v.

Viby er en egen Sognekommune, delt i tre Sognefogeddistrikter og har Tingsted i Aarhus. Sognet hører under Retskreds Ning Herred m. m. (Aarhus), Politikreds Ning Herred og Hads Herred (Odder), Aarhus Amtsstuedistrikt, Marselisborg Lægekreds, Hads og Ning Herreders Skattekreds, Ning Herreds Vurderingskreds, Gammel-Aarhus Amts 4. Folketingskreds, 1. Forligskreds og 4. Udskrivningskreds' 241. Lægd. I gejstlig Henseende er Viby Sogn nu et eget Pastorat. Kirken tilhører Sognekommunen. Tidligere hørte Tiset Sogn til som Anneks (ved Kongebrev, der i øvrigt blev uden Virkning, af 12. November 1660 henlagdes de to Sogne til Domsognet i Aarhus); ved Reskript af 7. Juni 1873 blev Tiset et eget Pastorat. Fra 1. Januar 1868 udgør Viby en egen Sognekommune. Pastoratet hører til Hads og Ning Herreders Provsti, Aarhus Stift. Sognet har bymæssig Bebyggelse, idet Viby med Viby-Terp regnes som Forstad til Aarhus. 5. November 1940 havde Viby Sogn 7959 Indbyggere.

OVERFLADEFORHOLD

Viby Sogns Jorder er mod Syd og Vest højtliggende, dels bakkede, dels jævne (Bjerget, 64 Meter). De er afvekslende sandede og lerblandede med Underlag af Grus og Ler. Mod Nordvest ligger *Viby Høskov* (25 ha), der er et yndet Sommerudflugtssted, med Udsigt over Brabrand Sø.¹⁾ Langs Aarhus Aa, Dødeaa og ved Brabrand Sø er der store Engstrækninger. Mod Nord ligger Gaasemose.

Sognet, der ligger paa Sydaffaldet af Aarhusdalen, fik sine Overfladeformer dannede under Isen og ved dens Tilbagestrækning for 12—14000 Aar siden. Det var under den sidste Istid, Aarhusdalen, der særtegner Landskabet her, fik sin Udformning.

En særlig Istunge strakte sig gennem denne Dal og vestpaa. De store Mængder af Smeltevand, der under Isen fulgte Dalen i Vest, kom frem ved Spidsen af Istungen ved Pittersø og strømmede som en Flod mod Sydvest og Vest gennem de den Gang isfyldte Søer, Ravnsø og Knudsø, til Gudenaas ved Ry Station. Da Isen var borte, og Landet var befriet for dens Tryk, maatte nødvendigvis Vandstrømmenes Retning blive den modsatte, fra Højdepartierne inde i Landet *mod Øst* til Kattegat. Brabrand Sø er den sidste Rest af en svunden Fjord i Aarhusdalen, der er en typisk Fjorddal, dog med et paafaldende snævert Indløb, der paa

1) I 1867 forhandlede man om at fælde hele Høskoven. I Sogneraadet gik man dog ikke ind herpaa, dels fordi den er den eneste Skov mod Vest og giver Læ, og dels virker smukt i Landskabet. I Sogneraadetsprotokollen for 2. Januar 1868 svarer man paa C. Hviids Andragende om Tilladelse til at rydde Høskoven mod at Ejeren af Kalbygaard ved Laasby, Kammerraad Lange, tilplanter et lignende Areal, med følgende Ord: „Sogneraadet erkendte, at Viby Høskov ligger noget udsat for Nordvestvinden, og at dens Areal i og for sig egner sig lige saa godt til Ager som til Trækultur. Imidlertid maatte man formene, at Skoven, der ligger i Kommunens vestlige Side, hvor der findes saa lidt Skov, vel fortjente at bevares som saadan, da den afgiver ikke ubetydeligt Læ for den tilliggende Mark og efter sin Beliggenhed ved Søen maa betragtes som en stor Prydelse for Landskabet. Det bør derfor erindres, at bemeldte Skov for faa Aar tilbage har en særdeles god og sluttet Bestand af alle Træsarter og navnlig af Ege, der var af god Vækst og Beskaffenhed.“ — Dette Sogneraadets Svar har man nu kun Grund til at være glad for.

sine Steder ikke er meget bredere end 100 Meter. Paa Fjordens Strækning mellem Viby og Aaby har den antagelig intet Sted været meget mere end 1 km bred. I *Stenalderen* naaede Saltvandet ca. 11 km ind, altsaa hen til omkring ved Skibygaard Vest for Aarslev. Vandet stod da 1½ m højere i Brabrand Sø end i vore Dage. Allerede samtidig med „Stenaldersænkningen“ begyndte den saakaldte Nutidshævning, som endnu varer ved. Den Del af Danmark, der ligger Sydvest for en Linie trukket fra Nissum Fjord til Falster, sænker sig stadig, og hvad der ligger Nord og Øst for denne Linie, har stadig hævet sig. Det er denne Hævning, der efterhaanden har reduceret Aarhus-Fjorden til et Dalstrøg med Enge og Aaløb og med den 201 Hektar store Brabrand Sø.

I Egnen Syd for Aarhus-dalen er det landskabelige Indtryk, man modtager, anderledes uroligt end Nord for Dalen, hvor et typisk Morænefladelandskab, opbygget af frugtbart Moræneler, er blevet afsat af en rolig afsmeltende Is. I Syd er det første Indtryk, man faar, nærmest en forvirret Blanding af runde og langstrakte Dale, afløbsløse Dale og Erosionskløfter mellem hinanden. Ved lidt nøjere Undersøgelse kan man dog finde en Udviklingslinie i alt dette. Grundlaget er i Virkeligheden det samme som Nord for Dalen. Staar man ved Hasle og ser over mod Viby-Terp og Holme, øjner man der ovre et jævnt Terræn i nogenlunde samme Højde som det, man staar paa: en naturlig Fortsættelse; kun er Forbindelsen skaaret bort af Aarhusdalen. Og gaar man on ved Kragelund Teglværk lige Nord for Skaade og ser mod Nord, har man ganske det samme Indtryk. Ogsaa Jordbunden er den samme: Moræneler. Men hen over hele Moræne'ersterrænet her oppe fra og ned til Dalens Bund ligger dels frit, dels støttet op mod Bakkeskraaningene en Mængde runde *Bakkeknolde* af groft Grus i opskruede Lag, tit med et tyndt Morænelag over. Desværre er nu mange af dem forsvundet, da de efterhaanden graves bort, idet Materialet egner sig fortrinlig til Vej- og Bygningsanlæg. He't inde i den nuværende Aarhus By laa Bakken med Wallensteins Skanse. Foruden adskillige navnløse Høje er der Teghøj lige Vest for Observatoriet, *Skibhøj* og *Ashøj*, hver paa sin Side af Skanderborgvejen tæt inden for Viby, *Grusbakke* og *Ravnsbjerg* uden for denne By, *Gøfthøj* lidt længere mod Nord. Disse og andre Høje i Egnen viser, at Isens yderste, afsmeltede Parti længe stod stille. Efter at Isranden havde trukket sig et Stykke mod Syd, maaske endnu mens stillestaaende, smeltende Is laa over det stærkt opblødte Terræn, gjorde Isen et Fremstød, skubbende en vældig Morænemasse med sig, saa at der dannede sig en mægtig Randmoræne: Jelshøjpartiet, ogsaa kaldet Holme Bjerge. At en vis Mængde Is imid-

lertid naaede et Stykke ind over Landet, ser vi paa det Lag Moræneler, der dækker de runde Grusbakker i Terrænet Sydvest og Vest for Aarhus. Vi træffer det Øst for Stautrup. Herfra strakte det sig ned over Skrænterne mod *Døde Aa* og *Høskovmark*, hvor der ligger en typisk morænedækket Grusbakke. Foran mod Nord ligger *Rugholm*, flad, øformet, dannet af vandrette Gruslag uden Moræne over, en Dannelse som „Terrasserne“ længere Vest og Nord paa. Syd om den har Isdækket haft sin Grænse; denne bøjer nu mod Nord, idet vi træffer Morænelaget hen over alle de smaa øformede Bakker, der ligger østligere, i Dalens yderste Del: *Lundsbjerg*, hvorover Viby—Aabyvejen nu gaar, *Eskelund* Nord for *Gaasemosen* = Viby Mose, Øen paa hvis Vestende Aaby ligger og Øen med *Fiskerhuset*, nu næsten bortgravet for at give Plads til Rangerbanegaarden. Vidnesbyrd om Vekslen mellem Land og Hav i hine fjerne Tider har man ved Gravninger og Boringer fundet forskellige Steder, saaledes i Gaasemosen (Viby Mose). Her fandt man i Juli 1917 ved Mosearbejde i Sumpørvt et *Bæverskelet* (nu paa Aarhus naturhistoriske Museum) fra Sten- eller Bronzealder. I en vis Dybde: ÷ 1,10 m til ÷ 2,20 m øverst Ferskvandsdynd, nederst Brakvandsdynd. ÷ 2,20 m til ÷ 6,00 m Saltvandsdynd med Hjertemusling, Blaamusling, Strandsnegl. ÷ 6,00 m til ÷ 6,80 m Tørv dannet i Ellekrat. Herunder Sand fra Afsmeltningstiden. — Her findes stadig et, dog hyppigst sandet, Saltvandslag mellem to Tørvelag. Dette har flere Gange foranlediget Forstyrrelser og Besvær under forskellige Jordarbejder, f. Eks. ved Anlægget af Hammelbanen (aabnet 1902), hvor man troede, at Sandet var fast nok til at bygge paa; men dette gav efter, da det hvilede paa Tørv og Dynd, og først da man ved lang Tids Paafyldning af Jord fik dette til at hvile paa Istidslagene, faldt Dæmningen i Ro og blev sikker.²⁾

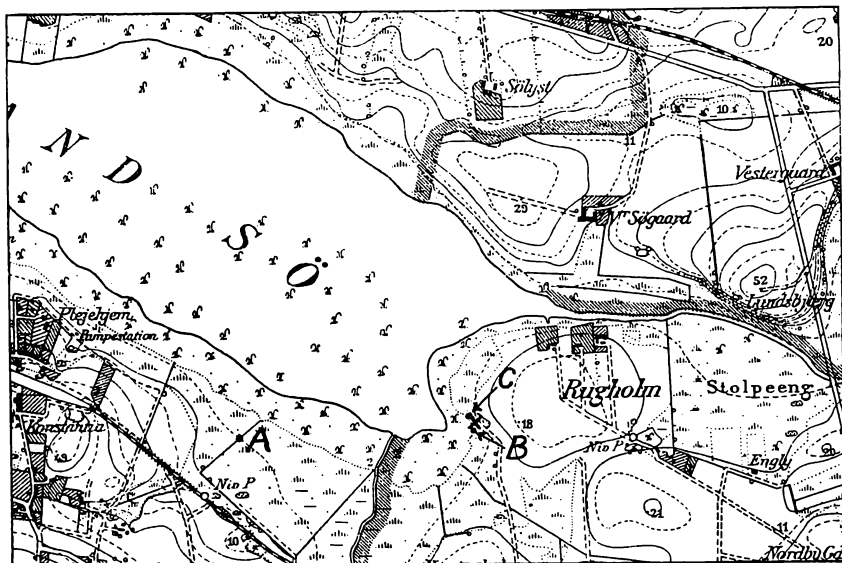
²⁾ Efter J. Mathias Møller i „Aarhus gennem Tiderne“ I (1939), 24—33. Jfr. Ingvart Ullerup: Aarhus—Hammel—Thorsø Jernbane gennem 40 Aar (1942), 20. Richard Falsterbo: Midsommersaga (1939), 22.

OLDTIDSMINDER

Fra Viby Sogns nuværende Omraade er der kun gjort faa Oldtidsfund. Til Gengæld er det ene af Fundene overordentligt betydningsfuldt, hvorfor vi først skal høre om dette. Fundets hævdvundne Navn er „Brabrandfundet“, fordi dets Findested er den lille, lave Halvø *Rugholm* ved Brabrand Søs sydøstre Bred i Viby Sogn. Fundet burde kaldes *Rugholm-Fundet*, men Arkæologerne har vel syntes, det var mest praktisk at nævne det efter den Sø, ved hvis Bred det fandtes, og nu kan det næppe lykkes at ændre ved Fundets Navn.

I Oktober 1900 henledtes Opmærksomheden paa *Rugholm* (Mtr. Nr. 11 b af Viby), der ejedes af Gaardejer, Amtsraadsmedlem N. L. Møller, idet Stadsingeniør Jørgensen indleverede paa Aarhus Museum nogle Oldsager, der var fundne ved Gravning af en Vandledningsgrøft paa

Egnen ved *Rugholm*. (Efter Danmarks Geologiske Undersøgelse. Autoriseret Reproduktion efter Geodætisk Instituts Maalebordsblad).

Rugholm. Aarhus Museum underrettede derpaa Nationalmuseet, hvis Undersøgelser af Fundstedet blev gennemførte i Aarene 1903—04 under Ledelse af Arkæologen *Thomas Thomsen*, bistaaet af Geologen *Axel Jessen*. Resultaterne af deres Undersøgelser blev offentliggjort i en stor Afhandling i Aarbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie (1906), S. 1—74.

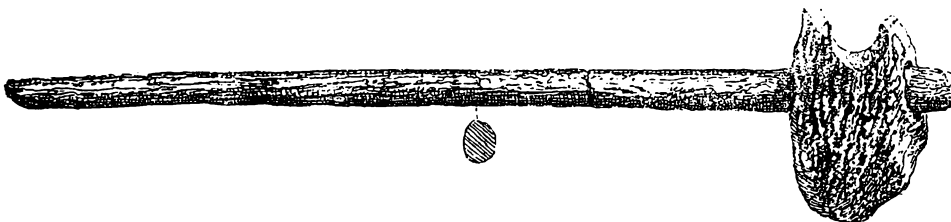
Undersøgelsesfeltet ligger tæt ved den rørbevoksede Sø ved den vestre Fod af en rund, lav Højning (Toppen 5,65 m over Havet): Rugholm, der har været en virkelig, vandomflydt Holm i Brabrandfjorden i det saakaldte Litorinahavs Tid. Stedet maa have afgivet gunstige Livs-

Udgravningen af Oldtidsfundet paa Rugholm 1903
Den sivgroede Søbred i Baggrunden.

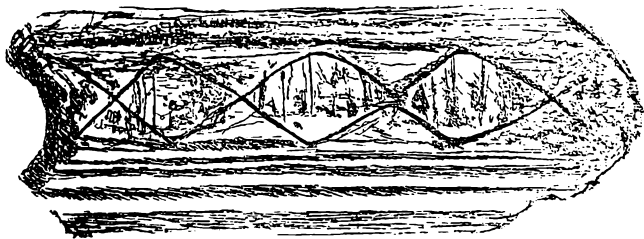
betingelser for de primitive Stenaldermennesker, der som Viby Sogns første Befolkning her har haft deres Boplads. De Jordlag, hvori der paa Rugholm fandtes Oldsager, indeholder en stor Mængde Muslinger og Snegle, som lyser stærkt frem i det mørke Dyndlag. Dog er dette Skallag ikke opdyngtet af Mennesker som i Køkkenmøddingerne, men er en naturlig Aflejring. De fundne Østersskaller var nemlig lukkede, d. v. s. Dyrene har faaet Lov til at dø en naturlig Død. Heller ikke staar vi over for en Boplads i Ordets strenge Betydning; thi alle Oldsagerne er fundne i marine Lag; de maa altsaa være kastede ud i Fjordens Vand, hvor de er sunket ned mellem de naturlige Aflejringer. Da deres Tal er

stort, og de findes i de forskellige Lag — de fleste dog i Dyndet — ligger det nær at formode, at der i lange Tider har været en Boplads i Nærheden, formodentlig paa den Del af Rugholm, der ragede op over Vandet. Her er der endnu ikke foretaget nogen Undersøgelse, men Oldsager af samme Type som dem i Strandaflejringerne er opsamlede paa Holmens Overflade. Da Dybden paa Findestedet, da Vandstanden var højest, maa have været 1—1,5 m, har Bopladsens Folk kastet deres Affald temmelig langt ud i Vandet. — Thomas Thomsen har gjort meget omhyggelig Rede for den store Mængde af Redskaber og Affald, der blev optaget ved Undersøgelsen. De tilhører alle det Kulturtrin, som

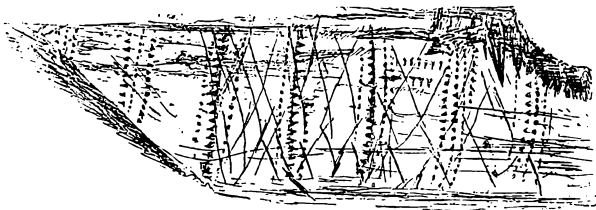
Økse af Hjortetak.

man efter det store Fund paa Vesthimmerlands Kyst kalder Ertebøllekulturen. Den bredæggede Økseform „Skivespalteren“ fandtes i et overordentligt stort Tal, ikke mindre end 266 Stykker, men meget faa Kærneøkser (14) og af slebne Trindøkser af Grønsten (5). Af utilhuggede Flækker, Stenalderfolkets lettest forarbejdede Redskab, fandtes

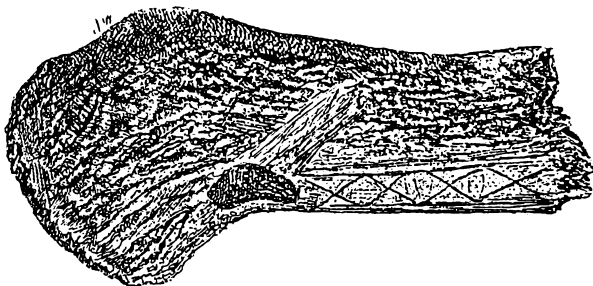
Ornamenteret Partil af Hjortetaksøkse.

1602 Stykker, mens Tallet paa de tildannede: Flækkeskrabere, -knive, -save, -bor og Tværpile er 130, deraf 102 Skrabere. Dertil kommer 49 Skiveskrabere — og 13 større Bor; endelig er der optalt 932 Flintblokke og -knuder, som Flækker og Spaaner er slaaet af, og ca. 30,000 Stykker Flintaffald. Af Hjortetaksøkser blev der optaget 28, hvoraf 2 maa frem-

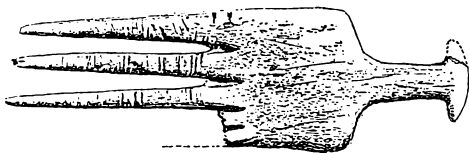
Ornamenteret Parti af Hjortetaksøkse.

hæves. Den ene er en i Skaftullet afknækket Nakkeende, der er gennemboret paany og skæftet med en Hasselkæp, saa den kunde bruges som Kølle. Den anden, hvis Æg er afknækket, er ornamenteret paa den ene Side med en Række indridsede Rhomber, paa den anden med Punkt-

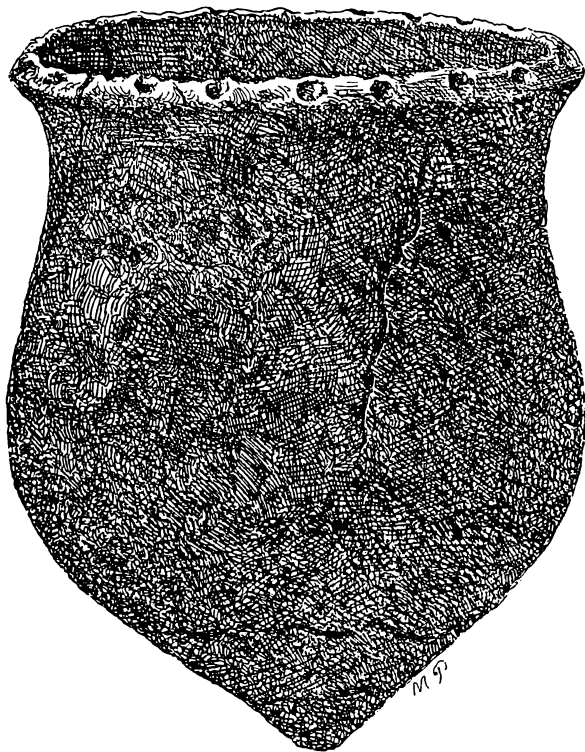
Ornamenteret Hjortetaksøkse.

rækker. Benredskaberne var heller ikke talrige; fremhæves kan 2 smukke lange Benspidsler, 2 Albuebensdolke, 1 femtandet Kam og nogle runde Skiver, der er skaarne ud af Uroksens og andre store Dyrs Skulderblade. Mens man andetsteds kun har fundet smaa Brudstykker af Erte-

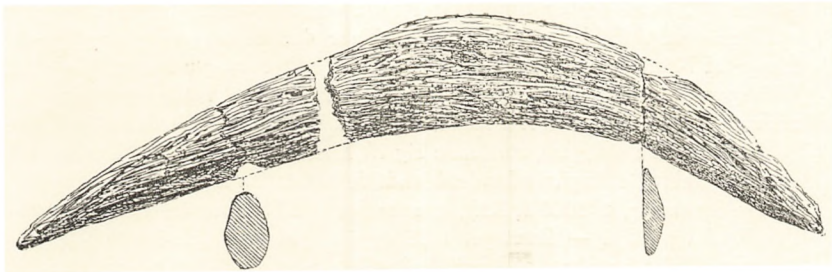
Benkam.

bøllekulturens svagt brændte Lerkar, er det her lykkedes af Skaar fundne paa et enkelt Sted at sammensætte et næsten helt Lerkar, der er 25 cm højt; det har spids Bund, og i dets Rand er der Negleindtryk. Vort Kendskab til primitiv Stenalderkultur er ved dette heldige Fund

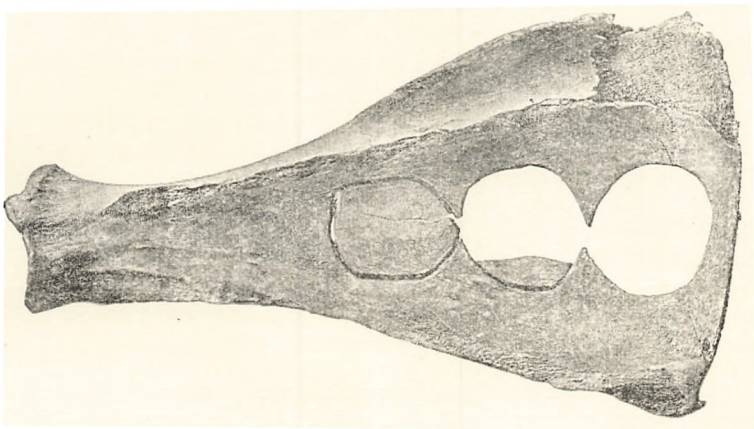
Lerkar. 26 cm højt med en Diam. ved Mundingen paa 23 cm.
Bugens Tværmaal 23,7 cm.

forøget med en ny, vigtig Redskabstype; men langt interessantere er de mange Træsager, som det plastiske Fjorddynd har konserveret for os; særlig mærkværdigt er et 41 cm langt, krumt *Kastetræ*, der er tilspidset i begge Ender. Det ligner meget Australnegerens Boomerang, der er saa snildt formet, at den kan vende tilbage til Udgangspunktet, hvis den ikke rammer det tilsigtede Maal. En hel Række paa uensartet Maade krummede og i begge Ender tilspidsede Træstokke opfattes af Thomsen som *Fiskeredskaber*. Endvidere er der et langt Brudstykke af en *Aske-træsbue*, en lille Kølle og en Mængde tilspidsede Sager, hvoraf nogle fandtes liggende i det Lag, der betegner den højeste Vandstand, medens andre stod lodret med Spidsen nedad. Maaske en Slags Bundgarns-

Kastevaaben.

pæle (?). — Om Beboernes *Jagtbytte* fortæller talrige Knogler. Flest er der af Kronhjorte, derefter kommer Vildsvin, Urokse (venstre Skulderblad) og Raadyr. Sjældnere forekommer Elsdyr, Hund, Sæl, Delfin, Ræv, Vildkat, Hesteknogler og Bjørn. Af *Menneskeknogler* fandtes kun et Stykke af en Hjerneskal, et Midtstykke af et Albueben og et Midt-

Venstre Skulderblad af en Urokse.

stykke af et Spoleben. — Fundmassen anses for Affald, der fra Boplassen paa det faste Land er blevet kastet ud i Vandet. Det er aldeles forbavæende, hvor faa velformede og hele Redskaber, der findes. Om de 266 Skiveøkser siger Thomsen, at det gennemgaaende er daarlige Eksemplarer. Kun 13 har en saa frisk Æg, at de kan være ubrugte; de fleste er mere eller mindre medtagne af Brug, og 91 er knækkede og ubrugelige. Det samme Forhold gentager sig ved de andre Redskabsgrupper. Mislykket, slidt eller knækket — altsaa modent til Kassering — er

næsten alt, hvad der er fundet af Redskaber. De fleste Knogler maa opfattes som Affald fra Maaltiderne. Naar der er saa overordentlig mange af Kronhjort, er det sikkert, fordi dette Dyr smagte saa godt. — Oldsagernes Aflejring i de mange Lag viser tydeligt, at mange paa hinanden følgende Slægtled har kastet Affald ud i Fjorden paa dette Sted.

Medens man tidligere, støttende sig til Thomsens og Jessens Undersøgelser, anbragte Rugholmfundet blandt de ældste fra Ertebøllekulturen (ældre Stenalder, o. 5000 f. Kr.), er man nu ved Pollenundersøgelser af Fundsted og Fund — foretaget 1936 og 1937 af J. Troels-Smith¹⁾ — kommet til det Resultat, at Rugholmfundet er ca. 2000 Aar yngre end tidligere antaget. Det stammer fra Midten af den yngre Stenalder (ca. 2500 f. Kr.), og er altsaa henved 5000 Aar gammelt!

Parti af Udgravningsbænk. Mellem den svære Egegren og de bagved liggende Stager ses Træpaaner fra Tilhugning. (Aarbøger for nordisk Oldkyndighed 1906, hvorfra de øvrige Ill. til Rugholmfundet ogsaa er laant).

Selv om Fundet ved Rugholm er saa meget yngre end tidligere antaget, maa Arkæologerne fastholde, at de Fiskere og Jægere, hvis Affald man har fremdraget her, stod paa et andet og lavere Kulturtrin end den agerdyrkende Befolkning paa Højlandet, der har kunnet bygge de store Stengrave og forme de fortrinligt slebne Flintøkser og skønne Lerkar; men de indrømmer Muligheden af, at to Befolkningsgrupper paa meget forskellige Kulturtrin har kunnet leve samtidigt ved Siden af hinanden. „Vi kommer saaledes i langt højere Grad til at regne med parallelt

¹⁾ J. Troels-Smith: Pollenanalytisk Datering af Brabrand-Fundet (Danmarks Geologiske Undersøgelse. IV Rk. Bd. 2. Nr. 16. 1937). Jfr. Johs. Brøndsted: Danmarks Oldtid I (1938), 171.

løbende Kulturer end med en Trinfølge af Kulturer, der efterhaanden afløser hinanden. Paa et vist Tidspunkt, i ældre Jættestuetid, maa vi regne med at have haft Ertebøllekultur ved Øernes og Østjyllands Kyster, Gudena-Kultur ved Midt- og Vestjyllands Vandløb, Stengravs-kultur inde i Landet paa Øerne, i Øst- og Nordjylland og i enkelte Strog i Vestjylland, hvor i øvrigt Enkeltgravskulturen begynder at trænge erobrende frem" (Therkel Mathiassen). — Den nye Datering af Rugholmfundet forklarer de fremdragne Okse- og Hesteknogler, som man tidligere mente havde (i hvert Fald for Hestens Vedkommende) tilhørt ikke tæmmede Dyr. Storstensgravenes Bondefolk har formodentlig haft tamme Heste og Køer, der kan have endt deres Liv ved Rugholm. Bibliotekar *Ejler Haugsted* har til sin Fremstilling²⁾ af Rugholmfundet føjet denne slaaende Bemærkning: „Mon Forskellen mellem de to Befolkningselementers ydre Kultur har været meget større end mellem Højadel og Almue i Enevældens Tid? Hvis vi nu gør det Tankeeksperiment, at Gammel Estrup var styrtet sammen paa Staldmesteren, Grev Jørgen Scheels Tid, da det stod i sin fulde Pragt (ca. 1780), og at en Arkæolog 2—3000 Aar senere gravede Tomten ud og derpaa sammenlignede Fundene herfra med, hvad der var fundet paa en Fiskerhyttes Plads nede ved Grundfjord, mon saa ikke en i den „typologiske“ Skole opdraget Arkæolog vilde have henført de to Fund til forskellige Perioder i den Tids hævdvundne kronologiske System?“ —

Paa Vibys Grund har i de senere Aar cand. pharm. S. Seiersen fundet adskillige Flækker og andre Sager af udpræget Ertebøllepræg, bl. a. et Brudstykke af en Benspids med indborede Ornamenter paa begge Sider³⁾. Paa Nordvesthjørnet af *Eskelund*, en Ø i den fordums Fjord og ca. 900 m Øst for Rugholm, er af Tandlerne *Gustav Rud* sporet en virkelig Boplads, hvor der fandtes Flintflækker, Spaaner og Flintaffald af saavel „Skrivekridts“-Flint som Flint af „Nyere Kridt“. I Jordlagene forekom sammen med Flintmaterialet talrige Østersskaller, Skaller af Blaamusling, Hjertemusling og endelig *Litorina litorea* (Strandsnegl), der endog forekom særdeles hyppigt. Af særlig Interesse er en *Økse af Hjortetak* fra samme Sted, dog fra et dybere Jordlag. Øksen har

²⁾ E. Haugsteds Redegørelse (paa Grundlag af Thomsens og Jessens Arbejde) er i alt væsentligt Forudsætningen for ovenanførte populære Fremstilling af Brabrandfundet. Se „Aarhus gennem Tiderne“ I (1939), 40—45. Fundet er ogsaa udførligt omtalt af Gustav Rud i Aarhus Stifts Aarbøger (1924), 126—141. Jfr. Traps Danmark, 4. Udg., VII, 220. Erik Arup: Danmarks Historie I (1925), 15. Aug. F. Schmidt: Brabrand og Aarslev Sognes Historie I (1937), 5—7.

³⁾ Aarhus gennem Tiderne I, 39.

Skaftchul; dens skærende Del er frembragt ved et skraat Snit gennem Takken (Gustav Rud i Aarhus Stifts Aarbøger 1924, 141—42).

Paa Gaarden Skovdals Mark (Matr. Nr. 37) er der i en lille Torvemose sydøst for Gaarden jævnlig gjort Fund af Flintredskaber, for Størstedelen meget beskadigede. Alt fra den yngre Stenalder. Flint-sagerne findes ovenpaa Torvejorden, umiddelbart under den omtrent 45 cm tykke Madjord. Et Redskab fra den ældre Stenalder (Skive-spalter) er fundet paa samme Gaards Mark i Nærheden af Gaarden Marselisborg. Samme Sted er fundet en paa alle 4 Sider tilslæben Ret-okse af Graasten, Aarhus Museums historiske Afdeling Nr. 2963a, samt et Forarbejde til en halvmaaneformet Skraber af Flint, Nr. 2963b⁴⁾.

Oppe paa det højere Land findes Affaldspladser af et andet Præg og med et andet Inventar end de Affaldsdynger, der er fundne paa Bredderne af Stenalderhavets Indskæringer. Disse højereliggende Affaldspladser eller Bopladser falder i to Grupper, de aabne og de dækkede. Saaledes indleverede kort efter at Aarhus Museum i 1861 var traadt i Virksomhed, tre Skoledisciple, hvoraf den ene hed Karl Verner, nogle Flintflækker, Knuder og Blokke, Knogler, Skal'er og Potteskaar, som de havde fundet paa den Bakke, der ved Jernbanen skilles fra Fiskerhuset ved Aaen i Viby Sogn. I 1873 gik Arkæologen Vilhelm Boye sammen med cand. mag. Karl Verner, den senere saa berømte Sprogforsker, og dennes yngre Broder Christian ud paa det samme Sted, hvor de i Overfladen opsamlede Affald fra Tilhugning af Stenredskaber, enkelte hele og en stor Del mer eller mindre beskadigede Flintredskaber, ildskornede Sten, kort sagt Sager, som tyder paa, at der paa dette Sted har boet Mennesker i yngre Stenalder. Paa Bakken ved Fiskerhuset gravede i 1873 de tre nævnte Mænd nogle Huller og fandt ovenpaa Sandet under det ca. 0,5 m tykke Muldrag nogle Flintspaaner. Endvidere har Overretssagfører A. Reeh i 1895 paa det nærliggende *Langenæs* gjort et lignende Fund. Affaldspletter af denne Art rummer et meget ensartet Inventar; der er to Grupper af O'ldsager, som kendetegner dem i Modsætning til Ertebollekulturens Efterladenskaber ved de gamle Fjordbredder. Man finder paa dem alle, flere eller færre, Brudstykker af smukt udformede og tit slæbne Vaaben og Redskaber, tilhørende Storstensgravens, navnlig Jættesuernes Kultur: Tyknakkede Økser af begge Typer, tyknakkede Mejsler, Dolke, Pilespidser og Arbejdsøkser af Graasten.⁵⁾

⁴⁾ Jfr. Aarhus Stifts Aarbøger 1920, 124, 1924, 144.

⁵⁾ Ejler Haugsted i „Aarhus gennem Tiderne“, I, 47.

Af *Storstensgrave* fra yngre Stenalder (Jættestuetid) kendes tre fra Viby Sogn. I Højen *Ashøj*, Nordvest for Vibygaard, var en i 1865 fuldstændig sløjfet Jættestue, 5,25 m lang, 2,3 m bred. En anden fandtes paa *Fredensgaards* Mark, men ogsaa den er nu fuldstændig forsvunden. Paa H. C. Andersensvej (nu Edisonsvej) fandtes i 1926 et Fundament af en ryddet Jættestue. Bevarede Potteskaar viste, at Fundet var fra Jættestuetid. Skaarene findes paa Aarhus Museum. Fundet blev udgravet og undersøgt af *Ejler Haugsted*. Jættestuen er ikke afsat paa de arkæologiske Kort. — Det er om én af disse „Jættestuer“ (paa jydsk „Jyndovne“), Præsten Jens Lauritzon Mariager i sin Indberetning til Oldgranskeren Ole Worm i 1623 beretter følgende: „Haffuer der och værett paa Wieby marck enn *jyndoffuen* aff store steene, wdj huilckenn mandd haffuer brendt døde menniskers been, aff huilcke beens aske mandd tog vdj leergryder och satte samme aske j jordenn.“⁶⁾

Af runde *Jordhøje*, rimeligvis væsentlig fra Bronzealderen, fandtes tidligere (før 1873) ca. 20, hvoraf en halv Snes er sløjfet eller forstyrret ved Gravninger. Særlig Marselisborg Skov (nu indlemmet i Aarhus) har i Nærheden af Kysten været rig paa Høje.⁷⁾ En mægtig Rundhøj, en gammel Gravhøj, muligvis fra Bronzealderen, findes der en Rest af Øst for Fattiggaarden, i Sognets yderste Ende. Højen, der bærer Navnet *Teghøj*, skal have været ca. 7 m høj og 35 m i Tværmaal. I 1893—94 var det tilbagestaende Midtparti ca. 10 m i Tværmaal.⁸⁾ Foruden Rundhøjene kendes der fra Sognet 2 Langhøje, hvoraf den ene er sløjfet, den anden velbevaret. Der er nu kun tre Høje eller Højkonturer at se i Viby Sogn. De er afsatte paa det Højkort, der ledsager *Johs. Brøndstedts* Værk: Danmarks Oldtid. Her er endvidere markeret ca. 18 Høje (fra Sten- og Bronzealder) paa gammel Vibygrund, nu indlemmet under Aarhus.

Under Markflade er fundet Grave fra *Jernalderen*. I Maj 1920 opdagede man tilfældigt under Gravning i Kommunens Grusgrav, der ligger umiddelbart Syd for *Viby Hoskov*, nogle Lerkrukker og talrige Skaar. Paa Foranledning af Sogneraadet blev Fundet indberettet til Aarhus Museum, der straks underrettede Nationalmuseet. Dette lod derefter foretage en Eftergravning paa Stedet under Inspektør *Hans Kjærs* Ledelse. Det viste sig snart, at man her havde en *Jernalderbe-*

⁶⁾ Udgivet af Oluf Nielsen i Danske Samlinger, 2. Rk. VI (1877—79), 153.

⁷⁾ Se nærmere Hans Kjærs Redegørelse i Aarhus Stifts Aarbøger 1920, 108—126.

⁸⁾ 1924, 144.

gravelse (ca. 300—400 e. Kr.) for sig. Desværre var Graven, da Undersøgelsen tog sin Begyndelse, ret stærkt medtaget, og en stor Del Oldsager var fjernet fra deres oprindelige Plads. De Kar, der er fremdraget af Graven, er følgende: En Skaal med fladt Greb, et Bæger med hul Fod, en rundbuet Skaal, en stor Skaal med høje Sider, en mellemstor Vase og en mindre Vase, alle fra den romerske Jernalders Tid. Det Gravfund, der her er Tale om, er — til Forskel fra andre Fund fra romersk Jernalder (som i Jylland er overordentlig hyppige) — af en særegen Interesse. Det skyldes den Omstændighed, at Gravgodset foruden de for den romerske Periode (300—400 e. Kr.) af vor Jernalder saa typiske Lerkar tillige indholdt Typer, der snarest syntes at repræsentere det næste af Jernalderens Afsnit, nemlig *Folkevandringstiden* (ca. 400 e. Kr.). Disse Kartyper er en lille Vase og et mellemstort vaseformet Kar. Af det øvrige Gravgoods skal nævnes et stort krukkeformet Lerkar, et Hankekar og en Kop, alt fra romersk Tid, samt Fragmenter af endnu ca. 4 Kar, endvidere fandtes et Stykke af en Jernknivs Greb og endelig et fladt Stykke Harpiks. Størstedelen af alle disse Oldsager var, som nævnt, allerede fjernet fra Stedet før Nationalmuseets Undersøgelse, af hvilken Grund Fundets videnskabelige Værdi er reduceret i ret betydelig Grad. Oldsagerne opgaves at være fundet i en Grav omgivet af en Stenramme med større Sten for østre og vestre Ende, ca. 1 m under Jordens Overflade. Dette var dog ikke rigtigt. Karrene repræsenterede *to* Grave. Ved Undersøgelsen fremdroges det meste af en tredje, ogsaa forstyrret Grav, hvis Østende dog var borttaget. Dens Længderetning var Øst—Vest. Dybden ca. 0,90 m under Jordoverfladen. Paa Gravens Bund fandtes et Hankekar af plump Forarbejdning, en Lerkrukke samt et Fragment af en stor rundbuet Vase; alt fra „romersk“ Tid. Endvidere fandtes et ubestemmeligt Jernstykke. Fylden over Graven var mørk Jord med indblandede hovedstore Sten. Spredt i denne Fyld var en Del Skaar af mindst 3 forskellige Kar. I Efteraaret 1920 fremkom der ved Pløjning paa Toppen af *Lundshøj* (tæt Sydøst for Odderbanestationen) en Mængde Potteskaar, der stammer fra en lignende Grav.⁹⁾

Ved Gaarden *Væverlund*, der i ældre Tid kaldtes *Søgind*,¹⁰⁾ ved Dodeaaens Dal blev i 1932 fundet en Hankekop og en smuk Bøjlemaal fra Jernaldertidens ældste Afsnit, og i en Grusgrav Nord for Gaarden

⁹⁾ Gustav Rud i Aarhus Stifts Aarbøger 1924, 142—44. Ejler Haugsted i „Aarhus gennem Tiderne“ I, 63.

¹⁰⁾ Maaſke Søgind er en Udvikling af „Soende“, jfr. Dissing paa Mors = „Digets Ende“. Om Indskud af hiatusfyldende g se Brøndum-Nielsen: Gld. Gram. II, S. 283.

blev i 1937 konstateret en Del Grave, der rummede meget knuste og medtagne Skaar.¹¹⁾

Tillæg. I Tilslutning til foranstaaende Fremstilling skal Nationalmuseets Sognebeskrivelse citeres.

Paa Vibygaards Mark, Matr. Nr. 19 a, Nordvest for Gaarden, har ligget en Rundhøj, kaldet „Ashøj“, hvori var en Jættestue. Fundet, der gjordes deri, opbevares i Aarhus Museums historiske Afdeling som Nr. 997, og her hedder det:

„Ved en Rydning paa en Høj havde Ejeren, Proprietær Hviid, truffet et stort Stenkammer; en af Overliggerne blev borttagen, og Ejeren udtog nu 2 Hovedskaller samt en Stenkniv (mrk. a. b. c.). I September 1865 foretog Fulling (Kjøbmand) og Erslev (Overlærer ved Cathedralsskolen E. Erslev, senere Professor) paa Selskabets (det historiske antikvariske Selskab i Aarhus) Vegne en Nedgravning af den halve Del af Gravkammeret. Dette havde en Længde af $5\frac{1}{4}$ M. og en Bredde af $2\frac{1}{3}$ M. Retningen af Langsiderne var fra N—S; mod SØ. findes Indgangen, 62 Cmt. bred og 3,10 M. lang; 3 Overligger. Da de 2 Overligger vare borttagne, fandtes Gravkammeret at være fyldt med Ler, som laa meget fast, og som det derfor var vanskeligt at arbejde i. En Del Skeletter fandtes; men de fleste af dem vare stærkt opløste; under Hovedet af et af dem fandtes en Stenkniv, mrk. d; 2 Hovedskaller blev udtagne nogenlunde hele, mrk. e og f samt 2 andre mrk. g og h; flere Potter af forskjellig Form fandtes rundt omkring i Gravkammeret, mrk. i, k og l; paa Bunden laa adskillige Ravperler, mrk. m, og her fandtes Mærker af Kul. Langt nede i Gravkammeret fandtes 2 Knokler af en Ko samt et Stykke af Underkjæben af et ungt Svin, alt mrk. n, endvidere en Flintflække, mrk. o. Fra den tidligere Gravning fandtes i Jorddyngen paa Højen et Brudstykke af en Stenkniv, mrk. p., og flere Hovedskaller mrk. r.“

Rest af en mægtig Rundhøj, „Teghøj“, Matr. Nr. 7 c., som har været ca. 35 M. i Tværmaal og 7 M. høi. Den tilbagestaaende Rest af Høien er 10 M. i Tværmaal, maalt fra Nord—Syd. Kun Midterpartiet staar nu tilbage.

Rundhøi med Jættestue paa Gaarden Fredensgaards Mark, Mtr. Nr. 26 a, fuldstændig slojft. Rundhøien har været 17 M. i Tværmaal og ca. 3 M. høi. Inde i Midten af Høien var der en meget stor Jættestue med Gang fra SØ. Da Slojftningen, der var begyndt i 1846, hvorved det meste af Gangen odelagdes, atter fortsattes i 1876, bestod Resten af Gangen af 2 ligcoverfor hinanden staaende ca. $1\frac{1}{4}$ M. høie Stene med en Overligger. Kamret var dannet af 6, ca. 2 M. høie, flækkede Sidestene med de afspaltede Sider indad og havde 3 temmelig tynde Overligger.

I Kamret er fundet:

1. Tilhører Gaardens tidligere Eier, Tømmerhandler Jørgensen i Aarhus: 9 tyknakkede Retøkser og 2 slanke do., alle af 15—20 Cmts. Længde, 4 slanke Retmeisler, 20 Cmt. lange, 1 halvmaaneformet Sav og 5 Flintflækker.

¹¹⁾ „Aarhus gennem Tiderne“ I, 63.

2. I Aarh. Mus. hist. Afdlg. Nr. 3015: en Kolle af Graasten, 1 tyknakket Retøkse og en slank Retmeisel.
3. I Samlingen paa Rathlousdal: en flad, kredsrund Skive (S. M. Type 122), 2 tyknakkede Retøkser og flere andre Flintsager.
Ved Gravning i Foraaret 1894 fandtes paa Mtr. Nr. 19 d omtrent 35 Cm. under Jordoverfladen en Del Stenlægninger, som vistnok vare fra Oldtiden. Meddelt af Eieren.
- I Hoskoven, Mtr. Nr. 98: En ødelagt Rundhøi, ca. 8 M. i Tværmaal og 1½ M. høi, bevokset med Bøgetræer. Toppen er afgravet.
„Lundshøi“. Fuldstændig sloifet Rundhøi. Høien sloifedes ved Anlægget af Hads Herreds Banen, og der fandtes da i Høien et Bronzesværd.
- Køkkenmødding, Mtr. Nr. 10 a, cfr. Journ. Nr. 293/34. Sognebeskrivelsens Kort mangler, hvorfor Stedet ikke er afsat herpaa.
- Grdjr. Rasmus Pedersen. Prøvesamling paa Viby Kommuneskole. Fund herfra ogsaa i Nationalmuseet: A. 38161—62.
- Aarhus, den 1ste Marts 1895.
(sign.) *Overretssagf. A. Reeh.* *Kaptajn G. Smith.*

FUND I NATIONALMUSEET FRA VIBY SOGN

- A 19471 (1901). Venstre Skulderblad af Urokse fra Brabrand Sø.
- A 21199 (1903—04). 1—1648. Brabrand-Fundet.
- A 37661 (1937). Supplement til Brabrand-Fundet.
- A 38161—62 (1939). Skaldyngefund fra NV Siden af Banken Eskelund ved Aarhus Aa.
- B 10826—28 (1919). 3 Brandgrave, antagelig fra Bronzealderen, med brændte Ben, men uden O!dsager, fra „Røverhøj“ paa Matr.-Nr. 11 af Aarhus Ladegaardsskov.
- C 17920—21. Lerkarskaar og lidt Bronzeblik, Jernalderen, fra „Røverhøj“, som ovenstaaende.
- C 18127—45 (1920). To Lerkargrave fra Overgangen mellem romersk og senromersk Jernalder (Folkevandringstid), d. v. s. ca. 200 e. Kr. Fundet i en Grusbanke paa Matr.-Nr. 13 f af Viby Terp.

STEDNAVNE OG BEBYGGELSE

Aarhuseggen har været forholdsvis tæt bebygget i de første Aarhundreder efter Kristi Fødsel. Foruden Oldtidsminder vidner adskillige Landsbynavne med gammelt Præg herom. I Viby Sogn er der dog ikke Bynavn af ældste Klasse, ihvorvel Navnet *Viby* ikke er ganske ungt. Det betyder iflg. den af Regnar Knudsen i Festskrift til Verner Dahlerup, S. 200, fremsatte To!kning (jfr. „Aarhus gennem Tiderne“ I, 92, 95): „Byen ved Vigen“, idet Førsteleddet kan indeholde Ordet *Vig*. En *Vig* har i Oldtiden skaaret sig ind i Landet fra Fjorden Vest og Syd om Høskoven (se Kortet over Stenalderhavets Udbredelse i „Aarhus gennem Tiderne“ I, 38). Efter denne *Vig* skulde Byen have faaet Navn, ligesom Aaby hinsides Aaen efter Aarhus Aa.

De gamle Former af Navnet er *Withby* (1231, Kong Valdemars Jordebog). Saxo: *Wiby*, *Wichby* (ca. 1300, De vita et miraculis B. Niccolai Arusiensis). *Wichby* (ca. 1315, Aarhus Kannikebords Jordebog). Til disse af Regnar Knudsen fremdragne Former maa imidlertid fojes 26. Januar 1444 *Wedbye*. 21. Marts 1470 *Wetheby* og 23. September 1473 *Wiby*. Da Vidnesbyrd om gammelt th i dette Navn altsaa ikke mangler, og c og t iøvrigt i Datidens Skrift næsten ikke er til at skelne fra hinanden, kan man ikke helt se bort fra den Mulighed, at Navnets Forled er Ordet *Ved* i Betydningen *Skov*.¹⁾ Regnar Knudsens vægtigste Argument mod denne Etymologi er Navnets Udtale paa Egnen, som ikke er *Vejby*, saaledes som man skulde vente, hvis Forleddet var *Ved*, men Paavirkning fra Skriftsproget kan vel ikke anses for udelukket. I „Studier over Danmarks Oldtidsbebyggelse“ (1916), 193, antager H. V. Clausen, at *Vi* er det gamle Ord for en Helligdom. De gamle Former af Navnet taler afgjort mod denne To!knings Rigtighed.²⁾

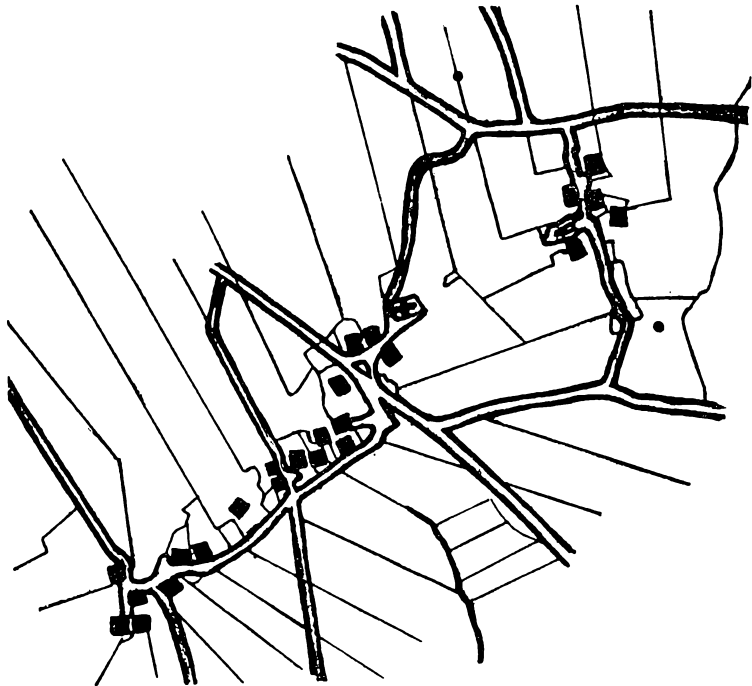
Viby er utvivlsomt blevet anlagt i Tiden før 800 e. Chr. F. Ordet *By* betyder paa Vestnordisk „Gaard“ (bestaaende af flere Huse), men i Danmark er Betydningen — i det mindste uden for Bornholm — vist altid: samlet Bebyggelse, bestaaende af flere Gaarde, d. v. s. hvad vi

¹⁾ Egnen har i gammel Tid været meget skovrig, hvad ogsaa Marknavne fra 1683 bærer Vidne om.

²⁾ Om Navnet *Viby* se ogsaa Harry Andersen i „Sprog og Kultur“ IV, 99.

kalder en *Landsby*. Her er da Tale om et Bondesamlag, et Fællesskab, hvor ingen er Forer, men alle lige, og hvor derfor ingen Opnævner kan præge Navnegivningen. Derfor blev Navneendelsen i Landsbyer endende paa -by ogsaa nok saa realistisk og naturbaaret, noget prosaisk maaske, idet det karakteriserende Navneelement blev givet udefra. *Viby e: Byen ved Skoven*, Aaby Byen ved Aaen, Højby Byen ved Højen o. s. fr. Da der i Viby har ligget en Kongsgaard, er dette Navn forøvrigt et af dem, der kunde støtte Henrik Larsens i „Fortid og Nutid“ IV, 128, fremsatte Formodning om, at By i Stednavne betyder Gaard (jfr. Gunnar Knudsen i „Nordisk Kultur“ V, 85).

Vibys ældste Anlæg har indrettet sig efter Overfladeforholdene. *Gaardene* laa i nordvestlig—sydostlig Retning paa den ene Side af en meget lang Bygade, som støder til den gamle Vej fra Aarhus til Skanderborg og Horsens. Landsbyen laa altsaa paa et befærdet Strog, idet Hovedparten af de vejfarende, der skulde til eller fra Købingen ude ved

Kort over Viby og Viby Terp 1861.

Aamundingen, passerede Viby, hvis deres Rejse gik i sydlig eller sydvestlig Retning. I det 12.—13. Aarhundrede blev en *Kirke* i romansk Stil bygget umiddelbart Syd for den lille By. Overfor Kirken paa en lille fremspringende Bakke havde i Middelalderen en befæstet Kongsgaard sin Plads.

Fra Viby er ovenfor Bakketerrænet, der har forbudt en videre sammenhængende Bebyggelse, *Viby Terp* b'levet anlagt som en Aflæggerby, vel o. 10.—11. Aarhundrede. Terp er en Sideform af *Torp*, der i Landsbynavne i Tidens Løb er blevet afsvækket til -rup, -drup, -strup, -trup (Eks.: Stautrup, Gellerup, Kunnerup). En *Torp-by* er blevet anlagt i Middelalderen af Mænd, der er draget ud fra de ældre Landsbyer. Folketallets Vækst er en Forudsætning for Anlæggelsen af det imponerende Antal *Torpbyer*, der findes i Danmark. *Torp* kan betyde „Skare“, „Flok“, idet *Torpbyerne* oprindeligt er blevet anlagt i Udmærkerne af en Skare Trælle, der arbejdede under Ledelse af en „Bryde“. Et Medlem af et saadant „Sjak“ kaldtes en „Tørper“, hvilket ved Dissimilation bliver til Tølper. Næste Stadium bliver en Betydningsovergang fra „Skare“ til „Gaard“ og „Landsby“. *Torperne* gjorde det største Arbejde med at rydde Land, der har fundet Sted i Danmarks Historie. Forvandlingen fra et Krigerfolk til et fredeligt Bondefolk var i det 8.—10. Aarhundrede ved at fuldbyrdes, den Tid, de fleste *Torpbyer* stammer fra.

Foruden disse gamle Bebyggelsesnavne fandtes der i Viby Sogn et Væld af *Marknavne*; i Markbogen fra 1683 er indført ikke færre end 251, og i Nutidsoverleveringen er ligeledes flere gamle Markbetegnelser bevaret. Vi skal imidlertid ikke i denne Bog stifte Bekendtskab med hele Marknavnestoffet. Det vil blive fremlagt og tolket i dette Værks 2. Del, hvori der vil blive givet en Fremstilling af det gamle Landbrugs Historie, og i Forbindelse hermed vil detaillerede Oplysninger om Sognets Vange og Agre blive meddelt. Dog skal her anføres de vigtigste og ikke helt nye Navne fra Sognet.

Norby har Navn efter sin Beliggenhed Nord for Viby.

Hoskov. Fra det 17. Aarhundrede kendes Former som Horskov, Højskov og Hioskov. Det er altsaa ikke til at sige, hvad der er Navnets Grundform. Rimeligvis indgaar Høj- i Forleddet.

Noringholm, 1683: Noringholms Agre.

Dødeaa [den dø O'], der er Sogneskel, har sit særegne Navn af, at der næsten ingen Fald er i Aaen. Vandet staar omtrent stille, er dødt. Naar der er Højvande i Brabrand So, er Dødeaadalen nærved at være forvandlet til en Fjord.

Tyrseng. 1683: Tyris Eng Krog. Tiors Eng blocher.
Rugholm. Stolpeeng. Eskelund. Gaasemosé. Engdal. Aahave. Disse 6 Navne er alle fra Engomraaderne Nord i Sognet.

Skibhøj.

Ashøj. 1683: Adshøj. Vel Mandsnavnet Atti med yngre Genitiv paa —s (jfr. Adsbøl i Sønderjylland).

Teghøj. 1683: En Kiile for Tieghøy. Diftongeringen i Formen fra 1683 viser, at e er langt.

Haulmose. Maaske af Hagel = Sjal, stort Tørklæde, jfr. at Engen Hætstrud ved Aaby ogsaa havde Navn efter et Klædningsstykke.

Store Ravnsbjerg, Lille Ravnsbjerg. 1683: Store Rafnsbjerges Ager, Lille Raffnsbjergs Agr.

Groftthøj, Gaardnavn. 1683: Grofftechoys Fald.

Bøgeskov. Bøgeskov Bæk. Egebæk. Roverkulen.

Øllegaard. Onsholt, Gaardnavn (maaske Odins Holt, ɔ: Odins Skov). *Langvad Bro*.

Kongsgaard. 1683: *Kongsgaard Ager*. Navn efter den middelalderlige Kongsgaard. Villakvarteret *Kongsvang* er opført i dette Aarhundrede paa Stenkildegaard's Jorder. Villakvarteret *Alderslyst* er bygget paa *Kongsgaard's* Jorder. Navnet Kongsgaard er i vor Tid blevet genopfrisket og taget i Brug (paa Foranledning af Redaktør Bertel Jensen), efter at *Marselisborg* paa gammel Viby-Sognegrund i 1902 var blevet en kongelig Bolig.

Villakvartererne *Rosenvang* og *Rosenvænget* er opført paa Vibygaard's Jorder.

Den overordentlige Vækst af Viby Sogns Befolkning i dette Aarhundrede³⁾ har ændret Størsteparten af Sognets landskabelige Karakter. Fra at være en stille, gamle!dags Bondeegn er Sognet nu fuldstændig præget af det nære Naboskab med Aarhus. Det sidste Par Menneskealdres tekniske Fremskridt og Nutidens Byggemaade har afgørende præget Viby og de øvrige Bebyggelser i Sognet, saa det nu i det store og hele maa betragtes som en Forstadsbebyggelse til Jyllands Hovedstad. Man glemmer næsten, at her ogsaa stadig er Bondeland, hvilket ikke er saa sært, naar man betænker, at der i 1942 er ikke mindre end 112 Veje og Gader i Kommunen, og af disse er de 73 offentlige Biveje paa tilsammen 28,382 km's Længde. Af praktiske Grunde er det nødvendigt at give Gader og Villaveje Navne. Denne

³⁾ 1880: 886 Indb., 1906: 1256, 1921: 3684, 1930: 6086, 1941: 7959 Indbyggere!

Navngivning tog man systematisk fat paa i 1912⁴⁾. Saaledes ønskede Sogneraadet 3. April 1912 Forslag til Gadenavne i Kongsvang, og 8. November 1913 vedtoges, at *Navneskilte* skulde opstilles ved Vejene i Rosenvang. Af Sognets 112 Gadenavne er følgende hentede fra stedlige Omgivelser (de hentyder ofte til Naturforholdene): Balagervej. Brinken. Bækvej. Dalvej. Damgaardsvvej. Damtoften. Enghavevej. Engvej. Holme Møllevej. Homosevej. Hørvej. Høskovvej. Kildevangs Allé. Kirkebakken (1683: Kierche bachet). Kongsgaardsvej. Midtagervej. Nordbyvej. Ormslevvej. Ravnsbjergvej. Rosenvangs Allé. Skanderborgvej. Stenkildevej. Terp Skovvej. Terpvej. Toftagervej. Vestergaardsvej.

Hertil kommer saa *Villanavnenes* Mængder. Nutiden tilfører et mangeartet Navnestof til de Sogne, der bliver udsat for stærk Udparcellering og deraf følgende Bebyggelse. Viby Sogn afgiver et righoldigt Materiale af nævnte Slags, men det vil dog være uhensigtsmæssigt at meddele alle Villa- og Ejendomsnavne her. Opmærksomheden henledes blot paa denne Nutidens Navngivning.

---

⁴⁾ Paa Frederiksbjerg fik man dog Gadenavne allerede i 1870 (se Sogneraadetsforhandlinger 14. Januar 1870).

KONGSGAARDEN I VIBY

I Venderkrigenes Dage fandt en højtidelig Sammenkomst i Viby Sted. Ingen ringere end Valdemar den Store mødtes her med Erik Lams Søn, den oprørske Magnus. Her i Viby opholdt Kongen sig „omgivet af hele den danske Adel“, siger *Sakse*. Da Absalon havde ledt Magnus frem for Valdemar, „bød denne ham ikke til Bords og vilde ej have ham til Gæst“. Det var i Aaret 1176, dette Kongemøde i Viby fandt Sted. *Sakse* har i sin *Danesaga* (Jørgen Olriks Oversættelse IV, 221 ff.) en malende Skildring af Mødet mellem de to Frænder, Kongen og Magnus. Naar Kongen saaledes opholdt sig i Viby med sin Hofkreds, kunde det tyde paa, at der var en Kongsgaard her. En senere Tradition fortæller da ogsaa om en saadan. Saaledes meddeler Pastor Jens Lauritsen Mariager, Viby, i 1623 i sin Indberetning til Ole Worm følgende fra sit Sogn:

„Udi Wibye haffuer der j fordumb dage værrett enn herrgaardt med naffn Kongesgaard; paa den samme er der herredag holdett af Adelen j Danmark¹⁾); item paa samme gaard haffuer der wærett thuende jombfruer, huilcke der haffuer ladett bygge it capell, thill huilckett de haffuer holdett en munck, vedt naffnn broder Marckor, som haffuer siungett mæsse for dennem j samme capell; denn samme munck skulle huer paaske gaa omkring hos bonderne och signe deris mad, aff hui!ckett han skulle selfff først tage dett beste styck eller part, sidenn skulle denn fattig simpell bunde lade sig nøye med dett andett och med broder Marckors priimsignelse. Item samme thid skulle de lydte [ ]: farve] hønse ægh och dem skulle mand føre thill forskrefne capell och broder Marckor skulle och signe dem, paa dett hand ochsaa aff dem kunde bekomme sin portion, huilcken forskrefne hergaardt haffuer standett syndenn for Wibye kircke, hvis grundwold endnu noget giffuis thil kiende, naar man pløyer paa samme stedt“ . . .²⁾

Denne lille Fortælling har nærmest Interesse ved, at den giver et levende Indtryk af den Uvilje, man endnu næsten Hundrede Aar efter

¹⁾ Hr. Jens Lauritsen Mariager har aabenbart læst sin *Sakse*.

²⁾ Indberetningen er udgivet af Oluf Nielsen i *Danske Samlinger*, 2. Rk. VI, 152—53. Jfr. Gustav Rud i *Aarhus Amtstidende* 6. Maj 1925.

Reformationen nærrede mod det „papistiske Uvæsen“, om hvis Skikke den giver gode Enkeltheder. Den oplyser endvidere, at Viby Kongsgaard var forsvunden længe før 1623, da dens Grundvold kun gives noget tilkende, naar man pløjer paa Stedet.

Sagnet fra 1623 om de to Jomfruer, der byggede et Kapel, har holdt sig levende i Overleveringen til ned imod vor Tid, hvilket fremgaar af en Sagnoptegnelse i Evald Tang Kristensens „Jyske Folkeminder“ VIII (1886), Nr. 151, hvori det hedder: „Lige Vest for Viby Kirke ved Aarhus ligger *Kongsbakken*, der er omgivet af en Lavning, som om Vinteren til Dels staar under Vand. Paa denne Bakke har forhen ligget en Borg, som en Gang var beboet af to adelige Jomfruer; de byggede Viby Kirke, og saa forbandt de den med Slottet ved en Bro over Graven, der omgav Slotspladsen. I Mands Minde er der gravet Bjælker op i Borggraven, som skønnedes at have hørt til Broens Underlag, og paa Bakketoppen har man fundet Mursten med vedhængende Kalk. Der fortælles ogsaa, at Prins Buris skal være dømt til Døde paa denne Kongsgaard.“ — Og da Lærer J. V. Nissen-Ramten i Begyndelsen af 1890'erne kom til Viby for at hente Oplysninger om hellige Kilder, fik han en Del at vide om Kongsgaarden, Kapellet, de to Søstre m. v. Nissen-Ramtens Optegnelse, der findes i Nationalmuseet, bør ogsaa anføres, da den indeholder Detailler, som ikke er uden Interesse. Han omtaler en hellig Kilde, som ellers ikke kendes i Forbindelse med Kongsgaardspartiet:

Et dunkelt Sagn omtaler, at der nord for *Viby* var en Kilde, hvor to Søstre, som boede paa Kongsgaarden, lod bygge et Kapel, for at syge, som kom der, kunde forrette deres Andagt uden Hensyn til Vejret. Det lader altsaa til, at der paa samme Tid har været baade Kirke og Kapel i Byen, thi Kirken er meget gammel. Det ser ogsaa ud til, at der ved Kapellet har været en Kirkegaard, thi der pløjes ofte Menneskeben op. Endog i dette Aar er der udgravet to fuldstændige Hoveder. Desuden kaldes Stedet endnu *Gammel-Kirkegaard*. Af Kapellet sees ikke Spor, men Sagnet siger, at den nordligste Del af Byen er ældst, og der vises en langagtig Lavning øst for Gl. Kirkegaard som Kildens Plads, og der meldes ogsaa om en Blok til Gaverne. Nogle siger, at den var i Kapellet, andre, at den var ved Kilden. — I en Indberetning i Nationalmuseet ved A. Reeh og G. Smith fra 1. Marts 1895 hedder det om vort Emne: „Den saakaldte „Kongsgaard“, Mtr. Nr. 2. Den har ligget paa en lille Bakke og sikkert været omgivet paa alle Sider med Vand (dels Grave og dels naturligt Vandlob). Den nuværende Besidder af Lodden, Skolelærer Christensen, forklarer, at han

har opbrudt en større pikket Brolægning, som af en Gaardsplads, og en Del Fundamenter af Granit med derpaa værende Rester af Murværk, bygget af store, røde Munkesten. Efter hans Forklaring synes Rudera — hvoraf nu intet mere er tilbage — at have været Rester af et Donjon [o: Fæstningstaarn], jfr. Saxo: Den danske Kronike. Vedels Oversættelse i Udgaven: Kjøbenhavn 1851. Fjortende Bog, Side CCCCXCII, 2det Stykke.“

I tredje Udgave af Traps Danmark, Bind V (1904), 144, anføres, at der paa den formodede Kongsgaards Plads i det nittende Aarhundredes Slutning er kommet Kampesten og Munkesten frem, saa fra forskellige Sider foreligger der altsaa Vidnesbyrd om en gammel Bebyggelse i Viby. Man skulde ogsaa opnaa at faa fuld Vished om, at en middelalderlig Bygning havde ligget paa Stedet, hvor man havde fundet gamle Bygningsemner m. v. I Efteraaret 1915 blev der nemlig i Viby opført en ny Skolebygning paa den saakaldte *Slotsbanke* Syd for Kirken. Ved Udgravningen af Grunden stødte man i den nye Bygnings nordøstre Hjørne paa et Kampestensfundament. Da Banken Øst og Nord for Skolehuset skulde graves af, for at der kunde dannes en flad Skolegaard, blev det muligt at føge Fundamentet, der viste sig at tilhøre en rektangulær Bygning, ca. 11 m lang og ca. 9 m bred. Efter Opfordring af „Historisk Samfund for Aarhus Stift“ undersøgte Nationalmuseets Arkitekt, C. M. Smidt, Fundamentet, da det var blottet; han kunde straks konstatere, at det var middelalderligt, da der et Stykke indenfor Kampestensmuren laa et nedfaldent Stykke Mur, opført af Munkesten i Munkeskifte. Skolens Arkitekt, Chr. E. Rohde i Kongsvang, viste Samfundet den Velvilje at opnaale Fundamentet og udarbejde efterfølgende Beskrivelse af det: „Muren var af utildannede Granitsten, der vendte en naturlig flad Side ind imod Kælderrummet. Murens Bredde var ca. 1 m, og kun den Side, der vendte ind imod Kælderen, var muret i Kalk. Den anden Halvdel af Muren var sat i Jord, ligesom denne udvendige Del var meget uregelmæssigt opsat. Noget plant Gulv fandtes ikke; der har sandsynligvis kun været Jordgulv. Rummet indenfor Murene, der sandsynligvis har været Kælder, var ved Udgravningen fyldt med mindre, runde Sten, blandet med Jord og Ler, der saa ud til at stamme fra Lervægge (maaske fra indvendige Skillerum). Der fandtes tillige Brandlag af Aske og brændt Træ, nogle af Granitstenene bærer tydelige Spor af at have været i Ilden, Overfladen er sprængt af i tynde Skæl. I den østlige Side fandtes en Udbrydning i Granitmuren, der ledte Tanken hen paa en Kældernedgang; det maa dog bemærkes, at ingen af Udgangens Sider var bestemt afsat. Der

fandtes endvidere nogle Benrester af Svin og Heste, og adskillige Horn af Bukke eller Væddere, enkelte store Jernspiger og Hager, Rester af røde Munkemursten, dog kun nogle enkelte hele Sten, hvoriblandt en med tildannet Profil. Der fandtes indenfor Murene nogle faa Skifter Murværk af røde Munkesten i Munkeforbandt, liggende samlede i Jorden med Bagsiden opefter, hvilket kunde tyde paa, at Muren har været skalmuret indvendig med røde Sten. Udenfor Ruinen mod Øst fandtes en Forsænkning i Undergrunden af ca. 1 m's Dybde, der nu var fyldt med Muldjord, der nederst nærmest lignede et Dyndlag; det kunde altsaa tyde paa, at der havde været en mindre Vandgrav. Paa de andre Sider viste Afgravningen, at Jorden havde sin naturlige Beskaffenhed.“

Hvad den lille Bygning har været brugt til, og hvorledes den har set ud, kan ikke oplyses. Naar der her, med Bibliotekar *Ejler Haugsted* som Kilde³⁾ skal forsøges en Gisning, maa vi først fæste Opmærksomheden paa Stedets Navn „Slotsbakken“ og den Tradition, der — som ovenfor anført — har holdt sig til vore Dage, at Viby Kongsgaard har ligget paa den lille Banke, som man har fundet Fundamentet paa. Det er ikke utænkeligt, at den var den sidste Ret af den længst forsvundne Kongsgaard. At det underste af Grundvolden til en af dens Bygninger har kunnet ligge helt til vor Tid, kan forklares ved, at der har dannet sig et saa tykt Lag Jord over den, at Ploven ikke har kunnet naa den. Det er næppe troligt, at det fremdragne Fundament har hørt til det Kapel, som Jens Lauritsen omtaler; Sporene af Lervægge og Husdyrknoglerne kunde tyde paa, at det har været et Udhus; men det fundne Stykke Munkestensmur kunde dog vække en Forestilling om, at vi staar overfor Kælderen af et „Stenhus“. Af de først i dette Afsnit anførte Oplysninger fra Saksens Værk tør man vel nok slutte, at Kong Valdemar I har haft en Kongsgaard i Viby, og formode, at den har ligget paa den lille Bakke Syd for Kirken og Syd for Landsbyen, omgivet af Grave paa alle Sider, dér hvor Fundamentet er fundet i 1915 og forsvundet i 1916, da man efter Undersøgelsen af det igen dækkede det til, for at Vibys opvoksende Ungdom kunde faa en god og jævn Legeplads at færdes paa.

³⁾ Se Historisk Aarb. for Aarhus Stift 1917, 139—145. Jfr. J. Hoffmeyer: Blade af Aarhus Bys Historie I (1904), 74.

HELLIG NILS OG HANS KILDER

Viby Kongsgaard sættes gerne i Forbindelse med *Hellig Nils* (Nicolaus); men desværre giver det middelalderlige Skrift, der kaldes Nils' Levned¹⁾ meget faa faktiske Oplysninger. Det bestaar væsentlig af Jertegnfortællinger og synes at være sammenskrevet i det fjortende Aarhundrede, da man aabenbart ikke længere vidste noget sikkert om den stille, fromme Kongesøn. Han var Søn af Kong Knud V Magnussen, der dræbtes ved Blodgildet i Roskilde 1157, hans Moder døde umiddelbart efter Drengens Fødsel, og Nils blev opdraget hos Mormoderen, som han kaldte Moder. Som Kong Valdemars Frænde opholdt han sig en Del ved Hoffet; han var saaledes til Stede hos Kong Valdemar I i Skanderborg 1176, da der blev udfærdiget et Dokument, men han levede dog mest paa sine Ejendomme, dels i Viby, men især i Skiby i Harlev Sogn, hvor han havde bygget Kirke, og hvor han vistnok ogsaa døde i en forholdsvis ung Alder i 1180. I Legenden om ham fortælles om Nils' hellige Levned. Den vil fastslaa alle de Jertegn og Undere, der var sket dels gennem ham og dels ved hans Grav, — han blev begravet i Aarhus, dér hvor Domkirken senere byggedes — samt ved den *Kilde*, der efter Sagnet skyldes Hellig Nils, og som fandtes Nord for Viby. — Legenden meddeler troskyldigt tre Beretninger om, hvordan Kilden sprang frem. I Hans O!riks Oversættelse lyder de to Steder, hvor Viby omtales:

„Da Tømmermændene i Viby Skov i Nils's Nærværelse fældede Træer til Kirken og blev tørstige, og det vilde tage lang Tid at sende Bud efter noget at drikke, bad han til Gud, stak derpaa fem Gange ned i Jorden med sin Stok, saa at der dannedes et Kors, og fik saaledes Vand til at vælde frem. Eller ogsaa fortælles det paa anden Maade, nemlig at en Gang, da han som Dreng bad Gud derom, sprang der en Kilde frem. Eller endelig paa en anden Maade, nemlig at en blind i Kraft at et Syn blev sendt til ham, og der, hvor den blinde mødte ham, sprang der en Kilde frem, hvori den blinde tvættede sig og fik sit Syn, da den hellige Mand velsignede dem. — En Kvinde, der var

¹⁾ Trykt i *Scriptores rerum Danicarum* V, 303 ff. Oversat af Hans O!rik i *Danske Helgeners Levned*, 296—313.

Amme for en mægtig Mands Søn, frygtede Døden, fordi hun havde ligget Barnet ihjel, og flygtede derfor med dets Lig til Kilden ved Viby; der paakaldte hun Hellig Nils og tvættede det afsjælede Legeme, og efter at have sovet fandt hun Barnet levende.“

Paa disse Jertegnsberetninger har man ikke Lov til at bygge en Formodning om, at Nils har været Befalingsmand paa Viby Kongsgaard.²⁾ Traditionen om Hellig Nils blev ved at leve i Viby, hvor en hellig Kilde blev viet til ham, tør man tro Præsteindberetningen fra 1623, hvori det hedder:

„Haver der ogsaa her paa Viby Mark norden for som forskrevne Herregaard haver været, en Kilde, hvilken man haver kaldet St. Nicolai Kilde; til samme Kilde haver Hjalte og Krøblinger begivet sig og der kast deres Klykker og tilbedet St. Nicolaum og straks toet sig i forne Kilde; item mange Rige, som haver været beladt med nogen Sygdom, haver og forføjet sig til samme Kilde og kast Penge i den og siden tilbedet fornævnte St. Nicolaum.“³⁾

Efter Oplysningerne fra 1623 skal Helligkilden have haft sin Plads ned efter Aadalen til (Nord for Kongsgaarden). Det er uden Tvivl denne Kilde, gamle Mennesker endnu i 1925 vidste at berette om under Navn af *Hvinholmskilden*. Denne Kilde findes i Gaasemose, halvfjerde Hundrede Meter Nordøst for Viby Nordby. Kilden gav i 1925 det klareste Vand, koldt som Is. Den ligger paa det Sted, hvor Terrænet hæver sig noget op over det omgivende Morads. Den Omstændighed, at der Tid til anden er fundet Skeletter under *Gravning* omkring Kilden, kunde nok bestyrke Formodningen om Stedets Betydning som Helligdom i den katolske Tid. Der er Eksempler paa, at Folk, der valfartede til et saadant Sted, efter Ønske har ladet sig begrave i dets umiddelbare Nærhed for at hvile i hellig Jord. Hvad der endnu mere kunde vidne om Kildens Anseelse og Betydning som Valfartsmaal, er de Rester, der — omend faa — endnu ses af en Vej, som fra Viby Nordby førte tværs over Moradset til Kilden, en Vej, der var underbygget af svære Sten, for saaledes at lette Adgangen til Kilden. Det maa uden Tvivl have kostet uhyre Anstrengelser at bygge Vej paa denne Vis, og det er derfor heller ikke gjort uden Grund.⁴⁾

Forleddet i Navnet Hvinholmskilden er uden Tvivl *Vin-*, der betyder Græsgang.

²⁾ Ejler Haugsted i Hist. Aarb. for Aarhus Stift 1917, 144.

³⁾ Danske Saml., 2. Rk. VI, 1877—79, 152 f (her med Evald Tang Kristensens Rettelser).

⁴⁾ Gustav Rud i Aarhus Amtstidende 8. Maj 1925. N. Granild i Kirkebladet for Viby 23. Juli 1933.

Omtrent et Par Hundrede Meter Øst for Hvinholmskilden findes et i 1925 næsten udtørret Kildevæld, der ifølge Overleveringen ogsaa engang skal have haft Betydning som et helligt Sted. Dets Navn er desværre gaaet i Glemme. Der er iøvrigt endnu paa Præstegaardens Mark et Par Væld, i hvis Nærhed man o. 1905 gravede Oldsager op. Hertil knytter sig dog ingen Tradition. —

Mest kendt ned til Nutiden er den til Hellig Nils (o: *St. Nicolaus*) viiede Kilde, der fandtes — og findes — ved Skrænten under Strandvejen i Aarhus, omtrent hvor Sydhavnsmolen nu skyder sig ud i Vandet. Denne Kilde ligger paa Grund, der indtil 1899 hørte til Viby Sogn. Om Kildens Skæbne gennem Aarhundrederne kendes ikke meget, men Troen paa Vandets helbredende Kraft har holdt sig, har trodset Reformationen 1536, som paa forskellig Maade søgte at komme Kildedyrkelsen til Livs. Helt op i det 19. Aarhundrede forlyder det, at der kom Folk fra hele Jylland, som søgte Hellig Nils Kilde. Det skete fortrinsvis Valborg- og St. Hans-Aften. For det sidste Aarhundredes Vedkommende er det dog muligt⁵⁾ nogenlunde at følge de særlige Begivenheder, som knytter sig til Hellig Nils' Kilde (ogsaa kaldet *Nicolaus Kilde*), og det Liv, som har udfoldet sig omkring den.

I 1813 blev Kilden reguleret og dens Omgivelser istandsat, saa den en Tid blev et Maal for Aarhusianernes Spadsereture. Det hedder herom i Avisen: Til den hellige Kilde gør Aarhusianerne hyppige Valfarter; det er ikke blot den Helgen, til hvem Kilden er indviet, der med underfuld Kraft drager Mennesket til sig, men ogsaa den saare smagfulde Indretning, hvormed Baroniet Marselisborgs Ejer har rejst sig et nyt Minde, som alle Naturens Venner i deres Hjerter vil hædre. Den Vandrende har Søen paa venstre Haand, men Vejen til Kilden er hævet højt over Vandet, og skønt er det at se, hvorledes Havets Bølger brydes mod Højens Fod. Udsigten er saare malerisk: bag Vandrerens hæver Domkirken sit ærværdige Spir og knejser som en Konge blandt de mindre Huse — Søen beklædes paa den ene Side af stolte Skibe, paa den anden Side af en Skov, hvis Træers grønnende Toppe spejler sig i Vandet. I Østen formaar Øjet ikke at maale Havets Grænse; i Højen er paa venstre Side af Vejen smaa Bugter og Fordybninger, og det er i en saadan, den hellige Kilde udsprudler. Man stiger ad nogle Trin ned, griber Bægeret og stiller sin Tørst ved det krystallklare Vand. Trindt om er Sæder af Grønsvær, og her hviler sig den trætte Vandrings-

⁵⁾ Takket være Overbibliotekar *E. Sejr*, der venligst har stillet sit Materiale til Raadighed for nærværende Bog. Se hans Artikel i Aarhus Stiftstidende 3. Juli 1932 (benyttet her).

mand. Ved en passende og velanbragt Inskription opmuntres til Gavnildhed mod den Arme, og haard maa det Menneske være, der gaar forbi uden at give.

Planen til dette Anlæg, fortæller Avisen, skyldes den virksomme Inspektør Hampe; han var Tysker og Forstinspektør paa Marselisborg med Bolig paa Louisenhøj; han havde iøvrigt ogsaa Opsyn med Marselisborg Stampemølle. Avisen finder, at hans gode Smag fremlyser af alt, hvad han har virket i Omegnen, og Artiklen slutter med Ønsket om, at Uskønsomhed og Usædelighed ikke med sin frække Haand maa underkaste dette Anlæg samme Skæbne som saa mange andre — et fromt Ønske, som ikke gik i Opfyldelse.⁶⁾

I Lighed med andre hellige Kilder havde Hellig Nils' Kilde altsaa ogsaa en Blok til Indsamling af Gaver til de Fattige; vi kan endog i Avisen følge, hvormeget der kom ind: 13. Juli takker Fattigvæsenkommissionen Inspektør Hampe⁷⁾ for „47 Rdr. 4 Mk. 11 Sk. d. C., som fra 25. Juni til 8. Juli er indkommen i Fattigblokken ved den hellige Kilde“, og 7. August takkes for 65 Rdr. 2 Mk. 7 Sk. d. C. indkommen fra 9. Juli til 1. August. Samtidig offentliggjordes to smaa tyske Digte, som fandtes vedlagt to af Gaverne i Blokken, og naar man læser Forbogstaverne i Digtene fra oven, faar man meget snedigt de to Navne: *Güldenchrone* (Marselisborgs Ejer) og *Hampe*. Den lille Signatur H. under Digtene synes at røbe Hampe som Forfatteren; han har da ønsket at sætte sit Herskab i Relief og har heller ikke glemt sig selv, skønt det aabenbart har knebet for ham at faa rigtig Mening og Sammenhæng i Versene med de bundne Forbogstaver.

Gefällig gegen Jedermann,
Und gerne geben wen man kan,
Einen trösten, der da weint,
Lass es treffen unsern Feind,
Den zu lieben der uns liebt,
Ehrlich dienen der uns giebt.
Nachmals haben wir doch Danck
Kommen wir in harten Drang.
Recht thun ist ja unsre Pflicht,
Offen sprechen vor Gericht.
Niemals leugnen was man thut,
Ein froher Sinn ist immer gut.
H.

⁶⁾ Aarhus Stiftstidende 26. Juni 1813. Jfr. smsts. 3. August 1813.

⁷⁾ Smsts. 13. Juli 1813.

⁸⁾ Aarhus Stiftstidende 7. August 1813.

Hier an dieser reinen Stelle,
Anmuthsvoll erfrischt die Quelle.
Merckwürdig bleibt dieser Ort.
Plane dencken, Bäume pflanzen,
Engel werden hierum tantzen.⁸⁾

H.

Maaske har den megen Omtalc af Kildeblokken og de indkomne Summer ikke været helt velbetænkt, thi kort efter udlover Hampe en Belønning paa 50 Rdr. for Opdagelsen eller Angivelsen af den, som har opbrudt Blokken ved den hellige Kilde.

Foruden at være Maal for Spadsereture har Kilden imidlertid stadig været søgt af Syge, som haabede paa Generhvervelse af deres Helbred. I 1816 refererer Avisen: I Skarevis drog Aarhusianerne Sct. Hansaften ud til den hellige Kilde, en Valfart, som har været Skik fra Arilds Tid. Nogle Syge havde dertil indfundet sig for at søge Hjælp ved Kildens Vand.⁹⁾ 24. Juni 1817 meddeles (iflg. Aarhus Amtstidende 20. Juni 1942), at den aarlige Sct. Hansaftens-Valfart til den hellige Kilde her udenfor Byen var talrig som sædvanlig. Mange Krøblinge vare comne langvejs fra for at prøve Vandets Undervirkning.

Gamle Folk kunde i Slutningen af forrige Aarhundrede fortælle Evald Tang Kristensen, at Dagene efter Valborg- og Sct. Hans Aften, Kildens særlige Besøgsdage, laa der smaa Lerpotter i Massevis omkring Kilden. De Syge skulde nemlig hente Kildens Vand i aldrig benyttede Krus eller Skaa'le, som bagefter skulde slaas i Stykker, for hvis andre drak af dem, vilde de faa Sygdommen.¹⁰⁾

Der har altsaa været store Forretninger at gøre for Pottemagere, som nok ogsaa har holdt til, saaledes som man kender det fra andre hellige Kilder; muligvis har der tidligere været hele Kildemarkeder med Udsalg af Kramvarer, med Gogl og alskens Morskab, men noget bestemt er dog ikke overleveret i den Retning med Hensyn til Hellig Nils' Kilde. Derimod er man helt op mod vor Tid vedblevet at samles ved Kilden Sct. Hans Aften og Valborgaften for at se paa Blussene Bugten rundt — mens det oprindelige Samlingsmærke, Kilden, efterhaanden er traadt noget i Baggrunden, ja vel hos de fleste er gledet helt ud af Bevidstheden.

Kildens Omgivelser har gennemgaaet forskellige Kriser. Efter Istand-sættelsen i 1813 forfaldt den efterhaanden igen, og i 1832 bekendtgør

⁹⁾ Smsts. 25. Juni 1816, 21. Februar 1854.

¹⁰⁾ E. Tang Kristensen: Danske Sagn III, Nr. 1088. Aug. F. Schmidt i Aarhus Stifts Aarbog 1926, 6.

Politiassistent Jørgen Nielsen i en buldrende Tone, som ikke bør forholdes vor sensible Tid:

Da St. Nikolaus Kilde paa Marselisborg Mark nu, efter at den aldeles var ødelagt af kaade og ondskabsfulde Mennesker, igjen er istandsat med megen Bekostning, saa advares herved Alle og Enhver paa det alvorligste, ikke i nogen Maade at beskadige denne Indretning eller Anlægget deromkring, da de ellers uden Skaansel vil blive straffet efter Loven og Anordningerne med anseelige Pengebøder og efter Omstændighederne corporlig Straf. Den, der for mig anmelder nogen Forseelse i saa Henseende og tillige beviisligen angiver Gjerningsmanden, skal nyde en Belønning af 10 Rdr.¹¹⁾

Se, det var jo en kraftig Advarsel, som forhaabentlig har haft den ønskede Virkning. Desværre forhindrede den ikke, at Vedligeholdelsen af Kildens Omgivelser igen forsømtes. I 1863 hedder det i Avisen, at man har ladet den over Kilden anbragte Stensætning forfalde, Stierne, der fører ned til Kilden, er tilgroet, og det er næppe muligt at komme den saa nær, at man kan øse af den; thi Jørbunden gennemsvives af Vandet paa alle Sider. I umindelige Tider, siger den forargede Indsender med Patos, har der været valfartet til dette Sted, navnlig paa Valborg- og Sct. Hans Aften, og endnu den Dag i Dag overholdes denne Skik af mange. De, som forestaar Forskønnelsesarbejderne paa Byens Territorium, vilde kunne erhverve sig fortjent Paaskønnelse o. s. v.¹²⁾

Der blev nu ogsaa bødet noget paa Forfaldet, og en køn lille Plantning anlagt omkring Kilden; men da den bugtede, smalle Landevej (Hadsherredvejen) blev til den lige brede Strandvej, var Helligkildens Velmagtsdage forbi. Kvaderstenene fra den lille Mur væltedes ned i Strandkanten, og den gamle, romanske Døbefont, som hidtil havde dannet et symbolsk set meget passende Bassin for Kildens Vand, blev Tjærebeholder paa Kommunens Materialpladser, hvorfra den dog reddedes og anbragtes i Musæet. Kilden kunde man imidlertid ikke kvæle; den brød igennem den nye Vej og gjorde bogstavelig talt Krav paa kommunal Omsorg. Fjenderne, d. v. s. Vejbyggerne, havde Sct. Niko-lajs Kilde kunnet overvinde, skriver Musæumsdirektør Peter Holm (Aarh. Stifts Aarbøger 1911), men Vorherre hjælpe Kilden mod dens Venner! Nu har den Cementmur og Jernrørgelænder, og Vandet — det eneste ikke-kommunale ved den — kommer ud gennem et grufuldt, ordinært, støbt Løvehoved (made in Germany, Katalog Nr. 3184, gez. gesch. Dusinpris 45 Rmk.). Det var i 1911. Siden da er Løvehovedet

11) Aarhus Stiftstidende 31. Marts 1832.

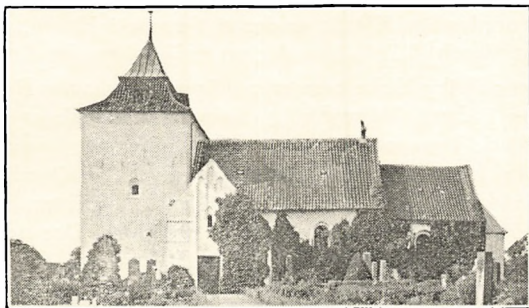
12) Aarhus Stiftstidende 4. August 1863.

forsvundet. Men Kilden er der jo stadig, anbragt midt i et koldt Sten-Mausoleum; og saa knugende har det virket, at Kilden næsten synes udtørret. Der sker ikke flere Undere paa det Sted. Bortset fra Kilden selv — som nu ogsaa synes at opgive Ævret — er bogstavelig intet i Omgivelserne og det oprindelige Præg bevaret. Ingen kender nu rigtig den gamle hellige Kilde mere; den hensynger i sit Stenfængsel mellem Sydhavnens Lagerpladser og Strandvejens jagende Trafik.

VIBY KIRKE

Af Poul Rasmussen.

Med Nationalmuseet som Udgiver arbejder en Række af vore kyn-
digste Specialister for Tiden paa en indgaaende videnskabelig Beskri-
velse af vore Kirker og deres Inventar, som er ældre end Aar 1850.
For at nærværende Behandling af Viby Kirke ikke helt skal gøres
overflødig af den, som engang ad Aare vil blive Kirken til Del i Na-
tionalmuseets store Værk, er den lagt an som en *populær Oversigt* og

Viby Kirke set fra Syd.

ført op til Dato. Da Fremstillingen ikke henvender sig til Fagfolk, vil den hverken indeholde kunsthistoriske Beskrivelser og æstetiske Vur-
deringer eller omhandle Dele af Bygning og Inventar, som ikke er
bevaret eller ikke kendes af alle Sognets Beboere (Tagkonstruktioner
o. lign.). Derimod vil den, saa vidt muligt, *forklare Billeder og Indskrif-*
ter og tidsfæste Bygningens enkelte Partier saavel som det væsentlige
af det nuværende Inventar.

De vigtigste benyttede Kilder er S. A. Claudi Hansens Indberetning
til Nationalmuseet fra 1909, de S. 62 ff. refererede Kirkesyn, Kirkesyns-
protokollerne 1862—1942, Sogneraadets Forhandlingsprotokoller 1842
—1914 (gennemgaaede og ekscerperede af Aug. F. Schmidt) samt først

og fremmest de fortræffelige Artikler, som Pastor Niels Granild og enkelte andre har skrevet om Kirken i „Kirkebladet for Viby“ 1932—1940. (Af Kirkens Regnskaber fra det 17. og 18. Aarh. er intet bevaret, og Kaldsbøgerne indeholder kun en enkelt Oplysning om Kirken).

Af Viby Kirke stammer de ældste Partier, Skibet, Koret og Apsis (den halvrunde Udbygning bag Alteret) fra den romanske Tid (12.—13. Aarhundrede). De oprindelige Mure er bygget af kløvede Kampsten med tilhugne Sten i Hjørner og Sokkel samt Vinduers og Døres Indfatninger.

Af de oprindelige *Vinduer* er bevaret Vinduet i Apsis (utilmuret med gamle, blyindfattede Ruder), Korets Nordvindue (tilmuret) og de to Vinduer, der sidder over for hinanden i Skibets Sydmur og dets Nordmur (begge tilmurede). Bortset fra et Vindue i Korets Sydmur har Kirken næppe fra første Færd haft flere. Af *Dørene* benyttes den sydlige stadig som Gennemgang fra Vaabehuset, den nordlige er derimod tilmuret, men synlig udefra.

I Korets nordøstlige Hjørne er der et Gemme i Muren, som er ældre end Hvælvingen. I 1936 blev der sat en Jernluge for dette Rum.

De Partier af Viby Kirke, som gaar tilbage til romansk Tid, er jævne og prunkløse i deres Udsmykning, Sokkelen er saaledes en simpel Skraakantsokkel, Dørenes Karme er uden Søjler og finere udformet Profiler, og foroven afsluttes de af en enkelt lige Overligger. Det, der gør de ældste Dele af Viby Kirke til god Arkitektur, er de fine, velafvejede Forhold mellem Bygningens Elementer, Dørenes og Vinduernes ejendommelige Inddeling af Murfladerne og det mærkelige naturgroede Præg, der er over Datidens Behandling af Granitten.

Vaabehuset mod Syd og *Taarnet* mod Vest er sentmiddelalderlige Tilbygninger, i Hovedsagen opførte af røde Mursten. Vaabehusets Gavlfloer domineres af den slanke Blænding om Døren og det lille Loftsvindue. Vaabehuset har et enkelt Vindue mod Øst.

Taarnets Østmur hviler paa Skibets Vestmur, der har været trappe-takket. Da denne Form for Udsmykning selv tilhører gotisk Tid, maa Taarnet være ungt. Taarnets Sokkel er lagt af buede Sten, som er taget fra den anden Kirkes Apsis. Da der er saa mange Sten, maa denne Apsis have været stor — hvis der da ikke er Tale om to mindre — og har sandsynligvis hørt til en Købstadskirke (i Aarhus?). I det 18. Aarhundrede styrkede Taarnet delvis sammen, men genopførtes i 1785 af Baron Chr. R. Ph. Gersdorff, som dog gjorde det noget lavere. Taarnet har et stort og et mindre Vindue mod Vest, to Glamhuller, et mod Syd og et mod Nord, samt en lille Lysaabning ned til Gravkælderens

(om denne se nedenfor). I Taarnets Vestmur sidder et Ur, og paa den lave, pyramideformede Taarnhat er der anbragt en Vindfløj, der er af Kobber og forestiller Lammet med Sejrsfanen (agnus dei). Da Vejrflojen, vist i 1906, skulde repareres, skilte Blikkenslager Jens Sørensen

*Geheime Raad og Kamerherre Herr. Christian
Rudolph Philip Gersdorf Frøherre til Marselisborg
Ridder og hans Kiære Hustru Frøe Dorothea
Wlllegaard Rosenkrantz haver Lødet opbygge dette
Thorn med Spiinet Aar 1785*

Inskriptionen paa den Kobberplade, der blev fundet i Kuglen under Vejrflojen.
Hænger nu inde i Kirken.

den Kugle ad, som sidder under Flojen, og fandt derved en Kobberplade, der fortæller om Taarnets Genopførelse i 1785. Denne Plade er nu ophængt inde i Kirken. (Se Billedet). Viby Kirkes Taarn er massivt og tungt og harmonerer — som saa mange andre Taarne — ikke alt for godt med Bygningens øvrige Del.

Den romanske Kirke havde faa og smaa Vinduer. I gotisk Tid ønskede man imidlertid et lysere og mere festligt Kirkerum. Man brød derfor to nye Vinduer, et i Skibets Sydmur og et i dets Nordmur, og gjorde Korets Sydvindue større, medens alle de andre Vinduer i Skib og Kor tilmuredes. Ogsaa i gotisk Tid fik Kirken, som hidtil havde haft fladt Bjælkeloft, *Hvælvinger*, to Krydshvælvinger i Skibet og en i Koret. For at styrke og aflaste Murene byggede man de Piller¹⁾, der bærer Hvælvingernes Hjørner. Apsis' Halvkuppelhvælv saavel som Korbuen er derimod oprindelige og stammer altsaa fra romansk Tid. Taarnrummets Hvælving er samtidig med dette.

Paa Skibets Nordmur har der været anbragt et Herskabspulpitur, som man i 1896 besluttede at fjerne. Døren, der fra Pulpituret førte ud til en udvendig Trappe, tilmuredes i 1908, men saaledes, at man stadig udefra kan se, hvor den har haft sin Plads.

Adgang til Stokværket over Taarnhvælvingen havde man fra først af gennem en Dør i dettes sydøstre Hjørne, senere gennem et Hul

¹⁾ Et Stykke af den nordøstlige Pille i Koret er hugget af, uvist af hvilken Grund.

i Hvælvingen²⁾. Nu kommer man herind ad en Dør fra Kirkeloftet, hvortil en Trappe (i 1928 forsynet med en Dør) fører op.

Kirkens Trævinduer erstattedes i 1871 med Jernvinduer, og det store Vindue i Taarnet udvidedes i 1900 med c. 30 Tommer. Apsisbuen, Korbuen og Syddørens Karm blev restaurerede i 1882 og befrieede for et Lag Kalkpuds, som var smurt hen over dem. I 1932 fik Kirke og Vaabenhus nye og bredere Døre.

Den øverste Del af den østre Gavl, der tidligere var en Skelmur, opmuredes 1871 af Mursten i 1½ Stens Tykkelse.

Kirken er ud- og indvendig hvidkalket med Undtagelse af Apsis, der i 1940 blev overstrøget indvendig med blaa Limfarve. (Før den Tid havde den været gulkalket, i 1909 var den graagrøn). Panelerne i Stolene (ofte reparerede, da de blev ødelagt af Svamp; i 1907 maatte Panelet mod Nord endog erstattes med et Cementpanel) var tidligere malet med mørk Egetræsfarve ligesom Stolene, men har nu en brunliggraa Farve.

Højkirken, der i 1862 havde Murstensgulv uden for Altersranken og Bræddegulv inden for denne, fik i 1881—82 Flisegulv i Skib og Kor. I 1900 blev der lagt Bræddegulv i Stolestaderne og henholdsvis i 1904 og 1908 Linoleumgulv paa Cementunderlag inden for Altersranken og i Koret.

Gulvet i Vaabenhuset er stadig af Mursten. Vaabenhusets Loft, der havde været sænket, blev i 1871 hævet, idet Bjælkerne blev lagt oven paa Muren. I 1936 fik Vaabenhuset sit nuværende Kassetteloft.

Kirken er teglhængt med Undtagelse af Apsis, som har Blytag, og den øverste Del af Taarnhatten, som i 1906 fik Tag af Zink. (I 1862 var Taarnet tækket med Spaan). De første Tagrender blev sat op i 1907.

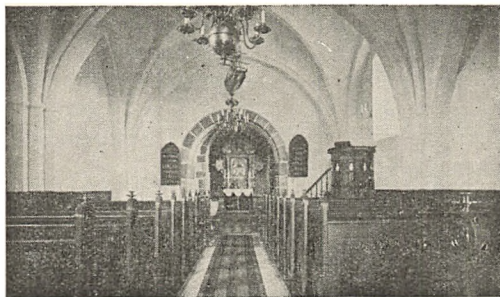
Kirkens nuværende Inventar, som er ældre end Aar 1850.

Altartavlen er af Eg i Senrenæssancestil. Paa Fodstykket staar Nadverordene (gengivet efter 1. Kor. 11,23—25). Storfeltets Relief forestiller Nadveren. Johannes ligger i Skødet paa Jesus, der rækker et Stykke Brød til Judas, som sidder foran Bordet med Pungen i den højre Haand. I Buen over Storfeltet er der anbragt en plump Krucifiksgruppe. Ved Siden af Søjlerne, der flankerer Storfeltet, staar to kvindelige Smaafigurer, Haabet med Anker og Fugl og Troen med Bog og afbrudt Kors. Motivvalg, Opbygning og Ornamentik viser, at Tavlen er

²⁾ Ved Synet 1897 blev det paabudt, at de to Huller, som er anbragt i Taarnets Hvælving til Urets Lodder, skulde stoppes, eller der skulde laves en Trækasse, hvori Lodderne kunde gaa.

et Arbejde af en af Peder Jensen Koldings Elever (Om Peder Jensen Kolding og hans Skole se Chr. Axel Jensen „Danmarks Snedkere og Billedsnidere“, S. 87 ff.). Tavlen er i 1890 stafferet af V. Stender i Aarhus med Graat, Brunt og Guld som dominerende Farver (jvnf. Indskriften bag paa Tavlen). Ved den Lejlighed forsynedes Topstykkets glatte Felt med et Maleri, der forestiller Christi tornekronedes Hoved.

Paa Alteret ligger et Eksemplar af *Christian den Tredjes Bibel*, som blev fundet i Præstegaardens Arkiv og derefter restaureret af Bogbinder Knud Vejlø i Aarhus. Paa Titelbladet staar der foruden en Del delvis ulæselige Ord „Maren Jespersdatter Fillerup“, og af et Vers paa et af de andre Blade fremgaar det, at den i nyere Tid har været en Bryllups-gave fra Frederik Hansen i Horsens til hans Søn (?), Niels Frederik-

Viby Kirkes Indre.

sen, og dennes Kone, Karen Andersen. Bibelen har altsaa desværre ikke altid tilhørt Kirken.

Ligeledes paa Alteret staar der *to Stager* af støbt Messing i Barok-profiler. Paa deres Midtparti er der indgraveret $\times S \times M \times A \times S \times D$. Ifølge Kirkesynet 1726 (se S. 64) havde Kirken allerede dengang to Alterstager af Messing, som sandsynligvis er identiske med de nuværende. Ingen Lensmand eller Ejer af Marselisborg, ingen Præst og ingen os bekendt Degn fra Tiden før 1726 havde S. M. til Forbogstaver.

Kirken ejer en meget smuk *Messehagel*. Fløjlet er nyt (helt fornyet i 1898, delvis i 1939), men Galonerne og Rygsidens Krucifiks er gamle. I 1726 havde Kirken en Messehagel med brede Sølgaloner (jvnf. nedenfor S. 64). Da den nuværende Messehagels Galoner er vævet over gule Traade og vel altsaa med oprindelig forgyldt Metaltraad, er de sandsynligvis yngre end 1726.

Bag Alteret staar en meget ejendommelig *Skriftestol* med Aarstallet 17—87 skaaret i Armlænene. Den er af egetræsmalet³⁾ Fyrretræ med udsavede Konturer og Ryg, der buer efter Apsis. I 1862 havde den Læderbetræk.

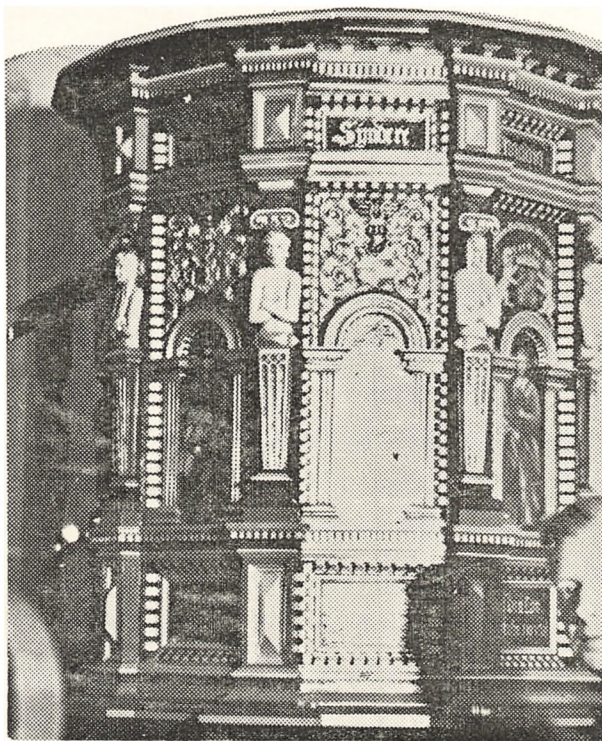
Døbefonten af Granit fra romansk Tid frembyder intet af Interesse (Om de gamle Døbefonte se M. Mackeprang „Danmarks middelalderlige Døbefonte“).

Daabsfadet af Messing er sydtysk Arbejde fra Tiden 1550—1625. Midt i Fadet ses et drevet Relief, der forestiller Bebudelsen. Uden om Reliefet er der en Bogstavring (den Side 220 i Otto Rydbecks og Ewert Wrangels *Äldre kyrklig konst i Skåne*“ gengivne) og en Kreds af Hjorte, der forfølges af Hunde. Paa Randen samme Jagtscene samt et stemplet Mærke, H. S., og et Skjold, hvori der staar graveret H I W i den øverste, L, et Bomærke, I i den midterste og D i den nederste Linie. Som det fremgaar af det S. 64 refererede Kirkesyn havde Viby Kirke i 1726 et Daabsfad af Tin. Da Messingfadet altsaa ikke oprindelig har tilhørt Kirken, skulde det nærmest være et Tilfælde, hvis det nogensinde lykkes at finde ud af, hvad disse Bogstaver betyder. (Om Messingdaabsfadene og deres ofte profane Herkomst se nærmere Rydbecks og Wrangels *Værk* S. 201 ff.).

Prædikestolen i Højrenæssancestil bærer Bryskernes Vaaben og Morten Andersens Navn. Da Carl Bryske var Lensmand paa Aarhusgaard 1602—14, og Hr. Morten var Præst i Viby 1578—1624, maa Prædikestolen være forfærdiget i Begyndelsen af det 17. Aarhundrede. Den er af Egetræ og udgør de fem Sider af en Ottekant. Ved vandrette Baand er hver Side delt i tre Felter, af hvilke det øverste og det nederste bærer fortløbende Indskrifter. I de øverste Felter staar der: „Gud vær mig Synder naadig“. I de nederste: „Oplad mine Øjne, at jeg maa se de underlige Ting af din Lov“, Psalme 119, V. 18. I Midterfelterne danner Portaler Rammen om fem Malerier, der forestiller Kristus og de fire Evangelister. Over de tre Portaler er der anbragt Vaabenskjolde, som bærer Carl Bryskes og hans to Hustuers, Ide Ulfstands og Else Billes, Vaabener. Over den fjerde staar der to borgerlige Bomærker, der indeholder Bogstaverne I, M, S og A, N, maaske de to Kirkeværgers Forbogstaver. Det originale Ornament over den femte Portal var bortsnittet og blev ved Restaureringen 1936 erstattet med

³⁾ Skriftestolen er malet med en lysere Egetræsfarve end Stolestaderne. Da den ikke har været malet i mange Aar, har den muligvis samme Farve som Kirkens gamle Stolestader, der fjernes Aar 1900.

en Kopi af Constantin Marselis' Navn og Vaaben, som tillige med Faderens, Gabriel Marselis', havde været malet oven paa to af Evangelistbillederne. Paa Hjørnerne er der anbragt Piller, hvor den øverste Del af Skaftet er en menneskelig Overkrop (de saakaldte Hermer), skiftevis

Viby Kirkes Prædikestol.

en mandlig og en kvindelig. De symboliserer muligvis de tre Levealdre. I Karmen er Præsten Morten Andersens Navn indskaaret. Prædikestolen havde endnu i 1862 en Himmel; men den er sporløst forsvundet. Fodstolperne er ikke de oprindelige, og Opgangen stammer fra Restaureringen 1936 og fra Aar 1900, da Prædikestolen blev flyttet en Alen nærmere mod Korbuen og sænket 6 Tommer. Prædikestolen havde været overmalet mange Gange og havde ogsaa paa andre Maader lidt

adskilligt i Aarenes Løb, da Arvingerne efter afdøde Gaardejer Jens Rasmussen og Hustru, Sidsel Marie Rasmussen, i 1936 skænkede 1500 Kr. til dens Istandsættelse. Den blev derefter restaureret under Nationalmuseets Ledelse af Snedkermester Th. Rasmussen i Aarhus og Kirkemalerne Poul Jensen og Christiansen. Til Minde om denne Begivenhed er Pastor Niels Granilds Navnetræk skaaret i Karmen over for Morten Andersen Hædes, ligesom en kort Efterretning om Restaureringen blev malet paa Prædikestolens Inderside. Viby Kirkes Prædikestol, der nu straal'er i sin oprindelige, brogede Pragt, er dygtigt skaaret og udmærker sig ved en klar og sikker Opbygning, som er typisk for den Stilperiode, Prædikestolen tilhører.

I April 1900 fik Viby Kirke et *Skib*, „*Ostkar*“, som nu hænger under Buen mellem de to Hvælvinger. Det var en Gave fra Skovfoged Søren Jensen af Frydenlund i Marselisborg Skov, hvor hans Slægt i 150 Aar havde været Skovfogeder. Hans Fader, Skovfoged og Møllebygger Jens Sørensen af Frydenlund († 30.-4.-1864, 56 Aar gammel), havde i 1840 om Aftenen efter endt Dagværk skaaret det af et Stykke Træ efter et Krigsskib, som var indlagt paa Aarhus Beding, ved hvilken han havde Arbejde et halvt Aar. Gaven var ledsaget af 200 Kr. til Uddeling blandt Sognets fattige⁴⁾.

Kirkeklokken er støbt i Randers Aar 1833 af I. P. Meilstrup.

Kirkens vigtigste⁵⁾ nuværende Inventar, der er yngre end Aar 1850.

I 1917 var en Tyv brudt ind i Kirken og havde tændt Ild i Alterdugen. Til alt Held blev Branden opdaget og slukket, før Ilden havde faaet fat i selve Altertavlen; men Alterdugen, Alterklædet og en Del af Alterbordets Træværk var ødelagt og maatte fornyes⁶⁾. *Alterbordet* er i øvrigt moderne Murværk. I 1932 blev det lukket bagtil med en Laage og forsynet med en Hylde. *Alterdugen*, som har en smuk bred Bort, er broderet af Kvinder fra Sognet. Det røde med et Guldkors prydede *Fløjsalterklæde* er fra 1920. Alterklædet gik tidligere helt ud til Bordets Kant, men er nu rykket noget tilbage, saaledes at Bordet virker mindre massivt. *Bedeskamlen* fik nyt Betræk af rødt Fløjil i 1920.

⁴⁾ Meddelt af Pastor N. Granild efter Kaldets Liber daticus.

⁵⁾ Hermed menes det for en Kirke ejendommelige Inventar (altsaa ikke Gulvløbere, almindelige Stole, Knager, Skab til Præstekjole og Messehagel, Gardiner, Brandredskaber o. lign. Heller ikke Kisteskamler, Jordpaakastelsesspader og de mange andre Ting, som benyttes ved Begravelser, vil blive omtalt.

⁶⁾ Meddelt af Kirkebetjent H. C. Schröder.

Knæfald og *Alterskranke* var i 1862 lige, men fik i 1900 deres nuværende Halvmaaneform. *Knæfaldets* Hynder blev gjort bredere i 1932 og beklædt med rødt Plys.

Tæppet foran Alteret, hvis Mønster symboliserer Jul, Paaske og Pinse, er broderet (Korssting) af en Kreds af Menighedens Kvinder efter Arkitekt Kjeldsen Schmidts Tegning til Reformationsjubilæet i 1936. *Tæppet i Koret* er ligeledes fra 1936, medens *Portieren* bag Alteret blev hængt op i 1932.

Kirkens *Alterkalk*, der er af Sølv, er forfærdiget i 1879 (?) af den kendte københavnske Guldsmed, Vilhelm Christensen, der i Reglen arbejdede efter Tegninger, som var udført af Billedhuggeren C. Peters eller af Maleren H. Olrik. (Se C. Nyrops Bog om Vilh. Christensen).

Disk og *Siske* er ligeledes af Sølv. *Siskeen* er fra 1903 og mærket A. F., som baade kan betyde A. Fleron og Axel Angelius Frimand (A. Sølvør „Danske Guldsmede“, S. 325 ff). *Paa Disken* er alle Mærker udviskede med Undtagelse af *Guardeinens* G. S., der viser, at *Disken* stammer fra Tiden 1863—1904.

Ved Kirkesynet 1933 blev det paalagt Kirkeejeren at anskaffe en *Vinkande* af Plet. Da det kom til Stykket, besluttede Sogneraadet sig imidlertid for en Sølvkande, som det i 1935 blev overdraget Fr. Hingelbergs Sølvsmedie i Aarhus at udføre, saaledes at den i Stil og Udsmykning kom til at svare til *Kalken*.

Da Pastor C. E. Gede døde i 1898, lagde Menigheden en Sølvkrans paa sin gamle Præsts Baare. Efter Datteren, Sigrig Gedes, Død i 1942 blev Kransen skænket til Viby Kirke, hvis Menighedsraad paatænker at anvende Sølvet til en *Oblatæske*. Det var Mening, at ogsaa *Oblatæsken* skulde laves af Fr. Hingelberg i Stil med *Kalken* og *Vinkanden*.

I 20erne blev der skænket Kirken 25 *Særkalke* af Sølvplet. De er senere suppleret dels ved Gave og dels ved Køb, saaledes at Kirken nu ejer 120 *Særkalke*.

Paa Alteret staar der en *syvarmet Lysesjage* af Messing. I 1939 blev den, ligesom de gamle Alterstager, midlertidig indrettet til elektrisk Lys.

Messesærken er anskaffet i 1933.

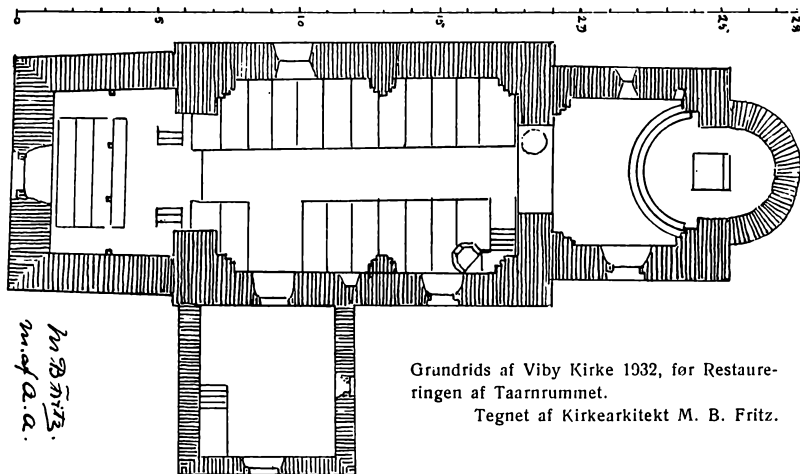
Til Paasken 1935 blev der over Korbuen ophængt et *Krucifiks* af Bronze og Egetræ, som en anonym Velgører havde skænket Kirken.

Stolestaderne, som er malet med mørk Egetræsfarve, er forfærdigede Aar 1900 „efter den Model, som forefindes i Kolt Kirke“. *Stolestaderne* i Taarnrummet er dog først opsat i 1932. I alt har Kirken nu 15+18+1 *Stolestader* med en 150 *Siddepladser*. De *fire med rødt Fløjl betrukne*

Stole, som staar i Koret, er anskaffet i 1939. Præstestolen foran Alteret er moderne Fabriksarbejde.

Orgelpulpituret er fra 1900, da man besluttede, at Kirkens nye Orgel ikke skulde staa oppe ved Alteret, men anbringes ved Taarn gavlen. I 1932 fjernedes de to Trapper, som førte op til Orgelet, og den nuværende anbragtes. (Taarnrummets Udseende før 1932 fremgaar af den nedenfor gengivne Grundplan af Kirken). Orgelpulpiturets Farve er Stengraa.

Kirkens Orgel blev opstillet i Begyndelsen af 1942. Det er lavet af Orgelbygger Zachariassen i Kongsvang og har kostet 10—12,000 Kr.

De to Kirkebøsser blev anskaffet i 1934.

Af Kirkens fire Tavler til Salmenumre er de to fra 1885. I 1936 fjernede man Tavlernes grimme, spidsbuede Topstykker.

I Koret hænger to Tavler, hvorpaa Præsterækken siden Reformationen er malet. 1934 blev Tavlerne malet op, og Teksten paa dem rettet og ført op til Dato. Den anden Tavle har til Overskrift: „Sognepræster i Viby siden 1820“, og hvis denne Overskrift er den oprindelige, er denne Tavle sikkert yngre end 1873, da Tiset før den Tid var Anneks til Viby, og den første Tavles Overskrift er: „Sognepræster i Viby og Tiset siden Reformationen“. At Tavlerne er yngre end 1862, herpaa tyder det ogsaa, at de ikke omtales i den meget udførlige Fortegnelse over Kirkens Inventar, som indleder Kirkens Synsprotokol fra 1862. Ved

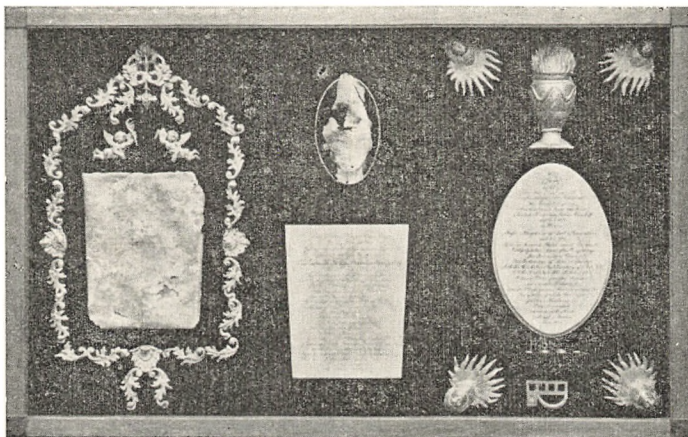
Tavlerne er der i øvrigt den Ejendommelighed, at den anden Tavle, der skulde anføre Præsterne efter 1820, begynder med Niels Vormslev, som resignerede dette Aar.

Aar 1900 blev der blandt Kommunens Beboere samlet ind til *Lysekroner og en Lampet* ved Prædikestolen, som Sogneraadet 17.-12.-1900 gav Tilladelse til maatte ophænges. 1913 fik Kirken elektrisk Lys (Sogneraadets Forhandlingsprotokol 19.-3.-1913) .

Kirkens første *Varmeapparat* blev anbragt i 1896. I 1920 blev det afløst af en Kolorifer, fremstillet af Hess i Vejle.

De fleste af Kirkens Bøger, Salmebøger, Salmehæfter, Bibel og Salmebog til Alteret, Koralbog og Melodibøger er anskaffet i den nuværende Sognepræsts Tid.

Gravminder. I Gulvet i Koret har der ligget 7 *Ligsten*, der i 1908 blev taget op og opstillet ved Korets Sidevægge. De fem af disse Sten er lagt over Præster og deres Slægtninge og vil derfor blive nærmere omtalt i Forbindelse med deres Biografier i Afsnittet om Præsterne. Af de to resterende Ligsten er den ene helt blank. Paa den anden staar der ifølge Chr. Heilskov („Samlinger til jydsk Historie og Topografi“, 4. Rk., Bd. II, S. 187): H[er u]nder hviler i [Herren?] . . . Jakob Hansen . . . født i Karlby i Sønder [Hald] Herred, som tjente [paa Mølle-?]

Mindetavlen i Viby Kirke. Længst til venstre Baron Gersdorffs Kisteprydelse. I Midten foroven Resterne af Barnebarnets Mindeplade. Fornden en Genfremstilling af Baronens Mindeplade. Længst til højre Baronessens Kisteprydelse og Guldringe. Mindepladens Indskrift kunde ikke tydes, og i Stedet er der skrevet Mindeord om Anbringelsen i Viby Kirke.

rup i 9 Aar og Kalø [?] i 2 Aar . . . Havreballemaa[rd] og Ladefoged i . . ., som døde Anno 1670 den . . . [Jul?]ius i hans Alders 59 Aar. Gud give ham med alle tro Kristne en glædelig og ærefuld Opstandelse paa Dommens Dag.“

I Skibets Midtergang ligger endnu *to Renæssancesten*; men deres Indskrifter er fyldt med Cement og kan ikke læses.

I en *Gravkælder* under Taarnet er begravet Geheimeraad, Baron Chr. R. Ph. Gersdorff (født 1723, død 1. Juni, begravet 14. Juli 1800) og hans Hustru Dorothea Øllegaard, f. Rosenkrantz (født 1723, død 6. Juni, begravet 21. Juni 1806). De ligger i fløjlsbetrukne Egekister med smukt udhamrede og graverede Kobberplader, der har været forgyldte og er forsynede med korte Indskrifter med de afdødes Navne og Data.

I en muret *Gravhvælving* paa Kirkegaarden sydøst for Kirkens Kor har Baron Nicolaus Maxmilian Gersdorff til Marselisborg (død 1802), hans Hustru, Sophie Magdalene, f. Comtesse Reventlow (død 1811), og deres Sønnedatter, Sophie Cathrine Lovise Gersdorff (der døde i 1803 kun 9 Dage gammel) været begravet. Da man i 1932 aabnede Gravkælderens, fandt man en Del Kisteplader og Beslag samt Baronessens fire Guldringe. Fundet er nu anbragt paa en Mindetavle, der hænger i Kirken (se Billedet S. 51).⁷⁾

Det ligger uden for nærværende Fremstillings Opgave at meddele Oplysninger om *Kirkeinventar*, som ikke er bevaret (Om Kirkens gamle Altersølv, Tindaabsfadet, Messehagelen med Sølvgaloner m. m. se de Referater af Kirkesynene, som er meddelt S. 62 ff.⁸⁾). Før at give et Indtryk af de store Forandringer, der er sket i Løbet af de sidste 80 Aar, skal der imidlertid meddeles en Fortegnelse over det vigtigste af det Inventar, som fandtes i Kirken i 1862 (efter Kirkens Synsprotokol, tidligere trykt i „Kirkebladet for Viby“ 1.-5.-1932): Kirkeklokken, Prædikestolen (restaureret 1936), 15+13 lukkede Stole med Rygstød og Fodskamler (eksisterer ikke mere), en Pulpiturstol (er taget ned), Orgel

⁷⁾ Gennemgaar man Kirkens Inventar og Gravminder, vil man se, at næsten alt, der har Værdi og virkelig præger Kirken, stammer fra de første og de sidste lutherske Præsters Tid. Morten Andersen Hædes, Jens Lauridsen Mariagers og Niels Granilds Navne burde males med gyldne Bogstaver paa Præstetavlerne.

⁸⁾ Ifølge Pontoppidans „Danske Atlas“, Bd. 4, S. 109 havde Viby Kirke et anseligt Taarn og indvendig en smuk lukket Stol bekostet af Ejeren, Etatsraad Charisius til Constantinsborg. Et lille Orgel nævnes i 1829 (i Præstens Indberetning til Jens Møllers „Damarks geistlige Embeder“). Jens Lauridsen Mariagers Epitafium er beskrevet i Christopher Giessings „Jubel-Lærere“, 3. Del, Bd. 1, S. 249 f. jvnf. nedenfor i Afsnittet om Jens Lauridsen Mariager.

(Kirken har haft to andre Orgler siden den Tid), Alterklæde og Alterdug (begge fornyede), Altertavlen, lige Knæfald med Læderhynder (erstattet med et halvmaaneformet), Præstestolen bag Alteret, en Degnestol betrukket med Læder (er forsvundet), Døbefont og Daabsfad, Messeschagel (har faaet nyt Fløj), Messeskjorte (fornyet), to Alterstager, en Knæleskammel (har faaet nyt Betræk), to Tavlepunge og en Blik-Fattigbøsse (ikke bevarede), 4 Salmetafler (Kirken fik to nye i 1885), Kirkeuret, en stor Sølvkalk med tilhørende Fad og en lille Sølvkalk med tilhørende Fad (af det gamle Kirkesølv er intet bevaret).

Ligkapellet er opført af røde Mursten i 1903. Det er bygget af Tømrer Laurs Eskildsen Møller og har kostet 635 Kr. (Sogneraadets Forhandlingsprotokol 26.-8. og 29.-9. 1903).

Kirkegaarden, specielt de mange Kirkegaardsudvidelser, vil blive udførlig omtalt i anden Del af Viby Sogns Historie, som bl. a. skal omhandle Byens Jord og dens Anvendelse.

VIBY KIRKES ØKONOMISKE HISTORIE

Af Poul Rasmussen.

Af utrykte Kilder er benyttet Tingbøgerne for Havreballegaard, senere Marselisborg, Birk (Aarhus Bys Arkiv Dc 3—12, i det følgende betegnede ved M. B.), Fæsteprotokoller m. v. for Marselisborg Gods (Dc 18 og 19 i Aarhus Bys Arkiv), Landstingets Skøde- og Panteprotokoller, de Dele af Constantinsborgs Arkiv, der er afleveret til Landsarkivet (i det følgende betegnet ved C. A.), de forskellige Matrikuleringsforretninger fra det 17. Aarhundrede samt de Aktstykker Kirken vedkommende, som er indgaaet i Aarhus Stifts Bispearkiv og Ning Herreds Provstearkiv¹⁾ (Kirkesyn og Præsternes Indberetninger 1630 og 1662).

I. EJERE AF VIBY KIRKE OG AF KIRKENS FASTE AFGIFTER

Viby Kirke laa oprindelig (se Kortet S. 26) uden for Byen og var kun ved en lille Dal skilt fra den lidt højere liggende Kongsgaard. Denne Beliggenhed som Nabo til, men paa en mindre anselig Plads end Kongs-

¹⁾ Til de Arkivstudier, hvorpaa dette saavel som de følgende Afsnit om Præstegaarden og Sognets ældste Præster bygger, har jeg modtaget Understøttelse af Den grevelige Hielmstjerne-Rosencroneske Stiftelse, som jeg herved bringer min ærbødige Tak.

gaarden tyder paa, at Kirken er yngre end Gaarden og næppe anlagt uden dens Ejers eller hans Fogeds Medvirken. I sin Bog, „Danmarks Kirke i den begyndende Højmiddelalder“, har Hal Koch paavist, at de fleste danske Landsbykirker ikke er bygget af Stormændene alene, men af samtlige Sognets Mænd og derfor har tilhørt dem alle i Fællesskab. Hvordan Forholdene har været i Viby, ved vi ikke; men da Viby, første Gang Byen nævnes, i Kong Valdemars Jordebog fra 1231 (Sv. Aakjærs Udgave S. 5), var Kongens Ejendom, og det er lidet troligt, at en By, hvis Gaarde alle var Kongens Fæstegaarde, kunde hævde Ejendomsretten til sin Kirke, har det rimeligvis under alle Omstændigheder ikke været længe, før Viby Kirke blev Kongens Eneeje.

I 1515 skænkede Christian den Anden Viby Kirke til St. Karens Gaard i Aarhus paa den Betingelse, at Forstanderen for St. Karens Gaard hver Uge skulde læse to Messer og bede for Kongens og hans Forældres Sjæle. Kirken kunde imidlertid først komme i St. Karens Gaards Besiddelse, naar Hr. Niels Løring, der havde den i Forlening, var traadt tilbage eller afgaaet ved Døden, og da det ikke lykkedes de skiftende Forstandere at faa truffet en Ordning med Hr. Niels, og Christian den Andens Breve efter Kongens Fordrivelse naturligvis ikke frembød nogen sikker Garanti for Opfyldelsen af de Tilsagn, de gav, har den daværende Forstander sandsynligvis ansøgt den nye Konge om Gavebrevets Bekræftelse. I alt Fald fik Forstanderen for St. Karens Gaard, Svend Mogensen, 1526 Ventebrev paa Kirken, naar Hr. Niels Boring²⁾ var død, men vel at mærke saaledes, at han kun maatte „anname Kirken til St. Karens Hospital sin Livstid,“ efter hans Død skulde den komme frit til Kronen igen, til Skanderborg. Medens Christian den Anden havde skænket Kirken til St. Karens Gaard, havde Ventebrevet altsaa en rent personlig Karakter. (Se M. og C. J. T. Thomsen „Aarhus Hospital“, S. 13, med yderligere Kildehenvisninger).

28. September 1661 gav Kong Frederik den Tredje Gabriel Marselis Skøde paa jus patronatus til Viby Kirke, saaledes at han med Pligt til at holde Kirken ved lige fik Ret til at oppebære dens Indkomster og kalde dens Præster. („Kronens Skøder“).

Da Constantin Marselis 1680 erigerede Baroniet Marselisborg, blev Viby Kirke ikke indlemmet i Baroniet, og da dette efter hans barnløse Død 1699 tilfaldt Kongen, fulgte Viby Kirke derfor ikke med, men ar-

---

²⁾ Efter Sagens hele Sammenhæng maa han være identisk med den Niels Løring, der nævnes i Brevet fra 1515. B og L kan da ogsaa i Datidens Skrift ligge saa nær op ad hinanden, at en Læsefejl ikke er udelukket.

vedes af hans Enke, Sofie Elisabeth Charisius, ved hvis Død i 1706 den kom i hendes anden Mands, Baron Peter Rodsteens, Besiddelse.

Kongen skænkede Baroniet Marselisborg til sin Søn, Generaladmiral Ulr. Chr. Gyldenløve, og da han mente, at Viby Kirke rettelig tilkom Baroniet, fordi Artikel 4 i Friherrernes Privilegier af 25.-5.-1671 bestemte, at „Friherreerne maa have jus patronatus og Birkerettighed ved deres Friherreskaber, saa vidt Kongen dertil kan være berettiget, og skal en Friherre nyde jus patronatus til det Kirkesogn, hvori den friherrelige Residens ligger“, maatte den Kommission, som ifølge Kongens Befaling skulde afgøre de Tvistigheder, der var opstaaet i Anledning af Baroniets Aflevering, ogsaa tage Stilling til Spørgsmaalet om Ejendomsretten til Viby Kirke. Da Baron Rodsteen kunde bevise, at Marselis havde købt Kirken allerede i 1661, saaledes at Kongen ikke var berettiget til den paa den Tid, da Baroniet erigeredes, og da det af Jordebogen fremgik, at den ikke var blevet lagt ind under Baroniet, tilkendte Kommissionen 14.-10.-1709 Baron Rodsteen Viby Kirke. Denne Kendelse blev stadfæstet af Højesteret 29.-6.-1711. (Dc. 22 i Aarhus Bys Arkiv).

I 1710 afstod Baron Rodsteen Stamhuset Constantinsborg til Succesoren, Christian Charisius, og da han derefter ikke var interesseret i at beholde Viby Kirke, solgte han den 7.-3.-1710 for 1000 Rdlr. til Charisius. (C. A.).

1724 døde Christian Charisius og Aaret efter hans Enke, Dorothea Cathrina Rosenlund. Paa Skiftet efter hende, som blev sluttet 30.-12.-1726, var Viby Kirke blevet udlagt til Betaling af en Gæld, men indløst af hendes Stedfader, Peder Tøgersen Lassen til Rødslet, som i Skiftebrevet lovede, at den skulde staa det af Børnene til Løsning, som kom til at besidde Stamhuset. (C. A.).

Sønnen Constantin Aug. Charisius blev den, som tiltraadte Stamhuset, og da han havde betalt Peder Tøgersen Lassons Enke, Anna Lassen, de Penge, hendes Mand havde givet for Kirken, tilskødede hun ham 30.-1.-1738 „Viby Sogns Kirketiende med jura patronatus.“ (C. A.).

Efter at Constantin Aug. Charisius' første Kone, Kirstine Baronesse Guldencrone, var afgaaet ved Døden, blev en Del Allodialgods, deriblandt ogsaa Viby Kirke, 12.-8.-1771 solgt ved Auktion. (Landstingets Skøde- og Panteprotokol). I Auktionsvilkaarene hedder det bl. a., at Kirketienden var forpagtet til Sr. Jens Bødker paa Constantinsborg. Kirken blev købt af Baron Chr. R. Ph. Gersdorff til Marselisborg for 4200 Rdr. (den blev opraaet for Vurderingssummen, 2500 Rdr.), medens den til Kirken hørende Kirkeskov (om denne se nedenfor S. 58 ff.) blev solgt for 901 Rdr. (vurderet til 480 Rdr.).

da Baroniet og Kirken igennem lange Tider havde samme Besidder, kom Kirkelammet til at dele Skæbne med Provstegæsteriet og indgik i de glemte Afgifters Række.

II. JORDER I VIBY SOGN, SOM TILHØRTE VIBY KIRKE

Da Præsten Jens Lauridsen Mariager i 1662 skrev sin Indberetning til Bispem om Embedet, kunde han vedrørende Kirken oplyse, at den ejede nogle Agre paa Holme Mark, som Præsten i dette Sogn havde lejet for 8 Skilling om Aaret, samt en Skov i Viby Sogn, som brugtes af ham selv.

Kirkeskoven havde Jens Lauridsen Mariager haft i Fæste siden 17.-1.-1631, da Lensmanden, Laurids Lindenou, paa Kongens Vegne gav ham Fæstebrev paa det „Stykke Skov, som til Viby Kirke er liggendes, som er mesten ganske ophugget i hans Formænds og i forrige Lensmænds Tider efter Tingsvidners Lydelse.“ I Jordskyld skulde han betale 1½ Td. Byg til Kirken. Fæstebrevet blev stadfæstet af Christian den Fjerde 12.-3.-1636 og af Frederik den Tredje 23.-6.-1650. (Alle tre Breve findes blandt de Dokumenter fra Constantinsborgs Arkiv, som er afleveret til Landsarkivet i Viborg).

1672 døde Jens Lauridsen Mariager, og 27. Oktober samme Aar fæstede hans Søn og Efterfølger, Chr. Jensen Viby, *Kirkeskoven* paa samme Vilkaar, som hans Fader havde haft den, dog med Pligt til at frede „hvad Ungskov af Bøg og Eg, som kan opvokse, og ellers ikke at hugge af Underskoven til Upligt, og gav til Fæste 10 Rdlr.“ (Tingbogen for Marselisborg Birk 8.-9.-1711).

Viby *Kirkeskov* grænsede op til Marselisborg Skov, og da Chr. Jensen Viby var død 1686, vilde Marselis, hvem Viby Kirke nu tilhørte, ikke fæste Skoven bort til den nye Præst, men lod den i Stedet lægge ind under Hovedgaardens Skov. Aabenbart som en Slags Vederlag for *Kirkeskoven* fik Præsten, Lydich Lassen, Fæstebrev paa det Stykke Jord i Viby, som kaldtes Kongsgaard. Lydich Lassen skulde ikke svare Tiende af Kongsgaarden og udstedte til Gengæld 2.-5.-1688 en Erklæring om, at han ikke vilde kræve Præstetiende af *Kirkeskoven* (Tingbogen for Marselisborg Birk 8.-9.-1711).

I Matriklen 1688 blev Viby *Kirkeskov* takseret til 1 Td., 2 Skpr., 2 Fjerdk., 1½ Alb. Hartkorn. Ifølge Herredsbogen fra 1690 (trykt i Viby Kirkeblad 15.-10.-1936) kunde der i *Kirkeskoven* saas 12 Tdr. Hartkorn, avles 10 Læs Hø og græsses et Par Heste.

Som der ovenfor er gjort Rede for, havde den Kommission, der skulde afgøre de Tvistigheder, som var opstaaet ved Baroniet Marselisborgs Aflevering, 14.-10.-1709 tilkendt Baron Rodsteen Viby Kirke. Alle-rede 7.-3.-1710 solgte Peter Rodsteen imidlertid Kirken til Christian Charisius til Constantinsborg, og da Forvalteren paa Marselisborg, Albrit Aalum, ikke vilde overlade Charisius Kirkens Skov, nedlagde denne Forbud mod, at Præsterne i Viby og Holme, til hvem Grænsingen i Kirkeskoven var lejet, betalte Afgift til Marselisborg, og anlagde ved Marselisborg Birketing Sag mod Baroniet. Christian Charisius kunde be-vise, at Kirkeskoven hørte til Viby Kirke, og da han var i Besiddelse af lovligt Skøde paa Kirken, maatte Birkefogeden i sin Dom af 3.-11.-1711 tilkende ham Ret til at disponere over Kirkeskoven.

29.-7.-1711 fæstede Præsten i Viby, Niels Hansen Heide, Kirkeskoven for en aarlig Landgilde paa 20 Skpr. Byg. Han havde — bortset fra Landgilden — fæstet dette Stykke Jord paa de samme Vilkaar som Jens Lauridsen Mariager og Chr. Jensen Viby, og da gamle Folk kunde huske, at de upaaanket havde hugget Træ i Skoven og ikke svaret Kirke- eller Kongetiende af Agerjorden, vilde han hverken respektere et Forbud, Charisius nedlagde mod, at han førte Høsten i Hus, førend der var tiendet af den, eller, saaledes som Charisius fordrede, paatage sig Ansvar for det, der ulovligt blev fældet i Skoven, men krævede tværtimod at faa udvist Træ til Ildebrændsel og Gærder. I de Processer, som i den Anledning blev ført ved Marselisborg Birketing, blev der 2.-8. og 22.-11.-1712 afsagt Domme, som i eet og alt tog Præstens Paa-stande til Følge. 12.-11.-1722 købte Niels Heide af Christian Charisius Retten til at udnytte Skovens Træer, som hans Enke imidlertid i 1738 solgte for 50 Rdlr. til den nye Ejer af Viby Kirke, Constantin August Charisius. (C. A.).

Hvem der fæstede Kirkeskoven efter Niels Hansen Heides Død, ved vi ikke, da Fæsteprotokollerne fra Constantinsborg ikke er bevarede; men i 1771, da denne Lod blev stillet til Auktion, betegnes den som en ved Marselisborg Hovedgaard's Mark indhegnet Ejendom af Skov og Jor-der med der opbygget nyt Hus, som bebos af Anders Christensen. Hartk. 1 Td., 2 Skpr., 2 Fjerd., 1½ Alb. Fæsterens aarlige Afgift er 2 Tdr., 4 Skpr. Byg og 2 Rdlr. (Landstingets Skøde- og Panteprotokol).

Auktionen 1771 sætter i øvrigt Skel i Kirkeskovens Historie, for saa vidt som det var ved denne Lejlighed, at Kirkeskoven blev skilt fra Viby Kirke. Paa Auktionen blev Kirkeskoven nemlig raabt op og solgt for sig selv for 901 Rdlr., og skønt Baron Gersdorff købte baade Kirken og Kirkeskoven, havde han altsaa ikke købt dem med Pligt til at lade dem

følge hinanden ved et senere Salg. Den, der havde jus patronatus til en Kirke, havde Ret til at udnytte Kirkens Ejendomme, men ikke til at afhænde dem fra Kirken. Salg af en Kirkes Jord maa forudsætte kongelig Bevilling, og en saadan kunde endda kun gives paa den Betingelse, at Kirken fik Erstatning i anden Jord eller i Penge. Da ingen af Delene har været Tilfældet for Vibys Vedkommende, saa kan der næppe være Tvivl om, at Kirkens nuværende Ejer, Viby Kommune, havde Ret til at fordrø Kirkeskoven tilbage — ganske som Christian Charisius gjorde det i 1711 — hvis ikke der var gaaet saa lang Tid, at der var Hævd for, at Kirkeskoven ikke tilhører Kirken.

Siden 1771 har Kirkeskoven altid haft samme Ejer som Marselisborg Hovedgaard og tilhører altsaa siden 1896 Aarhus Kommune.

I 1771 hed Fæsteren af Huset i Kirkeskoven Anders Christensen, der aabenbart har boet paa dette Sted i over 50 Aar. 20.-10.-1821 (Marselisborg Fæsteprotokol Dc 19 i Aarhus Bys Arkiv) bortfæstede Baron Güldenchrone til Marselisborg nemlig det Bolsted i „Kirkeskoven, som forhen har været beboet af Anders Loft“, og da der ikke i Marselisborg Fæsteprotokol er indført noget Fæstebrev for Anders Loft paa Kirkeskoven, er Anders Loft rimeligvis identisk med Anders Christensen. Den nye Fæster, som skulde give 3 Rbd. Sølv og 3 Tdr., 6 Skpr. Byg i Landgilde, hed Jens Skov og var Jæger. I Registeret til Fæsteprotokollen kaldes han imidlertid Skovrider, og med denne Titel omtales han altid i 30ernes Dokumenter. Ifølge Hovedbog for Marselisborg Gods 1834—78 (Aarhus Bys Arkiv Dc 20) boede Skovrider Skov i Kirkeskoven lige til 1840. 1840 og 1841 beboede hans Enke Gaarden, som derefter blev Embedsbolig for den nye Skovrider, C. Pries. Den Dag i Dag er det gamle Bolsted i Kirkeskoven Skovridergaard for Aarhus Skovdistrikt.

Medens Kirkeskoven stadig er Navnet paa det Stykke af Marselisborgskovene, som ligger lige Syd for Skovridergaarden, hedder selve Skovridergaarden i vore Dage Louisenlund. Dette Navn kendes fra 1836, men benyttedes ikke i Fæstebrevet 1821. Hvem der har givet Gaarden dette Navn, vides ikke, muligvis er den (saavel som Landstedet Louisenhøj) opkaldt efter Baron Güldenchrones Hustru, Louise Knuth.⁴⁾

Foruden Kirkeskoven ejede Kirken i selve Viby Sogn et Hus, der laa „paa den nordre Side af Viby Kirkefortov“. Huset, der var paa 9 Fag, havde Præsteenken Madam Lagesen (om hende se Afsnittet om Præsterne efter 1686) opført paa egen Bekostning paa den Betingelse, at Kirke-

⁴⁾ I Matriklen 1844 blev Kirkeskoven ansat til 1 Td., 4 Skpr., 3 Fjerd., 1¼ Alb. Hartkorn. Paa samme Tid var Ejendommen blevet forøget med Birkedommerengen paa 1 Skp., 2¼ Alb. Hartkorn.

ejeren skulde lade hende bo der uden Leje og ved hendes Død eller Bortflyttelse betale hende eller hendes Arvinger 100 Rdlr. (Landstingets Skøde- og Panteprotokol 1772).

20.-10.-1780 fæstede Baron Gersdorff „til Indsiddet Simon Andersen af Viby de 7 Fag ibidem (d. v. s. sammesteds) op til Degneboligen, der forhen har været brugt til Skole, som nu af mig er forflyttet i og til Madam Lagesens frasagte Hus ved Kirken“. Som det fremgaar af dette Fæstebrev, var Huset paa Kirkens Fortov altsaa i 1780 blevet indrettet til Skole. Oplysninger om dets Historie efter 1780 maa derfor søges i Afsnittet om Skolevæsenet.

Hvad de Agre i Holme angaar, som ifølge Jens Lauridsen Mariagers Indberetning tilhørte Kirken i Viby, lader deres Skæbne sig lettest følge i Forbindelse med en Behandling af dette Sogns Historie. Her skal det kun lige nævnes, at de i 1662 var fæstet bort til Præsten i Holme for 8 Skilling om Aaret (se foran S. 58), medens de senere hen ligesom Kirkeskoven gik tabt for Kirken.

III. VIBY KIRKES INDTÆGTER OG UDGIFTER

Christian den Femtes Danske Lov 2-22-80 bestemmer, at „naar Kirkens Regnskabsbog er fuldskreven, da bestilles en ny paa Kirkens Bekostning, og den gamle henlægges i Stiftskisten forsvarligen at gemmes.“ Dette Lovbud til Trods er ingen af Viby Kirkes gamle Regnskabsbøger bevaret, ej heller findes der blandt de Pakker af Regnskaber for enkelte Aar, som fra Bisparkivet er afleveret til Landsarkivet i Viborg, noget Regnskab fra denne Kirke. For Vibys Vedkommende mangler vi altsaa den vigtigste Kilde til Kirkens økonomiske Historie og er henvist til de faa og spredte Oplysninger om Kirkens Indtægter og Udgifter, der lader sig hente ad anden Vej.

Holder man sig til Kirkens Indkomster c 1660 og 200 Aar senere, c 1860, var dens vigtigste Indtægt, Tienden, ifølge Herredsbogen fra 1660 paa 30 Skpr. Rug, 72 Skpr. Byg og 60 Skpr. Havre, d. v. s. 132 Skpr. Landgildehartkorn. Matriklen 1664 ansætter Korntienden til 40 Skpr. Rug, 78 Skpr. Byg og 80 Skpr. Havre, d. v. s. 158 Skpr. Landgildehartkorn⁵⁾. Hertil kommer Kvægtienden, Ærtetienden, Hør- og Hampetienden, som dog kun kan have andraget rene Bagateller (1630 opgiver Præsten sin Kvægtiende til højst 2 Lam og en Gris d. v. s. 4—5 Skpr. Landgildehartkorn).

⁵⁾ Jvnf. de S. 71 f. givne Oplysninger om Præstens Tiende.

I 1862 var al Tiende i Henhold til Tiendeforeningerne af 14.-7.-1838 og 14.-7.-1855 afløst med 1¼ Skpr. Rug, 3 Skpr. Byg og 3 Skpr. Havre af henholdsvis 1 Td. gammelt og 1 Td. nyt Hartkorn. Den samlede Kirketiende af Viby Sogn var i 1862 189 Skpr. Rug, 489 Skpr. Byg og 483 Skpr. Havre, d. v. s. 920 Skpr. Landgildehartkorn (Kirkens Synsprotokol 1862).

Foruden Tienden skulde ogsaa Landgilden af Kirkens Jord skrives paa Kirkeregnskabets Indtægtside. I 1660 svarede der 12 Skpr. Byg og 8 Skilling i Jordskyld til Kirken. I 1862 ejede Kirken ingen Jord. Kapitalformue havde Viby Kirke hverken i 1660 eller i 1862.

I Henhold til Tiendeafløsningsloven af 15.-5.-1903 blev Tienden til Viby Kirke 1.-1.-1912 afløst med i alt 27,741 Kr. 25 Øre. (Sogneraadets Forhandlingsprotokol 7.-2.-1912).

Kirkens Udgifter bestod i forskellige Skatter og Afgifter samt Betaling for Lys, for Brød og Vin og for Vedligeholdelse af Kirkens Bygning og dens Inventar. Af Afgifterne er Provstegæsteriet paa 10 Skpr. Havre og 1 Lam, de 10 Skpr. Kirkehavre og Kirkelammet omtalt ovenfor S. 56 ff., medens Resten var Skatter o. lign., der paalignedes alle Landets eller Stiftets Kirker efter de samme Regler og derfor ikke bør behandles i en Sognehistorie. Hvad de øvrige Udgifter angaar, er det naturligvis umuligt at give Oplysninger om Omkostningerne ved Vedligeholdelsen, naar intet Kirkeregnskab er bevaret. Derimod ved vi fra Præstens Indberetning af 31.-1.-1829 til Jens Møllers „Beskrivelse over Danmarks geistlige Embeder“, at Præsten plejede at faa 1 Ørtug, d. v. s. 10 Skpr., Rug og 1 Ørtug, d. v. s. 12 Skpr., Byg for at holde Kirken med Brød og Vin. Bl. a. af Niels Hansen Heides Fæstebrev (citeret i Forbinde'se med Processen i 1712) fremgaar det, at Kirkens Indtægt af Kirkeskoven skulde benyttes til Afholdelse af Udgifterne til Brød og Vin.

IV. SYN PAA VIBY KIRKE

Ifølge Christian den Femtes Danske Lov 2.-22.-6. skulde Præsten med fire vederhæftige Sognemænd hvert Aar foretage Syn paa Kirken „og give det fra sig beskrevet“ til Herredsprovsten. Da disse Kirkesyn er den Kilde, der giver det bedste Billede af Kirkernes Forfatning i det 18. og 19. Aarhundrede, og altsaa er velegnede til at oplyse os om, i hvilken Udstrækning Kirkeejerne har gjort deres Pligt og — for saa vidt det var nødvendigt — anvendt Kirkens Indkomster paa dens Vedligeholdelse, skal denne Behandling af Viby Kirkes økonomiske Historie afsluttes med et Referat af de bevarede Syn paa Kirken.

Syn paa Viby Kirke 1700 (Aarhus Bispearkiv, Reversal 2, Fol. 31, Nr. 1): Viby Kirke er i god og forsvarlig Stand bortset fra nogle Tagsten, som er blæst ned i Vinter og nu bliver lagt op igen.

Syn paa Viby Kirke 1702 (Aarhus Bispearkiv, Reversal 2, Fol. 31, Nr. 1): Kirken er i god forsvarlig Stand, alene det sydvestre Hjørne paa Taarnet og den vestre Side paa Vaabehuset behøver nogen Skelning (d. v. s. Fugning eller Understrygning).

Marseliserne holdt aabenbart Kirken godt ved lige. 1699 døde imidlertid Constantin Marselis, og i de følgende Kirkeejeres Tid forfaldt Kirken slemt. Samtidig synes Taarnet at have slaaet de Revner, som var Begyndelsen til Sammenstyrtningen i Aarhundredets Slutning.

Syn paa Viby Kirke 1715 (Aarhus Bispearkiv, Reversal 3, Fol. 167, Nr. 1): 30 Tagsten mangler paa Taarnet. „Muren paa den vestre Ende af Taarnet er revnet fra øverst til nederst, den østre i lige Maade“. Lugerne er alle brøstfældige. Taarnets Loft er usikkert, „saa ingen med Sikkerhed kan gaa at ringe Klokken, Klokkerebet er ganske i sønder.“ Taarnets Tømmerværk skal repareres. — Vaabehusets Blyrende er forfalden, Bjælkerne over Vaabehuset er forfaldne, og der behøves Jernankre til at holde Vaabehuset sammen. Paa Vaabehuset mangler 20 Sten og en Luge til Vinduet paa Loftet. Der er ingen Laas til Taarndøren og ingen Nøgle til Vaabehusdøren. Den ene Ligbaare er ubrugelig. — Over Kirken mangler 10 Sten, Kirken trænger til Understrygning og Fugning ved Enderne. Vinduet bag Alteret er i Stykker, to Viduer ved Prædikestolen er helt ude, „og et brøstfældigt næst hos.“ Vinduet i den vestre Ende har Reparation Behov. En Ligsten i Gulvet foran Alteret er sunket. Kirkegulvet mangler nogle Sten i den vestre Ende. — Ved Alteret fandtes en gammel Messehagel og et gammelt Alterklæde, det nye er borte. „Messekjorten er af Utøj skaaren og Hul derpaa“. Messehagelen er slet i alle Maader. Tavlen (d. v. s. en Kasse med Haandtag til Indsamling af Penge) til Kirken ligesaa. Sølvkalk og Disk, forgyldt med sl. Marselis' Vaaben. Alterbogen er næsten ubrugelig. Ritualets Bind er i Stykker, og i Gradualen (d. v. s. en Salmebog med Noder) til Degnestolen er nogle Blade løse. — Kirkegaardens Mur er brøstfældig. Porten til Kirkegården har været øde i 8 Aar. „Den søndre Laage er helt ruineret og Skjulet derover i lige Maade og for snæver til at bære et Lig ind ad. Den ganske Menighed klager storligen, at Ligtræerne og Gravene paa Kirkegården omkastes og omrykkes af Svin.“

Syn paa Viby Kirke 1726 (Aarhus Bispearkiv, 3. Reversal, Fol. 167, Nr. 1): Taarnet mangler Luger for Glamhullerne undtagen det nordvestligste. Det øverste Loft i Taarnet er helt forfaldent og vanskeligt at staa

og gaa paa, naar der skal ringes med Klokken. — Loftet over Vaabehuset trænger til Reparation. Trappen i Vaabehuset op til Loftet er meget brøstfældig. — Vinduerne i den vestre Ende af Kirken er mestendels ude, andre Steder er enkelte Ruder og Stykker af Blyindfatningen itu. Mure og Tag blev repareret forleden Aar. — Kirkegaardsmuren er faldet ned nogle Steder. Porten og den vestre Kirkelaage er i Stykker, og paa den søndre Side ud til Terp er den helt borte, saa hverken Svin eller andre Kreaturer kan holdes fra Kirkegaarden. — Kirkens Ornamenter: En ny Kalk og Disk af Sølv, et ulæderet Aurora Fløjls Alterklæde, en Messehagel med brede Sølvgaloner, en gammel, slidt Alterdug, en tyndslidt Messeskjorte, et Par Messinglysestager, en brøstfældig Alterbog, en meget forslidt Gradual og et Døbefad af Tin.

Syn paa Viby Kirke 1729. (Aarhus Bispearkiv, 3. Reversal, Fol. 167, Nr. 1): Taarnet skal pudses og trænger til en ny Suefjæl (d. v. s. et Bræt mellem Mur og Tagskæg) paa den nordre Side. Nogle Tagsten fattes. Klokkens Hængsler er brøstfældige, Taarnlugerne er i Stykker. Loftet i Taarn og Vaabehus er forfaldent. Trappen i Vaabehuset mangler Trin. Den ene Ligbaare er ubrugelig. Der er nogle Tavler borte af Blyet over Alteret. — Den søndre Kirkelaage er øde og Træværket dertil i lige Maade. Kirkegaardsmuren er her og der faldet ned. — Ornamenter: Et gult Aurora Fløjlsalterklæde. Messehagel med Sølvgaloner. Ny Alterdug, som Præsten har skænket. Kalk og Disk helt nye af Sølv. Alterbogen og Gradualen er brøstfældige.

Fra Tiden 1730—1785 er intet Syn bevaret. Da Provsten for Ning Herred i 1781 forespurgte hos Herredets Præster, fik han da ogsaa det Svar, at ingen Kirkesyn „var taget eller plejede at tages.“ I 1771 blev Kirken købt af Baron Gersdorff til Marselisborg, som genopførte det sammenstyrkede Taarn og i det hele taget ofrede saa meget paa Kirkebygningen, at det er med fuld Føje, der stadig fredes om hans og hans Slægts Minde i Viby Kirke (jvnf. ovenfor S. 52).

Syn paa Viby Kirke 1786—1803 (Aarhus Bispearkiv, 6. Reversal, Pag. 123, Nr. 12 og 7. Reversal, Fol. 313, Nr. 12). I 1786 hedder det om Kirken i Viby, at den „forrige Aar er sat i Stand med en Hovedreparation. Ornamenterne er gode og intet paaanket i Synet, alene meldt, at en ny Alterbog og Messesærk behøves med det første, som man saa meget vissere haaber vil ske, som man ved, Herskabet søger selv Kirken.“ I 1801 havde Stormen taget enkelte Tagsten, ligesom Kirkegaardens Ringmur var sunket hist og her, og Porten og Indgangen karakteriseredes som dels forældede, dels udelige til Lukkelse. Ved de andre Syn i denne Periode fandt man derimod intet at bemærke.

Syn paa Viby Kirke 1804—11 (Synsprotokol for Ning Herreds Provsti): 1805. Porte og Luger paa Ringmuren vedligeholdte. 1806. 3 Tagsten i det sydvestlige og nordøstlige Hjørne lægges aarlig op, men falder ned ved Stormen. 1809. Skuret over Indgangen til Herskabets Stol fra Kirke-

Viby Kirke i Slutningen af forrige Aarhundrede. Vejen fører op til Terp. Trægruppen paa venstre Side af Vejen dækker for den gamle Branddam. I de mange Huller i Kirketaarnets Mure anbragte man Stilladset, naar Taarnet skulde kalkes.

gaarden er forfaldent. 1811. Taget over Sakristiet (hermed menes Apsis), især dets Forbindelse med Kirkens Bygning, er en Del brøstfældigt.

De yngre Kirkesyn er der ingen Grund til at referere, da „Viby Kirkeblad“ 1.-5. og 7.-8.-1932 har givet Udtog af Kirkens Synsprotokol 1862 ff. og bl. a. gengivet den indgaaende Beskrivelse af Kirken, hvor-

med Protokollen 1862 ff indledes⁷⁾). Kirkesynene efter 1915 er i vid Udstrækning udnyttet i Afsnittet om Kirkebygningen og Kirkens Inventar.

PRÆSTEGAARDEN, PRÆSTEENKESÆDET, PRÆSTERNES INDTÆGTER¹⁾

Af Poul Rasmussen.

Da Jens Lauridsen Mariager i 1624 blev Sognepræst i Viby, var Præstegaarden næsten ubeboelig. Den nye Præst, der synes at have været en velhavende Mand, byggede imidlertid 42 Fag Hus paa ny Grund og forsynede fire Stuer med nyt Loft og Vinduer, saaledes at den forfaldne Gaard blev en stor og velindrettet Præstebolig. Under den sidste Svenskekrig blev Præstegaarden ilde medhandlet af Polakkerne, der tog Taget af nogle Huse og Loftsfjælene af Lofterne og bortførte alle Døre, Vinduer og Porte. Præsten maatte derfor igen ofre en stor Sum Penge paa sin Embedsboligs Istandsættelse. (Herredsbogen 1660).

Hr. Jens Lauridsen Mariagers Præstegaard var en anselig Bygning paa fire lange Rader Huse foruden en Korsstue (d. v. s. en Udbygning vinkelret ud fra en Længe, i dette Tilfælde Stuehuset) og et Hus i Baggaarden, i alt 84 Fag velbygget Hus (Tingbogen for Marselisborg Birk 12.-9.-1719).

Stuehuset havde 6 Stuer, nemlig den nye Stue, Kakkelstuen, der naturligvis har haft Kakler, d. v. s. Fliser, som Vægbeklædning, Storstuen, som kun blev benyttet til Begravelser og Gilder, Korsstuen, der har ligget i Udbygningen, Gammelstuen med et Kammer (vel Præstens Studerekammer, der omtales i Herredsbogen 1660) og Skolen, hvor Huslæreren (en saadan, Rasmus Værn, nævnes M. B. 18.-6.-1678) har undervist Præstens Børn. Desuden var der et Køkken og et Bryggers samt Loftsrum og Kælder. (Auktionsprotokollen for Ning Herreds Provsti 11.-1.-1687).

⁷⁾ Til Kirkebladets Referat kan følgende Rettelser meddeles: Rugtjenden 1862 var paa 23, ikke 73 Tdr. Efter „Altertavlen af ældre Stil, men ret smuk, nylig restaureret og forgyldt“ skal der staa: „Dens Ælde vides ikke (Bemærk: Altertavlen er skaaret i Egetræ af en af Peter Jensens Elever)“. 1896 „Taarnet er i Uorden“ rettes til „Taarnuret ...“. Værd at notere er i øvrigt følgende Bemærkning fra Synet 1863: „Om Ligkransene i denne Kirke gælder det samme, som findes anført ved Holme Kirke“. 1864: „Ligkransene var ikke nedtagne“.

¹⁾ De utrykte Kilder er de samme, som er benyttet i Afsnittet om Kirkens økonomiske Historie.

Kl. halv ti den 22. August 1719 var den daværende Præst i Viby, Hr. Niels Hansen Heide, kørt til Aarhus, og da han et Kvarter i tolv kom hjem igen, efter at der var sendt Ilbud efter ham, stod der af hans hele Gaard ikke en eneste Stolpe tilbage, „som jo med anden Guds Velsignelse var lagt i Aske.“

Om Branden, der var opstaaet ved Hyrdens eller hans Kones Uagt-somhed, vidnede Hans Simonsen fra Viby 12.-9.-1719 for Marselisborg Birketing, „at den 22. August omtrent ved elleve Slet, da han og me-sten alle Bymændene var i Marken ved deres Byghøst, hørte han Viby Klokke ringe, og imidlertid saa han Røg i Viby, og straks han kom løbende hjem, saa han Hyrdehuset brænde i fuld Brand, og tog Ilden straks paa et andet Hus næst ved, hvori boede en Husmand, Anders Jensen, og da Ilden der og tog Overhaand, og da samme Hus faldt, faldt det over til Birkedommerens Gærde og begyndte der at brænde; men formedelst der var alene ham og en eller to til, kunde de ikke redde det; men Ilden fik videre Overhaand og begyndte straks i Birkedom-merens Gaard, og endskønt der samledes en Hob Folk hjem af Mar-ken, kunde de dog ingen Redning gøre, saasom alting var tørt, og Hø og Korn var kommet i Huse, og da Birkedommerens Gaard ganske blev ompændt, alle 4 Huse, saa var der ingen Redning for Præstegaarden, som laa tæt op til; tog Ilden fat paa Præstens Ladehus, hvor Ilden gik omkring paa begge Sider, og ompændte hele Præstegaarden, og som der alting lige saa vel var tørt paa Tag og Tømmer, og hans Hø og Korn var i Huse, blev den hele Præstegaard og al Præstens indavlede Korn saa-vel som hans Hø og Tørv saa og andet gammelt Korn og al deres Fe-talje ganske af Ilden opbrændt, saa at af den hele Præstegaards Bygning og Indbo — — — ikke blev reddet andet end nogle af deres Sengeklæ-der og to Kister, nogle smaa Borde og et lidet Skab, med hvad deri var, saa og lidt Kobber og Tin — — —. Ydermere tog Ilden fat paa en Gaard til, ligger tvært for Præstegaarden, og opbrændte den med, saa at Ildebranden ej paastod længere end halvanden Stund i det allerhøjeste, førend alting laa i Aske af de trende Gaarde og 2 Huse.“

De andre Vidner bekræftede Hans Simonsens Vidnesbyrd og oplyste, at al Præstens Avl var „indhøstet og ført i Hus undtagen et Fald Byg, som var det ringeste af hans hele Gaards Avl, hvilken tillige med Præ-stens Tiende af Rug, Ærter og Havre saa og andet gammelt Korn af Rug, Malt, Byg og Havre saavel som hans Tørv og Hø alt sammen blev opbrændt og lagt i Aske, og ej beholdt han saa megen Fetalje, som kunde bruges til et Maaltid.“

Efter Branden tog Præsten og hans Familie Ophold i Kirkens Vaa-

benhus, indtil han bl. a. med Kongens og Kirkeejerens Bistand fik bygget en ny Gaard. Da Niels Hansen Heide var en praktisk duelig Mand, blev Bygningen saa solidt opført og saa godt indrettet, at hans Efterfølger, Chr. Nielsen Stauning, 1773 kunde give ham det Vidnesbyrd, at der tilkom ham den Ære i hans Grav, at Præstegaarden „er saa vel indrettet og saa suffisant en Bygning, at dersom hans Eftermænd havde vist sig lige saa redelige i at vedligeholde som han til at bygge, maatte denne Præstegaard agtes for saa commode en Bolig, som enhver honnet Familie kunde være tjent med at bebo.“ (Herredsbogen 1773, se Viby Kirkeblad 12.-11.-1933).

Til Minde om Branden og den nye Præstegaards Opførelse havde Niels Hansen Heide paa Kvisten ladet indhugge følgende Vers:

Herrens Forsyn, Kongens Naade,
Hr. Charisii Sten og Træ
hjalp her efter Ildens Vaade
til saa godt et Ly og Læ.

Fromme Kristne Haanden rakte
til at rejse Hus og Hjem,
Gaver rundelig forstrakte
til at fly den Bygning frem.

Dem Niels Heide og hans Kone
takker efter Skyldighed;
Herren hver i sit Sted krone
med al Velfærd, Flor og Fred.

Da ogsaa Niels Hansen Heides Præstegaard i 1879 var brændt, skrev Aarhus Amtstidende 15.-10.: „Viby Præstegaard og den hosliggende Gaard, der brændte forrige Lørdag Aften, er tidligere for omtrent 115—120 Aar siden blevet ramt af en lignende Skæbne. Ole Vinter, der kom til Embedet 1756 og resignerede 1765, var den Gang Præst. Han byggede Gaarden op; men da han antog, at Ilden var paasat af Hyrdekvinde, der boede i et lille Hus, der laa, hvor nu Jørgen Vejmands Hus ligger, satte han følgende Inskription over Porten ud til Vejen:

Skam faa hun den Hyrdekvinde,
som fik Gaarden til at brænde.
Ja, Skam faa hun den Taske,
hun lagde min Gaard i Aske.

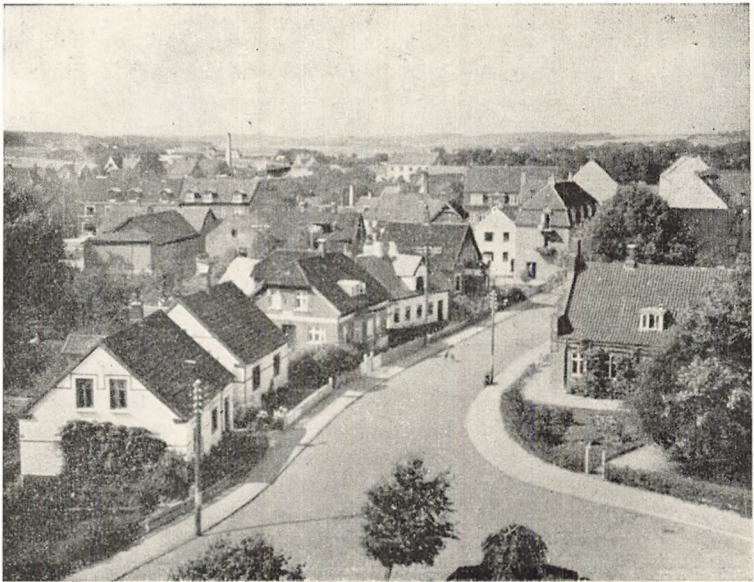
Inskriptionen var indgraveret i en Egebjælke i to lange Linier med store latinske Bogstaver. Da Pastor Jacob Steenberg tiltraadte Embedet, lod han Bjælken med Inskriptionen beslaa med tynde Brædder, da han fandt, at Forbandelsen havde varet længe nok. Nu er Bjælken og med den Forbandelsen fortæret af Luerne. der derimod har skaanet en anden, mulig tilsvarende Bjælke, hvori der er indgraveret to Liljer."

Som man ser, var Aarhus Amtstidendes Hjemme'smand ikke helt til at lide paa, og da Pastor Steenberg tiltraadte Embedet allerede 1830, skal man ikke stole alt for sikkert paa, at Verset — om hvis Ægthed der i øvrigt ikke er Grund til at tvivle — virkelig har staaet at læse over Præstegaardens Port.

Ifølge Kirkesynsprotoko'len for Ning Herreds Provsti 1804 ff. bestod Præstegaarden i 1805 af Stuehus paa 27 Fag, Lade paa 24, Stalden i det østre Sidehus paa 14 og det vestre Sidehus paa 14 Fag, altsaa 52 Fag Avlsbygninger i alt. I 1857 var Stuehuset paa 28 Fag og Udhusene paa 52 Fag (T. Hertz „Efterretninger om geistlige Embeder i Kongeriget Danmark"). Af Kirkesynet 1804 fremgaar det, at der var Bryggers i 7 Fag af Stuehuset, og at Storstue og Gæstekammer laa i den vestre Ende og søndre Side. I 1829 var Gaarden Bindingsværk for største Dele med murede Vægge. Vaaningshuset var teglhængt (J. Møller „Danmarks geistlige Embeder"). I 1857 var 10 af Stuehusets Fag nye, opførte af Grundmur ligesom 6 Fag i vestre Ende af Udhusene, der var indrettet til Beboelse (T. Hertz l. c.).

4. Oktober 1879 ved 6—7 Tiden om Aftenen legede to Dreng paa 7 og 8 Aar ved Viggo Bjørnbaks og Gaardejer Espensens Gaard i Viby. Da de havde faaet Lyst til at se Espensens Stak brænde, havde den yngste strøget en Svovlstik og sat Ild paa en Høstak, der stod ved Gaarden. Den brændende Stak havde antændt Espensens Gaard, hvorfra Ilden bredte sig til Præstegaarden, som laa lige ved Siden af. Næsten hele Præstegaarden brændte; men Kirkebøgerne blev reddet, og intet levende indebrændte. Derimod brækkede en Arbejdsmand, der deltog i Redningsarbejdet, Benet ved at stige ud af Vinduet i en af de brændende Bygninger. Til Branden mødte Aarhus' Jagtsprøjte uopfordret „med Brandmester og to Straalemestre, ligesom Byens Brandinspektør selv var til Stede. Sprøjten blev hovedsagelig betjent af Haandværkslærlinge fra Aarhus tillige med Hjælp af Folk fra Landsbyen." Da Sprøjten intet udrettede, vilde Viby-Mændene imidlertid ikke køre den tilbage, og da den Vognmand, som havde befordret den til Brandstedet, var sendt hjem, maatte Mandskabet selv trække den til Aarhus („Aarhus Amtstidende" og „Aarhus Stiftstidende" i Oktober 1879).

Udsigt fra Viby Kirketaarn. Præstegaarden foran til højre.

Den Præstegaard, som blev bygget efter Branden, er den Dag i Dag Bolig for Sognets Præst. Stuehuset er en anelig grundmuret og teglhængt Bygning med takket Kvist mod Syd og takkede Gavle. Den rummer 12 Værelser og er udstyret med alle moderne Bekvemmeligheder. Af Avlsbygningerne, som bestod af en Lade i Syd-Nord og en Staldbygning, der laa parallelt med Stuehuset, blev Stalden revet ned efter Jordernes Salg, medens Laden er bygget om og indrettet til Mødelokaler (den saakaldte Kirkesal, indviet 2.-8.-1931, senere udvidet med en mindre Sal).

I 1789 havde Pastor Peder Aaboe Müller foreslaet, 1) at han fik Tilladelse til paa Præstegaardens Grund at bygge et Hus, 9 til 10 Fag Stuehus og 4 à 5 Fag Udhus, hvori Præsteenkerne kunde have Bopæl og derhos benytte sig af dets Haveplads, alt uden Afgift til Præsten, 2) at Præsterne skulde vedligeholde Hus og Hegn og ud over den ordinære Enkepension levere Enken, som bebor Enkesædet, aarlig 4 Læs Hø og 10 Læs Skotørv (d. v. s. Skæretørv), 3) at hans Efterfølger skulde betale 100 Rdr. til hans Dødsbo eller lade hans Enke frit nyde Afgrøden af 4 Skpr. Rug og 4 Skpr. Byg som Vederlag for hans Ud.

gifter, 4) at naar der ingen Enke var i Kaldet, maatte Præsten benytte sig af Enkesædet. Ved Reskript af 24.-4.-1789 bevilgedes og approberedes Pastor Müllers Forslag, dog med den Tilføjelse, at naar der er flere Enker i Viby og Tiset Kald, skal den ældste alene være berettiget til at bebo Enkesædet.

Ved Reskript af 12.-6.-1807 fik Sognepræsten, Niels Vormslev, Tilladelse til at flytte Enkesædet, der „ligger paa et sumpigt Sted, hen paa et bekvemt Sted og nyde af Successor de 100 Rdlr., han derfor har udbetalt til sin Formands Enke“. Samtidig tilstodes der Præsteenken, som beboede Huset, Ret til at hente Vand og faa bagt i Præstegaarden.

Enkesædet, som i 1829 var paa 13 Fag Bindingsværk „med murede Vægge og for det meste teglhængt“, blev i 1870 solgt for 1100 Rdlr. (nu 2200 Kr.), hvis Renter tilfalder en Enke paa Kaldet, ellers Sognepræsten (Reskript af 6.-4.-1870). Enkesædet blev købt af Lars Bjørnbak, der siden 1857 havde lejet det til sin Højskole, som der udførligt er gjort Rede for i andre Afsnit af denne Bog. (Et Billede af Enkesædet findes i „ØstjydsK Hjemstavn“ 1936, S. 114.)

Angaaende Præstegaardens saavel som Enkesædets *Jordtilliggende* henvises der til anden Del af Viby Sogns Historie, som bl. a. skal omhandle Byens Jord og dens Anvendelse.

Om *Præsternes Indtægter* før Aar 1800 faar vi udførlige Oplysninger gennem Præsternes Indberetninger 1630, 1662, 1690 og 1773, af hvilke de to første er trykt i Afsnittet om Sognets ældste Præster, medens „Kirkebladet for Viby“ 15.-10.-1936 har aftrykt Indberetningerne til Herredsbøgerne fra 1690 og 1773. For det 19. Aarhundredes Vedkommende indeholder J. Møllers „Beskrivelse over Danmarks geistlige Embeder“ 1835—44 (Indberetningen fra Viby er fra 1829) og T. Hertz' „Efterretninger om geistlige Embeder i Kongeriget Danmark“ 1857—64 (Indberetningen fra Viby er fra 1857) samt Collegialtidende og Ministerialtidende for de Aar, hvor Embedet var vakant, fyldestgørende Efterretninger. Idet der i øvrigt henvises til disse let tilgængelige Kilder, skal der nedenfor — som en Parallel til de S. 61 f. meddelte Oplysninger om Kirkens Indkomst c. 1660 og c. 1860 — gives en Oversigt over Præsternes Indtægter i det 17. Aarhundrede og Perioden 1850—1875, henholdsvis de første Gange og de sidste Gange, vi faar at vide, hvad Præsterne tjente, før Sognenes Adskillelse, Villabebyggelse og Indlemmelser helt vendte op og ned paa Forholdene.

I det 17. Aarhundrede. A. Tienden: 1630: 30 Tdr. Byg, 0—2 Lam, 0—

1 Gris af Viby og 10 Tdr. Rug, 20 Tdr. Byg, 20 Tdr. Havre, 3—4 Lam, 2 Grise af Tiset. Indberetningerne 1662 og 1690 opgiver ikke Præstetiendens Størrelse. I 1667 synes Tienden i Viby at have været afløst med c. 60 Tdr. Byg. *B. Offer og Accidenser:* Hvad Præsterne tjente ved Barsedaab, Bryllupper, Barselkvinders Kirkegang og Begravelser er der ikke givet Underretning om, derimod anføres det, at Præstens Højtids-offer 1630 var paa 3×9 Mark i Viby og 3×12 Mark i Tiset. *C. Smaaredsel:* 1690: (36) Snese Æg, 25 Brød, 25 unge Gæs og (11) Høstdage i Viby, 28 (37) Snese Æg, 28 (37) Brød, 28 (37) unge Gæs og (9) Høstdage i Tiset (Tallene i Parentes er beregnet paa Grundlag af Matriklen 1688). *D. Præstegaarden:* Udbyttet af Præstegaarden kendes ikke. Landgilden af Byens Fæstegaarde, som efter Præsternes eget Sigende ikke var mindre end Præstegaarden, var imidlertid 2½ Td. Byg, 4 Tdr., 2 Skpr. Havre, 1 Gaas, 1 Lam og 4 Hons. *E. Annekspræstegaarden:* 1630 fik Præsten af denne Gaard 2 Tdr. Byg, 4 Tdr. Havre, 1 Brændsvin, 1 Mark Engpenge samt Kongens og Kirkens Part af Tienden. 1690 var Præstens Landgilde 4 Tdr., 3 Skpr. Byg, 1 Brændsvin, 4 Hons og 1 Mark 8 Skil. Engpenge, medens Ejeren af Herligheden, som Præsterne havde mistet i 1656, fik 4 Tdr., 4 Skpr. Havre foruden Ægt og Arbejde.

I Perioden 1850—1875. A. Tienden: 1857: c. 180 Tdr. Byg af Viby og c. 324 Tdr. Byg af Tiset. 1873: c. 30 Tdr. Rug, c. 104 Tdr. Byg og c. 45 Tdr. Havre af Viby, c. 4 Tdr. Rug, c. 288 Tdr. Byg og c. 8 Tdr. Havre af Tiset. *B. Offer og Accidenser:* 1857: 170 Rdl. af Viby, 250 Rdl. af Tiset. 1873: c. 190 Rdl. af Viby, naar Frederiksbjerg er skilt fra, c. 260 Rdl. af Tiset. *C. Smaaredsel:* 1857: 10 Lpd. Ost, 20 Lpd. Brød, 50 Snese Æg, 11 Rdl. i Stedet for Gæs, 3 Favne Brænde af Viby Sogn, 18 Lpd. Ost, 36 Lpd. Brød, 50 Snese Æg, 16 Rdl. i Stedet for Gæs af Tiset Sogn. 1873: 8 Tdr., 5 Skpr. Byg og 9 Tdr., 4 Skpr. Byg i Vederlag for Smaaredsel af henholdsvis Viby og Tiset. *D. Præstegaarden:* I 1873 var Præstegaarden forpagtet bort for en Afgift paa 280 Rdl., 10 Tdr. Rug, 60 Tdr. Byg, 48 Tdr. Havre samt 4 Potter Mælk daglig om Vinteren og 6 Potter om Sommeren. Hertil kom Udbyttet af en Nationalbankaktie paa 229 Rdl. og Renten af en Kapital paa 2,358 Rdl. 91 Skil., hvorfra Forpagteren dog skulde have de 50 Rdl. *E. Annekspræstegaarden:* Landgilden var i 1857 4 Tdr., 4 Skpr. Byg og 5 Rdl.

I vore Dage er Viby Sogne kald et Embede i første Lønklasse med 6540 Kr. som Grundløn, stigende hvert 3 Aar med 600 Kr. til 7740 Kr. (Se nærmere „Kirkelig Haandbog“ 1939).²⁾

²⁾ Om to Enkepensioner i det 17. Aarhundrede er der givet Oplysninger i Afsnittet om Sognets ældste Præster.

PRÆSTERNE JENS LAURIDSEN MARIAGER OG CHR. JENSEN VIBY¹⁾

Af Poul Rasmussen

Naar en Kirke i den katolske Tid blev annekteret af et Præbende, overtog vedkommende Kannik sædvanligvis selv Embedet som Kirkens Præst, om end han i Regelen lod det betjene af en Kapellan. Det er højest sandsynligt, at noget tilsvarende har været Tilfældet med Viby Kirke, saaledes at de Mænd, vi ved, har været forlenet med Kirken i den katolske Tid, Hr. *Niels Boring* eller *Løring* og Forstanderen for St. Karens Gaard i Aarhus, Hr. *Svend Mogensen*, faktisk tillige har været Sognets Præster (jvnf. M. og C. J. T. Thomsen, „Aarhus Hospital“, S. 13).

I det Ventebrev, Svend Mogensen i 1526 fik paa Viby Kirke (se ovenfor S. 54), stod der, at han maatte annamme den *til St. Karens Gaard* og beholde den sin Livstid. Da Svend Mogensen (om ham se specielt „Historisk Aarvog for Thisted Amt“ 1935, S. 3 ff.) i 1530 blev Provst i Vestervig Kloster og oplod St. Karens Gaard til Oluf Hammer, skulde han maaske efter Ventebrevets Ordlyd have opgivet Kirken. At den yderst bjærgsomme, af Magthaverne yndede Svend Mogensen har bekvemmet sig hertil, er imidlertid lidet sandsynligt, snarere har han beholdt Kirken, og (som hidtil) ladet en Kapellan besorge de Forretninger, der paahvilede Sognets Præst. En saadan Ordning, hvorefter Viby i en Aarrække var uden egentlig Sognepræst, vilde i alt Fald gøre det forstaaeligt, at vi først efter Svend Mogensens Død i 1547 hører Tale om en Præst i Viby.

Den første lutherske Præst i Viby, hvis Navn vi kender med Sikkerhed, hed *Anders Skriver* og tiltraadte sandsynligvis Embedet engang i Tiden mellem 1550 og 1557.

Sit Tilnavn havde han fra sin tidligere Stilling som Skriver paa Aarhusgaard. Den beskedne Titel til Trods rangerede Slotsskriveren højt blandt Lenets Tjenestemænd; han førte, dog under Lensmandens Tilsyn, Regnskab over og havde Opsyn med Kongens Indtægter af Lenet, og naar Lensmanden var bortrejst, var det ham, der maatte varetage hans Forretninger. (Om Slotsskriverens Arbejde se Instruks for Peder

¹⁾ De Arkivalier i Landsarkivet og Aarhus Bys Arkiv, som man maatte vente, indeholdt Oplysninger om Præsterne i Viby i Tiden 1624—1686, har været gennemgaaet. Det drejer sig om henholdsvis Ning Herreds Provstearkiv, Bispearkivet (Reversal Nr. 1), Landstingets Doms- og Justitsprotokoller, Constantinsborgs Arkiv og Tingbøgerne for Marselisborg (Havreballegaard) Birketing.

Ebbesen Galt af 27.-11.-1541 i „Danske Kancelliregistranter“. Jvnf. „Aarhus gennem Tiderne“ I, S. 387). Sin Løn fik Slotsskriveren paa Aarhusgaard til Dels af Kongen, som til hans Indkomsters Forbedring 20.-11.-1550 forlenede Anders Skriver med det Vikarie, som ligger til St. Anne Alter i Aarhus Domkirke, „al den Stund han er vor Regnskabskriver paa Aarhusgaard. Er han det ikke mere, skal Vikariatet blive hos den Person, der er vor Gaardskriver sammesteds.“

30.-4.-1562 gav Kongen Hr. Anders Thomsen Skøde paa en Jord paa „Medelgade“ i Aarhus sonden op til St. Olai Kirkegaard, „hvilken Jord hørte til St. Margarete Alter og paaboedes af Hr. Anders Skriver.“ Er den i Skødet omtalte Anders Skriver identisk med Præsten i Viby, og Navnet saavel som Titlen Hr., der i hine Tider var forbeholdt Adelens og Gejstlighedens Mænd, taler unægtelig derfor, maa han altsaa, dengang han var Slotsskriver, have boet i den nuværende Mejlgade.

Af Christian den Tredjes Bibel, der udkom i 1550, skulde hver Kirke købe et Eksempplar. Regnskabet med de fra Kirkerne indkomne Penge førtes for Aarhus Stifts Vedkommende af Anders Skriver, saaledes som det fremgaar bl. a. af Kongens Kvittans til Chr. Morsing af 9.-2.-1557 („Kancelliets Brevbøger“, jvnf. ogsaa „Kirkehistoriske Samlinger“ 1. Rk., Bd. 2, S. 409 ff.). Viby Kirke ejer et Eksempplar af Christian den Tredjes Bibel, men desværre ikke det, Anders Skriver har været med til at skaffe Kirken. (Se Afsnittet om Kirken).

13.-2.-1557 gav Kongen Lensmanden paa Aarhusgaard, Jens Jul, Befaling til at tilsige Anders Skriver, *tidligere* Skriver der paa Gaarden, til at møde med Register og Regnskab paa de Bibler, han har modtaget. Efter Kongens Brev at dømme havde Anders Skriver rimeligvis for Februar 1557 faaet Embede som Præst. At en Kontormand blev Præst, var der intet paafaldende ved i hine Tider, da alle Skrivelserne havde i det mindste nogen gejstlig Uddannelse. For blot at nævne et Eksempel begyndte Svend Mogensen, der havde været forlenet med Viby Kirke og senere fik det store Embede som Provst i Vestervig, sin Karriere som Slotsskriver paa Skanderborg.

Ifølge Herredsbogen 1690 blev Anders Skriver først kaldet til Tiset Sogn og noget derefter til Viby. Herredsbogen 1660 anfører, at han var Provst i Ning Herred og betjente Embedet endnu i 1577.

Anders Skrivers Efterfølger i Embedet blev hans Søn, *Morten Andersens Hæde*. Fornavnet fik han muligvis efter Martin Luther (jvnf. Viby Kirkeblad 15.-5.-1932), og Efternavnet havde han som Anders Skrivers Søn. Hvad derimod Tilnavnet Hæde angaar, er det adskilligt vanskeligere at afgøre, hvad det betyder. Ganske vist har man paa ældre

Dansk to Udsagnsord, at hæde, af hvilke det ene betyder at spotte og det andet at pynte; men Benyttelsen af Navnemaaden som Betegnelse for en Person vilde være et ret enestaaende Fænomen. Snarere kunde man tænke sig, at Hæde var en fordansket Form af det latinske Ord, hædus, der betyder en Buk og altsaa paa sin Side var en Oversættelse af det velkendte Tilnavn, Buk ell. Bok. (Jvnf. at Navnet Pontoppidan er en fordansket Form af Pontoppidanus, der betyder en Mand fra Broby).

Morten Andersen Hæde var Præst i 46 Aar (1578—1624) og Provst i Ning Herred i over tyve Aar. I hans Tid fik Kirken sin Prædikestol (se Afsnittet om Kirken). Han døde i Marts 1624. Hans Kone hed Maren Jacobsdatter og døde 27. April 1638 (Herredsbogen 1660 og Morten Andersens Gravsten).

I Morten Andersens Hædes Tid (1623) blev der gennem Bispens indgivet en Indberetning om Sognets antikvariske Mærkværdigheder. Indberetningen, der er udgivet af Oluf Nielsen i „Danske Samlinger“ 2 Rk., Bd. 6, S. 152 ff. og er benyttet i Afsnittet om Kongsgaarden, er dog snarest skrevet af Morten Andersens Hjælpepræst, Jens Lauridsen Mariager, da Ligheden mellem hans Navn og Laurids Jensens i Beder vil kunne forklare, hvorfor baade Efterretningerne fra Viby-Tiset og Beder Sogne er indført under Laurids Jensens Navn.

Over Morten Andersens Grav i Kirkens Kor blev der lagt en Gravsten, der nu er stillet op ved Korets Syd væg. Gravstenen er uden Ornamenter, men forsynet med følgende Indskrift: „Under denne Sten er begravet med Æren, som salig og kristelig er døde i Herren, tvende hæderlige, gudfrygtige og fromme Guds Børn af ægte og ærlige Afkom. Den første er den vellærde Mand, Hr. Morten Andersen Hæde. Han (var) Provst i Ning Herred i nogle tyve Aar og Præst til Tising og Viby. Han var er (!) salig i Fred hensovet herfra Anno et Tusind seks Hundrede Aar tyve og fire, det var for Sand i Marts Maaned. Nu hviler han. Den anden er gudfrygtig Kvinde, retsindig og dydig i alle Sinde, Maren Jacobsdatter, hans kære Ven og Hustru, som og sov hen i Troen og sand Taalmodighed med Kærlighed og Kristi Fred Aar 1638, den 27. April det var, hvis Sjæl Gud visselig derfor har.

Christus ist mein Leben,
Sterben ist mein Gewinn.“²⁾

²⁾ „Kristus er mit Liv, Døden er min Vinding“. Stenen er læst af Chr. Heilskov i „Samlinger til jydsk Historie og Topografi“ 4. Rk., Bd. 2, S. 187.

I. JENS LAURIDSEN MARIAGER

De Oplysninger, der kan gives om Vibys ældste Præster, er faa og spredte, fordi en stor Mængde af det 16. Aarhundredes Arkivalier er gaaet tabt. Fra 1630 og 1662 har vi imidlertid to udførlige Indberetninger om Kaldet, og fra og med de første Tingbøger fra 1664 begynder Arkivmaterialet for Alvor at vokse, saaledes at Skildringen af Jens Lauridsen Mariagers og Chr. Jensen Vibys Levned kan blive anderledes indgaaende.

Jens Lauridsen Mariager var Søn af Laurids Jensen Trane. Faderen, der tilhørte en kendt Viborg-Slægt, blev i 1602 Rektor og Hjelpepræst i Mariager („Kirkehistoriske Samlinger“, 3. Rk., 2. Bd., S. 745). Samme Aar avancerede han til Byens Sognepræst (Kaldsbrev 10.-10.-1602, se H. Dahlerup: „Mariager Klosters og Bys Historie“, S. 139), men fik i 1618 sin Afsked for Embedsforsømmelser (jvnf. „Kancelliets Brevbøger“, 31.-8.-1618). Selv om disse ikke kan have været af den groveste Slags, da Kongen 26.-6.-1619 tillader, at han maa beforders til nyt Embede (han blev senere Præst i Viborg), er det maaske alligevel denne Begivenhed, der har foranlediget Sønnen til at opgive Tilnavnet Trane.

Jens Lauridsen Mariager blev Student fra Roskilde³⁾ Katedralskole og immatrikuleredes 24.-1.-1620 („Universitetsmatriklen“, Bd. I, S. 39). Allerede samme Aar blev han Hører ved Aarhus Latinskole og aflagde 19.-12.-1620 Prøve for Bispen („Kirkehistoriske Samlinger“, 3. Rk., 2. Bd., S. 752). Hans Ansættelse ved Skolen var dog heller ikke af lang Varighed, da han Dagen før Kristi Himmelfartsdag (d. v. s. 9. Maj) 1621 blev ordineret af Biskop Jens Gødesen, hvorefter han tiltraadte Stillingen som Kapellan hos Morten Andersen Hæde i Viby. 4.-7.-1622 stillede Kongen Jens Lauridsen Mariager et Brev til Biskop Jens Gødesen. Ifølge Brevet kunde Bispen „af hofølgende Supplikation se, hvad denne Brevviser, Jens Lauridsen Mariager, har suppliceret angaaende Viby og Tising Sogne. Han skal lade Sagen undersøge og siden erklære sig til Kongen derom med Oplysning om, hvorvidt han anser Jens Lauridsen for dygtig dertil.“ Hvis Jens Lauridsen, som man maa formode, har ansøgt om Løfte paa Kaldet efter Morten Andersen Hæde, har han aabenbart faaet sin Ansøgning bevilget, da han efter Morten Andersens Død blev Sognepræst i Viby og Tiset Sogne og den 27. September 1624 tiltraadte Embedet i Provsten Mag. Niels Spentrups Nærværelse (Herredsbogen 1660).

³⁾ „Johannes Mariagrius ex schola Roëschild“. Helt udelukket er det dog ikke, at han var identisk med den Ianus Laurentii Cimber, som samme Aar blev Student fra Latinskolen i Slagelse.

Paa Jens Lauridsen Mariagers Tid var det en Forudsætning for Opnaelse af Præstekald, at den nye Præst paatog sig at forsørge sin Formands Familie. Jens Lauridsen Mariager opfyldte sine Forpligtelser i saa Henseende ved at betale Enken en rundelig Pension paa 20 Tdr. Byg, 12 Tdr. Havre og 6 Tdr. Rug „foruden andre Accidenser“, ligesom han ægtede — eller allerede havde ægtet — en Datter af den tidligere Præst, Margrete Mortensdatter. (Indberetningen 1630).

Blandt de til Landsarkivet i Viborg afleverede Arkivalier fra Aarhus Bispearkiv findes en Pakke Kirkeregnskaber (Reversal 1, Fol. 18, No. 1, p), mellem hvilke en af Jens Lauridsen Mariager affattet Indberetning om Viby-Tiset Sognekald har forvildet sig. Dette for Sognets Historie værdifulde Aktstykke, hvortil der har været henvist flere Gange i det foregaaende, skal nedenfor gengives i sin He!hed:

„Viby og Tising Præstekalds Tilliggelse, som nu er. Til Præstegaarden i Viby kan man saa Rug — 5 Tdr., Byg — 6 Tdr., Havre — 4 Tdr. og undertiden 6 Tdr. og ikke mere. Thi denne Præstegaard, nemlig i Viby, befindes at være den ringeste paa Sæden i dette Herred, hvad Præstegaarde belanger sig; dertilmed findes her i Viby 10 Gaarde, som er enhver af dem bedre end Præstegaarden; og ikke er her til Præstegaarden nogen særdeles Toft eller Jord, som er brugt til Gaarden, som maaske er til andre Præstegaarde. Og til Gaarden findes ej heller nogen Skov, men til Kirken nogle faa Træer, som er forhuggede efter Tingsvidnes Lydelse. Hø — 16 Læs.

I Viby Sogn findes 25 Gaarde, aldeles ingen Halvgaarde eller Bol.

Aarlig Tiende af disse forskrevne 25 Gaarde kan man ikke vist angive; thi Gaardene er ikke lige gode, er ikke heller altid vel besatte (som hver her hos os vitterligt er), dog fordi her er liden Rug og Havre Sæd til Sognet, da har Præsten gjort Kontrakt med sine Sognemænd for alle 4 Slags Korn, nemlig Rug, Byg, Havre, Hvede, og da i gode Aaringstider bekommet Byg ungefær Byg — 30 Tønder.

Offer hver stor Fest 9 Mark.

Kvægtiende efter Kirkebogens Indhold undertiden 2 Lam, 1 Gris og undertiden ingen.

Tising Sogn.

Deri findes en Anneksgaard, som skylder Præsten aarlig til Landgilde Byg — 2 Tdr., Havre — 4 Tdr., Brændsvin — 1, Engpenge — 1 Mark. Item alle tre Parter af hans Tiendekorn, som undertiden opbærges i Kærven og undertiden i Skæppen.

I Tising Sogn Fuldgaarde — 25, Halvgaarde — 9, Bol — 3.

Aarlig Tiende af disse foreskrevne ydes af nogle Sognemænd i Kær-

ven og af nogle i Skæppen, fordi i dette Sogn er der stor Skilsmisse paa Gaardene. Men i gode, frugtbare Aaringers Tid tilforn har Præsten bekommet til sin Part, siden kongl. Maj. saavel som Kirkens kom fra Præsten, Rug — 10 Tdr., Byg — 20 Tdr., Havre — 20 Tdr.

Offer til hver høj Fest 12 Mark.

Kvægtiende Lam — 3, undertiden — 4, Grise — 2.

Derimod har Præsten, fattige Mand, som nu er i forskrevne Sogne, sin Hustrus Moder hos sig, hvilken der har sin syge Datter, som har ligget aldeles syg og ikke har haft sin Forstand i 18 ganske Aar og ligger endnu. Gud forbarme sig over den arme Guds Fange og forløse hende for sit Navns Æres Skyld. Amen. Til sin egen og samme syge Datters Underholdning, item en Kvindes, som skal røgte hende, bekommet i de Aaringer, førend vi blev straffet med Krig og Fejde, hvert Aar Byg — 20 Tdr., Havre — 12 Tdr., Rug — 6 Tdr. foruden andre Accidenser, hvilket nu at udgive er umuligt, fordi paa denne Landevej er mange af Sognemændene forarmede, saa de aldeles ikke kunde komme til for Fjendernes Tyranni at dyrke Jorden og saa den, af hvilken baade Sognemændene og Præsten kunde have sit Ophold. Dog den levende, gode Gud være evigt æret og lovet, som har af sin Godhed bøn hørt os og undt os Fred og Rolighed igen. Gud give os alle sin Helligaand, at vi kunde nu herefter leve med bodfærdige Hjerter til Vor Herre, at vi kunde beholde samme ønskelige Fred og undfly al anden Landenød og Plage for vor eneste Mæglers, Jesu Kristi, Skyld, Amen.

I Kirkens Kor staar der en Ligsten, som bærer følgende Indskrift:

„(Mar)grete Mortensdatters Ben
(hviler?) sig nu under denne Sten,
som tre og tredive Aar
Herrens Kors og Sygdom bar
uden Sind og Sans tillige.
Det (kan man?) i Sandhed sige
— — — — —
Nu er hun fro i — — og Glæde
hos Gud og hans Engle rene.
Den give os Gud alle sammen.
Det ønsker vi af Hjertet. Amen.

Bekostede Hr. Jens Lauridsen i Viby denne Sten 1645.“⁴⁾

⁴⁾ Læst af Chr. Heilskov i „Samlinger til jydsk Historie og Topografi“ 4. Rk., Bd. 2, S. 188.

Der kan ingen Tvivl være om, at Stenen har ligget over den syge Svigerinde, Jens Lauridsen Mariager omtaler i sin Indberetning. Da hun døde (senest) 1645 efter 33 Aars Sygdom, og hun, dengang Indberetningen blev skrevet, havde været syg i 18 Aar, maa dette Dokument, som ikke er dateret, være affattet (senest) i 1630. Den Krig, Jens Lauridsen skriver om, har altsaa været Kejserkrigen, som endte med Freden i Lübeck 1629.

Foruden den over Svigerinden har Jens Lauridsen Mariager lagt en Gravsten over en af sine Sønner, Laurids Jensen. Stenens Indskrift er næsten helt slidt ud; men endnu kan man dog læse følgende Ord: „Herunder ligger begravet s. Laurids ? — — sen Hr. Jens — — sens? og (Ma)rgre(te) — — — — Psal. 126: Qvi seminant in lacrimis cum exultatione metent (d. v. s. de, som saar med Taarer, skal høste med Jubel) I. L. M. P. H. (E ?) (Jens Lauridsen Mariager, pastor hujus ecclesiae, d. v. s. denne Kirkes Præst) M. M. D. (Margrete Mortensdatter)“.⁴⁾ Da Jens Lauridsens første Kone ifølge hans egen Gravsten døde „1642 i sit 42. Aar“, maa Stenen over Sønnen være ældre end 1642.

Lige over for Laurids Jensens staar der en Gravsten med en ganske kort latinsk Indskrift: „Transitus (citus?) est et avo(lamus?). 16 I. H. S. 51“ (d. v. s. hurtigt gaar vi forbi og flyver saa bort herfra. 1651. Jesu Monogram). Over Indskriften staar en Engel paa eet Ben paa et Dødningshoved og holder et Timeglas i Haanden. Denne Sten har muligvis ligget over en anden af Jens Lauridsen Mariagers Sønner, som hed Morten Jensen Viby.

Morten Jensen blev Student fra Aarhus Katedralskole i 1644 og opholdt sig i de følgende Aar i København, hvor han studerede ved Universitetet. I 1647 sad han en Aften hjemme i sit Logis i Skidenstræde, da han hørte nogen raabe henne i Fiolstræde. Han kunde ikke modstaa Lysten til Eventyr, men løb ned paa Gaden, hvor han greb en Sten og kastede den i den Retning, hvorfra Lyden kom. Det traf sig saa uheldigt, at Stenen ramte den raabende Person, en Bogbindersvend, med saadan en Kraft, at han faldt om og var død paa Stedet. Efter denne Bedrift blev Morten Jensen hensat i Universitetets Fængsel, men undveg ved to Kammeraters Hjælp gennem et Vindue, som fra Fængselet førte ind til Ole Vorms Professorresidens. (Vilh. Bang: „Latinskoleliv og Studenterliv“, S. 231 og S. 250).

Ifølge „Lærde Tidender“, 1731, S. 722 f., fandtes der i Viby Kirke et Epitafium, hvorpaa „Jens Lauridsen staar afskildret tillige med sine tvende

⁴⁾ Læst af Chr. Heilskov i „Samlinger til jydsk Historie og Topografi“ 4. Rk., Bd. 2, S. 188.

Hustruer saa og fire Sønner og fire Døtre. Iblandt de 4 Sønner, som staar bag ham, ses de tvende i gejstlig Habit; men dette er især at observere, at næst ved ham er intet mere at se af den ene Søn end det bare Hoved, saa og at Præstens højre Øje er af Malerpenselen med røde Blodpletter ganske overstrøget, hvilket siges saaledes med Flid at være gjort af Mesteren. Dets Betydning skal, efter hvad der i Almindelighed fortælles, være denne, at en af forbemeldte Hr. Jens' Sønner skal have givet Faderen dette Mærke ved sit Øje, og at samme Søn siden i København begik en Forseelse, hvorfor han mulig var blevet pardonneret; men da det blev den høje Øvrighed forebragt, at han havde slaet sin egen Fader, blev han derpaa uden al Naade halshugget." (Jvnf. Giesings „Danske Jubellærere“, 3. Del, Bd. 1, S. 249). Hvad der er sandt, og hvad der er forkert i denne Beretning, kan først afgøres efter en Gennemgang af forskellige Retsprotokoller i københavnske Arkiver, som der ikke har været Lejlighed til at foretage i denne Forbindelse.

I 1651 blev der i Aarhus trykt to Salmer, der er forfattede af Morten Jensen Viby, og hvoraf den ene har Titelen: „En aandelig Salme, som et højbedrøvet Menneske i største Angst om sin elendige Tilstand med hosføjede Trøst og Husvælelse under Korset har tilsammen skrevet.“ Da han i Salmen bl. a. omtaler den Sorg, hans Skæbne har voldt „hans Hjertes dydig Kvinde“ (Cæcilie hed hun), og siger, at det er hans Trøst og Haab, „at din Tid ej bliver lang, før vi udi evig Ære samles som Guds Børn kære udi Fryd og Englesang“, er det højst sandsynligt, at den Angst, som nævnes i Titelen, har været Frygten for en snarlig og sikker Død (maaske endda for Bøddelens Haand). Med Forbrydelsen fra 1647 og Salmen fra 1651 i Erindring vil man ikke kunne afvise den Mulighed, at Gravstenen, der er fra 1651, og som stik imod Skik og Brug er uden Personalialia af nogen som helst Art, har ligget over Morten Jensen Viby.

Som det fremgaar af Margrete Mortensdatters og Laurids Jensens Gravsten, har baade Jens Lauridsen Mariagers Kone og hans sindssyge Svigerinde heddet Margrete Mortensdatter. Tilfældet er sjældent, men ikke enestaaende.⁵⁾

Efter sin første Kones Død i 1642 giftede Jens Lauridsen Mariager sig med Kirsten Hansdatter, hvis Navn endnu kan læses paa hans Gravsten, medens hendes Fødsels- og Dødsaar er helt slidt bort.

Ogsaa Kirsten Hansdatter døde før sin Mand, som derefter giftede sig med den Anne Jensdatter, som i 1665 afsluttede en Kontrakt om Enkepension med hans Søn og Efterfølger (se nedenfor). Anne Jensdatter

⁵⁾ At Chr. Heilskov har læst Navnene rigtigt, er utvivlsomt.

har sikkert overlevet sin Mand og har rimeligvis giftet sig igen. I det mindste er hun hverken afbildet paa hans Gravsten eller Epitafium.

Som ovenfor S. 58 omtalt havde Jens Lauridsen Mariager 17.-1.-1631 faaet Fæstebrev paa Viby Kirkes Skovlod, Kirkeskoven kaldet. Fæstebrevets Bemærkning om, at Skoven er blevet forhugget i „hans Formænds og i forrige Lensmænds Tider“, lader formode, at Kirkeskoven ogsaa har været fæstet bort til Sognets tidligere Præster. Da Jens Lauridsen i 1631 havde været Sognepræst i 7 Aar, er det derfor meget muligt, at han ogsaa før den Tid har haft Kirkeskoven i Fæste, blot uden lovformeligt Fæstebrev.

At Lensmændene ikke var tilbøjelige til at anerkende Præsternes Rettigheder, som hvilede paa Hævd alene, derpaa kunde det i alt Fald tyde, at Jens Lauridsen Mariager 5.-2.-1639 ved „Ning Herreds Birke-ting“ (!) lod udstede Tingsvidne for at dokumentere, at Annekspræstegaardens Herlighed med Ægt og Arbejde altid havde tilhørt Sognepræsten. Præstens Adkomst til Annekspræstegaarden sikredes ved Christian den Fjerdes „Konfirmation paa samme Anneksgaard, at den med sin Herlighed, Ægt og Arbejde, Tiender og Landgilde skal følge Præsterne i Viby — — dateret Københavns Slot 19. Juni 1639“ (Herredsbogen 1690).

Foruden at værne om Vibypræsternes hævdvundne Rettigheder havde Jens Lauridsen Mariager ifølge Herredsbogen 1690 for anden Jord hos Bymændene tilskiftet sig en Del Agre Øst for Præstegaarden, „bestaar af noget Agerjord til 2 Tdr. Korn, at han deraf kunde gøre sig en belejlig lille Toft, lod den og indhegne i den første svenske Fejde (den Torstensonske Krig 1643—45), men formedelst de fortrædelige Bymænds uforaarsagede Klagemaal af kgl. Majst. Amtmænd straks efter Fejdetiden blev tildrevet at udlægge det til fælles Fædrift, naar den østre Mark ligger i Fællede.“ Siden Præsten absolut skulde foretage Indhegningen i Krigstid, da Lensmanden og hans Folk var over alle Bjerge, maa man have Lov til at tvivle paa, at Bøndernes Klagemaal virkelig var saa uforaarsaget som paastaet.

13.-11.-1660 udgik der Kongebrev om, at Viby og Tiset Sogne efter Jens Lauridsen Mariagers Død skulde henlægges som Anneksær til Domsognet. Da Jens Lauridsen havde hørt, „at Sognepræsten til Domkirken i Aarhus, M. Hans Rhuman, (som dog har sit store Kannikedømme og store Købstad at leve af) skal have bekommet Ekspektancebrev paa mit Kald efter min Død, saa mine efterlevende af det Sted ingen Hjælp til Levnedes Ophold har at forvente, men mere til Armod og Betlen at formode,“ ansøgte han 19.-11. Kongen om Tilladelse til „foruden Landgilde, Ægt og Arbejde, Skat og Tyngte“ at nyde og bruge to smaa øde

Gaardes Jord i Viby, „den ene Niels Lauritsens, den anden Povl Mogens paaboede, som er med Jordebogen at bevise, Boligerne er øde.“ For at stemme Kongen til Mildhed omtalte han den Overlast, han selv havde lidt under Krigen, og beklagede sig over, hvorledes hans „Sognemænd i begge Sognene er i Polakkernes Tid udjaget fra Huse og Gaarde og fik ingen Sæd i Jorden, saa jeg fattige, højbedrøvede Mand ingen Tiende eller Indkomme til min Hustrus og Børns daglige Nødtørfthged kan bekomme.“ 28.-11. gav Kongen ham den ønskede Tilladelse (se „Kirkehistoriske Samlinger“, 2. Rk., Bd. 5, S. 126 f.).

Hans Rhuman de'tog som Deputeret fra Aarhus Kapitel i Stændermøderne i Efteraaret 1660 og har rimeligvis benyttet denne Lejlighed til at andrage om Viby og Tisets Anneksion til Domsognet. Da Jens Lauridsen Mariagers Ansøgning var „skrevet i København“, har han maa-ske kendt Hans Rhumans Hensigter og er rejst til Hovedstaden for personlig at tale sin Sag. Stænderdeputeret var han i alt Fald ikke.

Til Herredsbogen 1660 (Aarhus Bispearkiv, Reversal 1, Fol. 89, Nr. 15) har Jens Lauridsen Mariager skrevet en Indberetning, som indeholder mange interessante Oplysninger, ikke mindst om de Plyndringer, som han hentydede til i sin Ansøgning. Da Indberetningen ikke før har være trykt, skal den, ligesom den fra 1630, gengives i sin Helhed.

„Fortegnelſe paa Viby Sogn, som er et Birk, hvilket vor allernaadigste Herre og Konge, Kong Frederik III, har solgt fra sig og hans efterkommende Konger i Danmark til Gabriel Marselis, Hollænder, som er hans Majst. Kommissarius til Amsterdam, som nu har jus patronatus over Kirken og Byen.

I Viby Sogn findes 24 halve Gaarde, af hvilke Sognemændene saavel som Præsten blev udjaget af Polakkerne og mistede al deres Formue, være sig Bohave i Husene, Korn i Laderne og paa deres Lofter, alt deres Fæmon, Heste og Hopper, som er med Tingsvidne at bevise.

Præsterne til Viby og Tising Sogne.

Hr. Anders Skriver, som havde et Præbende for hans Tjeneste paa Havreballegaard, nu Aarhusgaard, var Præst 1577. (I Margen: Provst i Ning Herred.) Efter ham kom hans Søn, Hr. Morten Andersøn, Præst 46 Aar. (I Margen: ogsaa Provst i Ning Herred.)

Jeg underskrevne blev ordineret af hæderlige, højlærde Mand, M. Jens Gødesen, Vor Herres Himmelfærdsaften 1621 og siden har lidt og udstaet megen stor Bedrøvelse og Hjertesorg baade i Kejserens Tid, i den anden svenske Fejde saavel som nu i den sidste og allermest af de ugudelige Polakker. Og var jeg forbemeldte Hr. Morten Andersøns Medtjener paa tredje Aar, og efter hans dødelige Afgang blev jeg uværdige kaldet til Sognepræst til Viby og Tising Sogne 1624 den 27. September

i hæderlige og højlærde, nu sl. Mester Niels Spentrups, den Tid Provst i Ning Herred, hans Nærværelse i begge Sogne.

Mit Kaldsbrev belagende, da blev det nu af Polakkerne bortstjaalet med flere Breve og Bøger af mit Liberi (d. v. s. Bibliotek), som blev solgt i Aarhus og andre Steder. Dog min Konfirmats⁶⁾, given af ærlige og velb., nu sal. Lauritz Lindenou til Oregaard, Befalingsmand den Tid paa Aarhusgaard, blev fundet i nogle Fjer, udrystede af mine Senge-dyner i mit Studerekammer.

Præstegaarden i Viby var moksen (d. v. s. næsten) øde, der jeg underskrevne kom til den, saa jeg har paa ny Grund ladet forbygge 42 Stoklag (d. v. s. Fag) Hus i Gaarden foruden 4 Stuer med Loft og Vinduer, hvilken Præstegaard blev nu af Polakkerne ruineret, Taget af nogle Huse, Loftsfjælene af Lofterne, ikke en Dør eller et Vindue i alle Stuerne var at finde eller nogen Dør i Gaarden, begge Portene bort-ført og brændt, fordi den ligger midt paa en slæm Alfarvej ved Aarhus, som er med Tingsvidne at bevise, og maatte nu paa ny reparere den igen, saa hvad Indkomst jeg har haft, er moksen af Nødvendighed sat paa samme Præstegaard igen.⁷⁾

Til Præstegaarden er ingen Skov, i hvilken intet Inventarium fandtes, og er en af de ringeste Gaarde i Byen. Kan saas aarlig til Præstegaarden med et Stykke Kirkejord, som skylder aarlig til Viby Kirke Byg — 1 Ørtug (d. v. s. 12 Skpr.): Rug — 5 Tdr., Byg — 7 Tdr., Havre — 7 Tdr., kan avles Hø — 20 Læs undertiden noget mere.

Viby Kirkes visse Indkomst aarlig: Rug — 3 Ørtug (= 30 Skpr.), Byg — 9 Tdr., Havre — 3 Ørtug (= 60 Skpr.). Item nogle smaa Agre paa Holme Mark, som Hr. Niels Sørensen har i Fæste, skylder — 8 Skilling.

Tising Sogn belagende. Deri findes decimantes (= Tiendeydere), halve og hele Gaarde med tvende Bol, 28, af hvilke nu er blevet øde 8, som intet er saet til. Derforuden er en Del af Blegind Mænd, som tiender til Tising Kirke, Kongen og Præsten af begge Aldrup Marker.

Annekspræstegaarden i Sognet har Præsten sl., højløvlig Kong Christian den Fjerdes Frihed og Brev paa alle 3 Parter, af hvad de tiender, med Ægt og Arbejde.

⁶⁾ Med Konfirmats menes der den Stadfæstelse, den saakaldte Kollats, som Lensmanden skulde meddele Præsterne efter Bispens Overhøring (Ordinansen af 14.-6.-1539 Bl. 44).

⁷⁾ I Jens Lauridsen Mariagers Indberetning til Sognejordebøgerne paa Landgilde og Udsæd 1661 (Rigsarkivet) opgiver han Præstegaardens Udsæd til 4 Tdr. Rug, 5 Tdr. Byg og 5 Tdr. Havre og Høhøsten til 6 Læs.

Kirkens Indkomst . . . . .

Dette saa at være i Sandhed, som forskrevet staar, bekender jeg med min egen Haand her nedenunder.

Viby, 25. Marts 1662.

Jens Lauridsen Mariager.
eg. Haand."

Præstegaardens Plyndring var ikke den eneste Overlast, Polakkerne tilføjede Jens Lauridsen Mariager. En Dag var nogle af de Polakker, som laa i Aarhus, kommet til Viby og havde arresteret Præsten og Birkefogeden Niels Godsen. Da de truede med at tage eller odelægge „nogle 100 Læs Hø" og „Rugsæden" i Viby og vilde føre Præsten og Birkefogeden som Fanger „ud til Skansen", var Præsten gaaet ind paa at betale dem 34 sl. Dlr. i Penge og Varer. Præsten havde givet Polakkerne to Tørklæder til en Værdi af 2 sl. Dlr. og for 16 Dlr. købt en Tønde Mjød til dem af Kapellan ved Aarhus Domkirke Johan Lønborg. Restsummen var altsaa 16 sl. Dlr., der vel skulde omsættes til nok en Tønde Mjød, naar den første var drukket. Efter Krigen fordrede Præsten, at alle Sognets Gaarde skulde hæfte solidarisk for de af ham udlagte Penge, idet han henviste til, at de var betalt for at frelse alles Korn og Hø. Da de fleste af Bymændene nægtede at honorere Præstens Fordring, fordi „de ej havde ombedt deres Sognepræst, bemeldte Hr. Jens Lauridsen, noget at udlægge for dem, ej heller vidste, om han havde udlagt noget nogen af dem til Frelsning paa Korn eller andet, men de selv maatte udlægge, hvad enhver blev paalagt at udlægge", anlagde han Sag mod dem ved Havreballøgaard Birketing og fik dem 10. Januar 1665 dømt til at betale. Dommen stemmer overens med den Afgørelse, Højesteret traf i en lignende Sag, hvor 13 Aarhusborgere paa Byens Vegne havde betalt Svenskerne 1000 Daler („Aarhus gennem Tiderne" I, S. 290. Jvnf. ogsaa Anders Lydicksens Sag mod Byen efter den Torstenssonske Krig, l. c. S. 288).

I 1665 overlod Jens Lauridsen Mariager Viby Sogn til sin Søn, Chr. Jensen Viby, og 12. September 1672 afgik han ved Døden (Poul Poulsons „Catalogus", S. 43) efter at have beklædt Præsteembede i 51 Aar. Paa Kirkens Væg blev der ophængt et Epitafium, hvorpaa han, hans to første Koner og deres fire Sønner (den ene blev hans Efterfølger, om to af de andre se ovenfor S. 79 f) og fire Døtre var portrætterede. Epitafiet eksisterer ikke mere, derimod staar den Sten, som har ligget over hans Grav, den Dag i Dag i Kirkens Kor. Af Indskriften er en Del slidt bort, men endnu kan man dog læse: „Herunder . . . Jens . . . Sognepræst i Viby og Tising S(ogne) . . . i hans Alders . . . Aar . . . (den)

Jens Lauridsen Mariagers Gravsten.

I Midten ser man øverst Kristus som Verdensdommeren (eller Kristi Himmelfart?) Nedenunder skimtes et lille Krucifiks. Nederst Kristus med Sejrsfanen og trædende paa Slangen. Foroven til venstre og til højre knæler Præsten og hans to Koner. Under dem holder spes, d. v. s. Haabet, med Fugl og Anker og justitia, d. v. s. Retfærdigheden, med et Sværd Rammen om den opstandne Frelser.

første ærlig og . . . Aar og blev . . . Sønner og . . . Døtre, døde ... 1642 i sit 42 Aar. Den (anden hans ?) . . . Hustru, ærlig og gudfr. (Kiersten?) Hansd., som levede . . . og døde . . . Aar 16 . . . i hendes Alders . . . Aar. Gud give dem det evige (Liv).“⁸⁾ (Se i øvrigt omstaaende Gengivelse af Gravstenen.)

I de 51 Aar, Jens Lauridsen Mariager var Præst i Viby, blev han ramt af mange tunge Skæbnens Tilskikkelser. Hans to første Koner døde tidligt fra ham, en af hans Sønner begik saa alvorlig en Forbrydelse som et Drab og blev muligvis henrettet, en anden af Sønnerne døde ganske ung, flere Gange blev hans Sogne og hans Præstegaard plyndret af fremmede Soldater, og gennem mange Aar havde han en sindssyg Svigerinde boende i sit Hus. Den megen Sorg og Modgang til Trods bevarede han sit Initiativ og sin Energi usvækket. To Gange satte han en praktisk talt øde Præstegaard grundigt i Stand, og Slægtens Minde sikrede han ved en Række anelige Gravmæler. Hans økonomiske Dispositioner viser, at han var en klog og behændig Forretningsmand.

II. CHRISTEN JENSEN VIBY

Christen Jensen var en Søn af sin Forgænger, Jens Lauridsen Mariager. Han blev Student 1657 og Præst i 1665, og da ingen maatte kaldes til Præst, før han var 25 Aar gammel (Christian den Fjerdes Forordning af 16. Februar 1621), er han født i eller før 1640. Da Jens Lauridsens første Kone, Margrete Mortensdatter, først døde i 1642, maa hun altsaa være hans Moder.

Christen Jensen Viby dimitteredes fra Aarhus Katedralskole og blev i November Maaned 1657 immatrikuleret ved Københavns Universitet („Universitetsmatriklen“ I, S. 273). Han var Student, da København blev belejret af Svenskerne, men hører ikke til dem, som i September 1658 blev indrulleret i Studenterkorpset (H. F. Rørdam: „De danske og norske Studenters Deltagelse i Kjøbenhavns Forsvar“, S. 157 ff), hvad enten han nu har været bortrejst eller syg, eller han ligefrem har unddraget sig Soldatertjenesten. Akademiske Grader har han ikke erhvervet sig; derimod maa han, før han kunde blive Præst, have taget den teologiske Embedseksamen, den saakaldte Attestats.

Som ovenfor omtalt havde Kongen i 1660 bestemt, at Viby-Tiset Kald efter Jens Lauridsen Mariagers Død skulde tilhøre Domkirken

⁸⁾ Læst af Chr. Heilskov i „Samlinger til jydsk Historie og Topografi“ 4. Rk., Bd. 2, S. 188.

Sognepræster. 28. September 1661 tilskødede han imidlertid Gabriel Marselis jus patronatus til Viby Kirke, og da Kaldsretten udtrykkeligt var indbefattet i Marselis' Patronatsret, lod den sig ikke forene med Domkirkens Rettigheder. Juridisk kan der næppe indvendes noget mod denne Fremgangsmaade, da det maatte staa Kongen frit for at gøre sine Embedsmænds Lønninger mindre saavel som større.

Af den nye Tingenes Tilstand drog Christen Jensen Viby Fordel og fik i August 1665 af Gabriel Marselis Kaldsbrev paa Embedet, som hans Fader havde opladt for ham (M. B. 3. November 1674). 13. Oktober samme Aar ordinerede Biskop Grave Sognets nye Præst (Herredsbogen 1773, trykt i „Kirkebladet for Viby“ 15.-10.-1936).

19. December 1665 blev der tinglæst en Kontrakt, der var indgaaet mellem Christen Jensen og hans Stedmoder i Anledning af hans Overtagelse af Faderens Embede. I Kontrakten forpligtede Chr. Jensen sig „til min kære Moder, Anne Jensdatter, dette efterskrevne at give til hendes Ophold hendes Livstid, saa længe hun sig ikke anderledes forandrer, om saa sker, at hun overlever min kære Fader, forbemeldte Hr. Jens Lauridsen. Først 6 Tdr. Rug, 14 Tdr. Byg, 8 Tdr. Havre, 10 fede Gæs, 2 magre Svin, 6 Lam og rede Penge, 14 sl. Daler, som hun skal have til Husleje efter min Faders Død, hvor hun selv lyster da at bo, saavel som 2 Køer og 10 Faar aarligen at fodre for hende. Deslige tilsiger jeg hende et Stykke Jord aarligen til en Kaalhave at nyde, som ligger bag Stalden her uden Præstegaarden, item 10 Læs Ved til Ildebrand. Dette forskrevne lover jeg . . . min kære Moder, forbemeldte Anne Jensdatter, hendes Livstid i hendes Enkesæde . . . til hver Jul i hendes Hus i Aarhus at levere . . ., medens hvad sig belanger d. 14. sl. Dlr., som min kære Moder . . . skal nyde til Husleje, da bepligter jeg mig til hende dem aarligen den halve Part til hver Paaske at levere. Og dersom fjendtligt Indfald sker her i Landene, hvilket Gud dog naadeligen afværge, naar dette ovenbemeldte skal udgives, eller og anden Landeplage sig tildrager, da har min kære Moder . . . lovet og tilsagt mig paa sin Tro og Love at ville afkorte mig paa enhver Part saa meget, som billigt og ret være kunde — —“

Viby Præstegaard, 31. August 1665.

Chr. Jensen Viby.

Ifølge Herredsbogen 1690 blev Chr. Jensen senere Præst i Tiset end i Viby. Sandsynligvis har Faderen i 1665 forbeholdt sig Indtægterne af det noget større Tiset Sogn, som altsaa først ved hans Død 1672 tilfaldt Sønnen.

Som ovenfor S. 81 og S. 82 omtalt havde Jens Lauridsen Mariager fæstet Kirkeskoven og to smaa øde Gaarde i Viby af Kronen. 27. Oktober 1672 fæstede Fogeden paa Skumstrup (nu Vilhelmsborg), Jens Povlsen Kolding, paa Gabriel Marselis' Vegne til Chr. Jensen Viby „den Gaard⁹⁾ ibid. (d. v. s. i Viby), hans sl. Fader, Hr. Jens, i Brug havde, ... foruden Ægt og Arbejde, hvorimod han aarlig skal give til Arbejds- penge 5 Rdlr., og gav til Fæste 24 Rdlr. I lige Maade — — et Stykke Jord, Kirkeskov kaldet — —, og gav til Fæste 10 Rdlr.“. (M. B. 1.-9-1711).

Ligesom sin Fader var Chr. Jensen Viby en driftig Mand med Interesse for det praktiske Liv, men medens Faderen var klog og besindig, havde Christen Jensen Viby et bittert og hidsigt Temperament, der Gang paa Gang førte ham ud i Processer, som han vilde have staaet sig ved at undgaa. For os har flere af disse Processer imidlertid Værdi, fordi vi i Forbindelse med dem faar en Række Situationer beskrevet, som klart belyser Sider af Livet i Datidens Landsbysamfund.

8. Oktober 1672 anlagde Chr. Jensen Viby¹⁰⁾ Sag mod en Mand i Holme, der ikke vilde tilbagebetale nogle Penge, Præsten havde laant ham, og mod en Enke, der skyldte ham for Offer og Tiende og for Mandens Begravelse og Ligrædiken over ham. Sagen maa være blevet forligt uden Dom.

I 1665 havde Jens Lauridsen Mariager faaet Bymændene i Viby dømt til at betale deres Part af de Penge og Varer, han havde ud'agt til Polakkerne (se ovenfor S. 84). Da der endnu i 1673 var mange, som ikke havde betalt, sagsøgte Sønnen, Chr. Jensen, dem og erhvervede 5.-8.-1673 Dom for, at de Gaardmænd, som ikke havde svaret de 5 Mark, 4 Skilling, de i Henhold til Dommen fra 1665 var forpligtede til, skulde erlægge de Beløb, der resterede.

I Forbindelse med denne Sag tilstod Povl Rasmussen i Ravnholt og Peder Sørensen i Gellerup, at de efter Dommen fra 1665 havde gjort

⁹⁾ I Herredsbogen 1690 staar der: „Hr. Jens Mariager havde ved kongelig Benaadning 2 af de bedste Gaarde kvit og frit en Tid lang, hans Søn, sal. Hr. Christen Jensen, havde den bedste af samme Gaarde for Skyld og Landgi'de til Præstegaarden at bruge“. Efter Fæstebrevet at dømme forholdt det sig dog snarest saaledes, at Jens Lauridsen havde slaaet de to smaa Gaarde sammen til een, som Sønnen fik i Fæste efter ham. Herredsbogens Fremstilling er da ogsaa tendentiøs, idet Præsten ønsker at vise, hvor langt bedre Kaldet havde været i hans Formænds Tid.

¹⁰⁾ Det er værd at notere sig, at Chr. Jensen, de mange Processer til Trods, saa godt som aldrig selv mødte i Retten. Dertil har han aabenbart følt sig for fornem (jvnf. „Danske Lov“ 1-13-4).

Udlæg hos to af Gaardmændene i Viby, men at det ikke var blevet indført i Dommen, fordi de ikke selv kunde skrive, og Hr. Jens trods Loftet derom ikke havde faaet det gjort. Poul Rasmussen havde selv som Sættedømmer afsagt Dommen i 1665 og var en af Egnens mest ansete Mænd, Selvejer og Sandemand; men skrive kunde han altsaa ikke.

Tredje Pinsedag 1674 afgav Bartskeer Poul Reinhardt Kramer fra Aarhus en Erklæring om, at Præsten i Viby, Hr. Christen Jensen, „har haft en Vogn efter mig og begærede, at jeg skulde se nogle Godtfolk der i Viby, som var berygtede, at de skulde have den smittige Sygdom, Pokker eller Fransoser. Da har jeg været i Peter Nielsen Godsens Hus med Præsten og andre Godtfolk og saa i Peter Godsens Gaard en Pige ved Navn Maren Jensdatter, som paa hendes Krop paa adskillige Steder, som var Pokker — — — I samme Gaard saa vi ogsaa en Svend, men den samme var ren og fattedes intet. Og saa var vi tilsammen i Rasmus Nielsens Gaard. Da lod sig se baade Kone og to Pigebørn, men de var rene befundne efter Kvindernes Ord, som saa samme Kones Pigebørn. — — — Ligesaa kom ogsaa Peter Godsen samme Tid i Rasmus Godsens Gaard og lod sig se, men han var ogsaa ren befunden — —.“

Præsten tilstillede Byens Husbond, Constantin Marselis, Bartskeerens Erklæring, hvorefter Marselis forbød Peter Nielsen Godsen samme Pige „længere hos sig at maatte beholde, men den straks at afskaffe eller ogsaa under Kur at indstille.“ Da Peter Godsen ikke vilde tage Forbudet til Følge, blev der 30.-6.-1674 rejst Sag mod ham ved Birketinget.

Uagtet Præsten kun har gjort sin Pligt¹¹⁾, tog Rasmus Nielsen Godsen — som i øvrigt selv havde unddraget sig Bartskeerens Undersøgelse — ham denne Indblanding i hans og hans Broders private Forhold meget ilde op. Ved flere Lejligheder udtalte han, at Præsten „vilde hver Mands Ulykke i Byen“, og da han efter Gudstjenesten Trinitatis Søndag sad paa Stævne med Byens andre Gaardmænd og saa Præsten gaa fra Kirken til sin Laage, „gik han efter Præsten fra Stævne, slog i Jorden med sin Kæp, sagde, Djævelen skulde fare i ham, han skulde lade ham bo i By hos sig, om hans Kjole var end sidere, end den er,“ og ikke gav Præsten „ham Aarsag dertil, førend han havde bandet ham, da kaldte han ham en Bøffel.“ (M. B. 23.-6.-1674).

Præsten kunde naturligvis ikke lade Rasmus Godsens grove Ord og Beskyldninger passere upaataalt, men maatte søge sig rehabiliteret ad Rettens Vej. For at godtgøre det uberettigede i Rasmus Godsens Udtalel-

¹¹⁾ Hans Handlemaade er saaledes i Overensstemmelse med den Oprædten, Forordningen 17.-4.-1782 indskærper Præsterne i saadanne Tilfælde.

ser lod Præsten 7.-7. Bymændene møde frem paa Tinge og fremlægge et Skudsmaal „af Dato Viby Kirke den 2. Søndag efter Trinitatis nærværende Aar — — — til Mening saaledes som efter følger: Dette er os alle kundbart, at vi aldrig enten i Ord eller Gerninger har erfaret vor Sognepræst, Hr. Christen, at ville nogen i Byen, enten lille eller stor, ringe eller rig, ung eller gammel, ilde i nogen Maade. Tilmed kan der ham ikke med Sandhed paasiges, at han skal have været hver Mands Ulykke i Byen; thi saa vidt ham muligt har været, har han hellere villet befordre enhvers Gavn og Bedste i Mark og By og hjertelig gerne afværget alles Ulykke, timelig og evig, baade med en og anden god og gudelig aabenbarlig Formaning af Prædikestolen saa ogsaa ved gavnlig velment Advarsel i Løndom. In summa: Vi er saa meget vel med bemeldte vor Sognepræst, Hr. Christen Jensen, i Viby fornøjet, „som noget Sognefolk kan være med deres beskikkede Sjælesørger, helst fordi han fra sin Barndom og opad har lidt alle vel af Hjertet og alle ham igen, tilmed, siden han vore Sjæle er blevet betroet at sørge for, har han sig det høje og hellige Embede ladet paa det flittigste være anbefalet, saa han i Lærdom og Levned, i Ord og Gerning, baade i Kirke og udenfor har gaaet os for med et godt og gudeligt Eksempel, ej vidende ham for noget usømmeligt eller utilbørligt at beskyldte hid til Dags i nogen Maade, hvilket vi samtlige Viby Mænd ydermere med vore egne Hænder og Mærke stadfæster og bekræfter — —.“ Hvad enten dette Skudsmaal er i Overensstemmelse med Sandheden eller ikke, affattet af Bønderne selv er det i alt Fald ikke.

Efter at Sognets Beboere saa kraftigt var gaaet ind for deres Præst, var der for Rasmus Godsen ikke andet at gøre end at krybe til Korset. Samme Dag, 7. Ju'i, fremstod da for Retten „Rasmus Nielsen Godsen af Viby og i al ydmyg Begæring i Haand tog velbemeldte Hr. Christen Jensen, begærede gerne, han ham den Uhøflighed vilde forlade, som han imod ham har begaaet efter Tingsvidnes Formelding, hvori velbemeldte Hr. Christen Jensen formedelst Godtfolks Skyld lod sig bekvemme, dog med de Vilkaar, Rasmus Godsen sig vilde tilforpligte aldrig mere at skulle lade sig finde i saadant mere og for sin Forseelse at skulle give sine Bymænd en god forsvarlig Tønde Øl paa førstkommende Søndag otte Dage — —“. En Tønde Øl til Bymændene var i Datidens Landsbysamfund den traditionelle Bøde for alle mindre Overtrædelser. Nægtes kan det imidlertid ikke, at Bymændene i dette Tilfælde havde gjort sig fortjente til deres Øl.

I de Processer om Tienden af det Stykke Jord, hvorpaa Kongsgaarden havde ligget, som Christen Jensen i 1674 og 1675 førte med Tolde-

ren i Aarhus, Niels Madsen, kunde han føre den daværende Fæsters Enke som Vidne paa, at da hendes Mand for over en Menneskealder siden havde Kongsgaarden i Brug, plejede han en eller to Dage før Høst at gaa til Præsten og aftale med ham, hvad han skulde have i Tiende af Kongsgaarden (M. B. 26.-1.-1675). Niels Madsens nærmeste For-gængere havde ifølge Vidnernes Udsagn ladet hele Afgrøden køre i Lade „og ej satte nogen Præstetiende deraf, ikke heller blev fordret“ (M. B. 27.-10.-1674). Da Vidnerne kun var tidligere Tjenestefolk, er det imidlertid ingenlunde udelukket, at Fæsterne af Kongsgaarden under Haanden har haft en Aftale med Jens Lauridsen Mariager om et bestemt Vederlag for Præstetienden. Hvad den Tid angaar, da Kongsgaarden var i Niels Madsens Besiddelse, lod han efter en af sine Karles Vidnesbyrd i 1668 og 1669 Kongsgaarden høste og Afgrøden føre til Aarhus uden, at der blev afsat eller begæret nogen Præstetiende, „alligevel s^l. Hr. Jens og nu Hr. Christen gik hos, de baade høstede og bandt.“ (M. B. 27.-10. 1674). I 1671 havde Præsten nedlagt Forbud mod, at Kornet blev kørt ind, for der var taget Tiende af det, og en af hans Folk havde derfor sammen med en af Niels Madsens Karle gaaet „hver med en Tællestok (d. v. s. en Stok, hvori man skar Mærker for Regnskabs Skyld) og talte Kornet paa Agrene, og da befandtes, at der var halvfemsindstve Traver Byg.“ Tienden blev afsat, og medens „det andet Korn blev Niels Madsen hjemført, blev Tienden igen paa Ageren bestaaende“ (M. B. 26.-1.-1675 og 2.-11.-1675). I 1672 havde Niels Madsen efter Folkenes eget Sigende befalet dem at træffe Aftale med Præsten om Tienden, før de høstede. (M. B. 2.-11.-1675). I 1674 havde Præsten ligesom i 1671 forlangt, at der skulde tiendes, før Kornet blev kørt hjem, hvorfor Kornet var blevet talt af en af hans og en af Niels Madsens Folk, „og befandtes der 60 Traver og 4 Kærve Havre, og da satte forskrevne Jens Lauridsen (Niels Madsens Karl) den 30. Kærv ud paa Ageren.“ Da Niels Madsens Korn skulde køres ind, havde man „advaret Hr. Christen, at han Tienden vilde lade indføre, om han vidste sig nogen Rettighed dertil, og forskrevne Tiende blev efterstaaende paa Ageren, da de havde bortført det andet Korn, og de sig dermed ej videre befattede“ (M. B. 21.-1. og 2.-11.-1675).¹¹⁾

22. September 1674 anlagde Hr. Christen Sag mod Niels Madsen, som han krævede dømt til at yde ham Vederlag for Tienden af Kongsgaarden og vel at mærke i alle de Aar, han havde været Præst, hvad enten det

¹¹⁾ Disse Oplysninger om Kongsgaardens Afgrøder er af stor Betydning for de Beregninger af Høstudbyttets Størrelse i Viby, som skal foretages i 2. Del af Viby Sogns Historie.

nu skyldes, at Vidnernes Fremstilling er forkert, eller Præsten — og det er det mest sandsynlige — har glemt, at han havde faaet Tiende i nogle Aar, eller ikke har villet befatte sig med Tiende, som ikke efter Lovens Bydende var blevet afleveret i hans Gaard. (Recessen 1615 § 7; jvnf. Ordinansen 1539 Bl. 68).

Niels Madsen gjorde gældende, at „paa samme Kongsgaards Jord har i forrige Tider staaet Bygning, hvori Kongerne har logeret, da de rejste igennem Landet, og samme Jord er siden bortfæstet til anden Brug og den derpaa staaende Bygningsplads ganske slettet.“ Derfor maatte den være fri for Tiende „som andre kgl. Majst. Ladegaardsjorder, med hvilken Frihed jeg den ogsaa har fæstet — —, formener ikke, Hr. Christen enten med Kirkens Bog eller noget Vidnesbyrd skal kunne bevise, at mine Formænd nogen Tiende deraf givet har, tilmed ogsaa *adskillige Jorder flere derom skal findes, som i lige Maade altid har været og endnu er fri for Tiende.*“ Naar der enkelte Aar havde været afsat Præstetiende, havde hans Folk, hævdede han, handlet paa egen Haand (M. B. 3.-11.-1674, 22.-12.-1674).

Birkedommeren henviste 3.-11.-1674 Sagen til Landstingets Afgørelse, som imidlertid efter Landsarkivets Registraturer til Landstingets Domsbøger og Justitsprotokoller aldrig synes at være faldet. Derimod fortæller Chr. Jensen med at føre Tingsvidner om Kongsgaardens Tiendeforhold med saa stor Nidkærlighed, at Niels Madsen engang paa Tinge spurgte, om „Hr. Chr. Jensen skulde holde at trætte med ham, saa længe han levede,“ hvortil han svarede: „Ja, at saa længe han ikke bekom sin Rettighed af Kongsgaard, nødtes han til at søge det ved Lov og Ret.“

Under Høsten i 1675 gjorde Præsten igen et Forsøg paa at faa Tiende af Kongsgaarden. 18. August dette Aar var to Mænd i Kongsgaard i „Hr. Christens Nærværelse og da talte tillige med Præsten, hvad Havre Niels Madsen havde ladet høste indeværende Aar, og da befandtes der 74 Traver 4 Kærve, og da — — forbød paa bemeldte Hr. Christens Vegne — — noget — — derfra at bortføre, førend Præsten bekom sin Præstetiende deraf.“ Dette Aar havde Præsten intet imod selv at hente sin Tiende, men sendte allerede Dagen efter to Mænd til Kongsgaarden efter den. Niels Madsens Karl sagde imidlertid, at hans Husbond ikke havde befalet ham at levere noget til Præsten, men lovede, at naar han havde været i Aarhus med et Læs, skulde han skaffe Præsten Besked, „hvilket velbeme!dte Hr. Christen her for Retten berettede ikke endnu at være sket.“ (M. B. 7.-9. og 28.-9.-1675).

Efter 1675 hører vi ikke mere til Tienden af Kongsgaarden. Det maa naturligvis forekomme mindre tiltalende, at Christen Jensen udfoldede

saa stor Energi for at sikre sig Retten til den Bagatel af et Par Traver Korn om Aaret. Til hans Forsvar skal det dog siges, at det ikke var en privat, men en hans Embede tilhørende Rettighed, han forsvarede, og Datidens Præster havde en stærk Følelse af deres Ansvar for deres Efterfølgeres materielle Velfærd (I Herredsbogen 1690 skriver Lydich Lassen saaledes udførligt om et Stykke Jord, der var kommet bort fra Præstegaarden: „Og har den gode Posteritet aldeles intet over mig sig at beklage — for hans Skyld jeg dette optegner — thi jeg paa bedste Maade, af yderste Flid søgte det med Fæstes Tilbydelse“).

21. Januar 1667 havde Jens Lauridsen Mariager og Christen Jensen Viby givet Tolderen, Niels Madsen, Tilsagn om, at 10 af Gaardmændene i Viby skulde svare ham henholdsvis 20, 19, 20, 18, 18, 18, 18, 18 og 18 Skæpper Tiendebyg til førstkommande Mortensdag. Fra Indberetningen 1630 ved vi, at Præstetienden var afløst med en Bygafgift, og da det i Betragtning af dennes Størrelse i 1630 er usandsynligt, at de paagældende Gaardmænd har svaret mere i Præstetiende end de 18—20 Skæpper, og de 25 Gaarde i Viby var saa godt som lige store, maa Præstetienden af Viby Sogn i 1667 have været paa c. 60 Tdr. Byg og altsaa dobbelt saa stor som Tienden i 1630, lige efter Kejserkrigen. Da Indberetningerne til Herredsbøgerne fra 1662, 1690 og 1773 ikke oplyser os om Præstetiendens Størrelse, supplerer Aftalen med Niels Madsen fra 1667 paa heldig Maade vor Viden om Kaldets Indtægter.

Af de 10 Gaardmænd havde de to afleveret deres Byg til Præsten i Stedet for til Tolderen, og da Christen Jensen i 1674 paaførte Niels Madsen Proces om Tienden af Kongsgaarden, svarede han med at sagsøge Præsten for det Tiendekorn, han ikke havde faaet i 1667. Ved Dommen, der faldt 3.-11.-1674, blev Hr. Christen kendt pligtig til at yde Niels Madsen Erstatning for den Tiendebyg, som ikke var blevet leveret ham.

I Februar 1675, da der holdtes Ting i Viby Kirkes Vaabenhus, „formedelst Guds Vejrlig var saa strengt, at det ikke kunde holdes paa det forordnede Sted,“ stod Hr. Christen Jensen „med rede Penge i Haanden“ og tilbød Niels Madsen paa Regnskab for, hvad han var ham skyldig, hvortil Niels Madsen svarede, han ej vilde annamme Penge paa det Sted, og da svarede Hr. Christen Jensen ham, at efterdi han var dømt til Regnskab, da vilde han nu betale ham. Da Christen Jensen 7.-9.-1675 lod sine Sognefolk vidne, at han i Februar havde tilbudt Niels Madsen Penge, skyldte han aabenbart saa sent som i September 1675 Niels Madsen den Erstatning, han i 1674 var blevet dømt til at betale ham.

18.-12.-1677 og 26.-3.-1679 erhvervede Christen Jensen Dom for, at

hans Debitorer i Viby og Tiset skulde betale det, de skyldte ham. I 1677 var der 13 og i 1679 9 navngivne Mænd i Viby, der skyldte deres Præst Korn, Høstarbejde (en Dags Høstgerning sættes til 8 eller 10 Skilling, som er Prisen for c. ½ Skp. Byg) eller Penge. Deres samlede Gæld til Præsten var i begge Aar 20—30 sl. Daler.¹²⁾

Engang i Tiden mellem 1675 og 1678 havde Ejeren af Kongsgaarden, Constantin Marselis, fæstet dette Stykke Jord til samtlige Bymænd i Viby. Dengang Bymændene første Gang skiftede Kongsgaarden imellem sig, havde Præsten ikke faaet nogen Lod tildelt; men efter Husbondens Ordre anviste Bymændene ham senere det Stykke ved Bækken nærmest ved Kirkegaarden, som oprindelig havde været overladt en af Byens Gaardmænd ved Navn Jørgen Jensen.

Uagtet Jørgen Jensen havde faaet Vederlag for det Stykke Jord, han maatte afgive til Præsten, var han om Foraaret begyndt at pløje i Hr. Christens Ager. Da Præsten naturligvis ikke vilde finde sig i hans egenmægtige Adfærd, var han om Eftermiddagen den 15. Marts gaet ud i Kongsgaarden for at tale ham til Rette, men var i Stedet kommet i voldsomt Haandgemæng med den trodsige Bonde.

Under den Sag, Jørgen Jensens Husbond derefter anlagde mod Præsten, gav Jørgen Jensen følgende Fremstilling af Sagen: Sognepræsten, Hr. Christen Jensen, kom en Eftermiddag, „som jeg gik ved min Plov og pløjede i Kongsgaard paa en Ager, som jeg der har — —; og som han kom til mig og adspurgte, hvem der gav mig Lov til at pløje den Ager, hvortil jeg ham intet svarede, da sagde han: „Pløjer du, da skal jeg saa.“ (Med denne fortrinlige Løsning paa Spørgsmaalet burde Præsten have ladet sig nøje. Bondens urokkelige Ro fik ham imidlertid til helt at tabe Besindelsen.) I det samme gik han saa bag til mig hos min Plov og tog mine Plovkæppe af min Haand, som jeg ikke formodede, og slog mig bag i Hovedet og paa Ryggen, saa længe han magtede, baade blaa og blodig. Ellers var det ikke dermed gjort, men siden, efter at jeg var livslagen, tog han en Sten og slog mig dermed paa min venstre Fod og skældte mig for en Ærkeskælm, det han dog aldrig skal kunne bevise, tilmed ønskede mig megen Forbandelse over, som en Præstemand og Sjælesørger ej vel sømmer og anstaar, og sagde: „Du skal blive forbandet til evig Tid.“ Og som hans egen Hustru stod hos og havde ham i Armen og andet mere Tribulats (d. v. s. Forurettelse), som jeg alt har skriftlig anklaget for hans Ærværdighed, Biskoppen“.¹³⁾ (M. B. 3.-4.-1678.)

¹²⁾ For Fuldstændigheds Skyld skal det lige nævnes, at Christen Jensen 4.-4.-1676 rejste Sag mod Mænd i Tiset Sogn, der skyldte ham Tiende eller Penge.

¹³⁾ Jørgen Jensens Klageskrift er ikke bevaret.

Herimod svarede Præsten: For det første kunde Jørgen Jensen ikke bevise „sin uretmæssig indgivne Klage, som han uden Aarsag over mig havde gjort.“ For det andet havde Jørgen Jensen „trodseligt, med Magt og uden nogen deres Forlov pløjet“ Præstens Ager „om og mig til Skade(!) omvendt.“ For det tredje havde „Jørgen Jensen mig paa mit Liv med en Økse søgt, saa dersom min Gud mig ikke havde hjulpet, at jeg kom til fra ham at undløbe mit Helbred og mit Liv at salvere, da havde han vel maaske lagt mig paa Stedet, hvilket nok lader sig anse at have været hans Forsæt, alligevel at jeg var alene udgangen ham i Venlighed at adspørge, af hvad Aarsag han mig saadan Fortræd vilde paaføre for det, som mig af Gud og Øvrigheden var bevilget, og jeg stedt og fæstet har.“ (M. B. 30.-4.-1678.)

Af Vidner blev ført Byens Smed, som den 15. Marts saa, „at Jørgen Jensen kom drivende med hans Plov fra Drasberig over i Kongsgaard,“ og en Kone, som noget før Paaske havde set, „der Jørgen Jensen pløjede den Ager i Kongsgaard, det Jørgen Jensen truede Hr. Christen Jensen med hans Plovkøse, saa han maatte springe over Bækken.“ Endvidere vidnede de to Mænd, som havde synet Jørgen Jensen „i Jacob Skolemesters Hus,“ at han havde „et Hul bag i hans Hoved og et Hul i Vristen paa hans venstre Fod.“ Endelig havde Jørgen Jensens Byfolk vidnet og givet ham det Skudsmaal, at han „havde skikket og forholdt sig hos dem, som en ærlig Karl og Person vel egner og anstaar, baade i By og Mark og ellers i alle andre Maader oprigtig, ærlig og kristelig.“

Dommeren vilde ikke tillade, at „den Dreng, Jens Clemmensen ved Navn, som kørte Ploven“ for Jørgen Jensen, blev afhørt, naturligvis fordi et Barns Vidnesbyrd ikke tillagdes nogen Betydning, og Tyende betragtedes som vildige Vidner. (Jvnf. „Danske Lov“ 1 — 13 — 16 og 18.) Da Dommeren heller ikke trods Jørgen Jensens Opfordring dertil vilde afkræve Præsten Benægtelsesed (hvad han havde været berettiget til i dette Tilfælde efter Recessen 1643 2 — 6 — 20), kunde Sandemændene (en Slags Nævninger) i deres Kendelse erklære, „at efterdi Jørgen Jensen ej sin Klage med Vidnesbyrd har bevist forskrevne Hr. Christen Jensen nogen Overlast at have gjort ham, da vidste de ham derfor ej nogen Vold at oversværge, men sværger ham fri.“¹⁴⁾ (M. B. 30.-4.-1678.)

¹⁴⁾ Som Afslutning paa sit sidste Indlæg i denne Sag havde Jørgen Jensen udtrykkelig „her foruden mig forbeholdt, at hvis jeg paa Liv eller Legeme noget tilkommer, har jeg over Hr. Christen at klage, eftersom han har slaaet mig og ønsket Forbandelse over mig.“ Den overtroiske Bonde tillagde altsaa Forbandelsen en skadelig Indflydelse, der kunde sidestilles med Pryglens.

At Præsten har slaæet Jørgen Jensen, er utvivlsomt, og har naturligvis staaet Birkedommeren saavel som Sandemændene klart. Naar Sagen ikke desto mindre blev lagt saaledes til Rette, at han kunde frikendes, skyldes det sikkert, at Datiden saa med noget nær de samme Øjne paa en korporlig Afstraffelse af en opsætsig Bonde som dem, hvormed man for 30—40 Aar siden betragtede de Klø, en Skolelærer gav sine Elever. At praktisere Loven i sin fulde Strengthed paa saadanne Tilfælde vilde man have følt som en Uretfærdighed.

7.-5.-1678 „aflyste Hr. Christen nogen Hund i Viby, som gør Faar og Lam Skade, at hvem som den tilhører, de den afskaffer under Straf, som vedbør.“

14.-5.-1678 rejste Hr. Christen Jensen Sag mod Maren Jensdatter i Maarslet, „fordi hun har stedt og fæstet sig til Viby Præstegaard at skulle tjene i denne Sommer fra Paaske og til Mikkelsdag og annammet Fæstepenge, 12 Skilling, paa Haanden og var i sin Tjeneste ikkun halvanden Uge, har saa undviget og forløbet af sin Tjeneste, saa de i det Sted for Tjenestefolk er bedraget.“ (M. B. 14.-5. og 23.-7.-1678.) Præsten har rimeligvis ikke været til at bo under Tag med i den Tid, hans Sag med Jørgen Jensen verserede for Retten.

Mellem Præstens Fæstegaard (om denne se Side 88) og Niels Mogensens Gaard førte en Forte (d. v. s. Vej, ad hvilken Kvæget drives) op til Gaardens Toft. Forten „blev brugt til Niels Mogensens Gaard, naar den var i Fælled (d. v. s. naar den paagældende Mark laa udyrket hen til Græsgang for Kvæget); men naar Marken var i Hegned (d. v. s. indhegnet til Kornavl), da blev forskrevne Forte efterlukket.“ I 1678 havde Niels Mogensen pløjet Forten for at lægge den til sin Kaalhave og var derved kommet et Stykke ind over Skellet til Præstens Jord. I den Anledning havde seks Synsmænd besigtiget det paagældende Stykke Jord og „forefundet som følger: Efter de Skel, som Nie's Mogensen selv paa Stedet vedgik, nemlig fra hans Lades Gavlhjørne og en Sten, som sidder i den østre Ende paa Gyden, da syntes dem, at der var pløjet af Præstens Jord, som ligger til hans Stedegaard (d. v. s. Fæstegaard), to Alen paa Bredden i den vestre Ende og tre i den østre Ende og 24 Favne paa Længden.“ 11.-6. lovbød Præsten Niels Mogensens ulovlige Udsæd, idet han tilbød ham Frøgæld (d. v. s. Præsten tog Afgrøden, men gav Niels Mogensens Erstatning for Udsæden, jvnf. „Jydske Lov“ II, 71), og 18.-6. nedlagde han Indsigelse mod, at Niels Mogensen i det hele taget tog en Forte under Plov (jvnf. „Jydske Lov“ I, 51), da „Niels Mogensen som andre bør at forte sig fra og til sin Gaard paa sin egen Gaards Grund“ og ikke „lægge min Stedegaard Forten paa.“

15. April 1579 blev Søren Andersen i Skovhuset i Ingerslev anklaget for Helligbrøde, fordi han havde pløjet under Prædikenen (se Recessen 1643 1 — 1 — 31 — 4). To Mænd i Ingerslev vidnede, „at de paa Midfaste Søndag saa, at Søren Andersen i Skovhuset pløjede paa Ingerslev i Østermark, og blev samme Tid af — — Hr. Christen Jensen i Viby ombedt, at de skulde gaa til forskrevne Søren Andersen og forbyde ham at pløje, medens Prædiken var i Kirken.“ Søren Andersen kan ikke have rettet sig efter Forbudet, da Anders Andersen i Ingerslev, som fulgtes med Præsten, dengang han kom fra Tiset Kirke, „uden for Ingerslev Skov ved den østre Side“ saa, „at Søren Andersen holdt med en Plov paa Ingerslev Mark.“

5.-8.-1679 saggav Præsten to Gaardmænd i Viby for Hør- og Hampe-tiende i en halv Snes Aar, regnet til 4½ Mark Penge aarlig. Dommeren bestemte 23.-9., at fire uvildige Mænd, som Parterne udvalgte af deres Naboeer, først skulde udtale sig om de paagældendes Hør- og Hampeavl.

23. September 1679 havde Præsten i Viby været i Randers med 17 Vogne, som hans Sognefolk havde laant ham „til min Svogers, Dr. Jacob Seemans, Tjeneste at flytte og føre hans Gods med fra Randers By til Staden Aarhus.“ Da Bønderne kom til Sønderport med Godset, var Porten imidlertid lukket, og der stod 8 eller 10 Karle paa Vagt ved den, som ikke vilde lade dem passere, „fordi Borgmester og Raad har taget Nøglen til Porten, fordi at Dr. Jacob Seemans Gods ikke skulde komme derud, førend han havde klargjort, hvad han var skyldig til Byen.“ Det viste sig at være hans Skat, Borgmesteren var bange for, Dr. Seeman skulde rejse fra. Da den først var betalt, var der intet i Vejen for, at Flyttegodset kunde føres ud af Byen. (M. B. 4.-11.-1679.)

Ved Kongens Brev af 19.-6.-1639 havde Jens Lauridsen Mariager sikret Præsternes hævdvundne Ret til Herligheden af Anneksgaarden i Tiset. Ikke desto mindre havde Frederik den Tredje 7.-5.-1656 overdraget Herligheden af denne Gaard til Gunde Rosenkrantz, efter hvem den havde tilhørt Grev Mogens Frijs, der i 1660'erne solgte den til Gabriel Marselis. Muligvis paa Foranledning af „Danske Lov“ 2 — 12 — 1¹⁵⁾, der bestemmer, at Præsten skulde have Herligheden af Anneksgaarden, hvis han havde haft den i uanfægtet Besiddelse i tyve Aar e'ler kunde bevise, at den med Rette tilhørte ham, indgik Christen Jensen Viby i 1683 med en Ansøgning til Kongen om Bistand til at generhverve Herligheden af Anneksgaarden i Tiset. Kongen ønskede Sagen fremmet og tilstillede 18.-12.-1683 Stiftamtmand Ove Jul og Biskop Erik Grave et

¹⁵⁾ Vi ved fra Auktionen over hans Dødsbo, at Chr. Jensen har ejet et Eksemplar af Loven, der traadte i Kraft 1683.

Brev, hvori han befalede dem at lade paatale efter Loven, at afdøde Grev Mogens Frijs har solgt Herligheden af Christen Jensens Annekspræstegaard. (Aarhus Bispearkiv, Reversal 1, Fol. 41, Nr. 258.) Greverne og Friherrerne skulde i Henhold til „Danske Lov“ 1 —2—12 indstævnes direkte for Højesteret, og da der ikke i denne Forbindelse har været Lejlighed til at gennemgaa denne Domstols Protokoller, kan Proceduren og Dommen ikke refereres. Der kan imidlertid ikke være Tvivl om, at Præsten har tabt sin Sag, da Mogens Frijs' Ret til Herligheden i sidste Instans hvilede paa Kongens Skøde fra 1656, der i 1683 for længst var sikret ved Hævd. En anden Sag er det, at Skødet i 1656 paa Trods af Tingsvidne og Kongebrev næppe havde Lovens Medhold (se Ribeartiklerne 1542 § 6).

De Agre, Jens Lauridsen Mariager forgæves havde søgt at gøre til Toftejord, havde Sønnen, Chr. Jensen, mange Aar senere faaet Baron Constantin Marselis' Tilladelse til at indhegne til en Toft. Som Følge af Processen om Herligheden af Anneksgaarden, der nu tilhørte Marselis, „blev samme Tilladelse ophævet og Toften atter udlagt til Fædrift“. (Herredsbogen 1690.)

Den Evne til at skrive Vers, som udmærkede Christen Jensen Vibys Broder, Morten, og muligvis hans Fader (Indskriften paa Margrete Mortensdatters Gravsten), var han ogsaa selv i Besiddelse af. To af hans poetiske Arbejder, „Gudelige Hierte-Suk oc Betænkninger riimviis forfattede i adskillige gudelige Occasioner at bruge“ og „Summariske rythmiske Erindring ofver vores heele Catechismum oc Børne-Lærdom til C¹⁶)hrstelig Welwilligheds Tienneste dediceret mine fromme Med-Christne“, fik han trykt i København i 1684. Hjertesukkene er gaaet tabt, hvorimod et enkelt Eksemplar af Katekismen (8 Sider i Kvart) er bevaret. Parafrazen var en i Datiden stærkt dyrket Genre, og Christen Jensen Vibys Forsøg paa en metrisk Genfortælling af Katekismen havde baade Forgængere (som Rasmus Svendsens „Catechismus rythmicus“ 1644) og fik Efterfølgere (som Laurids Sommers „Catechismi fem Hoved-Parter . . . sangviis componered“ 1687 og Peder Das' „D. Mort. Luthers lille Catechismus forfattet i bequemme Sange . . .“ 1715). Verse-maalet, Chr. Jensen benytter, er Aleksandrinere, hvis Liniepar veksler med mandlig og kvindelig Udgang. Forlægget har været Luthers lille Katekisme, rimeligvis i den Form, som i A. Chr. Bangs „Dokumenter og Studier vedrørende den lutherske Katekismus' Historie“ betegnes som Resen 5, Typus III. En Del af Indholdet stammer dog fra Luthers store Katekisme. Chr. Jensen Vibys lille Bog indledes med Anbefalinger

¹⁶⁾ De fremhævede Bogstaver er hans egne Forbogstaver.

af Biskop Erik Grave og Jens Birkerod. Den sidstes er paa Latin til Glæde for de enfoldige, for hvem Bogen er bestemt. Som en Prøve skal Afsnittet om Fadervor, i øvrigt et af de faa, hvis Tankegang ikke er overtaget fra Luthers store eller lille Katekisme, gengives nedenfor.¹⁷⁾

Dend Tredie Part

Vor HERRES egen Bøn, dend lærer os at bede
Til Himmelsk Fader vor, fra Hannem ey affskeede.
Det Timelig vi skuld med vilkor bed' os til
Og sige altid saa: GUD gifv mig, hvad du vil.
Det Aandelig hand vil os ingenlunde negte,
Naar vi vor Troes Pligt ret Mandelig forfegte;
Hand er jo Amen Selfv, vil derfor sige: Ia
Til Aandelige Ting, vi af ham ville hafv.

Christen Jensen Viby var første Gang gift med en Datter af Præsten Rasmus Christensen til Ormslev og Kolt („Aarhus Stifts Aarbøger“ 1935 S. 68, hvor det omtales, at Chr. Jensen Vibys Børn ifølge hans egen Paastand havde arvet nogle Ejendomme efter deres Morfader, Rasmus Christensen, paa Skiftet i Ormslev 9.-6.-1684).

I Tingbogen for Marse!isborg Birketing omtales Chr. Jensen Vibys Hustru i 1678 (se ovenfor S. 94), medens to Svogre, Peder Sørensen og Dr. Jacob Seeman, nævnes henholdsvis 5.-8.-1673 og 4.-11.-1679. Dr. Jacob Seeman blev ifølge K. Carøe „Den danske Lægestand“ I, S. 113, i April 1667 (forkert for 1668, se „Personalhistorisk Tidsskrift“ 6. Rk., Bd. 2, S. 279) gift med Dorthea Hansdatter, der overlevede ham. Heraf kan man dog ikke slutte, at Chr. Jensen Viby har været gift med en Søster til Dr. Seeman eller hans Kone, da Dr. Seeman, som er født c. 1626, udmærket kan have været gift med en Datter af Præsten i Ormslev, før han ægtede Dorthea Hansdatter, og Ordet Svoger desuden i Datiden brugtes om alle Mænd, vedkommende ved Ægteskab var kommet i Familie med.

10.-9.-1681 fik Chr. Jensen Viby Bevilling til uden Trolovelse og Lysning at indgaa Ægteskab med Dorthea Jensdatter af Skanderborg („Personalhistorisk Tidsskrift“ 7. Rk., Bd. 1, S. 52), der var Datter af Jens Jensen, Borger i Malmø, og Dorthea Hansdatter Seidelin¹⁸⁾. Hun over-

¹⁷⁾ Blandt de Bøger, som blev solgt paa Auktionerne efter hans Død, fandtes et Eksemplar af „Veinrich in Catechism“, utvivlsomt Georg Weinrichs „Erklärung des kleinen Catechismi“.

¹⁸⁾ Nævnes ikke i F. E. Seidelins Stamtavle over Slægten Seidelin. Jacob Seemans Kone hed i øvrigt Dorthea Hansdatter.

levede sin Mand og blev senere gift med Kapellan ved Frue Kirke i Aarhus J. J. Lillebrand. Hun døde 16. Maj 1702 (E. Qvistgaard „Præstehustruer“, S. 79).

I H. Friis-Petersens „Personalhistoriske Bidrag til Aarhus Katedralskoles Historie“ (Aarhus Statsbiblioteks Manuskriptsamling) S. 169 og S. 189 formodes det, utvivlsomt med Rette, at Rasmus Christensen Viby, der blev Student fra Aarhus Katedralskole i 1687, og Jens Christensen Viby, der blev Student fra samme Skole 1702 og 1707—1738 var Rektor i Skanderborg († 20.-12.-1752), var Sønner af Christen Jensen Viby og henholdsvis hans første og hans anden Kone.

Christen Jensen Viby døde i 1686. Skiftet efter ham kendes desværre ikke, da den ældste gejstlige Skifteprotokol for Ning Herred begynder med Aar 1693. Derimod indeholder Ning Herreds Provstearkivs ældste Auktionsprotokol en Fortegnelse over de Dele af hans Indbo, som blev solgt ved de fire Auktioner, der holdtes i Viby Præstegaard 11., 12., 13. og 17. Januar 1687. Da den giver os et udmærket Billede af, hvordan Præsten har boet, og hvorledes han har gaaet klædt, skal den nedenfor refereres i Sammendrag.

Sølvtoj: 1 stor Sølvkande, 2 Smørbrikker, 2 Kommenter (d. v. s. Skaale), 1 stor Kovsken (d. v. s. Skaal eller Bæger) med Laag, 3 Bægre, 10 Skeer.

Kobber: 2 Bryggekedler, 2 Brændevinskedler med Hatte og Piber, 4 Kedler, 1 Dørslag, 1 gl. Kobberflaske, 1 Fyrfad, 1 lille Fyrbækken, 1 Sengebækken.

Messing: 3 Kedler, 2 Stager, 2 gl. Stager af Malm, 1 Lyseplade til at hænge paa en Væg, 3 Gryder, 1 Bækken, 2 Mortere, 1 Sejerværk.

Tin: 3 Lysestager, 27 Tallerkener, 23 Fade, 3 Smørbrikker, 1 Kovsken, 1 Vandfad, 2 Salsirkener (d. v. s. Saucerskaale, smaa Fade), 1 Kande, 1 Stob, 2 Potter, 1 Halvpot.

Jern: 1 Vindovn med Tud og Jernfod, 1 mindre Vindovn i Skolen, Gryder, Økser, Bor, Leer o. s. v.

Gaardens Besætning: 10 Heste, 8 Køer, 3 Kvier, 4 Stude, 1 Studenød, 14 Faar, 2 Ungfaar, 6 Vædre, 3 Søer, 7 Aaringspolte, 7 Faste-grise (d. v. s. Grise, fødte i Fasten).

Trævarer: I den nye Stue: 1 Askebord med lukket Fod, 1 Fyrbord med aaben Fod, 1 rød Himmelseng, 3 Fyrbænke, 1 stor beslaaet Kiste med Fod under, 1 lille sort beslaaet Halvkiste med Skuffe i, 1 malet Kiste med Hr. Christens Navn paa, 1 Halvkiste med Laas, 1 Egetresur (d. v. s. Skab) med 4 Laager, 1 Bagstol (d. v. s. Stol med Ryg), 1 stort Skrin. I Kakkelstuen: 1 Askeskive (d. v. s. Bord) med aaben Fod, 1

Kistebænk med Laas, 1 lang aaben Bænk, 1 Himmelseng, 1 lille Egeskab, 1 lille Askebord, 1 beslaaet Skrin, 1 hvidt ubeslaaet Skrin, 1 Flaskefoder men 4 Tinflasker. *I Storstuen:* 1 beslaaet Egekiste med Fod, 1 beslaaet Kiste, 1 Fyrrebord med Skuffe i og Laas, 2 Fyrrebænke, 1 Fyrreskab, 1 Brætspil. *I Korsstuen:* 1 grønt Skab, 1 Seng med Himmel, 1 Kistebænk med 2 Laase, 1 lang Bænk ved Bordet, 1 ferniseret bredt Skrin, 1 lille udhugget Skrin, 1 fladt Skrin uden Laas, 1 Askeskive. *I Gammelstuen:* 1 Himmelseng, 1 stort Salttrug, 1 lille Skab i Kammeret i samme Stue, 10 Træstole, 1 Vinfad, 4 Læderstole. *I Skolen:* 1 Himmelseng, 1 rødt Skab, 1 Bænk, 1 lang Bænk, 1 Askebord, 1 sort Skrin. *I Køkkenet:* 1 lang Bord, 1 Foldebænk, 1 Hakkebræt. *I Bryggerset* forskellige Kar og Baljer. *Paa Loftet* Rok, Tønder m. m. *I Kælderen* 2 Tønder og 1 Vinfad.

Vogne m. m.: 1 Arbejdsvogn, 1 Kane, 4 Slæder, 1 Plov, 1 Harve, 1 Par Pistoler, forskelligt Seletøj.

Sengeklæder: 19 Dyner, 7 Bænkedyner, 10 Hynder, 17 Puder, 2 Hoveddyner, 1 Sengeklæde, 4 Sæt Sengeomhæng, 3 Bordklæder.

Linklæder: 6 Par Lagener, 2 Pudevaar, 5 Duge, 1 Haandklæde.

Skind, Lærred, Uld.

Den sl. Mands Gangklæder: 1 Polemittes Præstekjole, 1 Polemittes Gangkjole med Odderfor under, 1 gammel sort Klædekjole, 1 brun Rejskappe, 1 gammel Klædetrøje, 1 Klædetrøje med Rævefor under, 1 Polemittes Gangkjole, 1 Par Polemittes Bukser, 1 Par sorte gamle Klædebukser, 1 gammel Rejskajole, 1 gammel Sobelhue, 1 Oddermuffe, 1 Par Sko, 1 Par Tøfler, 1 Kasket med Flos under, 1 Hat, 1 Par sorte uldne Strømper, 1 Par Klædevanter, 1 gammel flosset Hue, 1 Par sorte Skindbukser, 1 Nattrøje af Skind, 1 Sølvstykkets Nathue, 2 Præstekraver.

Ejendomme: 3 Boder paa Mejlgade beliggende, to Loft høje, 7 Boder ved Aaen med tilliggende Haveplads til hver Bod, kun eet Loft høje. (Alle Boderne har tilhørt hans Svigerfader, Rasmus Christensen, Sognepræst til Ormslev og Kolt. Se C. J. T. Thomsen i „Aarhus Stifts Aarbøger“ 1933, S. 173 og 1935, S. 68.)

Bøger: 68 Bøger, der med ganske faa Undtagelser („Danmarchis gamle Ret“, „Christian 5te Lovbog“ og endnu et Par Stykker) var teologiske Værker som Bibeludgaver, Bibelkommentarer, Postiller, Ligprædikener o. lign.

Korn: 127 Traver Byg og 91 Traver Rug.

I alt indbragte Auktionen 1282 Rdlr. 2 Mark.

I „Kirkehistoriske Samlinger“ 3. Rk., Bd. 6, S. 792 ff har Fr. Barfod givet en Oversigt over de Summer, hvortil sjællandske Præsters Bog-

samlinger blev ansat ved Skiftebehandlinger af deres Dødsboer i Perioden 1689—1729. Selv naar man ser bort fra Peder Syvs og Jørgen Sorterups meget store Biblioteker, havde de sjællandske Præsters Bogsamlinger gennemsnitlig en Værdi af c. 70 Rdl., og da Christen Jensens Bøger kun indbragte godt og vel 20 Rdl., har hans Bogsamling været relativt lille og kun indeholdt faa værdifulde Værker. Med Klæder og Bohave var Chr. Jensen derimod rigeligt forsynet, og ikke mindst ved at sammenligne hans Bo med den fattige Skolelærers, som der i Afsnittet om Skolevæsenet meddeles en Fortegnelse over, faar man et levende Indtryk af hans solide Velstand.

Christen Jensen Viby var ikke blot en velhavende Mand, men utvivlsomt tillige en dygtig Præst, der med Nidkærlighed og Myndighed passede sit Embede. Hans ringe Smidighed og hidsige Sind voldte ham imidlertid mange Fortrædeligheder, og hans Mangel paa moralsk Mod til — over for andre saavel som over for sig selv — at vedgaa sine Fejl og Forløbelse gjorde ham selvgod og rethaverisk, saaledes at han fik vanskeligt ved at bære den Modgang, han mødte.

Poul Rasmussen.

PRÆSTERNE I VIBY EFTER 1686.

Lyder Jensen Lassen, Præst i Viby 9. November 1686—5. December 1699. Født 21. November 1657 i Kallundborg, Søn af Kommerceraad Jens Lassen og Hustru Karen Bendixdatter Harding. Student Aarhus 1674. Bacca'aur og cand. theol. 1677. Residerende Kapellan ved Aarhus Frue Kirke 22. December 1682. Sognepræst til Viby-Tiset 1686. Herfra til Korsør-Taarnborg 1699. Magister 1700, Provst for Slagelse Herred fra sin Ankomst til Korsør. 8. Marts 1711 Sognepræst til Randers St. Morten (kaldet paa Succession 1704). Provst for Støvring Herred 1711 til sin Død 5. April 1720. Pastor Lassen var gift 3 Gange. Første Gang med Margrethe Palæmonsdaughter (Pallesdatter) Wendel, Datter af Præst i Linaa Palle Pedersen Wendel og Margrethe Martinsdatter Zoega. Anden Gang 1695 med Theodora Beate Casparsdatter Kølichen, Datter af Medicus Caspar Kølichen og Theodora Beate Philipsdatter Bornemann. Hun døde i Viby Præstegaard 16. Maj 1700 af en stærk Sprinkel-feber paa den Tid, hendes Mand var i København og magistrerede (Personalhist. Tidsskrift 9 Rk., III, 90). Tredie Gang 18. Maj (28. Maj (?)) 1704 med Margrethe Pedersdatter Hofmann, født 1680, død 1726, Datter af Assessor Peder Hofmann i Aalborg og Johanne de Hemmer (Personalhist. Tidsskr. 9 Rk., IV, 145). I Herredsbogen 1690 skriver Lyder Lassen, at han vil betjene Viby-Tiset Menigheder saaledes, „at jeg for Guds Domstoel og mine i Herren bortsovede Formænd med en goed og frimodig Samvittighed kand møde og udi de afvigte trætte Arbeideres ævige og salige Hvile dcelagtig vorde.“

Bernt Caspersen Suhr, Præst i Viby 23. December 1699—1709. Født 21. April 1673 i Saksild Præstegaard, hvor Faderen Caspar Suhr var Sognepræst og Provst for Hads Herred. Moderen hed Anna Olufsdatter. Student fra Aarhus 1690. Blev efter sin Embedseksamen Amanuensis (Kontorist) hos Biskop Johan Braem i Aarhus. Herfra fik han saa Embedet i Viby. En Datter af ham, Margrethe Berntsdatter Suhr, blev gift med 1) Pastor Niels Hass i Tranebjerg paa Samsø (død 1752). 2) Pastor N. J. Høstmark, Pjedsted. Pastor Suhr døde kun 37 Aar gammel i Viby 1710, saa han har muligvis været svagelig. Han var gift med Karen Lassen, Datter af hans Formand, Lyder Lassen. Hun blev gift

2. Gang med Pastor Jens Pedersen Mørch i Randlev. Deres Søn Bernhard blev Student fra Aarhus 1731.

Niels Hansen Heyde, Præst i Viby-Tiset 1709—1737. Født 7. Maj 1672 i Aarhus, Søn af Kandestøber Hans Nielsen Gotlænder og Kirsten Pedersdatter. Student 1692. Bacca'aur 1694. Han var en Tid Forvalter paa Constantinsborg. Gift 1. Gang med Gjertrud Olufsdatter Borthuus. 2. Gang med Anniche Maren Hutfeld (gift 2. Gang med Præst i Viby Ole Danielsen Winther). Niels Heyde døde i 1737. Om Viby Præstegaards Brand i Pastor Heydes Tid er givet udførlige Oplysninger i Afsnittet om Præstegaarden.

Mathias Christian Jessen, Præst i Viby 24. November 1737—1748. Kaldelsen blev først konfirmeret 10. Januar 1738. Han var Præstesøn fra Vadum i Nordjylland og blev født o. 1600. Ordineret i Aalborg 15. Marts 1738. Gift med Anna Lucie Hansdatter Kjergaard, Præstedatter fra Haverslev-Bejstrup. I Ægteskabet var en Datter. Fru Jessen døde 1747. — Den 15. November 1743 var Biskop Peder Hygom paa Visitats i Viby og Tiset Sogne. Herom skriver han i sine Visitatsberetninger (udg. i Hist. Aarb. f. Aarhus Stift 1930, 194): „Pastor Mathias Jessen prædikede „og talede ret [evangelisk], give Gud, hand mente det af Hiertet. Ungdommen var ikke ilde underviist, hvortil bruges Degnen i Hoved-Sognet og en Skoleholdere i det langt bortliggende Annex-Sogn.“ Pastor Jessens Opførsel var iflg. Wibergs Præstehistorie saaledes, at man nødvendigst maatte holde en Student til at prædike, og det kom saavidt, at en Kapellan skulde have været ham foreslaaet. Han døde i December 1748.

Hans Cai Pedersen Lagesen, Præst i Viby 3. Januar 1749—1756. Født i Tyrstrup ved Haderslev 1706, Søn af Sognepræst P. Lagesen. Cand. theol. 31. Maj 1734. Præst i Holme-Tranbjerg 9. Marts 1738, ordineret 30. Maj s. A. Fra Holme blev Lagesen af Konferensraad Charisius til Constantinsborg kaldet til Viby-Tiset 1749. Han døde i Viby 12. Maj 1756. Hans Enke, Christiane Dorthea Lerche, byggede det i Afsnittet om Kirken omtalte Hus paa den nordre Side af Viby Kirkefortov.

Ole Danielsen Winther, Præst i Viby 16. Juli 1756—1765. Født 7. Maj 1700 i S. Kirkeby-Alslev paa Falster. Student fra Nykøbing F. 1718. Cand. theol. 22. November 1723. I den lange Aarrække 8. Marts 1727—1756 var han Præst i Maarslet. Ordineret 23. Maj 1727. 1756 blev han af Konferensraad Charisius kaldet til Viby-Tiset. Gift 1. Gang med Anna Elisabeth Hellenbæch, død 28. April 1738. 2. Gang med Anniche Maren Nielsdatter Hutfeld (Niels Heydes Enke). En Datter af Pastor

Winther, Anna Cathrine Winther, blev 1765 gift med Fæsteren af Aldrup Mølle, Benjamin Selmer. 1765 afstod Pastor Winther Embedet til Chr. Nielsen Stauning mod Pension. Denne Pension maatte Pastor Stauning give i samfulde ni Aar, inden Pastor Winther 26. Maj 1774 døde i en Skole.

Christen Nielsen Stauning, Præst i Viby 13. Februar 1765—1778. Født i Aarhus 1732. Student fra Viborg 1751. Theologisk Kandidat 20. Maj 1754. Præceptor (o: Lærer) ved Det kgl. Vaisenhushus 1759—65. Gift 1765 med Mette Marie Stæhr, Datter af Andreas Stæhr, Raadmand i Aarhus og Forvalter af Marselisborg Gods. Moderen hed Maria Schaarup. Da Pastor Stauning var populær i Sognene, blev der ofret godt til ham. Han havde en Del Fortrædelighed, der hidrørte fra Marselisborg. 1772 skriver han i Provstebogen herom: „Siden Hr. Baron Gersdorff er blevet Herre af Godset og Skoven, fik jeg det første Aar efter mange ydmyge Skrivelser ungefær 3 à 4 Skovlæs, det andet Aar fik jeg slet intet af ham til Udvisning og nu gaar det paa 3. Aar. Imidlertid kan mine Efterkommere være forsikrede om, at denne Herlighed ej skal gaa fra dem, ihvor det gaar mig, saafremt jeg kan komme efter noget tilstrækkeligt at hefte ved, i hvad end skal koste.“ Om sin Overtagelse af Embedet i Viby-Tiset meddeler han i Provstebogen 1772: „Saasom jeg af Hr. Conferentsraad Charisius havde faaet Expectanse paa dette Kald, kom jeg til Accord med Hr. Winther om Afstaaelsen og haver siden den Tid nu i c. 7 Aar forestaaet Embedet efter den Naade, som mig herovenfra haver været meddelt (saa godt mig har været muligt). Herren forlene mig fremdeles Kraft til dette vigtige Embede at fuldfore, saaledes at jeg ved min Fraskillelse kunde og i min ringe Vished faa den Trøst, som Paulus 2. Timoth. 4. 2—8, Act. 20,19. 20,27.“

Chr. Stauning ejede Aldrup Mølle i Tiset Sogn (se Aarhus Stifts Aarb. 1927, 53). Hans Datter Noline Georgiane blev 26. September 1794 gift med Henrik Stilling, Sognepræst til Adslev og Mjesing. Hans Enke døde 11. Juni 1815. En anden Datter Dorothea Marie blev 26. September 1794 gift med Sognepræst i Maarslet Mathias Chr. Brandt. Stauning maa være død inden 1787.

Peder Aaboe Müller, Præst i Viby 20. Maj 1778—25. Marts 1792. Født 1741. Student fra Viborg (ikke fra Aarhus) 1761. Cand. theol. 25. September 1765. Personel Kapellan i Aarhus 1. Juni 1775, ordineret 23. August s. A. Sognepræst til Nimtofte-Tøstrup 8. Januar 1777 og Aaret efter i Viby. Gift 1. Gang med Johanne Bornich Jacobsdatter Riise af Nimtofte. 2. Gang med R. Winther i Blegind-Hørning. Peder

Aaboe Müller døde i Marts 1792 i Viby, hvor han blev begravet 30. Marts 1792.

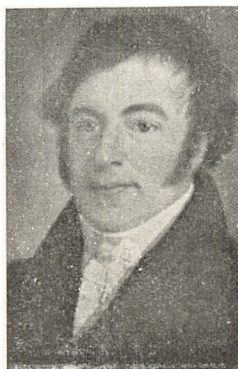

Niels Wormslev.

Niels Wormslev, Præst i Viby 16. Maj 1792—19. Juli 1820. Født 1759, Søn af Skipper Kristian Wormslev og Martha Arentsdatter. Gik paa Latinskolen i Aarhus. Han var en rask Dreng. Engang, Domkirken var under Reparation, gik han op ad den udvendige Stige til Blytækkeren, endog saa langt, at han naaede op til Kuglen, hvori han indridsede sit Navn. Dette fandtes en Aarrække efter, da Provst Mehl ved Visitats af Domkirken lod Synsmændene søge efter det. Det var i hin Tid Skik, at Disciplene af overste Klasse i Latinskolen kunde lejes til at synge ved Begravelser. Wormslev var saaledes med ved Christian Drakenbergs Begravelse 1772. Det var ham, der blev 146 Aar. Wormslev blev Student fra Aarhus 1779. Derefter var han Huslærer, bl. a. paa Skaarupgaard 1780—82 og paa Kærbygaard. Derefter tog han til København, hvor han blev cand. theol. 7. Oktober 1782. Var derefter Huslærer paa Aabjerg 1783—84, Hører i Aarhus 1784 og Præst i Borum-Lyngby 28. Januar 1785, ordineret 15. Februar s. A. Herfra kom han til Viby, hvor han havde sit sidste Kald. Han studerede aldrig paa sine Prædikener længere end fra Kirkelaagen og til Prædikestolen, idet han eks-temporerede Talen, der altid blev holdt med Fynd og Klem. Pastor

Wormslev var 1. Gang gift med Kirstine Marie Dyssel (1760—1796). I Ægteskabet var mindst 1 Søn og 3 Døtre. En af Døtrene, Marie Kirstine blev gift med Pastor Andr. J. F. Bastrup. Gift 2. Gang i Odder med Pastor Anders Kragballes Enke, Elisabeth Cathrine la Cour, f. 4. Januar 1758 i Højslev, død 1. Marts 1827, Datter af Forpagter paa Strandet Pierre la Cour og Margrethe Lusanne Hertzberg. Der var tre Døtre i dette Ægteskab. 11. December 1800 meddeles der Pastor Wormslev, Viby, Mikkell Loft i Ingerslev, Anders Sørensen i Solbjerg og Rasmus Mortensen i Tander Skøde paa Tiset Kirke, som de havde købt ved Stamhuset Constantinsborgs Udstykningsauktion. Ved Auktionen blev Provstegæsteriet, som paahvilede Kirken som tilhørende Fædder Charisius privat, ikke solgt, og da Køberne ikke desto mindre ikke vilde svare denne Afgift, kom det til en Proces for Marselisborg Birketing, som de ved Dom af 14. Maj 1805 tabte.

1820 sikrede Pastor Wormslev sig en efter de daværende Forhold høj Pension og trak sig tilbage til *Enkesædet*, der laa, hvor nu Bjørnbaks Højskole ligger, hvilken Jordlod den Gang var den yderste Ende af Præstegaardens Have. Enkesædet giver den Dag i Dag over 80 Kr. om Aaret til Præsteenker. Hans Hustru døde i Viby 1827. Selv gik Wormslev bort 12. November 1841.

Jens Kragballe Mehl.

Jens Kragballe Mehl, Præst i Viby 25. Oktober 1820—30. December 1829. Født 10. August 1782 i Barrit, hvor hans Forældre var Præstefolk. Student fra Horsens 1801. Cand. theol. 26. Oktober 1804. Sognepræst til Barrit og Vrigsted 6. Januar 1809, ordineret 5. Februar s. A. I Barrit havde Mehl en ubehagelig Degn, hvis mange Forhold var saaledes, at

han burde have været afsat, men Præsten foretrak at flytte til Viby, da hans Svigerfader, Niels Wormslev, kaldte paa ham som Afløser. Pastor Mehl var nemlig den 2. Juni 1809 blevet gift med Christiane Wormslev fra Viby Præstegaard. Hun levede i Tiden 3. Juni 1790—21. Januar 1870. I Ægteskabet var 5 Døtre og 2 Sønner. Med Pastor Mehl holdt Musikken sit Indtog i Viby Præstegaard. Den holdt sig ogsaa under Efterfølgeren Pastor Steenberg (lige til 1865). Mehl var en meget alsidig og dannet Mand, der havde mange Interesser. I hans Hjem klang Violin, 2 Ibenholtfløjter med Sølvknapper samt Piccolo. Præsten selv spillede paa dem alle. Det myldrede med Gæster i de Dage i Præstegaarden, hvor der — som vi ved — ogsaa var en anelig Børneflokk. Den 30. December 1829 blev Mehl kaldet til Raklev i Holbæk Amt. Her var han Provst fra Kaldelsesdagen til 27. April 1832. Han døde 20. Maj 1839.

Jacob Steenberg.

Jacob Steenberg, Præst i Viby 5. Marts 1830—1. Juli 1865. Født i Øster Mariæ paa Bornholm 2. Juni 1783, Søn af Fæsteboelsmand Tobias Andersen (Kaas) og Hustru Bodil Kirstine Jensdatter. Student fra Rønne 1800. Cand. theol. 15. Januar 1805. Kordegn ved Aarhus Domkirke og Lærer ved en Fattigskole 1807. Kirkesanger og Skolelærer i Hyllested ved Grenaa 1810. 23. September 1818 ordineret Kateket i Aarhus (Frue Kirke) og Førstelærer ved Borgerskolen. Her forblev han til 1830, da han blev Sognepræst for Viby og Tiset. Gift 16. September 1808 med Cathrine Marie Svanekjær, f. i Kbh. 6. Februar 1787, død 19. December 1858, Datter af Hattemager Lars Christensen Svanekjær og Hustru Charlotte Augusta Mumme. I Ægteskabet var 6 Sønner og 6 Døtre.

Biskop Brammer har gjort en Bemærkning ved sin Visitats i Viby Kirke hos Pastor J. Steenberg og Lars Bjørnbak, der var Degn: „Ved min Visitats i Viby Kirke var jeg i det hele ret vel tilfreds med den tilstedeværende Ungdoms Læsefærdighed og kristelige Oplysning. Maatte den ved Herrens naadefulde Bistand daglig voxe og frugtbar-gøres, saa at Lærerne i Kirken og Skolen kunne udføre deres Gerning og tænke paa Regnskabsdagen med Glæde og Fortrøstning“ (se N. Granild i Kirkebladet for Viby 17. December 1933). Efter sin Afgang fra Embedet i Viby—Tiset levede Steenberg livlig og rask i aandelig og legemlig Henseende i Aarhus, hvor han døde 7. August 1875, 92 Aar gammel. Han karakteriseres som en meget retfærdig Mand. I sin Lærertid i Hyllested udgav han en Kritik over Salmebogen og i Aarhus en Grammatik. Han var bekendt som en stor Musiker og en dygtig Sanger, der havde en klangfuld Tenor. Naar han spillede paa Violin og sang med sin skønne Stemme til, flokkedes Vennerne omkring ham. Han havde ogsaa dramatisk Talent og kunde Holbergs Komedier. Han havde et aabent Blik for Naturen og dyrkede sin Have indtil det sidste. I sin høje Alderdom var hans Aandsevner endnu usvækkede, hans Syn skarpt, Hørelsen god og Stemmen smuk og ren. Han var nidkær i sin Gerning, arbejdsom og nøjsom, havde et fornøjet Sind og var from og gudfrygtig. — Fru Steenberg var ikke saa lidt aristokratisk, hun var paa mødrene Side af biskoppelig Afstamning. Hun var Hjemmets gode Aand og Moder til 12 Børn. Hun var umaadelig flittig; da hun var færdig med sine egne Børn, vrimlede det med 46 Børnebørn. Fru Steenberg havde en køn og kraftig Stemme. Forældrenes udtalte Sangbe-gavelse gik i Arv til den yngste Søn, Julius Steenberg, der fejredes som Operasanger ved Det kgl. Teater 1880. En anden Søn, Vilhelm Steenberg, var en Tid Forpagter af Viby Præstegaard, hvor han udførte et stort Dræningsarbejde¹⁾. En tredie Søn, Jacob Steenberg, var i Aarene inden 1865 Kapellan hos Faderen i Viby. Inden Pastor Steenberg forlod Viby Præstegaard, havde han mange Dødsfald at begræde: sin Hustru, 5 Børn og 2 Svigersønner. De fader- og moderløse Børn kom alle

¹⁾ Det har nok ikke været om denne Forpagter, flg. Sagn verserede, fortalt af den gamle Søren Munk, Adslev, i 1880'erne: „Mens a tjente for Præsten i Holme, var Viby Præstegaard forpagtet ud til Præstens Søn. Han var gerne i Pengeforlegenhed, og Folk sagde, at han var i med Fanden. Hvordan det nu var, det véd a ikke; men en Nat kom der Bud efter Præsten i Holme, og a maatte køre ham derned. Men hvad der ellers var i Vejen, det fik a jo ikke at vide“ (Evald Tang Kristensen: Danske Sagn VI, Nr. 663. Ny Række VI, Nr. 36).

til Bedstefaderen. De to af Steenbergs Børn, der døde inden Faderen, var Præster.

Ved Pastor Steenbergs Afgang, bestemtes det, at Viby—Tiset skulde deles i to selvstændige Sognekald. Derfor blev i nogle Aar derefter Tienden af Viby—Tiset med Fradrag af den af Steenberg tillagte Pension (220 Td. Byg og 400 Kr.) opsamlet til et Byggefond under Stiftsøvrighedens Værgemaal, hvorfor en Præstegaard skulde opføres til Tiset Sognekald. Det samlede Embede bestyrede da i Mellemtiden (1865—73) ad interim ved en pastor vicarius:

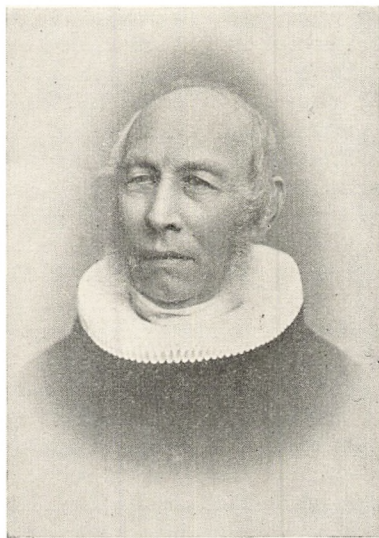

Chr. G. H. Brammer,

Christen Georg Høst Brammer, Præst i Viby 1. November 1865—7. Juni 1873. Født 16. Oktober 1827 i Nakskov, Søn af Biskop G. P. Brammer og Hustru Nielsine Henrikke Høst. Student Nykøbing Falster 1845. Theologisk Kandidat 29. Oktober 1850. Konstitueret Adjunkt i Nykøbing F. 23. April 1851, fast ansat 6. April 1852. Sognepræst i Egebæk i Sydslesvig 2. Maj 1855, ordineret 29. Juni 1855. Afsat af Tyskerne 1864, entlediget 28. Oktober s. A. Herefter konstitueret som pastor vicarius i Viby—Tiset 1. November 1865, da den aldrende Pastor Steenberg nedlagde sit Embede. Konstitutionen ophørte 7. Juni 1873, da Tiset oprettedes som et selvstændigt Sognekald.

Brammer blev herefter Præst for Urlev—Stenderup Pastorat i Bjerge Herred. Han gik af 30. November 1891. — Gift 21. September 1855 i Aarhus Domkirke med Elfride Sophie Rosendahl, f. 15. December 1826 i Fredericia, Datter af Rektor i Nykøbing Erik Peter Rosendahl.

Chr. G. H. Brammer har meddelt en Prædiken til Koks Huspostil og stiftet et Legat paa 5000 Kr. til Fordel for Urlev—Stenderup Sygeplejeforening. Han var Medunderskriver af Adressen til Biskop H. L. Martensen om Forholdene i Sønderjylland. Brammer havde ofte et tungt og svært Sind, „men han vilde stedse være en Herrens Mand“. Han døde 30. November 1904 paa Frederiksberg.

C. E. Gede.

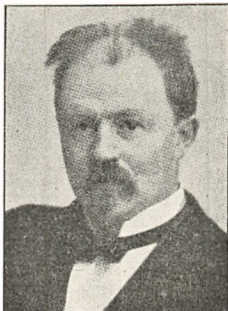
Carl Emil Gede, Præst i Viby 7. Juni 1873—24. April 1898. Født 16. Marts 1818 i København, Søn af Chef for Admiralitetets Revision, Medlem af Direktionen for den grønlandske og færøiske Handel, Konferensraad Jonas Henrik Gede og Christiane Holst. Student fra Borgerdydsskolen Kbhn. 1836. Cand. theol. 1. November 1843. Pers. Kapellan i Ferslev—Ørslev 22. December 1850. Ordineret 5. Februar 1851. Sognepræst for Ledøje—Smørum 2. December 1854, til Kragelund—Funder 14. April 1859, og derefter i Viby. Gift 9. Juni 1855 i Frederiksberg med Karen Juliane Charlotte Nielsen, f. 13. Februar 1823 i

Kbh., død 14. September 1891, Datter af Bestyrer af Borgerdydsskolen i Kbh. Professor Michael Nielsen og Elise Dorthea Gede. — I Pastor Gedes Tid havde Viby Præstegaard Besøg af den store svenske Sangerinde *Jenny Lind* (1820—1887), der var Veninde med en Datter af Pastor Jacob Steenberg. Under „Den svenske Nattergal“s Ophold hos den gennemmusikalske Præstefamilie i Aarhus, kom man til at tale om Viby Præstegaard som Sangens og Musikkens skønneste Bo. Det blev til en Udflugt herud, hvor Pastor Gedes tog vel imod den celebre Gæst og hendes Følge. Hos Gedes boede en gammel Slægtning, Johanne Marie Gjerløff (1. Februar 1796—17. Juni 1884), født i Norge, Datter af Overtoldbetjent Chr. Gjerløff. Denne Frk. Gjerløff var omtrent stokdøv og beklagede sig over, at hun ikke kunde høre den berømte Jenny Lind, som naturligvis kvitterede for Besøget i det idylliske Viby med et Par Sange, som Millioner af Mennesker havde tiljult hende Bifald for over hele Verden. Til Frk. Gjerløffs Beklagelse havde Jenny Lind maaske sagt, at hun hellere maatte forlade Stuen, da det var hendes Erfaring, at hendes Stemme endog kunde høres af stokdøve Mennesker. Dette troede ingen rigtig paa. Frk. Steenberg var vant til at akkompagnere og satte sig til Præstegaardens Klaver, men idet Jenny Lind opløftede sin Røst, hørte man et Skrig fra Frk. Gjerløff, der havde anbragt sig i en upaaagtet Krog, da hun alligevel ikke kunde høre Berømteden. Den gamle Kvinde gik ved to Stokke, sprang op og løb ud af Stuen, idet hun raabte paa klingende Norsk: „Lad mig komme ut ... ut ... ut“, saa overvældet var hun af, at hun pludselig hørte ... Det er blot et Bevis paa Jenny Linds mærkelige Stemme, som i Tonefylde og Egenartethed overgik alt, hvad man kendte den Gang (meddelt af N. Granild i Kirkebladet for Viby 15. December 1938). — Pastor Gede var en stilfærdig Mand, der ikke kom til at øve nogen særlig Indflydelse i Viby. Han blev ganske fordunklet af Lars Bjørnbak, saa selv hans Minde overskygges af Degnen med den mægtige Indflydelse. I sine senere Præsteaar kunde den højtbedagede Mand slet ikke samle nogen Menighed. Undertiden gik den rare gejstlige for Nar til Kirke, der mødte slet ingen af Menighedens Medlemmer for at høre hans Prædiken. — I Slutningen af Juni 1942 døde i Fredericia den 75aarige *Sigrid Gede*, Pastor Gedes Datter. Hermed afsluttedes en tragisk Skæbne, idet Frk. Gede siden sin Faders Død 24. April 1898 har haft mange Dødsfald at beklage. Deriblandt hendes Broder, der døde som theologisk Kandidat lige før han skulde tiltræde et Præsteembede. Endvidere hendes Forlovede, Lærer ved den daværende Drengborgerskole i Aarhus, *Niels Peter Jensen Sjølund*, der

døde paa sin Bryllupsdag den 4. Januar 1902. Der var lyst i Kirken, og Præsten indfandt sig i Hjemmet for at foretage Vielsen, men Brudgommen døde, inden Vielsen blev gennemført.

Frk. Sigrød Gede drev den Gang et Pensionat i Mejlgade i Aarhus, men efter dette Dødsfald opgav hun Pensionatet, og hun endte sine Dage paa en af de milde Stiftelser i Fredericia.

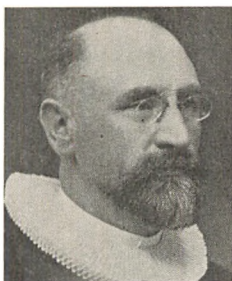
Hun blev begravet paa Viby Kirkegaard Side om Side med den Mand, som hun ikke naaede at ægte, men hvis Gravsted hun holdt vedlige i de mange Aar. I det samme Gravsted forenedes hun i Døden med sine Forældre, Sognepræst Gede og Hustru, og deres eneste Søn, hendes Broder. Herefter er denne Gren af Familien Gede uddød.

C. P. E. Wolf.

Carl Peter Eli Wolf, Præst i Viby 2. December 1898—14. Juni 1905. Født 2. Juni 1863 i Ærøskøbing, Søn af Amtsforvalter Edw. Peter Vilh. Wolf og Hustru Ida Kathr. Dor. Carol. Groth. Student Viborg 1881, Kandidat 19. Januar 1888. Vikar i Religionsundervisningen ved Viborg Kathedralskole, Sognepræst for Sdr. og Nr. Kongerslev 10. April 1889, ordineret 26. April. Sognepræst til Gjern—Skannerup 28. August 1894. Derefter i Viby, hvor han tillige var Præst ved Kvindehjemmet „Sichar“ og Religionslærer ved Marselisborg Kostskole. Gift 10. Maj 1892 i Viborg Søndresogn med Johanne Marie Elisabeth Faber, født der 19. Juli 1871, Datter af Herredsfoged Carl Georg Gottfried Faber og Joh. Marie Elisabeth Stovgaard. Pastor Wolf blev indsat i Viby 15. Januar 1899 og holdt sin Afskedsprædiken 9. Juli 1905. Hans Virksomhed her satte dybe Spor. En af hans Prædikener er udgivet i Kirkebladet for Viby 15. Januar 1939. Pastor Wolf, der var Grundtvigianer og mild i sin Forkyndelse, blev af Alvilda Ræder bebrejdet for, at hans Tale ikke var haard og dømmende nok til de vildfarne Piger paa „Sichar“. Denne

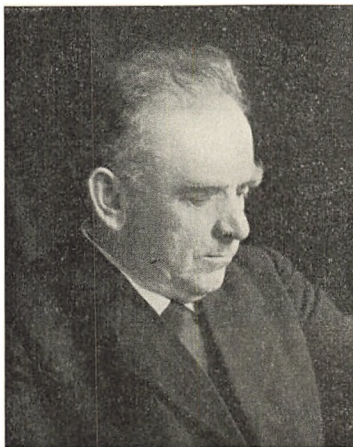
Kritik tog Wolf sig saa urimelig nær, at han kort efter søgte fra Viby. Han kom i Virkeligheden aldrig rigtig over Sammenstødet med den bekendte Diakonisse Frk. Ræder. Saa følsom af Natur var han. Fra Viby kom Wolf til Karlby—Vøldby ved Grenaa, hvor han var Præst 1905—12. Dernæst i Husby ved Middelfart 1912—21 og tilsidst i Vodder i Sønderjylland 1921—1923, hvor han sidstnævnte Aar døde i sit Embede. Hans Hustru døde 1941 i Gentofte. Mindet om Pastor Wolf er i Viby det smukkeste tænkelige, jfr. et Brev fra en af hans gamle Konfirmander offentliggjort af Granild i Kirkebladet for Viby 15. Marts 1936.

J. C. Zinn.

Jacob Christian Zinn, Præst i Viby 8. November 1905—31. December 1912, var Lærersøn fra Kirke—Flinterup, hvor han blev født 3. Marts 1865. Forældrene var Lærer Johan Philip Fr. Zinn og Hustru Jacobine Christine Caritte Povelsen. J. Chr. Zinn blev Student fra Sorø Akademi 1884, theologisk Kandidat 19. Juni 1893. Forstander for Otterup Realskole 1. September 1893—1. April 1897. Sognepræst for Gørding—Vejrup 13. Februar 1897 til han i 1905 fik Viby Kald. Her var han til 1913. Den 21. December 1912 fik han Nørre-Sundby Embede. Gift 1. Gang 24. September 1892 med Johanne Juliette Urania Antonetti, født i København 15. Oktober 1853, død i Viby 27. December 1907, Datter af Hofgibser Georg Wilh. Antonetti og Emma Juliette Pacht. Gift 2. Gang i Viby 29. April 1910 med Maria Elisabeth Wegener, f. i Kbh. 24. Maj 1884, Datter af Overretssagfører Hans Chr. Wegener og Olga Maria Math. Gyldenfeldt. Den 10. Marts 1912 døde Pastor Zinns 15aarige Datter Astrid (født 27. Januar 1897) som Følge af et Ulykkestilfælde ved Overkørsel af Toget paa Viby Nord Station. 22. September 1913 begravedes Pastor Zinns Moder paa Viby Kirkegaard. Zinn var

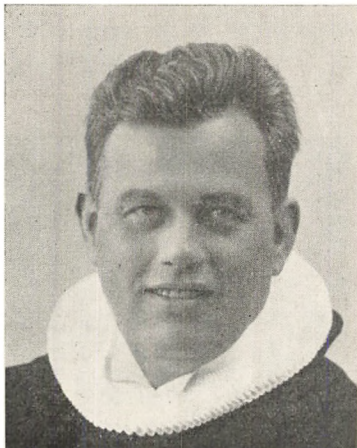
i Viby Formand for den stedlige Kreds af Kirkeligt Samfund af 1898, Medlem af Santhalkommitteen for Aarhus Stift, Sekretær for Kirkelig Forening for Ning Herred og Medlem af denne Forenings Hovedbestyrelse. Formand for Værgeraadet og for Sygeplejeforeningen. Zinn, der var Grundtvigianer, var en myndig Skikkelse, en uhyre vindende Personlighed, der med et varmt Hjerte holdt af Mennesker. Hans Prædikener var lødige og vidtfavnende, hvorfor han samlede en betydelig Menighed om sin Forkyndelse. J. C. Zinn døde i Nr. Sundby 6. Juni 1915 og blev begravet paa Viby Kirkegaard 14. Juni 1915. Mindet om Pastor Zinn er i Viby præget af den Tragedie, der ramte hans Hjem her: Hustruens Død i 1907, Datterens sørgelige Endeligt, og kort efter sin Bortrejse herfra rantes Zinn af den Hjerneblødning, der allerede i 1915 lagde ham i Graven.

Krarup-Hansen.

Niels Krarup-Hansen, Præst i Viby 1913—1931. Født 6. Marts 1861 i V. Ørum, Søn af Førstelærer Hans Chr. Matth. Krarup-Hansen og Krist. Marie Jørgensen. Student fra Fredericia 1882. Cand. theol. 20. Juni 1891. Lærer ved Vinding Højskole, Sognepræst Ø. Nykirke 30. August 1895, ordineret 23. September 1895. Tillagt Familienavnet Krarup-Hansen ved kgl. Bevilling 5. Februar 1902. 29. Januar 1902—1913 Præst for Vejerslev, Ajdt og Torsø (hvor Kr.-H. var glad ved at være). Provst for Lysgaard, Hids og Hovlberg Herreder 2. Juni 1909. Gift 2. Januar 1896 i Vinding med Catharina Agathe Andersen, født 4.

Marts 1878 i Højen, Datter af Partikulier Jørgen Andersen og Anne Marie Hansen. Efter Bortrejsen fra Viby, da Krarup-Hansen var fyldt de 70, har Provsteparret haft Bopæl i Charlottenlund. Krarup-Hansen var Grundtvigianer og meget musikalsk, hvilket prægede hans kultiverede Hjem, hvor Sang og Musik paa smukkeste Maade — som i Pastor Steenbergs Dage — kunde festliggøre Timerne for den Kreds af Mennesker, der kom i Præstegaarden og værdsatte den noble og fornemme Præst og hans Forkyndelse.

Niels Granild.

Niels Jeppesen Richard Granild, der har været Præst i Viby siden 3. Juni 1931, er født 6. Februar 1887 i Skelby paa Falster, Søn af Entreprenør Sven Nilsson og Hustru Jenny Amalia, f. Granlund. Begyndte i Borgerskolen, Nørrebrogade, Aarhus, efter Sommerferien 1894. Endte Børneskolen i Kommunens Belønningsskole i København med Præliminæreksamen 1904. Da der ikke var Raad til videre Studeringer, valgtes Stillingen som Kontorist ved Dansk Folkeforsikringsanstalt 1904—07. Ved Ekstraarbejde, Legater m. v. opnaaedes Studentereksamen og Filosofikum 1911. Da der heller ikke nu var Raad til videre Studeringer, opnaaedes Stilling som Kontorfuldmægtig paa Sagførerkontor 1911—13; Kontrollør ved Livsforsikringsselskab 1913—15; Forstander for Arbejdskolonien „Godrum“ i Hjøllund 1915—16; Sekretær for Landsforeningen „Arbejde adler“ 1916—19; samtidig fra 1917—19 Kirkebetjent ved Van-

løse Kirke; Kordegn ved Vanløse Kirke i København 1919—26; studerede samtidig Theologi og tog Embedseksamen i Januar 1926; residence Kapellan ved Sct. Cathrine Kirke i Hjørring 1926—31; Sognepræst i Viby fra 3. Juni 1931. Har udgivet: Arbejde adler i Billeder (1916); En Røst fra Vagabondlivet (1917); Arbejdsherberget (1918); Midsommersaga (1939). Redaktionssekretær ved Ugebladet Arbejde adler; Redaktør og Udgiver af Kirkebladet fra 1926—39. Gift 28. April i København med Anna Martha Rasmussen, Datter af Gaardejer Niels Rasmussen af Næsbyhovedbroby Sogn.

I sin Slægtsbog: „Midsommersaga“ (1939) har Pastor Granild under Pseudonymet Richard Falsterbo fortalt fængslende om sin Slægt og om sine egne Oplevelser. En af Grundene til, at han i 1931 søgte Embedet i Viby, var den, at hans Fader var med til o. 1900 at bygge Hammelbanen og da havde haft det godt under sit Ophold i Viby. Derom kan der i „Midsommersaga“, S. 22 læses følgende:

„Sven Nilssons gamle Entreprenør Sørensen havde paa dette Tidspunkt faaet Kompagniskab med en velhavende Vognmand Hans Jensen fra Aarhus. Disse Entreprenører fik Aarhus—Hammelbanen (til Lille-ring) i Entreprice. Deraf gav de Sven Nilsson i selvstændig Entreprice Stykket fra Viby Station til Herregaarden Constantinsborg over Dødeaaen og Brabrand Enge. Det var en svær Opgave at bygge Jernbane over Hængedynd og den berygtede Aa. Den Jord, der blev kørt ud om Dagen paa Dæmningen over dette vanskelige Terræn, forsvandt om Natten og skød senere op som store Volde paa hver Side af den paa-tænkte Jernbanedæmning. Der var 30 Fod ned til den faste Bund, saa det drejede sig om store Mængder Jord, større end beregnet. Endelig drejede det sig om Taalmodighed, indtil Tidspunktet kom, hvor Naturkræfterne var udtømte, saa de maatte give op og tillade en Jordvold at blive liggende fast og urokkelig, hvor Sven Nilsson skulde lægge den efter den Plan, han arbejdede efter. 32 Aar efter denne Kamp med Dødeaaen blev Sven Nilssons ældste Søn Sognepræst i Viby Sogn, hvorigennem Dødeaaen løber, og det var af en egen betagende Virkning, da Fader og Søn paa selve Aastedet drøftede den svære Kamp, hvori Sven Nilsson vandt Sejr, men ikke Guld, da disse paakørte Jordmasser var langt ud over al Beregning. Ejendommelig nok havde Sven Nilsson sine Heste opstaldet i Viby Præstegaard hos daværende Sognepræst Wolf. Sit Logi havde han paa Bjørnbaks Højskole hos daværende Højskoleforstander S. Mørk Hansen. Den nedlagte Højskole er Naboejendom til Viby Præstegaard.“

Om sin Gerning i Viby har Pastor Granild nedskrevet karakteristiske

Oplysninger af lokalhistorisk Værdi, hvorfor en Del af disse Optegnelser skal anføres her: „Den indfødte Befolkning i Viby var i 1931 ikke længere i noget stort Tal, men har smukt hævdet sig med den fra Fædrene nedarvede Kærlighed til Kirken og dens Tjenere. Her mærkede man meget lidt til den saakaldte *bjørnbakske* Aandsretning, skønt en Del er Elever af den gamle Bondehøvding. Det er mit blivende Indtryk af mit Samvær med Bjørnbaks gamle Elever og deres Børn, at det er Mennesker, som bøjer sig for Guds Ords Myndighed, og igennem disse Mennesker og adskillige Studier over den berømte Degn Lars Bjørnbak, der gjorde Viby vidt og bredt bekendt, er jeg kommet til at holde af ham og tænker ofte paa ham, idet jeg hver Dag har hans Portrætbuste for Øje fra mit Studerekammer og forestiller mig ham som sine Sognepræsters dygtige Medarbejder ved Gudstjenesten i Viby Kirke 1855—78. Der stod Gny om den Sognedegn, men ikke om Sognepræsten. Jeg glæder mig ogsaa over hans smukke Haandskrift, f. Eks. i Bogen, hvor han optegnede Altergæsterne, hvad man skulde den Gang. Han blev det gamle Viby for mig og repræsenterer en rig Tid i det forrige Aarhundrede. — Samtidig med den første Brydningstid i 1931 kom der en rig Arbejdstid, hvor meget nyt brød frem, hvoraf jeg skal nævne det frivillige Menighedsarbejde. Allerede den 2. August 1931 blev „*Kirkosalen*“ i Præstegaardens Længe indviet som Samlingssted for Menighedsmøder og Mødelokaler for Søndagsskole og Ungdomsarbejde. Den store Kirkosal blev senere udvidet med den lille Kirkosal, og det er foreløbig de eneste Menighedshjem, der findes i Viby. Den 27. September 1931 udsendtes de første saakaldte „Kirkeblade“, en direkte Afløsning af Viby Sogns Søndagsblad. „Kirkebladet“ blev meget stærkt udvidet den 3. April 1932 og blev uafbrudt udsendt til hvert eneste Hjem med Posten, indtil jeg foreløbig standsede Udgivelsen i Sommeren 1939, bl. a. p. Gr. af Tidernes Usikkerhed. Det største Arbejde blev dog lagt i Kirkens Tjeneste, idet det i de første Aaringer viste sig nødvendigt at holde 2 Gudstjenester hver Søndag, fordi Kirken var for lille til paa almindelige Søndage at rumme alle dem, som aflagde Kirkebesøg særlig ved Formiddagsgudstjenesterne. For at aflaste Sognepræsten, der ikke kunde overkomme det store Arbejde alene, ordineredes 12. September 1933 cand. theol. *J. Møller-Laursen* i Viby Kirke og indsattes samme Dag som Hjælpepræst. Dette Embede er senere omdannet til et Kaldskapellani og senere til residerende Kapellani. Dermed er Sognet forsvarlig præstelig betjent, ihvorvel det stadig til Tider kniber med at rumme alle i Kirken paa en Gang baade ved nogle almindelige Søndagsgudstjenester, men især ved Konfirmationer, Højtiderne og adskil-

lige Begravelser. Kirken og dens Tjenere stilles til alle Sognets Beboeres Raadighed efter enhvers Ønske og uden Betaling. Det har i min Præstetjeneste særlig ligget mig paa Sinde, at Kirken i dens Hverdagsarbejde og i dens Højtids-tjeneste kunde komme i Forgrunden hos de flest mulige Mennesker, ogsaa hos alle de nye og skiftende Befolkningslag, som er kommet til Viby. — Det var en skøn Dag den 12. Juli 1942, hvor det lykkedes paa 11-Aarsdagen for Embedets Tiltrædelse at lægge den gamle Bibel fra Christian III's Tid paa Viby Kirkes Alter. Denne kostbare og skønne gamle Bibel blev fundet her i Præstegaardens Arkiv blandt utallige gamle Papirer i medtaget Tilstand. Bibelen er nu smukt restaureret.“ —

Pastor N. Granild, der har megen historisk Interesse, har i „Kirkebladet for Viby“ offentliggjort en Række nyttige og vel illustrerede Artikler navnlig om Viby Kirkes og Præsters Historie. Disse Artikler har været til god Nytte for nærværende Bog, idet Granild tit har vist en Vej, vi andre kunde følge og derved faa Lejlighed til at fremdrage endnu mere nyt Stof. Pastor Granild har med ret Forstaaelse af Sagen stillet alt sit fortrinlige Klichemateriale til Raadighed for „Viby Sogns Historie“, hvad han her modtage en Tak for. Ved Aarhus Stifts historiske Samfunds Møde i Viby 12. Juli 1942 holdt han et smukt Foredrag om Viby Kirkes Historie. Han lagde her megen Kyndighed for Dagen og fik Lejlighed til at tolke sin Kærlighed til den gamle, smukke Kirke.

*

Julius Møller-Laursen, Hjælpepræst i Viby Sogn 15. August 1933—12. December 1939. Født 21. Februar 1909 i Randers. Student 1927, cand. theol. 1933. Fra August 1935 Navneforandring til *Grundfør. Jul. Grundfør* er nu Præst ved Annakirken i København.

Axel Peder Pedersen, Hjælpepræst i Viby siden 15. Maj 1940. Født 3. Maj 1888. Missionær i Sudan 1920—39. Fru Clara Pedersen har skrevet forskellige Bøger og mindre Arbejder med Emner hentet fra Missionsmarken i Afrika.

MENIGHEDSRAADET

I 1903 indstiftedes *Menighedsraadet* ved en foreløbig Lov, der skulde gælde, indtil en Lov om Kirkens Forfatning udkom, dog ikke ud over 1. Januar 1910. Da denne Lov ikke var kommet til nævnte Tidspunkt, op-hørte Menighedsraadene at eksistere, men indførtes paa ny 1912, og i den

Samling kirkelige Love, vi fik 1922, er der ogsaa en Lov om Menighedsraad. — Menighedsraadets Opgave er at tage Beslutning om forskellige Forhold vedrørende Kirkens Brug, Lærebøger og lignende, samt at afgive Betænkning ved Sognedelinger og Præsteembeders Besættelse. Endvidere skal de tage Del i Bestyrelsen af de kirkelige Midler.

I Menighedsraadet for Viby Sogn er i 1942: R. J. Rasmussen, Formand. P. M. Berg. Fru M. M. Andersen. Tømrermester Carl Mortensen. Vejformand Arnold Borchmann. Boserup Poulsen. Murermester Jens Sørensen. Fru Nielsine Mikkelsen. Frk. Juliane Petersen, Lærerinde. Fabrikarbejder J. Møller Nielsen. Farvehandler J. P. Jensen. Murer Holger Jepsen. Pastor N. Granild.

SKOLEVÆSENET

Indtil 1693 var *Tredielektieholderen* ved Aarhus Kathedralskole Degn i Viby og Tiset.¹⁾ Han lod Embedet betjene af to *Substitutter* (Stedfortrædere), en i Viby²⁾ og en i Tiset. I Herredsbogen 1690 oplyses, at til Degnekaldet var hverken Degnebolig, Ager eller Eng, hvorfor det ikke var muligt for een Substitut at klare begge de langt fra hinanden liggende Sogne, da han ikke havde Raad til at holde en Hest til Sogne-rejsen „eller til hvad som skal advares og tilsiges om i Sognet.“ Derfor var der ogsaa en Substitut i Tiset. Om Degnens Løn i Tiset oplyses 1690, at han nyder af hver Gaard aarlig 3 Skp. Byg og 4 Skilling til Jul. Af hver Gaard i Viby fik han aarlig 2 Skp. Byg til Jul. Til Paaske-Nannest nyder Degnen af hver Gaard i begge Sogne 20 Æg og 1 Skilling. Derimod giver Sognedegnen til enhver af sine Substitutter aarligen for deres Tjeneste og Degneembedets Forretning 3 Sletdaler og det liden Offer, som falder i Sognene. Videre har hverken Degnen eller hans Substitutter i disse Sogne enten i Korn, Penge eller andre Varer. Naar man betænker den usle Løn Degnens Stedfortrædere fik, forstaar man godt, at de beklagede sig over, at de for saa ringe en Betaling ikke kunde betjene Degnekaldet, da de dog udi Kopskat og Folkeskat saa vel som de kongelige Contributioner (Skatter) maa svare saa højt som andre Substitutter, der nyder de 4 Dele af Degneindkomsten og ikkun giver fra sig den 5te Del til Skolerne.

En Forandring i Forholdene fandt Sted 1693. Dette Aars 11. April træffes den første *kaldede Degn* i Viby (Kaldsbrevet er fra 23. Marts 1693): *Jens Rasmussen Hammer*. Han var gift med Birgitte Jacobsdatter. Jens Hammer døde i 1713, for dette Aars 2. Oktober forefindes der et Skifte efter ham. Et Skifte skulde holdes 30 Dage efter Dødsfaldet.

Den nye Degn i Viby hed *Rasmus Jensen Lund*. Hans Hustru hed

¹⁾ I Forbindelse med Præsten Chr. Jensens Gældssager nævnes i 1670'erne Degnen *Peder Rasmussen Maarslet*, 25. November 1679 føres der ved Marselisborg Birketing Sag mod Bønder i Viby, der ikke har ydet deres Bidrag til Skolehuset.

²⁾ En af disse, *Jacob Skolemester*, nævnes i Forbindelse med den S. 95 omtalte Proces. Jacob Skolemester er blandt Køberne paa Auktionen efter Chr. Jensen Viby 1687.

Birgitte Jacobsdatter. Rasmus Lund døde i 1729. Han var Søn af den i 1711 afdøde Jens Eskildsen og Inger Mikkelsdatter.

Den 18. December 1729 og 2. Marts 1730 blev der holdt Skifte efter Rasmus Lund. Arvinger var hans Søkende Eskild (Birkedommer ved Vilhelmsborg Birk, boede i Tulstrup), Niels (boede i Balle), hans afdøde Søster Ingers to Børn (Inger var gift med Ove Møller i Aldrup Mølle) samt Birgitte Jacobsdatters to Børn af et tidligere Ægteskab: Jacob Jensen (Degn i Tved og Harreslev) og Anna Cathrine Jensdatter (boede hjemme). 13. April 1730 blev der holdt Auktion over Boet. Det indbragte godt og vel 55 Rdlr. Da Gæld, Begravelses- og Skifteomkostningerne androg (deriblandt 3 Faar for Præstens Ligtale) c. 21 Rdlr., blev der altsaa til Deling mellem Arvingerne godt 34 Rdlr. I Forbindelse med Skiftet faar vi at vide, at Skolemesterens Hus havde en „inderste Stue“, en „anden Stue“, Bryggers, Kammer og Loft. Ved Auktionen solgtes efterfølgende Indbo: 1 Jernkakke'ovn med Tud og Fod, 1 Fyrrebord, 5 Bænke, 1 Stol, 1½ Sengested, 1 Fyrreskab, 1 Kiste, 1 Halvkiste, nogle Fjælehylder, 2 Overdyner, 2 Underdyner i gamle Dynevaar, 1 Par Blaargarnslagencer, 4 Puder, 3 Stk. Sengeomhæng med Kappe, 2 graa Mandskjoler, 1 gammel graa Brystdug og Trøje, 1 Par Skindbukser, 1 Skindvest, 3 Kvindekjoler, 1 Skørt, forskellige Kar, Bøtter og Tønder, 1 Grynkube, 1 Salttrug, 2 Væddere, 8 Faar, 3 Gæs, 1 Gase, 14 Bistader, 1 tom Kube, 2 Kedler, 1 Bryggekedel, 1 gl. Kobberkedel, 1 Gryde, 1 Pande, 1 Rist, Ildskuffe og Ildklemme, Fyrbækken, Rok, Haspe, Hakkebrædt, Kærne, Haandkværn, Sold og Sælde. — Af dette Skifte faar man et ganske godt Indtryk af Skolemesterens Hjem i Viby 1730.

Rasmus Jensen Lunds Efterfølger hed *Jens Munck*, hvis Hustru var Anne Sebelle Jensdatter Bang. Han døde i 1735, da der var Skifte efter ham 6. Nvbr. dette Aar.

Den 19 December 1735 er *Søren Olufsen Holm* Degn for Viby-Tiset. Hans første Hustru Anna Sørensdatter døde 1737, idet der var Skifte efter hende 8. November 1737. Ingen Børn. Gift 2. Gang med Gjertrud Nielsdatter Ølby. 2 Sønner. Hun døde 17. Maj 1742. 3. Gang gift i Ormslev 17. August 1742 med Dorthe Sophie Bartling af Constantinsborg. Hun døde 2. Januar 1771, 60 Aar gl. 1739 omtales Søren Olufsen Holm som „upaaklagelig“. Efter Visitatsen i Viby 1744 skrev Biskop Peder Hygom: „Ungdommen var ikke ilde undervist, men der var e'endige Skoleforhold alligevel. Der blev klaget over Degnens Svir og Dobbelt, hvorfor han alvorligen blev sat i Rette med Udsigt til Afsæt-

telse, om han ej forbedrede sig." Han blev dog ved at sidde i Embedet til 19. Marts 1759.

8. April 1759 blev *Daniel Mathias Endslev* Degn for Viby-Tiset. Han blev gift 30. Juni 1760 med Anna Nielsdatter. De fik en Datter. Allerede i 1767 døde Daniel Endslev, kun 34 Aar gl. Han blev begravet 13. April 1767. Hans Enke blev gift med Borger og Handelsmand i Aarhus Jens Andersen Pind 13. September 1768.

22. Juli 1767 er *Peder Eriksen Holm* Degn i Viby. Han havde tidligere, fra 28. Maj 1737, været Skolelærer i Tiset. Hans Hustru, Maren Pedersdatter, døde 17. April 1768. Der var i Ægteskabet to Døtre. Peder Holm var Degn i Viby til sin Død 20. Maj 1777. Fra hans Tid forefindes gode Oplysninger om Degnekaldet i Viby, idet der 12. Juli 1773 i Herredsbogen findes en Indberetning herom, affattet af Peder Eriksen Holm selv. Han fortæller heri, at der ved Tiset Kirke er en liden Skole, hvori en Skoleholder underviser Børnene af Tiset Sogn om Vinteren, medens i Viby Degnen forretter Skoleholderembedet. Degne- og det dermed forenede Skoleholderembedes Indkomster i Viby og Tiset var følgende: Af *Tiset Annex* Sogn. Deraf giver en Mand, som bebor en hel Gaard for sig selv 3 Skp. Byg og 10 Skl. i Penge. En halv Gaardmand giver 1½ Skp. Byg og 5 Skl., en Husmand, som besidder en hel Stædehuus, 4 Skl. aarlig.

Højtidsoffer til de 3 store Højtider, da er det af og til saaledes, at i det højeste giver Mand og Kone 2 Skl. hver, en Karl 2 Skl., Piger, Dreng og Husfolk hver 1 Skl.; Brød, Sul eller andet Slags falder ej i Tiset Sogn uden hvad uvist ved Bryllupper og Barsedaab etc.

Af *Viby Sogn* gives kun 2 Skp. Byg af en hel Gaardbeoer og af en halv 1 Skp. Byg. Dertil fik Degnen en Snes Æg og 1 Skl. af hver Helgaardsmand og en halv Snes af en Halvgaardsmand, og af Husmænd ½ Snes Æg og ej videre. Til Skolehold gav hver Gaardmand 1 Skp. Rug og 1 Læs Tørv til Ildebrand til Børnenes Varme. Højtidsoffer falder som i Tiset Sogn, 2 og 1 Skl. af og til. Af ovenskrevne Byg, der nydes i Stedet for Degnetraven, betales aarlig Aarhus latinske Skole den Femtedel at betale efter Kapitelstaksten til en af Hørerne med rede Penge. Iflg. kgl. Forordning skulde Degne, der tillige var Skoleholdere, nyde fri Græs og Foder til tvende Køer og nogle Faar, „men dette nyder jeg ikke“, slutter Peder Eriksen Holm sine Oplysninger om de smaa Indtægter, han havde som Degn i Viby-Tiset Degnekald.

26. Maj 1777 bliver *Abraham Friis* Degn i Viby-Tiset. Han havde 28. Juni 1776 faaet Kongebrev paa, at han maatte kaldes Degn, skønt han ikke havde været Skoleholder. Han blev forflyttet til Odder.

2. Februar 1778 fik *Christian Winther* Embedet. Hans Hustru hed *Ane Sophie Bøgh*. Hun blev efter Chr. Winthers Død (24. November 1789) gift med Enkemand *Rasmus Nielsen* i Hæst.

28. September 1789 er *Rudolph Georg Schiøtz* Degn i Viby—Tiset. Han var gift med *Ingeborg Munch*. 2. Januar 1796 gør Baron *Gersdorff* til *Marselisborg* vitterligt, at han ved Viby Bys Udskiftning har tillagt sin Sogndegn *Rudolph Georg Schiøtz* i Viby, hvem han selv har meddelt *Kaldsbrev* paa Embedet, 3 Skpr., 1¼ Alb. Ager og Engs *Hartkorn*. *Landgilde* og *Arbejdspenge* 1 Rdl. 9½ Skl.

I *Schiøtz Tid* faar vi noget at vide om *Degneboligen*, der var blevet opført 1775 (den stod til 1874). 1801 nævnes nemlig (i Aarhus Bispearkiv, 7. Reversal, Folio 313, Nr. 12, Landsarkivet, Viborg), at Viby Degnebolig er bygget for 25 Aar siden og godt vedligeholdt. Den har kun i Stormen mistet nogle Møntørv. *Skolehuset* var under Reparation, forøget med fire nye Fag Hus og snart færdigt. Godt Tømmer („Egegrundvold“). Skolestuen har været i Brug i 14 Dage. — 1804 oplyses, at Skolen har Tørvehus og Tærskelo, og at *Degneboligen* er bygget for 29 Aar siden. — I Synsprotokol for *Ning Herreds Provsti* 1804—11 anføres 1805, at Skolen bestaar af 13 Fag, „for 4 Aar siden af nye opbyggt og repareret“. Forsvarlig Skolestue og Plads til Korn og Tørv. I Skolestuen er *Kakkelovens Rør* og *Dør* brøstfældige. *Degneboligen*, ialt 10 Fag Hus, karakteriseres som en skøn *Bopæl* med en smuk og vel benyttet *Have*.³⁾

1837 undervistes ialt 242 Børn i Viby og Tiset Sogne. Skolernes Formue i begge Sogne var da 900 Rbd. Til Skolerne (3 ialt i begge Sogne) var 1837 som Byrde for Kommunen udredt 440 Rbd. Efter de foregaaende 5 Aars Gennemsnit: 445 Rbd. I Viby var *Degnekaldets Indtægter*, hvor samme er afsondrede fra *Skolevæsenet* (i 1837): 25 Rbd. *Rudolph Georg Schiøtz*, der var Fæster af et Hus i Viby, fik en lang *Virketid* her. Han døde 14. Marts 1841, 81 Aar gammel. Han var meget musikalsk og skal have musikalske Efterkommere. Den 3. Januar 1844 androg *Pastor Steenberg* fra *Degnen Schiøtz* Enke i Viby om *Eftergivelse* af den hende paalagte *Rigsbankdaler* til *Fattighuset sammesteds*, men *Sogneforstanderskabets Medlemmer* fandt, at en saadan *Eftergivelse* iflg. „hendes *Aflæggelse*“ ikke burde finde Sted.

³⁾ Oplysninger om de gamle Degne m. v. er hentet fra V. Hostrup Schultz Manuskript om Aarhus Stifts Degnehistorie (i Landsarkivet, Viborg), ligesom *Poul Rasmussen* ogsaa har fremskaffet væsentligt Stof til den foranstaaende Fremstilling om Viby Sogns ældre Skolehistorie.

Inden vi gaar over til at høre om det sidste Aarhundredes Degne og Lærere i Viby, kan det være passende at stifte Bekendtskab med en gammel *Degnevis*, der er betitlet: „Skolemesteren i Viby“. Den er meddelt af Justitsraad J. S. Møller i Historisk Aarvog for Aarhus Stift 1930, S. 157—160 efter at den havde ligget i Justitsraadens Gemmer i over 50 Aar. Visen er bygget over en gammel kendt Anekdote hørende til Vandresagnene. Da den er ret underholdende og giver et Indtryk af Degnekaar og Degnenes ringe Uddannelse i gammel Tid, bør den ikke savnes i en Bog om det Sogn, hvortil Visen i den Opskrift, vi nu skal høre, er blevet henlagt:

For mange, mange Aar tilbage,
jeg tror det var i Paars's Tid,⁴⁾
da leved med sin Ægtemage
saa stille hen i Rift og Slid,
i liden Landsby nær ved Aars
en Skolemester, Kristen Kaars.

Han trængte haardt, den arme Synder,
til Lettelse i trange Kaar,
og skøndt han havde en Velynder,
der baade mægtig var og stor,
saa hjalp det ej — ham Skæbnen bød
at slide for det tørre Brød.

Som han nu sad en Middagstime
ved tarvelige Øllegrød,
da hørtes Kirkeklokken kime,
thi netop Byens Degn var død.
„Frisk op min Sjæl forsage ej,
nu blywer a Dein i Jens's Stei“.

Han op af Egekisten tager
sin gule Frak og Plüsches-Vest
og dem han hurtig paa sig drager,
i Støvler kom med megen Hast;
og nu han ud af Vejen gled,
ad Aarhus til med rappe Fjed.

Han strax hos Bispen ind mon trine
med Hat i Haand og med et Suk,
med bønlig og ærbødig Mine

---

4) Holbergs „Peder Paars“ udkom 1719.

for Overhyrden gør et Buk:
„Jens Dein⁵⁾ i Viby nu er død,
han ræd og bævende udbrod.

„Nu det er godt,“ ham Bispen svarer,
„I ønsker Pladsen i hans Sted;
det kan vel ske, men først I klarer
tre Spørgsmaal ret, da kan vi se,
om I det Embed røgte kan,
som det sig bør, min gode Mand.“

„Sig mig nu først, hvem har vel skrevet
de ti Budord, hvem har jer skabt,
hvem har den første Synd bedrevet,
hvor mange Børn har Jacob haft,
hvem blev først dræbt af Broderhaand,
hvem løste jer af Syndens Baand?“

„De ti Budord har Moses skrevet,
Gud har mig skabt, og Satan har,
jeg ved, den første Synd bedrevet,
og Jacob Far til tretten var.
Abel blev først dræbt af Broderhaand
og Kristus løste Syndens Baand.“

„Ja, det er godt, saa mænd, det lader,
at I er ej saa fejl endda;
hvad hed Tobias Sønners Fader?
Betænk jer vel, og svar kun da,
naar jeg nu herpaa blot faar Svar,
I straks det Degneembed har.“

Naa, naa, Hr. Bisp, jeg tror I spørger,
det Spørgsmaal Pokker jer indgav.
Den arme Kaars han leder, søger
i Hjernen rundt, men uden Held.
Han vender op og ned sin Hat,
men ak, han faar ej Svaret fat.

„Betænk Jer vel, giv Jer kun Stunder;
hvad hed Tobias Sønners Far?“
Han leder atter, pønser, grunder,
nei dette Spørgsmaal er for svar.
„Ja, gaa saa Jeres egen Vej,
til Degn I duer min Sandten ej.“

---

⁵⁾ Af gamle Vibydegne med Fornavnet Jens er der jo Jens Rasmussen Hammer (død 1713) og Jens Munck (død 1735). Der kunde maaske tænkes paa en af dem i Visen.

„Aah bette Kresten, hudden gik'et,
hva sa æ Bisp, æ Dein do bløwn?
A æ saa baang, Do slet et fek'et,
Do sier saa sørren aa di Øuen.“
Saa taler ængstlig Skolemor,
da han nedslaet for hende staar.

Det gik skam slet, gid Pokker tage,
det slemme Skarn, han spurgte mig,
hvad hed Tobias Sønners Fader?
Det Spørgsmaal var for vanskeligt;
for Svar jeg nu blev helt forlegen,
hvorpaa han svor, jeg ej blev Degn.

„Aa, saa sku' Dævlen aa regi'er Dæ,
dit Dummerhaavd, dit Klokkefaar,
ded æ jo ligefrem fo'stoet
som Fued i Hues og soleklaar.
„Hør nu, Kren Møller, Do kender jou
tilligemed hans Søner tou.“

„Naar a nu hier Dæ spørge lader,
hør nu vel etter, hva' a spør,
hvad hed Kren Møllers Sønners Fader?
Dit Tossehaavd, a vædde tør,
at hver paa Timen straks forstaar,
Kren Møller er jo hans Sønners Faar.“

Ja lille Kone, jeg nu begriber
ret tydelig den hele Sag,
jeg straks til Bispen mig begiver
og bliver Degn endnu i Dag.
„Frisk op min Sjæl, forsage ej,
nu blywr a Dein i Jens's Stei.“

Vi følge vil vor Skolemester,
han iler bort med lette Trin,
han er der snart, kun lidet rester,
nu staar han der med Smil paa Kind:
„Nu, Deres Højærværdighed,
saa kan jeg sige Dem Besked.“

„Naa,“ det er godt, ham Bispen svarer,
„det glæder mig, fortæl mig saa,
hvad hed Tobias Sønners Fader,
det er jo let at svare paa.“
„Kren Møller hedte han for sandt,
det mig i Hu paa Vejen randt.“

Jens Andersen Bering, født 7. Marts 1812 som Søn af Skolelærer Rasmus Andersen i Maarup, Randers Amt. I 1831 dimitteredes han fra Lyngby Seminarium, var derefter i to Aar Huslærer, derpaa Almueskolelærer i Stautrup, forflyttedes 1840 til Viby og kaldedes 1855 til Skibby (Horns Herred) i Nordsjælland. Her virkede han til sin Død 29. November 1872. Lærer Bering var fra 1836 en af de ledende i den Bevægelse blandt Lærerne, som ved Petitioner til Stænderne og ved Forhandlinger i Pressen og paa Skolemøder søgte at fremkalde en Reform af Almueskolen, dog med stadig Bevarelse af Skolens Forbindelse med Stat og Kirke. Foruden talrige Bladartikler udarbejdede han i 1844 en Oversigt over Jyllands Landsbyskoler og forfattede i 1859 en almindelig Beskrivelse over Landsbyskolens Embeder i Danmark, den sidste led-saget af Personalialia om alle de ansatte Lærere, samt skrev i 1862 „Den kristelige Almueskole i Danmark og dens Reformbevægelse før og nu“ (se Lærerne og Samfundet IV, 1914, S. 362). I sin „Skole-Calender“ (1844), S. 7, skriver Bering følgende om sit Kald i Viby:

Viby Skoledistrikt udgjorde 1842: 243 Tdr. Hartkorn med 28 Gaarde, 4 Boelssteder og 36 Huse. Løn: 6 Tdr. Rug, 10 Tdr. Byg in natura, 25 Tdr. Byg betalt: 10 Rbd. som Kirkesanger og Organist. Nannest: 32 Sne-se Æg, uden Afkortning. Til Aarhus lærde Skole 10 Skpr. Byg. Jord-lodden er 6 Tdr. Land g. M., nær ved Byen og af ret god Kvalitet. Bolig: Til Læreren 6 Fag, til Skole 4 Fag og til Udhus 4 Fag. Læreren Bopæl er særdeles vel indrettet og net. Biskoppen kalder. — Anm. For-uden Hovedgaarden Marselisborg ligger Parcelgaardene: Jærgergaarden og Lovisenhøj i Distriktet. I Kirken, som ligger tæt ved Skolen, er Orgel, der spilles af Skolelæreren. Her er en ret god Frugthave. —

Efter Jens Andersen Bering blev *Lars Bjørnbak* Lærer i Viby. Han var her 1855—1878. Da han er den Mand, der er mest kendt af alle, der har haft Tilknytning til Viby Sogn, skal han udførlig omtales i et særligt Afsnit i denne Bog.

I Bjørnbaks Tid blev Vibys gamle, lavloftede Bindingsværksskole erstattet med en ny *Bygning*. Det var i 1874, der blev opført en ny Skole paa den gamles Plads ved Kirkegaardens Nordvestmur. Den 4. April 1873 vedtoges det i Sogneraadet at købe et Areal paa 3300 Kvadrata'len til den nye Skole. Herved kom den gamle Branddam ind under Skolens Areal og blev tildækket. Branddamspladsen blev herved udnyttet som Bygge- og Skolegrund. I Slutningen af 1874 toges den nye Bygning i Brug. Der var i den Plads til fire Klasser for neden. Ovenpaa var der en Stue til Andenlæreren og et Sogneraadslokale. I Sommeren 1875 blev den gamle Skolebygning indrettet til Udhus for Læreren. Ikke længere

end til 1905 var der Plads nok i Skolen fra 1874. Der blev da bygget en ny stor Skole paa Bakkehædet sydvestlig for den gamle Skole, der blev ved at fungere som Skolebygning, til den i 1916 helt kunde undværes som saadan. Den blev senere, 1917, nedrevet, og i 1927 blev Lars Bjørnbaks Statue flyttet til den gamle Skoles Plads imellem Kirken og Præstegaarden.

Viby gamle Skole, Højskolen og Kirken.

Da Lars Bjørnbak kom til Viby, var der for mange Børn til, at een Lærer alene kunde overkomme Undervisningen. I 1859 var her saaledes 92 skolepligtige Børn. Det var derfor nødvendigt at ansætte en *Andenlærer*. En saadan blev kaldet 1856, den 21-aarige *S. Brochdorff*, der var dimitteret med 2. Karakter fra Jelling. Han er dog ikke nævnt i dette Seminariums Jubilæumsskrift, saa han er nok udgaaet derfra som Privatist. Hans Løn i Viby var aarlig 200 Rdl., et Værelse og 1 Favns Brænde til eget Brug. Han var her i 1859, men ses ikke senere i noget andet Embede. Om Brochdorff og Bjørnbak se Side 141—143.

4. Januar 1866 nævnes i Sogneraadprotokollen *N. Jensen* som Andenlærer i Viby.

6. November 1868 er der til Sogneraadet en Skrivelse fra Førstelærer Bjørnbak, at han havde antaget Seminarist *Carl Assersen* som Hjælpelærer. Assersen var endnu i 1872 i Viby, idet han nævnes i Sogneraadetsprotokollen 14. November 1872. Han har antagelig ikke været Andenlærer, men en Lærer Bjørnbak havde ekstra til Hjælp, da han ellers ikke kunde overkomme al Undervisningen baade i Børneskolen og paa Højskolen.

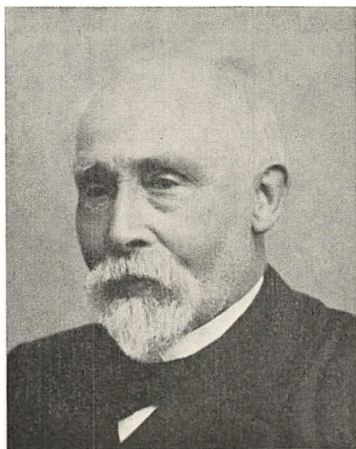
B. Nielsen nævnes i Sogneraadetsprotokollen som Andenlærer 4. Juni 1869.

Den følgende Andenlærer, vi træffer paa, fik en lang Virketid i Viby. Det var *Hans Petersen Skou*, der var fra Slet, hvor han blev født 15. December 1844. Han dimitteredes fra København 1866, og hans første Kaldsbrev er udstedt 1. April 1872. Første Gang han nævnes i Viby Sogneraadetsprotokol er 2. Februar 1872. Han forblev som Andenlærer i Viby Resten af sin Levetid. Efter Lars Bjørnbaks Død var der i Sogneraadet 6. Marts 1878 Lærerindstilling¹⁾. Viggo Bjørnbak, der var Ansøger, fik i Sogneraadet 2 Stemmer, 5 stemte imod. Andenlærer Skou kunde ikke synge, saa han kunde ikke faa et Kirkesangerembede. Skou befandt sig vist ellers godt i Viby, hvor han var Medlem af Sogneraadet 1. Januar 1891 til sin Død 24. Januar 1901. Hans Hustru, *Mariane Skou*, levede i Tiden 14. Januar 1838—8. Juni 1925.

Lars Bjørnbaks Efterfølger blev Lærer *Niels Christian Christensen*, der var i Viby i Tidsrummet 7. Marts 1878—31. December 1901. Han var fra Vils paa Mors, hvor han blev født 24. Juni 1834, Søn af Gdr. Chr. Christensen. Han tog Lærereksamen fra Ranum 1863. 19. August 1863 Lærer i Kjelstrup ved Hobro, derefter i Vindblæs ved Løgstør og fra 7. Marts 1878 i Viby. Efter et Kørselsuheld var Lærer Christensen nødt til at tage sin Afsked. Han købte derefter et Hus i Kvottrup ved Mundelstrup, hvor en Søn af ham da ejede en Gaard. Efter et Par Aars Forløb solgtes Huset, og Christensen bosatte sig i Ulsted i Vendssyssel, hvor en Svigersøn var Førstelærer. N. Chr. Christensen døde 13. November 1922 og blev begravet paa Ulsted Kirkegaard. Hans Hustru,

¹⁾ I Viby var en Hjælpelærer *Brønnum* i 1880—81. Han nævnes i Sogneprotokollerne 4. Januar 1880, 22. April, 11. Juli, 15. August 1881. Brønnum var i Spektakel med Omgivelserne. Han generede Lærer Christensen med Breve angaaende Skolens Tilstand. En Mand fra Byen gik ind og skrev Smædeord med Kridt paa Skolens Tavle om Brønnum. Omtalen af ham i Sogneraadetsprotokollerne er ham ikke til Gunst. Brønnum var ellers en dygtig Lærer. Han var Vinterlærer et Par Aar ved Kommuneskolen og holdt Privatskole i Viby om Sommeren.

Karoline Marie Bjørnbak (24. Juli 1845—15. December 1923), hviler ved Siden af sin Mand. Hun var af Bjørnbakfamilien, hvorfor Lærer Christensens Børn i 1900 fik Ret til at føre Navnet Bjørnbak som Efternavn. Familieforbindelsen med Lars Bjørnbak har nok været medvirkende til, at det blev Christensen, der fik Lærerembedet i Viby 1878. —

Førstelærer N. Chr. Christensen.

I Christensens Tid hører man første Gang en *Lærerinde* omtalt i Viby. Den 13. September 1878 vedtoges det saaledes at antage en Forskolelærerinde til Hjælp i Børneskolen i Vinterhalvaaret. Den første, der kom til at beklæde denne Stilling, var *Laura Houmann*. 1881—82 var *Henriette Kock* Forskolelærerinde i Viby. Længst indehavdes Stillingen dog af *Marie Faarvang* (født 1864 i Viby Terp), der blev fæstet 1. November 1885. 6. Januar 1886 ønskede hun Lønforhøjelse, da hun kun faar 35 Kr. maanedlig. Dette Andragende kunde ikke bevilges, da det var trykkende Tider for Skatteyderne! Marie Faarvang blev antaget paa ny hvert Aar og blev først fast ansat i 1902. 1918 blev hun udnævnt til virkelig Lærerinde. Hun gik af 1926. Marie Faarvang, der var ueksamineret, døde 1929.

*

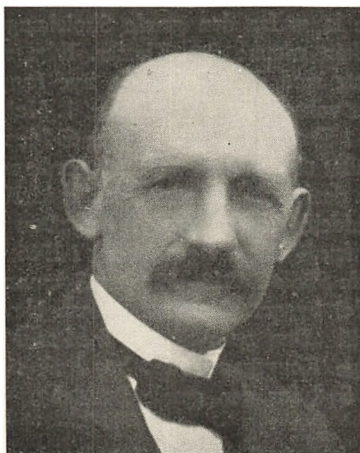
I Viby Sogns Østparti, hvor der i 1880'erne var en Del Bebyggelse, var begyndt en *privat Skolevirksomhed* i Tiden efter 1880. Igangsætteren af den har vel her kunnet se sit Udkomme, da en *Friskole* i Bykvarteret nær Aarhus kunde regne med Tilslutning og samtidig være

en gavnlig Aflastning for Skolen i Viby. Friskolen laa paa *Kunstvej*, den nuværende *Dannebrogs-gade* i Aarhus. 5. Oktober 1886 omtales den første Gang i Sogneraadprotokollen. 5. Juli 1887 drøftedes i Sogneraadet Oprettelsen af en Skole paa *Kunstvej*, og 22. December 1887 afsluttede man Kontrakt med Tømrer J. P. Jensen om Leje af et Skolelokale paa *Kunstvej* 36. Lokalet blev lejet for 4 Aar. Det skulde være færdigt til Afbenyttelse 2. Februar 1888. Privatskolen sluttede hermed sin Virksomhed, og Timelærer *Jensen* begyndte sin Undervisning i Statskolen. Han var uden Eksamen og fik ikke Embedet, da det skulde besættes. Udnævnt til Stillingen blev Lærer *Søren Olesen Jul*, Danne-marre Skole, fra 1. Marts 1888. 1892 blev der oprettet et Lærerinde-embede ved Skolen paa *Kunstvej*. Der var 21. Oktober 1892 13 An-søgere. Frk. *Malvine Møller* blev indstillet til Embedet. 1895 skulde man have en ny Lærerinde her. 16. Januar n. A. blev Frk. *Lovise Marie Lindquist* indstillet til Embedet, men allerede 3. September 1896 fra-traadte hun sin Stilling. 7. December 1896 overtoges Embedet af Lærer-inde *Jakobe Nielsen*. 1. November 1898 oplyses det i Protokollen, at Aarhus Kommune skal overtage Driften af Skolen paa *Kunstvej*, indtil Skoleforholdene ordnes paa anden Maade. Kvarteret omkring *Kunstvej* indlemmedes 1. Januar 1899 under Aarhus Kommune.

*

Efter N. Chr. Christensens Afgang som Førstelærer blev *Hans Christian Olsen* udnævnt til hans Efterfølger 25. Februar 1902. I 1918 blev *Olsen Overlærer*, idet Viby Skolevæsen da gik over til købstadsmæssig Ordning. Han var fra Terndrup i Himmerland, født 1. Januar 1867, Søn af Snedker Ole Andersen og Hustru. Eksamen fra Ranum Seminarium 1893. 31. Oktober 1893 Andenlærer i Sennels ved Thisted. 1. Januar 1896 Lærer og Kirkesanger i Junget, Salling. Her blev han gift 21. Januar 1896 med Karen Marie Jensen, f. 12. Juni 1871 i Borregaard ved Bjørnsholm, Datter af Husmand Laust Chr. Jensen og Hustru Johanne Marie Jensdatter, der døde som Jordemoder i Seminariebyen Ranum. I Junget var *Olsen* Lærer, til han fik Embedet i Viby 25. Februar 1902. Ved Siden af sin velrøgtede Skolegerning virkede han i Viby paa forskellig Maade i det offentlige Tjeneste. Han beklædte med stor Dygtighed flere offentlige Poster. Saaledes var han i en Aarrække (1909—1917) Medlem af Viby Sogneraad. Han var endvidere Medlem af Viby Sogns Værgeraad, Kasserer i Menighedsraadet, Kirkeværge m. m. Overlærer *Olsen* døde i sit Embede 20. Januar 1921. Et mægtigt Følge fulgte ham til Graven paa Viby Kirkegaard, det var et af Vidnesbyrdene om den store Anseelse, Vibys første Overlærer nød i Kommunen. Af H. C.

Olsens Børn kan her nævnes *Holger Olesen*, født 12. Oktober 1896, dim. fra Ranum 1917, 1. December 1917 Lærer i Roslev, 1. December 1919 Vikar i Viby, 1. Oktober 1920 Lærer i Nykøbing, Mors, 1. December 1921 atter i Viby. Leder af Viby Sognebibliotek. En Datter af Overlærer Olsen, *Elna Olesen*, er gift med Overlærer Regnar Pedersen ved Rosenvang Kommuneskole, Viby Sogn.

Overlærer H. Chr. Olsen.

Efter Andenlærer Petersen Skous Død 24. Januar 1901 blev Embedet sam Andenlærer i Viby 15. Februar 1901 opslaaet ledigt. Begyndelsesløn 650 Kr., for Afsavn af Have 30 Kr. Organistløn 60 Kr., Bolig for ugift plus Brændsel. Stillingen blev bl. a. søgt af *Niels Nielsen Gammelgaard*, der blev kaldet hertil 1. April 1901. Han var født 21. Juli 1878, Søn af Gdr. J. N. Gammelgaard, Dejbjerg. Dim. Jelling 1900. I Viby fra 1. April 1901 til 3. Oktober 1905. Derefter Førstelærer i Tolstrup ved Ringsted. 1907 i Skovshoved. 1. Maj 1920 Skoleinspektør i Gentofte. Gift 21. Juli 1910 med Marie Brink, født 3. April 1883 i Skern.

Gammelgaards Efterfølger som Andenlærer i Viby blev *Thøger Rasmussen*, der var her i Tiden 1. April 1906—31. December 1922. Født 30. September 1884, Søn af Friskolelærer H. A. Rasmussen, Ellede. Dim. Jelling 1905. Gift 31. Oktober 1908 med Kathrine Nørgaard, født i Jelling. Efter den lange Lærertid i Viby blev Thøger Rasmussen 1. Januar 1923 ansat ved Aarhus Skolevæsen. Han var den sidste kaldede

Andenlærer i Viby, idet man i hans Tid (1918) gik over til købstad-ordnet Skolevæsen. Thøger Rasmussen synger dejlig og har et anset Navn som Koncertsanger.

*

Viby's fortsatte Vækst krævede som Tiden gik større Skolebygninger og flere Lærerkrafter. Skolen fra 1874 var efter Aarhundredskiftet ved at blive alt for lille, og i 1905 byggedes saa „Den hvide Skole“ (den er hvidkalket) ikke langt fra den gamle Skolelænge. Den nye Skole, opført i Villastil, kan rumme fire Klasser. Ikke mere end i ti Aar kunde man klare sig med den Plads, den nye (og den gamle) Skole afgav. Børneantallet voksede fra Aar til Aar. 1. Maj 1911 blev der indmeldt 54 Smaaabørn i Skolen. 1. Maj 1913 var 69 blevet indmeldt. 1. Maj 1914 var Børneantallet 480. Det blev nu tvingende nødvendigt at bygge igen. 1915 opførtes derfor en ny, stor Skole med Plads til 10 Klasser. Den fik Plads umiddelbart Vest og Syd for „Den hvide Skole“. Den nye Skole, der var færdig til at tages i Brug i 1916, benævnes efter sin Murfarve „Den røde Skole“. 1918—19 blev Gymnastiksal (med Kontor og Sogneraadsløkal) bygget. Overlærerboligen blev bygget 1917. Ved Grundudgravning til „Den røde Skole“ fandtes Murrester m. v. fra Viby middelalderlige Kongsgaard, der har haft sin Beliggenhed her paa Bakkeknuden Syd for den gamle Bondeby. —

*

Kun faa Aar efter Aarhundredskiftet kunde man nøjes med to Lærere og en Forskolelærerinde. I 1902 ansattes *Peder Nielsen Brill* som Tredielærer. Han forflyttedes 1906. 1905 blev *Juliane Pedersen* Lærerinde her. Og nu følger næsten Aar efter Aar Udvidelse af Lærerstaben, hvad følgende Fortegnelse vil vise:

Jens Brix Agner. 1907—1908.

Søren Hansen. 1908—1920. Død 1930.

Jens Uhrbrand Willesen. 1909—1930.

Abelone Kristensen. 1911—1928.

Ole Peter Asholt. 1911.

Jens Kristensen Skov. 1914. Kantor ved Viby Kirke 1921—31.

Niels Tage Madsen. 1915—1919.

Regnar Pedersen. 1919—1928.

Martinus Thomsen. 1919—1928.

E. Sylvest Hansen. 1919—1921.

Ragnhild Elfrida Jensen. 1919—1921.

Jens Laurits Carlsen. 1920. Viceinspektør fra 1933.

Benny Nicoline Jacobsen. 1920—29.

Den 21. September 1921 fik Viby en ny Overlærer: *Karl Marius Benedictus Andreasen*, født 21. Marts 1882 i Vejlbj ved Grenaa, Søn af Lærer Anton Andreasen og Hustru, Sørine Ellen Kirstine Christensen. Lærereksamen fra Jelling Seminarium 1903. Derefter Lærer i Randers 1903—1921. Gift 5. Juni 1908 med Anna Jørgensen, født 23. Oktober 1882 i Odense, Datter af Bagermester Niels Jørgensen og Hustru,

Viby Skoles Lærerstab 1942.

Siddende fra venstre: Ellen Buttenschøn, J. L. Carlsen, Overlærer K. Andreasen, Erna Pedersen. — Staaende fra venstre: M. Hørby, O. P. Asholt, A. Kjersgaard Hansen, Rich. Rasmussen, Holger Olesen, Jens Skov, Søren Rasmussen, Else Ovesen, L. Birkelund, P. L. Balle, Arne Frandsen.

Marie Cathrine Johansen. Andreasen har i Viby været Formand for Værgeraadet i 10 Aar og er Formand for Pineskolemødet i Aarhus saa vel som for Nævningegrundlisteuvalget i Viby. Endvidere Formand for Danmarks Overlærerforening og Medlem af Hovedbestyrelsen for Danmarks Lærerforening. Af Andreasens litterære Arbejder maa nævnes „Danmarkshistorien paa langs“ (1927).

Siden Andreasens Ankomst til Viby er følgende Lærere og Lærereinder blevet ansat her:

Holger Olesen. 1921.

Kristine Kristensen. 1922.

P. L. Balle. 1922.
Søren Halfdan Rasmussen. 1922.
Poul Edsen Johansen. 1924—1929.
Ingeborg Larsen. 1925—1929.
Ane Marie Sørensen. 1927—1928.
Else Ovesen. 1928.
Asger Halskov. 1928—1931.
Asger Regnar Nielsen. 1929—1930.
Mary Kirsten Erna Pedersen. 1929.
Ragnhild Hansen. 1930—31.
Erik A. Graugaard Pedersen. 1930—1940.
Leif L. D. Birkelund. 1931.
Ansgar Kjersgaard Hansen. 1931.
Else Johanne Dahl. 1932—1940.
A. Viggo M. Jensen. 1933.
Aage Richardt Rasmussen. 1937.
Ellen Buttenschøn. 1938.

I Viby er der i 1942 18 Klasser samt 16 Lærere og Lærerinder.

Et Indtryk af Skolevæsenets Udvikling her faar man bedst ved at stifte Bekendtskab med nogle Tal, der viser Børneantallets Stigning fra Tid til anden.

1. April 1923: 614. 1. April 1924: 632. 1. April 1925: 696. 1. April 1928: 815.

De anførte Talstørrelser viser, hvor nødvendigt det var, at der i 1928 blev bygget en helt ny Skole i Sognet. Dette Aars 1. Maj blev *Rosenvang Skole* skilt ud med 276 Børn at begynde med i otte Klasser. K. Andreasen var Overlærer indtil 1930 for baade Viby og Rosenvang Skoler.

Inden vi forlader Viby Skole skal anføres nogle Tal, der viser, hvor mange Børn, der her gaar i Skole. 1. Maj 1928: 539 Børn. 1. April 1931: 571. 1. April 1932: 587. 1. April 1937: 578. 1. April 1939: 549. 1. April 1941: 513. 1. April 1942: 502.

*

Den ovennævnte nye Skole, der blev opført i 1927 (Undervisningen i den begyndte 1. April 1928), findes i Sognets Østparti i Kvarteret Rosenvang i Rosenvangsallé. Den hedder derfor *Rosenvangsskolen*. Den imponerende Rødstensbygning er, som Skolerne i Viby, i alle Henseender godt indrettet og opfylder alle moderne Krav. 1. April 1929 var her 342 Børn; samtidig begyndte den første Realklasse. Allerede i

1931 var det nødvendigt at udvide Skolebygningen, hvori 429 Børn 1. April 1932 gik i Skole. Stigningen i Børneantal har siden været fortsat. 1. April 1935 gik her 451 Børn. 1. April 1937: 495. 1. April 1940: 517. 1. April 1942: 531. Der er nu 21 Klasser i Rosenvangskolen, hvor Kommunens Realafdeling (med Eksamensret fra 1933) findes.

Rosenvangskolens Lærerstab 1942.

Siddende fra venstre: Gerda Møller, Nanna Mogensen, Lone Kristensen, Overlærer R. Pedersen, Benny Jacobsen, Else Dahl, Martinus Thomsen, Viggo Jensen. — Staaende fra venstre: Regnar Nielsen, Anna Rasmussen, Anna Sørensen, Myrtle Langballe, A. J. Albertsen, J. U. Willesen, F. Jans, Svend Aage Møller, N. Chr. Hansen, J. P. Jensen, P. Edsen Johansen, R. Ankjær.

1930 blev *Regnar Pedersen* Overlærer ved Rosenvangskolen²⁾. Han er født 19. Marts 1892 i Ore i Sydfyn, Søn af Smed Hans Pedersen og Hustru Ane Pouline Hansen. Gift 14. Oktober 1922 med Elna Olesen, født 30. August 1899 i Junget, Datter af Overlærer H. C. Olsen, Viby. Regnar Pedersen har Realeksamen fra Bogense 1908. Lærereksamen fra Skaarup Seminarium 1914. Flere Feriekursus i Svømning, Gymnastik og Tysk. Tillægseksamen i Tysk 1918, Engelsk 1920. Korrespondent i

²⁾ For Oplysninger om Sognets Lærere, navnlig i nyere Tid, takker jeg oprigtigt Personalhistorikeren, Lærer Ejnar Poulsen, Løvskaal, Kæmner Jens Larsen, Viby, Overlærer K. Andreasen, Viby, og Overlærer Regnar Pedersen, Rosenvang.

Tysk 1921. 1. Oktober 1919 Lærer ved Viby Skole. 1. April 1928 Vice-inspektør ved Rosenvangs Kommuneskole og Overlærer smst. 1. Aug. 1930.

Lærerpersonalet har her siden Skolens Oprettelse været:

Martinus Thomsen. Lærer i Viby 1. Oktober 1919. 1. April 1928 Rosenvang. Viceinspektør 1. September 1935 i Rosenvang.

Abelone Kristensen, f. *Rasmussen*. Lærerinde i Viby 1. December 1911. 1. April 1928 Rosenvang. Fra 1928 Assistent hos Haandgerningsinspektøren.

Ane Marie Sørensen. Lærerinde i Viby 1. April 1927. 1. April 1928 Rosenvang.

Poul Edsen Johansen. 1. April 1929 Lærer i Rosenvang.

Benny Nicoline Jacobsen. Lærerinde 1920 i Viby. 1. April 1929 i Rosenvang.

Jens Uhrbrand Willesen. 1. Februar 1909 Lærer i Viby. 1. April 1930 i Rosenvang.

Albert Fr. J. Albertsen. 1. April 1930 Lærer i Rosenvang.

Anna Rasmussen. 1. April 1930 Lærerinde i Rosenvang.

Asger Regnar Nielsen. 1. September 1930 Lærer i Rosenvang.

Asger Halskov. 1. April 1931 Lærer i Rosenvang. 1. November 1938 forflyttet til Gentofte Skolevæsen.

Rasmus Ankjær Jensen. 1. September 1931 Lærer i Rosenvang.

Nanna Mogensen. 1. Februar 1933 Lærerinde i Rosenvang.

Jørgen Peder Jensen. 1. Juli 1933 Lærer i Rosenvang.

Viggo Jensen. 1. August 1933 Lærer i Rosenvang.

Gerda Christensen Møller. 1. Oktober 1936 Lærerinde i Rosenvang.

Niels Chr. Hansen. 1. September 1938 Lærer i Rosenvang.

Chr. Ferdinand Jans. 1. December 1938 Lærer i Rosenvang.

Else Johanne Dahl. 1. Marts 1932 Lærerinde i Viby. 1. April 1940 i Rosenvang.

Myrtle Ravn Sørensen (gift Langballe). 1. Marts 1942 Lærerinde i Rosenvang.

Svend Møller. I Beg. af 1942 Lærer i Viby. 1. April 1942 Lærer i Rosenvang.

•

Ved hver af Kommunens Skoler er en *Sportsplads*. Desuden findes et kommunalt *Stadion* (uden Svømmehal).

Viby Skolevæsen ejer *Det marselisborgske Legat*, der giver 35 Kr. 28 Øre hvert Halvaar. —

Af Skolevæsenets nuværende Ledere i Viby Sogn erkendes det, at Sogneraadet har stor Omsorg for Skolevæsenet. Der er stillet store Beløb til Raadighed til Indkøb af tidssvarende Undervisningsmateriel, Lærerpersonalet har i de fortrinlige Bygninger de bedst mulige Forhold at arbejde under, og Skoletilsynet er saa frisindet som vel tænkeligt.

SKOLEKOMMISSIONEN

I Skoleloven af 1814 bestemtes det, at hver Kommune skulde have sin Skolekommission, der bestod af Sognepræsten, samtlige Skolepatroner og en eller to Skoleforstandere. Ved Lov af 6. Juli 1867 ændredes det til, at Skolekommissionen skal bestaa af tre Medlemmer, nemlig Sognepræsten, der er født Formand, og to af Sogneraadet for tre Aar valgte Mænd, af hvilke mindst den ene skal være Sogneraadsmlem. Ifølge Loven af 29. Marts 1904 kan de valgte Medlemmers Antal øges til fire, af hvilke mindst to skal være udenfor Sogneraadet, og mindst to være Familiefædre eller Enker, som har undervisningspligtige Børn. Skolekommissionens Opgave er at have det nærmeste Tilsyn med Kommunens Folkeskoler og disses Læreres Embedsførelse. Den nuværende Skolekommission for Viby Sogn bestaar af Sogneraadetsformand Jens Juul, Formand. Arbejdsmand P. Andersen. Arbejdsmand Niels Frausing. Arbejdsmand J. P. Jensen. Stationsforstander M. A. Madsen, Købmand V. Nørgaard. Gasmester A. Thomsen. —

I Viby Sogn har man *Forældreraad*, oprettede 1933. For Viby-Skolernes Vedkommende er Fru *Anna Juul* Formand for Forældreraadet, medens Redaktør *L. Larsen-Ledet* er Formand for Forældreraadet knyttet til Skolen i Rosenvang.

LARS BJØRNBAK

Lars Nielsen Bjørnbak blev født 19. Januar 1824 i Lendum ved Frederikshavn som Søn af Skolelærer Niels Thomsen Bjørnbak og Hustru Cathrine Marie Larsdatter. Hans Forældre var af gammel vendsselsk Bondeæt. Ni Aar gammel kom Lars Bjørnbak ud at tjene som Hyrdedreng og var efter sin Konfirmation Huslærer 1839—41, hvorefter han kom paa Snedsted Seminarium, hvorfra han 1843 tog Lærereksamen. 1843—44 var han Huslærer og blev 1844 Lærer i Guldager ved Hjørring. Her blev han 12. April 1845 gift med *Eline Marie Hedegaard* (18. Januar 1821—31. August 1884), f. i Aalborg, Datter af Frislagter Jens Sørensen Hedegaard og Inger Marie Larsdatter. Død i Viby.

Bjørnbak var en overordentlig dygtig og interesseret Lærer, men ved Siden af sin Skolegerning fik han dog Tid til at læse meget og tage Del i offentlige, ikke mindst politiske, Drøftelser. Det saa en Tid ud til, at den unge Lærer i Guldager skulde blive Fører for Befolkningen i den Landsdel, hvor han var født. De knappe Kaar lod dog stadig Bjørnbak tænke paa at faa et bedre Kald, og med Henblik derpaa øvede han sig flittigt i Musik — trods de mangehaande andre Ting, han var optaget af. Det var hans gamle Seminarieforstander, Ludv. Chr. Müller, der hjalp ham til hans Ønskers Opfyldelse. Den 20. April 1855 blev Lars Bjørnbak kaldet til Skolelærer og Kirkesanger i Viby. Den Stilling, han nu gik ind til, maa efter Tidsforholdene have været ganske godt aflagt. 1859 nævner J. Bering i sin „Skole-Calendar“, Side 119, at dens Reguleringssum var 441 Rigsdaler, 22 Skilling. „Der haves 6 Td. Rug, 35 Td. Byg, som Kirkebetjening 20 Rdl., som Organist: Løn til Bælgtræderen, ellers Intet for denne Forretning. Offer og Accidenser 152 Rdl., men for meget i Gennemsnit for en længere Aarrække. Nannest: Paaskeæg — om der huskes ret — 25 Snese. Fourage og Brændsel efter Anordning. Fribolig af gammelt Bindingsværk, styg udvendig, men rummelig, bekvem og hyggelig indvendig, tæt ved Kirken, nær ved Møllen, $\frac{1}{2}$ Mil fra Aarhus, Jordlod $6\frac{1}{8}$ Td. Land, geometrisk Maal, ret god Jord, men højtliggende, $\frac{1}{8}$ Mil borte. Der kan holdes 3 Køer og 4 Faar.“ — Den nye Arbejdsplads midt i Kronjydernes frugtbare Egn var ualmindelig centralt og

heldigt beliggende for en ung Mand med gode Evner og stor Virke-
trang. Bjørnbaks Begavelse skulde nu sætte Frugter i Viby, og den
gjorde det indenfor hans Embedsgerning saaledes, at hans Sognepræst
efter 10 Aars Forløb gav ham det Vidnesbyrd, at der kun havde været
Grund til udelt Tilfredshed med hans Virksomhed baade som Skole-
lærer og Kirkesanger. „Den 5. Juni 1855 begyndte jeg at holde
Skole,“ staar der med Bjørnbaks Underskrift i Viby Skoles Protokol.
Denne Grundlovsdag er blevet en Mærkedag for Børnene i Viby.
De lærte at holde af deres nye Lærer, men de lærte ogsaa at respek-
tere ham. Bjørnbak holdt paa den gammeldags Tugtens Aand og vilde
have Respektens Afstand mellem Lærer og Elever. En Lærer turde
efter hans Opfattelse ikke indlade sig paa at spille Kegler med sine
Skolebørn. Han var glad for de Midler til Opretholdelse af en effek-
tiv Disciplin, som Skoleloven af 1814 tilstod, og ansaa det for en
stor Svaghed at gyse tilbage for legemlig Revselse. Han optraadte i
alle Forhold med Energi og Kraft, og der var derfor ogsaa baade
Fynd og Klem i de „Hug“, som han i paakommende Tilfælde med-
delte genstridige Elever. Han kunde ogsaa, for at opretholde Ordenen,
gribe ind i Andenlærers Virksomhed, hvad der forefindes en ganske
lærerig Oplysning om i Sogneforstanderskabsprotokollen af 20. Januar
1857. Da holdtes der et Møde i Viby Skole i Anledning af, at Anden-
læreren, S. Brochdorff, havde indgivet Klager over Bjørnbaks For-
hold. Den første Klage gik ud paa, at Bjørnbak ikke havde ladet
lægge Ild i Brochdorffs Skolestue en Time før Skoletiden paa samme
Maade, som han havde gjort i sit eget Undervisningslokale. Broch-
dorff erklærede, at det paaankede ikke havde fundet Sted, siden han
havde skrevet til Forstanderskabet, saa han frafaldt derfor denne Del
af Klagen.

Den anden Del gik ud paa, at Bjørnbak var gaet ind i Broch-
dorffs Klasse og der havde gennempryget Børnene. Hertil havde
Bjørnbak som Moderklæring at fremføre, at Brochdorff selv hos ham
havde ondt ved at holde Styr paa Børnene og derfor havde udbedt
sig Bjørnbaks Hjælp saavel som til at lede Undervisningen, hvad han
selv angav at mangle den fornødne Øvelse i. Endvidere, at Bjørnbak
den Dag, det paaklagede Optrin passerede, aldeles ikke befattede sig
med at holde Orden i Brochdorffs Klasse, da han maatte antage, at
Brochdorff ikke ønskede det. Det paaklagede forholdt sig ifølge
Bjørnbak ikke som angivet. To Dage i Rad havde der været stor
Uorden og Spektakel i Klassen, hvilket havde foranlediget Bjørnbak
til at erklære Klassen, at hvis den ikke nu i Dag forholdt sig rolig,

vilde han skride ind og tildele Børnene den Straf, Brochdorff var for godmodig til at give dem, og da der nu atter den Dag opstod betydeligt Spektakel i Klassen, gik Bjørnbak derind og tilvejebragte Orden ved at straffe alle de urolige Børn, der alle havde forladt deres Pladser, og dette var Grunden til det passerede, men at alle Børnene løb fra deres Pladser for paa Brochdorffs Opfordring at se efter, hvem det maaske gik forbi. Brochdorff erkendte, at han havde anmodet Bjørnbak om at assistere sig med Undervisningen, men ikke med Hensyn til Disciplinen.

Lars Bjørnbak.

Sogneraadsmedlemmerne J. Buch og Ingerslev maatte paa Opfordring erklære, at Brochdorff hos dem havde udtalt, at Bjørnbak havde lovet ham at assistere ham, indtil han fik den nødvendige Øvelse i at forestaa Undervisningen. — Bjørnbak forlangte, at Forstanderskabet skulde forskafe ham en Instrux, der kunde afgive hans og Andenlærerens indbyrdes Forhold samt tillige en Afgørelse af, hvem der skulde være ansvarlig for Inventaret, med hvis Behandling af Brochdorff han er misfornøjet.

Forstanderskabets Medlemmer kunde ikke have nogen paa egen Erfaring begrundet Mening om den rette og sande Sammenhæng, men da Bjørnbak erklærede, at han i Fremtiden ikke mere vilde blande sig i Disciplinen i Brochdorffs Klasse, og denne erkendte, at han ikke siden det paaklagede Optrin passerede, havde haft Besøg i sin Klasse af Bjørnbak, ansaa Forstanderskabet det for rettest for Tiden at lade det blive ved det i Dag passerede og derom at gøre Indberetning til Skoledirektionen. — Mødet blev hævet, og Protokollen blev underskrevet af Pastor J. Steenberg, Godsejer C. P. R. Ingerslev, Marselisborg, Gaardforpagter J. Buch, Viby Terp, Christen Laursen og Jacob Andreasen. Protokollen er skrevet af Ingerslev.

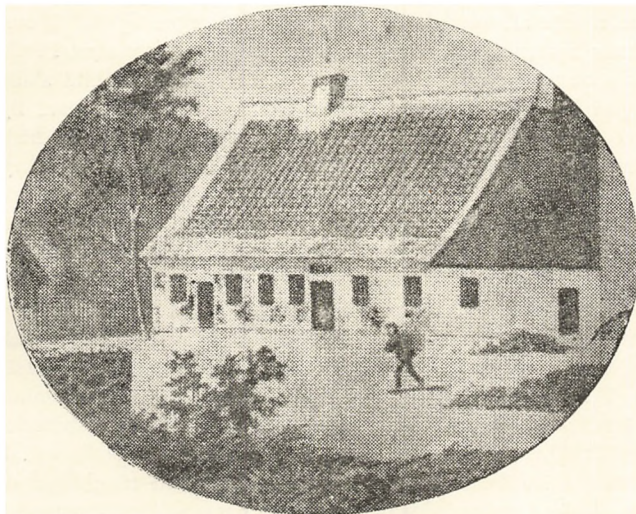
Som man vil forstaa, gik Bjørnbak ud af den lille Strid som Sejrherre. Den er meget karakteristisk for ham som Skolemester. Han kunde gribe ind og opretholde Orden selv i en anden Lærers Klasse. Brochdorff maa ikke have været særlig kløgtig, naar han indgav Klage over et Forhold, der ganske umiddelbart maatte virke diskvalificerende for ham selv. Ved — som det synes — at banke alle Børnene, har Bjørnbak været sikker paa at straffe de særlig skyldige, og de øvrige havde antagelig ogsaa gjort sig fortjent til Straf for begaaede Forsyndelser — eller for saadanne, som de havde i Sinde at begaa i de kommende Dage. En Klasseafstrafning var ikke saa sjælden en Foreteelse i de gammeldags Skoler, og Bjørnbak har saaledes ogsaa anset det for hensigtsmæssigt i det omhandlede Tilfælde, at alle fik Straf. Brochdorff har næppe været nogen særlig dygtig Pædagog. Ja, han har ligefrem fraterniseret med Børnene, idet han med dem har villet undersøge, om ikke nogen af dem kunde slippe for Tugt af Førstelærerens tunge Haand. Det lille Træk om Bjørnbak, der ikke rettidigt fyrede op i Andenlærerens Klasseværelse, viser ogsaa i et Glimt en lille Side af Bjørnbaks Væsen. — De omhandlede Begivenheder maa antagelig have fundet Sted i Slutningen af 1856. Da de ikke er omtalt i Litteraturen om Lars Bjørnbak (af Marius Rasmussen, Hans Jensen, N. P. Østergaard) har jeg ment, det kunde være af Interesse at faa dem fremdraget her, da de i sig selv er læseværdige, men ogsaa med til at oplyse om Bjørnbaks betydningsfulde Virksomhed i Viby. —

Det kunde ogsaa ske, at Bjørnbak i Stedet for at give Prygl, trak en Synder afsides og gav ham en venlig og indtrængende Formaning. Sikkert havde han Ret til at sige: Mine Børn er ikke bange for at komme i Skole hos mig. Børnene maatte møde præcis i den tarvelige Skolestue med Murstensgulvet. Naar den svære Skolemesterskikkelse viste sig i Døren, ophørte øjeblikkelig al Leg; der lød et myndigt: „Til Ta-

bellerne, ret!" hvorefter Børnene efter Nummerorden anbragte sig ved de paa Væggen ophængte Stavetabeller, hvor saa en højrosted „indbyrdes Undervisning“ tog sin Begyndelse. Bjørnbak fastholdt nemlig den indbyrdes Undervisnings Principer, omend i maadeholden Udstrækning. Som Skolemand prægedes han i det hele af en ret stærk Konservatisme i de fleste Henseender. I Religionstimen havde Bjørnbak Lejlighed til at dyrke den mundtlige Fortælleform, som han satte Pris paa; han var ikke for ingen Ting Ludv. Chr. Müllers Lærling. Han sang ogsaa af Hjertens Lyst med sine Skolebørn. Men frem for alt søgte han at lære dem, hvad der for enhver Borger maatte anses for nødvendigt til at kunne hævde sig i Verden. Hertil regnede han ikke mindst „Modersmaalets rette og frie Brug“ i Tale, Skrift og Læsning. Læsning ansaa han for den Vej, ad hvilken Kundskaber og aandelige Interesser særlig skulde naa til Folk. For at vække Læselysten hos sine Elever anvendte han den fornuftige Fremgangsmaade at læse noget højt, som de kunde forstaa og fatte Interesse for, f. Eks. Thyregods Fortællinger eller Andersens Eventyr; bagefter kunde det saa ske, at en Elev bad om Tilladelse til at laane Bogen med hjem for at læse videre selv. Paa lignende Maade vilde Bjørnbak gerne vække Børnenes Lyst til at skrive ved at lade dem afskrive Ting, som de kunde sætte Pris paa at beholde. Ved Skriftlæsning lod han Eleverne øve sig paa hans Privatkorrespondance, der delvis bestod i Breve fra meget kendte Folk, og som paa denne Maade hurtigt er blevet opslidt. Det har altsaa været en fortrinlig Undervisning, der er blevet meddelt i Viby Skole. Der var dog ved Bjørnbaks pædagogiske Form „noget prøjsisk“, der ikke stemte med de jydskes Børns Natur. Naar han stod i sin Skolestue, har han mere følt sig stillet over for Rekrutter, der skulde opkserceres til Samfundslivet, end overfor Børn med barnlige Sind.

Det kunde i Længden ikke tilfredsstille Lars Bjørnbak at være Børnelærer alene. Tidlig havde han været grebet af Tanken om at skabe Skoler for voksne Bønder sønner. Opmuntret til for sit eget Vedkommende at faa en saadan Skole oprettet blev han ved Loven af 8. Marts 1856, der gav Tilladelse til, at der ydedes Støtte til Højskolerne fra Skolefondene. Bjørnbak fandt i Egnen indflydelsesrige Mænd, der bifaldt og støttede Planerne om en Højskole, og i Februar 1857 blev Tanken drøftet ved en Sammenkomst i Aarhus. „Her tales om Oprettelse af en højere Landboskole for Ning og Hasle Herreder, og at Viby skulde være udset som Stedet dertil“. Skolen blev ogsaa til Virkelighed. Der bevilgedes til den 400 Rdl. af Staten, men da dette Be-

løb ikke var nok, maatte Bjørnbak appellere til private om at støtte Skolens Oprettelse. Han fik ogsaa den fornødne Støtte, og 2. November 1857 kunde *Viby højere Landboskole* begynde sin Virksomhed med 19 indtegnede Elever. Planen for Skolen viser med al Tydelighed, at Bjørnbak hævdede Kundskabernes ubetingede Nødvendighed som Grundlag for Oplysning. Gang paa Gang i sine Taler ved Skoleaarets Slutning indprenter han Eleverne, at „Kundskab er Magt“. Højskolen tog et alsidigt Sigte, idet den ogsaa tilbød at forberede til Landbohøjskolen, til Præliminæreksamen, til Optagelsesprøven ved Seminarier og

Viby Højskole 1857—70.

endog til selve Skolelæreksamen. Men som sit Hovedformaal satte den dog „at give en for den almindelige Landbo passende grundig Almendannelse og saadanne Kundskaber og Færdigheder, som kan være ham til Nytte i det praktiske Liv“. Undervisningen i Dansk blev efterhaanden det altoverskyggende. Allerede i Skoleaaret 1859—60 gaves der 15 ugentlige Timer i dette Fag, fordelt mellem Læsning, Analyse, Retsskrivning, Stil, Samtaler m. m. Bjørnbak var en udmærket Lærer i Dansk. Eleverne lærte hurtigt og let at skrive rigtigt. Ved Siden af søgte han at bibringe Eleverne Kærlighed til Digtekunsten. Han var en dygtig Oplæser, havde en klangfuld Sangstemme og gengav fortræffeligt Digterværker som „Hakon Jarl“, „Axel og Valborg“ o. lign.

At meddele Undervisning alene ved Foredrag mente han ikke førte til Maalet. Han vilde have Eleven til at arbejde med. At slaa sig til Taals med det praktisk nyttige var ingenlunde Bjørnbaks Hensigt, selv om hans Skole undertiden blev beskyldt for noget i den Retning. Hans Søn Viggo værger omhyggeligt sin Fader i saa Henseende. „Den tørre, ufrugtbare Viden, der savnede Livet,“ siger han, „var Lars Bjørnbak en afgjort Modstander af, og den Misforstaaelse af Højskolens Gerning i Retning af praktisk Udbytte, som gør sig gældende, naar Folk kommer paa Højskolen og kun vil „regne“ og „skrive“, modarbejdede han af alle Kræfter. „Det kan ikke nytte, de kan regne og skrive den slemme et Øre af, naar de ikke har noget at regne og skrive om“, var altid hans Svar, naar nogen vilde plage ham med saadanne Fordringer. Lige saa bestemt som han forlangte, at Eleverne med Flid skulde arbejde paa Fag som Regning, Dansk, Skrivning, Tegning osv., lige saa bestemt forlangte han, at enhver skulde være med til de historiske Foredrag og lignende Fag. Viby højere Landboskole var en arbejdende Skole, hvor Eleven skulde virke Dagen igennem og arbejde med en afsluttende Eksamen for Øje. Om Aftenen havde man travlt med Lektier og andet Hjemmearbejde. Hvert Skolehalvaar blev afsluttet med en Eksamen. Bjørnbak ansaa det for en selvfølgelig Ting, at de unge Mennesker havde godt af at blive prøvet i, om de nu ogsaa havde tilegnet sig og forstod at fremstille for andre, hvad man havde anstrengt sig for at bibringe dem. De grundtvigske Indvendinger mod Eksamensvæsen i Folkehøjskolen forstod han aldrig. Højskoleeksaminerne i Viby fandt altid Sted under festlige Former. Eksamen afsluttedes med en Højtidelighed, svarende til de lærde Skolers Translokation. Bjørnbak kunde i sin Festtale ved en saadan Lejlighed fremlægge sit Syn paa sin Skoles Opgaver. Maalet med hele hans Skolevirksomhed kunde være udtrykt med de samme Ord som Chr. D. Reventlows pædagogiske Ideal, der var at opdrage „gode og lykkelige Mennesker, trofaste Borgere og retskafne Kristne“. Viby højere Landboskole vilde i det hele have haft Betingelse for at behage den store filantropiske Statsmand fra 1788. Den bjørnbakske Pædagogik bundede i Oplysningstidens Tankegang; der var intet romantisk ved den, og der maatte derfor være en skarp Modsætning mellem den og den grundtvigsk-koldske Skoleretning. Ganske uromantisk og ugrundtvigsk var ogsaa Bjørnbaks Iver for at bibringe sine Elever ydre Politur og at lære dem en „dannet“ Omgangsform. Han vilde opdrage de unge Mennesker til at kunne færdes hvorsomhelst uden at vække Anstød ved plump og bondsk Optræden. Han havde selv som ung lagt sig efter gode selskabelige

Manerer og forblev altid meget omhyggelig og paapasselig med hele sin ydre Fremtræden, da han indsa, hvor meget dette betød for en Mand, der stod i saa stor Fare for at blive overset som en Skolelærer. Tilegnelse af „tækkelige Manerer“ skulde efter Bjørnbaks Opfattelse tjene som et Led i Bondestandens Kamp for at naa en anset og formaende Samfundsstilling. Der blev paa Viby Landboskole ligefrem holdt saakaldte „praktiske Øvelser“, under hvilke Eleverne systematisk lærte, hvorledes en dannet Mand havde at opføre sig i forskellige Retninger under Samværet med andre, hvorledes han skulde træde ind i en Stue, hilse m. m. m. Der blev en Vinter endog afholdt Kursus i Dans for „at give Eleverne en Opmuntring i Fritiden og dermed fremme Legemets Anstand og give dem Begreb om, hvorledes veldannede Mennesker gerne lader Sansen for det bedre og skønne afspejle sig i deres Bevægelser“. I god Sammenhæng med alt dette førte Bjørnbak skarp Kontrol med sine Højskoleelever udenfor Undervisningstiden. Dette var ikke saa let, da Eleverne ikke boede paa selve Skolen, men var indlogeret rundt omkring i Landsbyen. Intet kunde gøre Bjørnbak mere forbitret, end naar han paa offentlig Vej mødte en Elev med Tobakspiben i Haanden. Kortspil var forbudt, men blev naturligvis drevet i Smug; dog skulde man være forsigtig; thi mangan Aften hændte det, at den strenge Skoleforstander gik en Runde i Byen for at se, om Eleverne var gaaet i Seng. Respekt nød Bjørnbak hos de voksne Karle ikke mindre end hos sine Skolebørn. Forvildede sig særlig genstridige Fyre til hans Højskole, skal han iøvrigt ikke have været bange for at afstive denne Respekt paa en meget haandfast Maade. Bjørnbak fik Tid til alt. Han optraadte som Landmand, som Forpagter af en Gaard i Viby, og frem for alt skulde offentlig Virksomhed snart lægge stærkt Beslag paa ham. Desto mere utrolig er den Kraft, han lagde i sin Skolegerning. Han kunde ikke være to Steder paa een Gang og maatte derfor have Medhjælpere baade til Højskole- og Børneskolearbejdet, men i begge Skoler var og blev han Lederen og det en Leder, der forstod at faa alt til at gaa med baade Fart og Præcision. — Til Viby Sogneraad forelaa der 6. November 1868 Skrivelse fra Førstelærer Bjørnbak, at han havde antaget Seminarist Assersen som Hjælpelærer, idet han bemærkede, at vedkommende kun havde Karakteren godt i Geografi, hvorfor Bjørnbak, om det forlangtes, selv vilde undervise i dette Fag. Der var fra Sogneraadets Side intet at erindre mod, at Assersen indtil videre overtog Undervisningen i Geografi, men man maatte dog forbeholde sig at tage forandret Beslutning herom, hvis det skulde vise sig, at Undervisningen i dette Fag ikke gaves tilfredsstillende (Aarhus

St. Aarb. 1933, 182). — Det var lykkedes Lars Bjørnbak og de Mænd, der støttede ham, at samle saa mange Elever, at Højskolen kunde holdes gaende. Selv om Vejene til Viby just ikke var sorte af Mennesker, maatte Resultatet efter Tidens Forhold anses for respektabelt. Højskolerne gjorde ingen Fremskridt i disse Aar. Antallet af udeksaminerede Elever udgjorde i 1858: 15. 1859: 15. 1860: 17. 1861: 21. 1862: 19. 1863: 19. I Almindelighed var 2—3 Elever forhindrede i at deltage i den afsluttende Prøve, saa det virkelige Elevantal laa noget højere. Allerede 1859 kunde der holdes en Slags Sommerskole, hvor der var 8 Elever, overvejende saadanne, der forberedte sig til Optagelse paa Seminarium eller anden Lærestanstalt. Fra 1868 fik Kvinder Adgang til Skolen i Sommerhalvaaret; thi Bjørnbak var en Ven af Kvindens Oplysning. „Uvidenhedens Mørke kaster et Sørgesløør over Livet for enhver, der er befængt dermed; hvorfor skulde Kvinderne sukke under dette Mørke? Hvorfor skulde hun ej ogsaa skue Livet med Oplysningens klarere Blik,“ siger han et Steds. Størst var Tilslutningen fra Skolens nærmeste Omegn: Viby og Holme Sogne. Ellers er den temmelig spredt, overvejende dog fra de tre Herreder nærmest Aarhus og kun yderst faa fra Hads Herred, hvor Højskolen i Saksild dækkede Behovet. Redaktør N. P. Østergaard har i Østjysk Hjemstavn I (1936), 121—22, offentliggjort Navne og Hjemsted for Højskolens Elever fra Aarene 1857—63. Af denne lærerige Fortegnelse kan man faa et umiddelbart Indtryk af, hvorfra Eleverne kom. Der var forholdsvis faa fra Viby Sogn, det højeste Antal paa et Hold var fire. — I økonomisk Henseende kom man godt over det første vanskelige Aar, takket være frivillige Bidrag paa ialt 240 Rdl. fra interesserede Bondemænd, men denne Indtægtskilde tørrede hurtig ind til en halv Snes Daler om Aaret. Til Gengæld steg Statstilskuddet det andet Aar fra 300 til 600 Rdl.; men da hver Elev kun skulde betale 10 Rdl. i Skolepenge for hele Vinteren og nogle havde Fripladser, blev der som Regel kun 250 Rdl. til Forstanderen, undertiden mere, til andre Tider mindre, medens Andenlæreren lønnes med 300 Rigsdaler. I det hele taget var det økonomisk set ingen lukrativ Forretning at være Højskoleforstander i Viby. — Højskolen havde som sit første Lokale et lille Hus, der havde været Præsteenkesæde. I 1870, da Bjørnbak fejrede sit 25-aarige Lærerjubilæum, blev der imidlertid rejst en ny smuk Bygning paa den gamles Plads. Denne ny Bygning, der kunde rumme indtil 100 Elever, vidnede om, hvilken Agtelse, Bjørnbak og hans Arbejde efterhaanden havde tiltvunget sig; thi det var Egnens Bønder, der havde muliggjort dens Opførelse gennem Aktietegning. — I 1870'erne var der et stort Elevantal paa Viby Høj-

skole¹⁾), men dette bevirkede ikke, at Forstanderen fik højere Løn, der blev snarere mindre og mindre, og da Regeringen i 1873 af politiske Grunde brutalt nægtede Skolen ethvert Tilskud, fik han overhovedet ingen Løn, men maatte endog hver Aar dække et Driftsunderskud paa 4—500 Kr. Da han Nytaarsaftensdag 1875 gør Regnskabet op og regner ud, at han siden Skolens Stiftelse gennemsnitlig har faaet 28 Øre pr. Undervisningstime, er det ikke saa mærkeligt, at han er lidt bitter mod Magthaverne. Men det er ham en Trøst, at ingen kan sige, han har brugt Skolen som et Middel til at berige sig ved. Paa Vejen mod det Maal, han havde sat sig, havde Bjørnbak præsteret det fremragende. „Jeg tør,“ udtalte han engang, med Hensyn til Skolens egentlige Bestemmelse: *Uddannelse af oplyste Landboere*, „trøstigt henvise til samtlige i denne Retning herfra udgaaede Elever: til den Dom, de selv maatte udtale om Skolen, til den Dygtighed, de herefter udviklede, og jeg haaber, at det skal vise sig, at de fleste af dem vil vise sig som hæderlige og dygtige Mennesker i deres Stilling“²⁾). Der udgik ca. 1000 Elever fra Viby Højskole i Bjørnbaks Tid.

Foruden sin omfattende Virksomhed som Lærer og Højskoleforstander fik Lars Bjørnbak Tid til at beskæftige sig med en Række andre Ting af offentlig Karakter. Han søgte forgæves Valg til Folketinget 1852, 1865 og 1873, men øvede selv udenfor Rigsdagen Indflydelse gennem sit Parti, der ofte kaldtes med hans Navn, og i Tinget bl. a. talte Gert Winther og Søren Kjær. Nedsættelse af Militærudgifterne var et Hovedprogrampunkt, men for øvrigt gik Partiet 1870 ind i det Forenede Venstre. Stærkere var Bjørnbak som Lokalpolitiker; han var en mægtig Agitator og beherskede Egnen fra Aarhus til op mod Viborg. Hans Indflydelse paa Aarhusegnens Landbostand var stor og kan endnu spores. Han vilde danne et kronjydsk, København-fjendtligt Parti, og det lykkedes ham ogsaa at give Venstres Politik paa Egnen Aarhus—Viborg et Præg af Stejlhed, som den længe har bevaret. Virksomme var her den af ham, Winther og Tscherning 1862 stiftede „Jysk Folkeforening“ og hans 1866 begyndte Blad „Aarhus Amtstidende“. Nedadtil gik Bjørnbak saa vidt i Frisind, at han støttede de danske „Internationale“. Han er en af de skarpest skaarne Skikkelser i dansk Politik, uafhængig, rationel, med stejl Front mod mange typiske natio-

1) 70—80 paa hvert Hold.

2) Den ovenstaende Fremstilling om Bjørnbak er hentet fra Hans Jensens Bog: *Lars Bjørnbak* (1919) og fra N. P. Østergaards Afhandling om Viby Højskoles ældste Historie (i *Østjydsk Hjemstavn* I, 1936. S. 108—122). Se ogsaa Marius Rasmussens Bog: *Lars Bjørnbak* (1916).

nale Egenskaber. Den robuste, drøje, men dybt ærlige Mand døde af Overanstrengelse den 2. Januar 1878. Han blev begravet 8. Januar paa Viby Kirkegaard. Jordefærden fik et Præg, der passede for en Folkefører. Følget var i Stand til at fylde baade Kirke og Kirkegaard. Øjenvidner kunde i 1919 berette til Bjørnbaks Historiker, *Hans Jensen*, om den bevægede Stemning, den oprigtige Bedrøvelse, der beherskede den store Folkeskare ved denne mærkelige Jordefærd. Stovte, stærke Bønder gav Taarerne frit Løb i det Øjeblik, Kisten med den elskede Førers Lig blev sænket i Graven. —

Lars Bjørnbaks Mindesmærke og Viby Højskole. Fotograferet 1942.

I Maj 1880 blev der rejst Lars Bjørnbak et Mindesmærke i Viby. Det fik sin Plads paa en Grund Sydøst for Kirkegaarden ved den daværende Holmevej. Jorden her tilhørte Viggo Bjørnbak. Naar Monumentet blev rejst paa denne tilbagetrukne Plads, var Grunden hertil den, at det her kunde ses fra Toget af de mange Rejsende, ligesom man ogsaa havde Planer fremme om at anlægge en Mindepark omkring Statuen. Dette blev imidlertid ikke til noget, og da Vejen op forbi Statuen ved Dobbeltsporets Anlæg blev lukket, kom næsten ingen forbi Mindesmærket. I 1927 blev det derfor flyttet ned til sin nuværende udmærkede Plads paa det gamle Skolehus' Grund, der nu er omdannet til et smukt

lille Anlæg, der har Hegn fælles med Viby Kirkegaard. Enhver, der kommer i Nærheden af Viby Kirke, kan ikke undgaa at se *J. A. Jerichaus* vellignende Buste, der gengiver Folkeførerens kraftige, karakterfulde Træk, og paa dens Sokkel er indhugget de evigt gyldige af Bjørnbak ofte brugte Ord: *Kundskab er Magt, Uvidenhed Trældom.*

•

Efter Lars Bjørnbaks Død i 1878 forsøgte andre at føre *Viby Højskole* videre. Først var hans Søn, *Viggo Bjørnbak*, dens Forstander. Han var godt uddannet til Gerningen, var Seminarist med videregaaende Kursus. Han ledede Højskolen til 1886, hvorefter fhv. Sergent *A. Sievert* var dens Forstander indtil 1891 (han døde 1892). Derefter var Havebrugskandidat *J. J. Mortensen Barrit* Højskolens Leder til 1894. Dens sidste Forstander var *Svend Mørk Hansen* (1894—99), født i Felsted, død 1934 i Vonsild, 82 Aar. Mørk Hansen maatte opgive Højskolen i Viby 1899. Han fik senere, 1901—1913 en Stilling paa Statsbiblioteket. 1899 købte Redaktør *Bertel Jensen*, Aarhus Amtstidende, Viby Højskoles Bygninger, hvor han indrettede sig Privatbopæl. I nogle Aar, indtil „Den hvide Skole“ i 1905 blev bygget, holdtes der Møder i de gamle Højskolelokaler i Stueetagen. Bertel Jensen gav Højskolen sit nye og stadig benyttede Navn: *Vibyhus*. Da han købte den, var Bygningerne i Forfald, Haven laa i et Rod. Mørk Hansen, der købte Ejendommen (Mtr. Nr. 1 b af Viby) af *Viggo Bjørnbaks* Enke 17. November 1894, var Naturhistoriker og dyrkede bl. a. en særlig Slags Brændælder, hvoraf Rester vist endnu findes ved den ½ Td. Land store Have.

1919 solgte Bertel Jensen „Vibyhus“ til Danske Røde Kors, der vilde bruge Bygningen til Rekreationshjem for Sygeplejersker. Røde Kors maatte imidlertid afhænde Ejendommen faa Aar efter, 15. November 1924, til Forsikringsagent *Aage Thygesen*. 12. December 1927 overtog Danske Røde Kors igen Højskolen, som saa 15. Juni 1934 solgtes til Overbetjent *N. K. Christiansen*, der fremdeles ejer den kønt beliggende store Ejendom, hvori nu er tre vel indrettede Lejligheder. Den meget solidt opførte Bygning er stadig et smukt Minde om Lars Bjørnbaks Gerning i Viby.

VIBY FOLKEBIBLIOTEK

Allerede den 2. Septbr. 1846 var Spørgsmaalet om et Sognebibliotek paa Dagsordenen i Sogneforstanderskabet. I Forhandlingsprotokollen er derom indført: „Med Hensyn til Oprettelse af et Sognebibliotek blev besluttet at indbyde til saadan Oprettelse med Bidrag af 1 Mark aarlig for hver, der ved Forstanderskabet indskriver sig som Medlem. Hver Sogneforstander lovede for sit Distrikt at samle Underskrifter hos vedkommende Sognebeboere.“ — Den 8. Septbr. 1847 omtales et *Læseselskab* i Sognet som en kendt Sag. Der maa antagelig i Mellemtiden siden 2. September 1846 være blevet dannet et saadant i Sognet. — Det er ellers ikke lykkedes at finde Oplysninger om Sognebiblioteket i de næstfølgende mange Aar. Antagelig har det ført en hensygnende Tilværelse, hvis der overhovedet har været et Bibliotek, eller ogsaa er det helt gaaet ind. Det vides, at Viby Højskoles Bibliotek anvendtes som Udlaansbibliotek, og der er Grund til at tro, at det først er efter Højskolens Nedlæggelse 1899, at man for Alvor har taget Biblioteksarbejdet op. Det første Bibliotek i Viby, man rigtig kender til, var Afholdsforeningen Ejer af. Det hed „Viby Folkebibliotek“. Det har vist ikke virket allerbedst, for efter at det havde været paa Tale flere Gange, blev der efter et Foredragsmøde i Oktober 1906 nedsat et Udvalg, bestaaende af Aamtsraadsmedlem N. L. Møller, Førstelærer H. C. Olsen og Sognepræst J. C. Zinn. Dette fik til Opgave at oprette en Sognebogsamling. Udvalgets Arbejde resulterede i, at der paa cirkulerende Lister tegnede sig 45 Medlemmer med et samlet Aarskontingent paa 119 Kr. 50 Øre. Kontingentet var mindst 1 Kr. pr. Aar. Den første Bestyrelse for „Viby Sognebogsamling“ bestod af Direktør for Træskofabrikken Chr. Bach, Pastor Zinn og Førstelærer Olsen. Foreningen modtog et Starttilskud fra Sogneraadet paa 75 Kr. og fra Staten 45 Kr., og man begyndte med en Bogbestand paa ca. 150 Bind. De følgende Aar gik Kommunens Tilskud ned til 25 og 20 Kr. 1910 slaaes „Viby Folkebibliotek“ og „Viby Sognebogsamling“ sammen til én Bogsamling under Navnet „Viby Sogns Folkebogsamling“. Sognebogsamlingen havde søgt Sammenslutning tidligere, men uden Resultat. Men da

Staten ikke vilde give Tilskud til to Bogsamlinger samme Sted, tilbød Sognebogsamlingen at lade sin Bogbestand (276 Bind) indgaa i Viby Folkebibliotek mod, at den nye Forening fik ovennævnte Navn¹⁾. Den første Bestyrelse kom til at bestaa af Rebslagerne Borchmann og Hall, N. P. Olesen, P. Berg og Lærerinde Frk. Marie Faarvang. Borchmann valgtes til Formand. H. C. Schrøder skaffede Biblioteket mange Bøger. Bogsamlingen, der havde til Huse i Afholdshjemmet, havde nu en Bogbestand paa 400 Bind og et Udlaan paa ca. 1000 Bind om Aaret. Værten i Afholdshjemmet var Bibliotekar det første Aar. 1916 flyttede Biblioteket ind i den gamle Skole, og da den blev nedrevet i 1917, flyttedes det over i den hvide Skolebygning. Det fremgaar ikke af Forhandlingsbogen, hvem der var Formand og Bibliotekar, men de sidste 2—3 Aar var Lærer S. Hansen det. Kommunens Tilskud havde hidtil ikke været over 25 Kr., men 1917 steg det til 50 Kr. — 1917 blev Overlærer Olsen Formand og Bibliotekar. 1921 blev Lærer Holger Olesen Formand efter Overlærerens Død. Frk. E. Olesen blev Bibliotekar, men fra 1923 overtoges dette Arbejde ogsaa af H. Olesen. Bibliotekets Vækst gik smaat, men det var ogsaa smaa Midler, der arbejdedes med. Saa sent som 1929 var det kommunale Tilskud kun 200 Kr., og der havde da i de sidste ti Aar været et Udlaan varierende mellem 4000 og 6000 Bind. 1928 flyttede Biblioteket over i Gymnastiksalsbygningen i det Lokale, der hidtil havde været Kæmnerkontor. Det var en god Fremgang lokalemæssigt set. Samtidig blev Bøgerne ordnet efter Decimalclassessystemet, og der blev gratis Udlaan for Kommunens Beboere. Hidtil havde kun Foreningens Medlemmer kunnet laane. 1930 steg det stedlige Tilskud til det dobbelte: 400 Kr., og det gik nu jævnt fremad Aar efter Aar. Læselysten var stigende. 1938 overtog „Viby Folkebibliotek“, som det nu var kommet til at hedde igen, Udlaanet for Børn. Dette var hidtil sket fra Klasserne. 1938 blev Lærerinde Frk. B. Jakobsen Formand for Biblioteksforeningen, der stadig staar som Ejer af Biblioteket, men 1939 blev hun efter eget Ønske afløst af Fabriksarbejder J. P. Jensen. I 1941 havde Biblioteket et Laanertal paa knap 1200 voksne og godt 300 Børn, en Del Børn laaner fra Depotlaan i Klasserne. Det samlede Udlaan var paa 38.000 Bind, deraf godt 5000 Bind faglige Bøger, efter hvilke Efterspørgslen er i Stigen. — Det eneste, der nu mangler, er et tilstrækkeligt stort Udlaanslokale og en Læsestue. Læsestuen har der været Tale om i flere Aar, men større

¹⁾ Jfr. Sogneraadsprotokollen 3. August 1910.

Lokaler kan ikke faaes, før der bliver bygget. Kommunen havde i en paatænkt Administrationsbygning ogsaa projekteret udmærkede Bibliotekslokaler, men paa Grund af Forholdene maa Opførelsen af denne udskydes til bedre Tider.

Lærer *Holger Olesen*, der har været Bibliotekar siden 1923, har meddelt fortrinlige Oplysninger om Viby Biblioteksvæsens Historie til dette Afsnit.

KOMMUNALBESTYRELSEN

I Christian V's Danske Lov (3. Bog XIII, 31—32) staar, at Bønderne maa selv tage Bestemmelse „om Hegnet og Gierde og Gryft og Leed, sær Hiord og anden Byens Nytte og Tarv“, og hvis nogen bryder de satte Vedtægter, skal han give Bøder, som ej maa „til Gilde og Drik anvendis, men til Byens Gierder, Gryfter og anden Byens Nytte“. Bøderne skal leveres til „den vederhæftigste Mand“ i Byen, og han skal „gjøre Byen Rigtighed baade for, hvad der indkommer, og hvortil det udgives“. Fattigvæsenet tages der ingen Bestemmelse om. Paa den Tid kendte man ikke til anden Fattighjælp, end hvad der frivillig ydedes Betlere og syge. I 1708 udkom en Forordning om „at skaffe samtlige fattige og syge Ophold og Kur, skaffe de forældreløse og umyndige Føde, Røgt og Lære, at skaffe de arbejdsdygtige Arbejde,“ og for at Omkostningerne derved kunde bestrides, forpligtedes enhver, der ikke kunde regne sig til de fattige, til at tegne sig for Bidrag, der kunde inddrives ved Udpantning, hvis de ikke betaltes; men da enhver selv bestemte, hvor stort hans Bidrag skulde være, betød denne Forordning ikke ret meget. 1732 kom en Forordning om, at de fattige paa Landet skulde gaa paa Omgang mellem Bønderne og have Kosten, hvor de kom, og fra den Tid kan man til Nød tale om et ordnet Fattigvæsen. Frivillige Bidrag blev ved at udgøre Hovedparten af Indtægterne, dog skulde Embedsmændene svare 1 pCt. af deres faste Indtægter. Hermed er egentlig al den Kommunalforfatning nævnt, der fandtes indtil for godt 135 Aar siden.

Grundvolden for den nuværende Kommunestyrelse er *Forordningen af 5. Juli 1803 om Fattigvæsenet paa Landet*. I den bestemtes, at Præsten, Stedets Politimester (der næsten altid lod Sognefogeden møde i sit Sted) og største Lodsejer, suppleret med 3—4 af Sognets bedste Mænd, som de selv udnævnte, skulde udgøre en Kommission, der tog sig af de fattiges Sager. De fattige deltes i tre Klasser: 1) de gamle og svage, der intet selv kunde fortjene, 2) de forældreløse Børn og 3) Folk, der vel selv kunde fortjene noget, men ikke nok til deres Underhold. Man lod i de fleste Tilfælde de fattige blive i deres egne Hjem, og havde de ikke et saadant, lejede man en fremmed Lejlighed til dem eller indlogerede dem i *Fattig-huset*. Efter Fattigvæsenet kommer i vor kommunale Udviklingshistorie

Løn, kan de tage sig nemt, — dertil er det kommunale Selvstyre for grundfæstet i Danmark.

Efter denne almindelige Indledning om Kommunestyrelsens Udvikling skal der meddeles en Fortegnelse over de Folk, der i det sidste Aarhundrede har været betroet Ledelsen af Viby Sogns officielle Sager. Ved en Gennemgang af Sogneraadets Forhandlingsprotokoller (i Sognearkivet) har det været muligt at finde alle Sogneraadetsmedlemmer fra hele Aarhundredet. De fleste af Navnene (fra forrige Aarhundrede) er nu ganske ukendte, men man maa erindre, at deres Bærere i sin Tid var kendte og velagtede Mænd i Sognet. Det er derfor kun i sin gode Orden, at de bliver nævnt i et Værk om Viby Sogns Historie.

SOGNERAADSMEDEMMER

Aaret 1842 den 5. Januar afholdt Sogneforstanderskabet for Viby og Tiset det første Møde i Viby. Protokollen er da underskrevet af Førstelærer Hans Enemark, Tiset (Formand). Pastor J. Steenberg, Viby. Prokurator C. P. R. Ingerslev, Marselisborg. Søkrigskommissær P. W. Storm. Møller R. C. Knudsen. Gaardejer Friis, Ingerslev. Niels Rasmussen, Tiset. Søren Rasmussen, Gaardmand og Sognefoged, Battrup. Sognefoged Albrecht Jensen, Viby.

27. November 1844 blev ved Valget følgende Mænd Medlemmer af Sogneforstanderskabet: Mogens Ovesen, Christen Holm og Peder Hveisel, alle fra Viby Sogn. Fra Tiset Sogn valgtes Christen Broholt, Ingerslev. Søren Rasmussen, Battrup. Clemens Nielsen, Ingerslev. Raadet bestod derefter af Enemark, Steenberg, Ingerslev, Broholt, Søren Rasmussen, Peder Hveisel, R. C. Knudsen, Clemens Nielsen, Chr. Holm, Mogens Ovesen.

6. Januar 1848 afgik fire Medlemmer og Forstanderskabet bestod herefter af C. P. R. Ingerslev (Formand). J. Steenberg, Præst. Søren Rasmussen, Battrup. Mads Rasmussen. Erik Andersen, Solbjerg. Jacob Sørensen, Ravnholt. Chr. J. Broholt, Ingerslev. Niels Enevoldsen, Ingerslev. Chr. Holm, Viby. Anders Jensen, Viby. Mogens Ovesen, Viby (alle Gaardmænd).

9. December 1850 var der Valg af fem nye Medlemmer. Valgte blev Gaardejer Søren Pedersen, Ravnholt. Grd. Laurs Mortensen, Tander. Grd. Søren Mikkelsen, Ingerslev. Grd. Jens Rasmussen, Viby Mark. Grd. Niels Mortensen, Viby Terp. Raadet bestod nu af Ingerslev (Formand), J. Steenberg, Laurs Mortensen, Jacob Sørensen, Erik Andersen, Søren Pedersen, Niels Enevoldsen, Søren Michelsen, Anders Jensen, Niels Mortensen, Jens Rasmussen.

1851 er der flg. Underskrivere af Forstanderskabsprotokollen: C. P. R. Ingerslev. J. Steenberg. Laurs Mortensen. Jacob Sørensen. Erik Andersen. Søren Pedersen. Niels Enevoldsen. Søren Mikkelsen. Anders Jensen. Niels Mortensen. Jens Rasmussen.

20. December 1853 valgtes Anders Sørensen, Solbjerg. Seier Sørensen, Ravnholt. Jens Holm, Ingerslev. Laurs Eskildsen, Viby.

1855 bestaar Forstanderskabet af Ingerslev, Steenberg, Rasmus Nielsen, Laurs Eskildsen, Anders Sørensen, Marcus Holm, Søren Pedersen, Laurs Mortensen, Rasmus Pedersen, Søren Mikkelsen, Jens Holm.

17. December 1855 valgtes i Viby Skole: Ingerslev. Gaardforpagter J. Buch, Terp. I Tingskovkroen valgtes for Tiset Sogn: Grd. Niels Andreasen, Ingerslev. Niels Sørensen, Battrup. Niels Povlsen, Solbjerg. Søren Holm, Ingerslev.

1856 er der flg. i Forstanderskabet: Ingerslev, Steenberg, J. Buch, K. Jensen, Niels Sørensen, Christen Laursen, Jacob Andreasen, Niels Christian Nielsen, Niels Andreasen, Søren Holm, P. T. Sørensen, Niels Poulsen.

7. Maj 1857 valgtes i J. Buchs Sted, da han fraflyttede Kommunen, Grd. Niels Andersen, Viby Terp.

5. November 1857 valgtes i P. T. Sørensens Sted Grd. Mikkel Jacobsen, Ravnholt.

6. Januar 1859 valgtes Ingerslev. Grd. Niels Andersen, Viby Terp. Niels Andreasen, Ingerslev. Niels Sørensen, Battrup. Niels Povlsen, Solbjerg. Rasmus Sørensen, Ingerslev. Forstanderskabet bestod nu af Ingerslev, Steenberg, N. C. Nielsen, Christen Laursen, Mikkel Jacobsen, Rasmus Pedersen, Morten Sørensen, Rasmus Andersen, K. Jensen, Niels Mogensen, Peder Christiansen, Jacob Andreasen.

30. December 1861. Nyvalg i Stedet for Jacob Andreasen og Chr. Laursen, som efter Tur fratraadte. Valgt blev Grd. Jacob Eskildsen og Møllebygger Hans Chr. Krogh. Lars Bjørnbak var ogsaa opstillet, men fik 2 Stemmer for lidt. Samme Dag holdtes ogsaa Valg for Tiset Sogn i Tingskovkro. Her valgtes Grd. Knud Jacobsen, Ravnholt, Grd. Niels Nielsen, Ingerslev. Grd. Niels Jacobsen, Ravnholt.

1. September 1864 bestod Sogneledelsen af C. P. R. Ingerslev, Steenberg, Niels Jacobsen, Jacob Eskildsen, Niels Mogensen, Peder Christiansen, Morten Sørensen, Niels Nielsen, Knud Jacobsen, Rasmus Pedersen, H. C. Krogh.

27. December 1864 valgtes H. P. Ingerslev til Formand efter sin nylig afdøde Fader. Samtidig valgtes Christen Mogensen i Stedet for Niels Mogensen, der afgik efter Tur. Dagen efter valgtes i Tingskovkro i Stedet for Morten Sørensen, Peder Christiansen, Rasmus Andersen og Rasmus Pedersen: Hans Madsen, Solbjerg, Niels Andreasen, Ingerslev. Rasmus Sørensen, Battrup og Hjulmand Rasmus Pedersen, Ingerslev.

1865 bestod Sogneforstanderskabet af H. P. Ingerslev, Steenberg, H. C. Krogh, Hans Madsen, Chr. Mogensen, Jacob Eskildsen, Niels

Andreasen, Knud Jacobsen, Niels Nielsen, Rasmus Sørensen, Niels Jacobsen, Rasmus Pedersen.

17. *December 1867* Valg af 3 Medlemmer for Viby Sogn, som vælges af samtlige valgberettigede. Valgt blev Pastor Chr. G. H. Brammer. Grd. Bertel Jensen, Grd. Mads Peter Nielsen for de næste 6 Aar fra 1. Jan. 1868 at regne. Ved dette Valg var der 130 Vælgere, men kun 19 afgav deres Stemmer!

27. *December 1867* valgtes to Medlemmer til Sogneraadet af den højest beskattede Femtedel, Valget gjaldt for 3 Aar. Valgt blev Grd. Morten Sørensen, Viby Terp, Gdr. Peder Sørensen, Viby.

Den 7. *Januar 1868* holdtes det første Sogneraadsmøde for Viby Sogn alene, idet det i Mødet 5. August 1867 var vedtaget at adskille Viby og Tiset Sogne fra 1. Januar 1868.

1868—70 bestod Sogneraadsmøderne af H. P. Ingerslev (Fmd.), Christen Mogensen, Bertel Jensen, Chr. G. H. Brammer, Peder Sørensen, Morten Sørensen.

2. *December 1870* Valg af nye Medlemmer i Stedet for H. P. Ingerslev, Chr. Mogensen af Viby Mark, P. Sørensen af Viby og Morten Sørensen af Terp. Valgt blev Grd. H. P. Hansen, H. P. Ingerslev, Husejer Niels Poulsen, Frederiksbjerg, og Gmd. Anders Andersen, Viby.

1871—73: H. P. Ingerslev, Bertel Jensen, Niels Poulsen, Anders Andersen, M. P. Nielsen, H. P. Hansen og Pastor Brammer (der gik af ved Embedsnedlæggelse 6. Juni 1873).

8. *December 1873* valgtes i Stedet for Brammer, Bertel Jensen og Grd. M. P. Nielsen: Peder Jensen, Husejer Rasmus Rasmussen Gissel og Snedkerm. S. N. Juul.

15. *December 1873* Valg i Stedet for Niels Poulsen, der var afgaaet ved Døden. Valgt blev Søren P. Loft.

2. *Januar 1874* bestod Sogneraadet af Grd. H. P. Hansen (Formand). H. P. Ingerslev, S. P. Loft, Peder Jensen, S. N. Juul, Grd. A. Andersen, R. Rasmussen Gissel.

21. *December 1876* Valg i Viby Skole af 4 Medlemmer i Stedet for de fratrædende: H. P. Hansen (Fmd.), H. P. Ingerslev, Anders Andersen og S. P. Loft, der efter Tur fratraadte. Valgt blev Gdr. Anders Pedersen, Viby Terp, Grd. R. Mogensen, Husejer R. Sørensen, Gaardejer Jacob Eskildsen. — Lars Bjørnbak fik ogsaa Stemmer, men for faa. Husejer Rasmus Sørensen var Formand i Tiden 3. Januar 1877—19. April 1877. Da han fraflyttede Sognet, fordi han ikke vilde være Formand, blev Gaardejer Jacob Eskildsen Formand fra 19. April 1877—11. Maj 1877, da H. P. Ingerslev fik tildelt Hvervet. Han blev valgt

ind i Raadet 8. Maj 1877 med 16 Stemmer. Lars Bjørnbak fik 6 Stemmer. Nu bestod Sogneraadet af H. P. Ingerslev, A. Pedersen, Jacob Eskildsen, R. Mogensen, S. N. Juul, Peder Jensen, R. R. Gissel.

Den 29. December 1879 Valg af tre Medlemmer i Stedet for P. Jensen, S. N. Juul, R. Gissel. Valgt blev Grd. Laurs Christensen, Viby Mark, Grd. Niels Sørensen, Viby Terp, og Højskoleforstander Viggo Bjørnbak.

29. December 1882 Valg af fire nye Medlemmer for 6 Aar fra 1. Januar 1883. Valgt blev Kalkbrænder Rasmus Peter Sørensen, Gaardejer Søren Laursen, Grd. Mikkell Jakobsen, Grd. Chr. Leth Espensen. Sogneraadet bestod nu af V. Bjørnbak, Mikkell Jakobsen, Søren Laursen, Chr. Leth Espensen, Rasmus P. Sørensen, Laurs Christensen, Niels Sørensen.

10. December 1885 blev for 6 Aar valgt Snedker og Gaardejer Chr. Andersen, Gartner Andreas Poulsen, Brøndgraver M. Jacobsen, fra 1. Januar 1886 at regne. Raadet bestod herefter af Mikkell Jakobsen (Formand), Brøndgraver M. Jacobsen, S. Laursen, R. P. Sørensen, Chr. Andersen, Chr. Leth Espensen, Andreas Poulsen.

10. December 1888 Valg af fire Medlemmer fra 1. Januar 1889: Gdr. Mikkell Jakobsen, Gdr. Albret Nielsen, Gdr. Jens Rasmussen, Grd. Rasmus Lassen.

3. December 1891 valgtes til Sogneraadet: Andenlærer H. P. Skou, Viby, Mælkehandler Jens K. Andersen, Husejer Knud Rasmussen, Kunstvej. Raadet bestod nu af Mikkell Jakobsen, H. P. Skou, Albret Nielsen, Rs. Lassen, Knud Rasmussen, J. K. Andersen, Jens Rasmussen.

4. December 1894 valgtes: Gaardejer Niels Laursen Møller, Viby Mark, Grd. Morten Nielsen, Viby, Forpagter Niels Didrik Christensen, Viby Mark, Grd. Søren Nielsen, Terp. Niels L. Møller valgtes til Formand 7. Januar 1895.

16. September 1895 valgtes Gaardejer Niels Kaae ind i Sogneraadet, da Søren Nielsen var død.

14. December 1897 skulde vælges tre Medlemmer til Sogneraadet. Valgt blev Lærer H. P. Skou, Murer Søren Peter Andersen og Musiker Kr. Sørensen. De syv Medlemmer var herefter: N. L. Møller, N. Kaae, N. D. Christensen, H. P. Skou, M. Nielsen, Kr. Sørensen, S. P. Andersen.

12. December 1900 Valg til den højstbeskattede Femtedel. De fire, der skulde vælges, blev: N. L. Møller (Formand), Grd. Jens S. Jensen, Grd. K. P. Mikkelsen, Grd. Sejer Thomsen. Efter H. P. Skous Død blev

ved et Valg den 15. Marts 1901 valgt Gartner Jørgen Nielsen med 15 Stemmer af den almindelige Vælgerklasse. Han blev valgt for 2 Aar 9½ Maaned, til 1. Januar 1904. 1. April 1901 Valg af et Medlem efter Grd. Knud Peter Mikkelsen, der var afgaaet ved Døden. Valgt blev Grd. Rasmus Mikkelsen. 1. April 1902 valgtes Husmand og Gartner Jørgen Nielsen til Formand.

26. November 1903 Valg af 3 Medlemmer. Valgt blev Jørgen Nielsen, Mikkel Christiansen, Jens Knud Andersen, fra 1. Januar 1904. Samme Dato udtraadte Niels Laursen Møller, der var blevet Amdsraadsmedlem. Efter ham blev valgt Grd. Chr. Leth Espensen. Kort Tid efter blev J. K. Andersen afløst af Simon Jensen.

14. November 1906 Valg til den større Halvdel af Sogneraadet i Stedet for Chr. Leth Espensen, Grd. Jens Sørensen Jensen, Viby Terp, Grd. Rasmus Mikkelsen, Viby, og Grd. Sejer Thomsen. Valgt blev Carl Jensen, Skovdal, Grd. Jakob Rasmussen, Viby, Sognefoged, Grd. Peder Sørensen, Viby, og Grd. N. P. Nielsen, Balagergaard, Terp. Raadet bestod herefter af Jørgen Nielsen (Formand), Peder Sørensen, Jakob Rasmussen, N. P. Nielsen, Carl Jensen, Boelsmand Simon Jensen, Viby Mark, Arbejdsmand Mikkel Christiansen, Viby Mark.

Ved Valget 10. Marts 1909 blev for Perioden 1. April 1909—31. Marts 1913 valgt: Grd. N. P. Nielsen (Formand), Grd. Anton Jensen, Viby Mark, Grd. Jakob Rasmussen, Viby, Grd. Rasmus Knudsen, Viby Mark, Førstelærer Hans Chr. Olsen, Viby, Husejer Jørgen Nielsen (Husmandsføreren), Boelsmand Simon Jensen, Viby Mark, Depotarbejder Anton Sørensen, Rosenvang, Fabriksarbejder H. C. Schrøder, Viby. — 6. Oktober 1911 meddeles i Sogneprotokollen, at Anton Sørensen rejser til Silkeborg. Han efterfølges i Sogneraadet fra 17. Oktober 1911 af Smed K. G. Löffgreen. 17. April 1912 meddeles, at Jørgen Nielsen fra 10. April 1912 har taget Bopæl paa Annasholm ved Hatting. Gartner N. N. Hald træder ind i Sogneraadet i Stedet for Jørgen Nielsen. 15. Maj 1912 fraflyttede Rasmus Knudsen Viby Kommune. Han efterfulgtes i Sogneraadet af Købmand P. Nederland Nielsen.

11. Maris 1913: Grd. Anton Jensen, Viby Mark (Formand), Førstelærer H. C. Olsen, Viby, Maskinarbejder H. C. Schrøder, Viby, Gartner Malthe Pedersen, Viby Mark, Smed K. G. Löffgreen, Kongsvang, Arbejdsmand J. C. Christensen, Kongsvang, Gartner N. N. Hald, Viby Mark, Grd. Eskild Jacobsen, Viby, Portør H. C. Loft, Viby Station.

I Periodens Løb udgik N. N. Hald og H. C. Loft, i hvis Sted indtraadte Træskaarbejder M. Barner og Maskinarbejder Anton Eriksen.

Viby Sogneraad 1917–21.

Fra venstre: H. C. Schrøder, Anton Eriksen, C. Svenningsen, Malthe Pedersen, Larsen-Ledet, J. Juul, N. P. Nielsen, J. Larsen, Fr. Voigt, Laur. Pedersen.

M. Barner udtraadte ret hurtigt, og i hans Sted indtraadte Mælkehandler A. K. M. Post, der ogsaa kun var Medlem ganske kort Tid. Hermed var den socialdemokratiske Suppleantliste udtømt, hvorfor der den 4. Februar 1916 afholdtes Udfyldningsvalg, hvor Arbejdsmand Martin Møller Olsen, Viby, valgtes.

12. Marts 1917: Smed K. G. Löffgreen, Formand, Lærer E. Laurent-Lund, Rosenvænget, Gdr. Fr. Voigt, Viby Terp, Gartner Malthe Pedersen, Viby Mark, Maskinarbejder H. C. Schrøder, Viby, Muremester N. K. Nielsen, Kongsvang, Maskinarbejder Anton Eriksen, Kongsvang, Redaktør L. Larsen-Ledet, Kongsvang, Arbejdsmand Martin Møller Olsen, Viby Terp.

Martin Møller Olsen udtraadte i Maj 1918, og i hans Sted indtraadte Rebslager Julius Hall, Viby Terp. K. G. Löffgreen og E. Lau-

Viby Sogneraad 1921—25.

Siddende fra venstre: Anton Eriksen, Skatteraadsformand Chr. Pedersen, H. C. Schrøder, Fr. Voigt. — Staaende fra venstre: J. Juul, Peter Berg, Chr. P. Bach, Chr. Rohde, Fr. Sørensen, C. Poulsen, J. Larsen.

Viby Sogneraad 1925-29.

Siddende fra venstre: Chr. Pedersen, Chr. Rohde, J. Juul, Anton Eriksen, Jul. Hall. Staaende fra venstre: J. Larsen, N. K. Nielsen, Fr. Sørensen, H. C. Schrøder, O. P. Asholt.

Viby Sogueraad 1929—33.

Siddende fra venstre: Anton Eriksen, J. Juul, A. Larsen, P. C. Jensen. — Staaende fra venstre: J. Larsen, H. C. Schröder, J. Th. Christensen, N. P. Nielsen, Anton Jensen, V. Nørgaard.

rent-Lund udtraadte i September 1918, i deres Sted indtraadte Gasværksarbejder L. P. Pedersen og Snedkermester Jens Juul. H. C. Schröder blev valgt til Formand efter Løffgreen. I Januar 1919 udtraadte J. Hall og i Stedet indtraadte Tømrer C. Svenningsen. I Juni 1919 udtraadte N. K. Nielsen, han efterfulgtes af N. P. Nielsen, Viby Terp.

10. Marts 1921: H. C. Schröder, Formand, Fr. Voigt, Viby Terp, Maskinarbejder Anton Eriksen, Kongsvang, Husmand Chr. P. Bach, Viby Mark, Snedkermester Jens Juul, Rosenvang, Arbejdsmand Peder Berg, Alderslyst, Muremester Chr. Rohde, Kongsvang, Bogholder C. P. Poulsen, Kongsvang, Fyrbøder Fr. Sørensen, Viby Terp.

9. Marts 1925: Snedkermester Jens Juul, Formand, Maskinarbejder Anton Eriksen, Muremester Chr. Rohde, Sognefoged H. C. Schröder, Viby, Grd. Fr. Voigt, Viby Terp, Fyrbøder Fr. Sørensen, Viby Terp, Rebslager Julius Hall, Viby Terp, Fabrikant Vilhe'm Lauritzen, Kongsvang, Arbejdsmand Jens Olsen, Viby.

Allerede i Mødet den 16. Marts fritoges Fabrikant Vilh. Lauritzen for at indtræde i Raadet og i Stedet indtraadte Muremester N. K. Nielsen.

Viby Sogneraad 1933—37.

Siddende fra venstre: J. P. Jensen, V. Nørgaard, J. Juul, J. Larsen. — Staaende fra venstre: Th. Kragh, G. Th. Clausen, N. Nielsen, W. Worm, Martin Pedersen, Jens Olsen.

I Mødet 20. Februar 1928 udtraadte Jens Olsen og Arbejdsmand Chr. Pedersen indtraadte i Stedet. I September 1928 afgik Grd. og Konsulent Fr. Voigt ved Døden og Lærer O. P. Asholt indtraadte i Stedet.

11. Marts 1929: Snedkermester Jens Juul, Formand, Grd. N. P. Nielsen, Viby Terp, Sognefoged H. C. Schrøder, Viby, Maskinarbejder Anton Eriksen, Arbejdsmand P. C. Jensen, Viby Terp, Købmand Valdemar Nørgaard, Viby, Murersvend J. Th. Christensen, Viby, Sognefoged Anton Jensen, Viby Mark, Snedker A. F. Larsen, Kongsvang¹⁾.

¹⁾ Ved Kommunevalget i Marts 1929 var Vælgerantallet 1965, heraf 983 Mænd, 982 Kvinder. Antal afgivne Stemmer 1436, heraf 782 Mænd, 654 Kvinder. Paa Konservative faldt 90 Stemmer, valgt 0 Medl., paa Socialdemokratiet 865 Stemmer, valgt 6 Medl., paa Venstre 184 Stemmer, valgt 2 Medl., paa Retsforbundet 55 Stemmer, valgt 0 Medl., paa Borgerliste 172 Stemmer, valgt 1 Medlem, paa Lokalliste 51 Stemmer, valgt 0 Medl. 19 ugyldige. Den anførte Specifikation er meddelt for at give en Prøve paa den politiske Stemmefordeling i Sognet i 1920—30'erne.

Viby Sogneraad ved 100-Aars Jubilæumsfesten 5. Januar 1942.

Fra venstre: Johs. Rosenlund, Niels Nielsen, P. L. Balle, B. K. Sejersen, J. P. Jensen, G. Th. Clausen, J. Juul, J. Olsen, W. Worm, J. Larsen, Martin Pedersen, A. Thomsen, N. K. Hansen.

7. Marts 1933: Jens Juul, Formand, Gasværksarbejder G. Th. Clausen, Rosenvang, Købmand Valdemar Nørgaard, Viby, Rebslageriarbejder Charles Nielsen, Viby, Overbanemester Th. Kragh, Kongsvang, Formand Niels Nielsen, Fredensvang, Skolebetjent Jens Olsen, Rosenvang, Murermester Martin Pedersen, Rosenvang, Telegrafist W. Worm, Rosenvænet.

I Mødet 15. September 1933 fik Charles Nielsen Tilladelse til at udtrede af Raadet, og Arbejdsmand Jens Peter Jensen, Alderslyst, indtraadte.

9. Marts 1937: Jens Juul, Formand, G. Th. Clausen, Gasværksarbejder, Viby, Vand- & Gasmester A. C. Thomsen, Kongsvang, Arbejdsmand J. P. Jensen, Alderslyst, Lærer J. V. Rosenlund, Fredensvang, Lærer P. L. Balle, Viby, Murermester Martin Pedersen, Rosenvang, Værkmester B. C. Sejersen, Rosenvang, Skolebetjent Jens Olsen, Rosenvang, Fabrikant Rasmus Christiansen, Viby, Tilsynsmand Niels Nielsen, Fredensvang.

Udsnit af Forsamlingen ved Festen i Anledning af Sogneraadets 100 Aars Jubilæum den 5. Januar 1942 paa Hotel Viby. Ved den øverste Bordende Jens Juul. Til højre for ham, Nr. 2 i Rækken, tidl. Sogneraadformand Anton Jensen, Nr. 3 tidl. Sogneraadformand N. P. Nielsen. Til venstre for J. Juul fhv. Sognefoged P. Sørensen, bag ham de tidl. Sogneraadformænd K. G. Løffgreen og H. C. Schrøder.

I Mødet den 7. August 1939 udtraadte Fabrikant Rs. Christiansen og Telegrafist W. Worm indtraadte, og i Mødet den 2. Februar 1942 udtraadte Lærer P. L. Balle og Fabrikant P. N. Jensen indtraadte i Stedet.

Paa Grund af Verdenssituationen blev der intet Sogneraadvalg afholdt i Marts 1941.

*

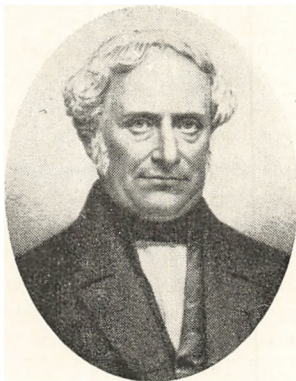
I Tilslutning til ovenstaaende Fortegnelse over Navnene paa Sognets ledende Mænd i det svundne Aarhundrede skal nævnes, at indtil 1917 var Venstre (og Konservative) i Flertal i Sogneraadet, men saa

skete der et Systemskifte, og Socialdemokraterne rykkede ind og besatte Formandsposten, et Forhold, der stadig vedvarer. Det bør dog ikke lades uomtalt, at i Aarene 1903—09 var Husmandsføreren *Jørgen Nielsen* Sogneraadsformand. Da han blev valgt ind i Sogneraadet, var han nærmest Venstremand, men man tog det ikke saa nøje med de politiske Skillelinjer ved Sogneraadsvalgene i hine Tider. Efterhaanden gled Jørgen Nielsen over i Socialdemokratiet. Selv om man i 1903 ikke fra alle Hold i Sogneraadet var sikker paa Nielsen som renlivet Venstremand, enedes man dog let om at vælge ham til Sogneraadsformand, da man allerede dengang var klar over, at han var en meget dygtig Mand.

I 1942 er af Sogneraadets Medlemmer de 7 Socialdemokrater, 1 Radikal, 1 Konservativ og 2 valgt paa en Borgerliste.

SOGNERAADSFORMÆND

Den første Formand for Viby-Tiset Sognes Forstanderskab var Skolelærer og Kirkesanger *Hans Enemark* i Tiset. Han var *Formand i Aarene 1842—1848*. Lærer Enemark, der skrev en tydelig og smuk Haandskrift, har aabenbart været en dygtig Mand. Han kom til Tiset 1827 og døde her 25. August 1852 (begravet i Tiset 31. August), 53 Aar gl. Hans Hustru hed Maren Pedersdatter. Der fødtes Ægteparret 10 Børn i Tiset i Tiden 1. Maj 1827—11. April 1847. Om Lærer Enemark huskes der nu intet i Overleveringen i Sognet.

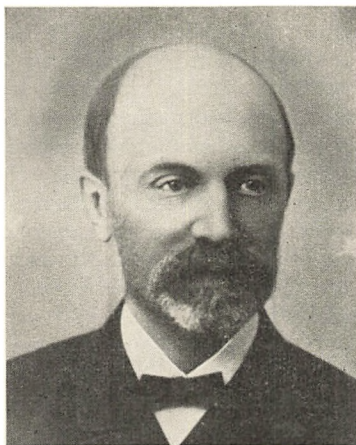
C. P. R. Ingerslev.

Casper Peter Rothe Ingerslev blev født i Aarhus 2. August 1800 som Søn af Raadmand H. P. Ingerslev, der tillige var Ejer af Hovedgaarden Rugaard ved Grenaa. Farfaderen, Hans I. var Sogndegn i Maarslet og senere Præst i Beder. C. P. R. Ingerslev blev dansk Jurist 1818, derefter Godsforvalter paa Lyngbygaard og 1825—42 Prokurator i Aarhus. Ved Faderens Død 1830 blev han Ejer af Rugaard, som han solgte 1835, da han blev Eneejer af Marselisborg (Medejer havde han været fra 1832). 1842 blev han Kassekontrollør ved Bankkontoret i Aarhus. Hans mange Tillidshverv viser, at han har været ualmindelig forretningsdygtig og virkelysten. Han var Stænderdeputeret 1834—48 og Medlem af Rigsdagen og Rigsraadet i forskellige korte Perioder. Af

Aarhus Amtsråd var han Medlem 1842—64. For *Viby-Tiset Kommune* var han *Formand i Aarene 1848—64*. Han ledede Kommunen med Sikkerhed, og han forstod i Sogneprotokollen at give Udtryk for sin Mening om Tingene. Et ret anskueligt Exempel herpaa findes i en Protokolliforelse af 20. April 1848. Han viser her sin Myndighed over for højere Autoriteter og sit konservative Sindelag. I Sogneforstanderskabets Møde nævnte Dato fremlagdes Justitsministerens Cirkulære af 8. April angaaende Offentlighed af kommunale Forsamlinger. Paa dette svarede: Da Sogneforstanderskabet stedse har meddelt enhver Beboer af Distriktet, som har ønsket det, Underretning om, hvad der er vedtaget, og alle Ligninger paa lovbefalet Maade henlægges til Eftersyn, er intet Ønske om større Offentlighed hidtil fremkommet her i Kommunen, og Forstanderskabet finder derfor for Øjeblikket ingen Anledning til deri at foretage Forandring. — Hertil har Ministeriet vel næppe haft noget at svare. C. P. R. Ingerslev døde som Justitsråd 20. September 1864 og ligger begravet paa Viby Kirkegaard. Ved Aarhus Amtsråds første Møde herefter holdt Amtmanden følgende Mindetale: „Amtsrådet finder sig foranlediget til at udtale sin Sorg over, at det ved en pludselig og alt for tidlige Bortgang til det andet Liv har mistet et saa udmærket, nidkært, arbejdsdygtigt og bravt Medlem som Justitsråd Ingerslev.“

Hans Efterfølger som Sogneraadsformand blev Sønnen, Godsejer *Hans Peter Ingerslev*, der var født 3. Maj 1831 paa Marselisborg. Han blev Student fra Aarhus 1849, hvorefter han paabegyndte et juridisk Studium, men opgav siden dette for at blive Landmand. Fra 1862 var han Forpagter af Godset Marselisborg, indtil han ved Faderens Død 1864 blev Ejer af dette. Han kom derved hurtigt til at spille en fremtrædende Rolle i lokale offentlige Anliggender. I slet ikke faa Aar var han *Sogneraadsformand*, i *Tiden 1865—74, 1877—83*. Og fra 1865 til 1885 var han Medlem af Aarhus Amtsråd. Ogsaa i stedlige erhvervsøkonomiske Organisationer og Foretagender overtog han ledende Hverv, saaledes i Landboforeningerne og i det jydsk-engelske Dampskibsselskab, hvis Formand han var. Endvidere var han Direktør i Brandforsikringen „Jylland“ og Formand for Repræsentantskabet for den almindelige Brandforsikring for Landbygninger. Samtidig skabte han sig ved Driften af Marselisborg Gods Navn som en fremragende Landmand. Marselisborg blev tillige en anerkendt Mejerigaard. Som en af de første fulgte Ingerslev Segelckes Anvisninger til rationel Udnyttelse af Mælken og indførte 1859, samtidig med J. Friis, Lillerup, omhyggelig Vejning og Kontrol i Mejeriet. Som Kvægopdrætter kom han i Forgrunden ved at oparbejde en god jydsk Stamme. 1865—66 var han

Sekretær i Aarhus landøkonomiske Selskab og derefter Formand til 1867, 1874—75 Formand for Foreningen af jydsk Landboforeninger, der under hans Ledelse afholdt sine første Dyrskuer, og 1872—86 Medlem af Landhusholdningsselskabets Bestyrelse:raad. Ligeledes tog han fremtrædende Del i Landmandsforsamlingernes Drøftelser og hævdede her 1872, som en af de første, Betydningen af en dansk Sukkerfabrikation. Ogsaa i det politiske Liv kom Ingerslev til at indtage en fremtrædende Rolle. Ved Folketingsvalget i November 1873 opstilledes

H. P. Ingerslev.

han af Højre i Aarhus Amts 2. Kreds mod selve Lars Bjørnbak, hvem han efter en Valgkamp, under hvilken hans rolige, velovervejede Argumentation og tørre Foredrag kontrasterede stærkt mod Bjørnbaks drøje og voldsomme Metoder, besejrede med en kneben Majoritet. 1876 faldt han for en Venstremand, den Viby-Gaardejer H. P. Hansen. Han tog Revanche 1879, da han med en overlegen Majoritet erobrede Kredsen tilbage fra Venstre, men ved de følgende Valg — i Sommeren 1881 — svandt hans Flertal ind, og ved Valget 1884 blev han kastet ud af Dr. V. Pingel. Han havde imidlertid gennem disse Aar befæstet sin politiske Stilling saa grundigt, at han ved Landstingsvalget i Efteraaret 1884 fik tilbudt og modtog et af Partiets Mandater i 9. Kreds. Dette Mandat bevarede han til sin Død. 1885 blev han Indenrigsminister. Han gen-

nemførte som saadan en Række Love til Gunst for Landbruget. Hans Sagskundskab kom her til megen Nytte ved Udformningen af Husdyrloven 1887, der blev af stor Værdi for det faglige Arbejde, og det samme gjaldt Ansættelsen af Statskonsulenter, Landbohøjskolens Udvidelse 1892 og Omordningen af Statens Forsøgsvirksomhed i Plante-kultur 1893. Endvidere fik han gennemført den udvidede Dampskibs-fart paa England og vigtige Love angaaende Svinedifteritis 1887, Oldenborreskade 1889, smitsomme Sygdomme hos Husdyrene 1893 og Tuberkulose s. A. Karakteristisk for Ingerslevs Anseelse i Landbruget er det, at Kravene om et sær'igt Landbrugsministerium forstummede, saa længe han ledede Indenrigsministeriet. Ogsaa paa andre Omraader gennemførte han forskellige Love, saaledes Loven om Udvidelsen af Esbjerg Havn (1886), flere Anlæg af Stats- og Privatbaner, Postloven (1888) og Loven om Statsbanedriften (1892). Særlig vil dog hans Navn være knyttet til to Lovgivningsarbejder, Loven om Københavns Frihavn (1891), og de Spirer til den senere *sociale Lovgivning*, der nedlagdes i Lovene om Fattigvæsenet (1891) og Sygekasser (1892). Han havde her megen Modstand at overvinde, ikke blot i Partiet, men især ogsaa hos Estrup selv. Det skyldes navnlig Ingerslevs energiske Forestillinger, at Estrup til sidst gik med til Højres og de Moderates Overenskomst af 7. Marts 1891, — denne Dag, der kunde kaldes den moderne Social-lovgivnings Gennembrudsdag, „en af de mest stemningsbevægede, jeg har oplevet,“ skriver N. Neergaard i sine Erindringer¹⁾. Ingerslev støttede ogsaa den Politik, der omsider bar Frugt i Forliget 1894. I Januar 1894 fik han af Helbredshensyn Indenrigsministeriet delt saaledes, at han selv kun beholdt den Ressort, der nærmest svarer til vort nuværende Trafikministerium. Med denne Portefeuille gik han i August s. A. over i Ministeriet Reedtz-Thott. Hans Arbejdskraft var imidlertid allerede da delvis brudt ned, og den 20. April 1896 døde han i København. Han blev begravet i Aarhus paa nordre Kirkegaard, ved hvis Indgang der er rejst ham et Mindesmærke.

Om Ingerslev og hans Virksomhed i Viby Sogns Anliggender skal endnu tilføjes et Par Bemærkninger. Trods Forskellen i politisk Opfattelse kom Ingerslev og Lars Bjørnbak vistnok altid godt ud af det i det kommunale Liv. 1871 drev Bjørnbak det endog til i sit Blad „Aarhus Amtstidende“ at anbefale Ingerslevs Genvalg til Aamtsraadet. Det

¹⁾ I Harald Jørgensens Værk: „Studier over det offentlige Fattigvæsens historiske Udvikling i Danmark i det 19. Aarhundrede“ (1940) findes udførlige Oplysninger om Fattiglovene af 1891, bl. a. ogsaa om Ingerslevs Arbejde paa at faa dem udformede og lovfæstede.

skete med den Begrundelse, at det jævne Folk villigt burde vælge Folk fra anden Side, „naar disse Folk som Hr. Godsejer Ingerslev viser, at de gerne fremmer folkelig Oplysning og Folkevellet og ikke er fjendtlige mod Folkefriheden.“ Dette Skudsmaal fra en politisk Modstander karakteriserer meget godt den særlige Position, Ingerslev havde i sine Omgivelser²⁾. — Som Sogneraadsformand har H. P. Ingerslev ofte haft med *Fattigsager* at bestille. Han har gennem disse faaet et Førstehaandsindtryk af den ofte hjerteskrærende Nød, der herskede blandt Samfundets armeste, og der er ingen Tvivl om, at det er denne Viden, som har faaet den humanitænkende Godsejer til at søge gennemført de fortrinlige Love om Fattigvæsenet fra 1891, hvorpaa hele vor nutidige Socialforsorg bygger. Ingerslev har med disse Love rejst sig et Æresminde i vor politiske Historie.

Han var en meget vidende Mand, ikke mindst vedrørende Samfundsforhold, og et Arbejdsjern, der sled sig op som Minister. I sine senere Leveaar blev han let irriteret paa Grund af for meget Arbejde, og han kunde derfor være vanskelig at forhandle med. I Omgang var han en jævn og flink Mand i Modsætning f. Eks. til Qvistgaard paa Tovsgaard og Friis paa Lyngbygaard. Han var de andre Godsejere i Aarhusegnen langt overlegen i Intelligens. Som Kommunalpolitiker var han dygtig, og det var i en for Gaardmændene god Tid, han var Sogneraadsformand. I denne Tid var det, at Lars Bjørnbaks Virksomhed i Viby stod i Flor, saa det var i en aandelig bevæget Periode, den senere Indenrigsminister var Kommunens ansete Leder. Ogsaa den voksende Købstad Aarhus begyndte at brede sig over Sognegrænserne. I 1874 blev Forstaden Frederiksbjerg paa Viby Grund indlemmet under Aarhus, og i de sidste Par Aar, Ingerslev var Sogneraadsformand, var Fattigforholdene et Problem, der ofte blev drøftet i Sogneraadsmøderne. Aaret efter Ingerslevs Afgang som Formand, i 1884, blev der oprettet en Fattiggaard i Viby Sogn.

Hans Peter Hansen (Sogneraadsformand 1874—77) blev født 7. August 1839 i Sd.: Vinge, Søn af Folketingsmand, Skolelærer Peder Hansen. 20 Aar gl. kom H. P. Hansen paa Viby Højskole. 1861 blev han gift med Kirsten Andersen, Datter af Gdr. Hans Andersen, Viby, hvis Gaard han overtog. Hans Hustru døde i Barselseng 1862, og han bortforpantede derefter Gaarden til Lars Bjørnbak. I de følgende Aar

²⁾ M. P. Friis (P. Stavnstrup) og Aksel Milthers i Biografisk Leksikon. Torkil Baumgarten: Borgerlige Familier (1910), 323 ff. Hans Jensen: Aarhus Amts landøkonomiske Selskab gennem 100 Aar (1942), 40.

Han sluttede sig til Forligspolitikken. Inden for Ledelsen af Aarhus Amtstidende tog han efterhaanden Têten, idet Broderen Alfred Bjørnbak, der egentlig skulde være Redaktør af dette Blad, ikke ganske egnede sig dertil. Han havde af Faderens Egenskaber fortrinsvis arvet Voldsomheden, men ikke hans stærke Naturbegavelse og Kraft. Hertil kom, at Alfred Bjørnbak efterhaanden blev noget slem til at drikke, og denne Trang i Forbindelse med økonomiske Sorger bevirkede, at han udvandrede til Amerika. Viggo Bjørnbak søgte at overtage Faderens

Viggo Bjørnbak.

forskellige Hverv, men magtede det ikke; Ledelsen af Højskolen i Viby opgav han som nævnt i 1886. Det kneb ham at holde Disciplin, Karlene vilde tage til Aarhus og ture. Han besad ikke Faderens Strikshed, men var blød og eftergivende. Han var næsten bedre Taler end Lars Bjørnbak, og han yndede ogsaa at rejse som Foredragsholder, en Virksomhed, han bedst kunde holde til, idet han i flere Aar led af Sukkersyge, den Sygdom, der tidligt lagde ham i Graven, 12. Oktober 1892. Han var lille og tyk (lignede Moderen) og blev efterhaanden noget ligegyldig med meget af sit Arbejde, hvilket skyldtes Sukkersygen, der influerede paa hans Arbejdsevne, saa en Del gik i Smuld for den ellers saa begavede Mand. Han fik i rette Tid Aarhus Amtstidende sat paa Aktier, hvorved baade Viggo og Alfred Bjørnbak fik en nødvendig økonomisk Afstivning. Som Sogneraadsformand kunde Viggo Bjørnbak selvsagt ikke naa at udrette meget i de tre rolige Aar, han var Leder

af Viby Kommunestyrelse. Han fik i denne Stilling et Par Anmærkninger, men dem lo han blot ad; han tog sig ikke den Slags Smaa ting saa nær. Mikkel Jacobsen udførte iøvrigt det meste af Sogneraadsarbejdet for Bjørnbak, saa Jacobsen mærkede næsten ikke, at han selv blev Formand efter V. B. i 1886. Se Aarh. Amtstd. 12. Oktober 1942.

Mikkel Jacobsen, Sogneraadformand 1886—94, blev født i Viby 14. Marts 1856 som Søn af den gamle Kommunalpolitiker, Gaardejer Jacob Eskildsen (død 1909) og Hustru Mette, f. Mikkelsdatter (død 1882).

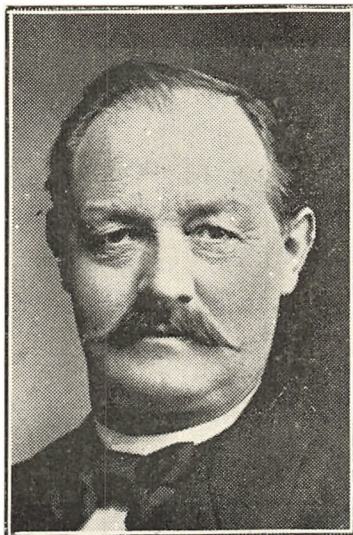
Mikkel Jacobsen.

Hans Opdragelse var udpræget „bjørnbaksk“. Først gik han som Dreng i den af L. Bjørnbak ledede Børneskole i Viby, og senere, i Begyndelsen af Halvfjerdserne, var han to Gange Elev paa hans Højskole. Den 15. Oktober 1878 blev han gift med Sidsel Marie Andersen (1858—1896) og overtog samtidig sin Hustrus Adoptivfaders (Rasmus Ovesens) Gaard, *Stenkildegaard* (Mtr. Nr. 19a af Viby), der laa i den østre Ende af Viby. Gaarden, der var paa 45¼ Td. Ld. havde tilhørt Rasmus Ovesens Slægt i en Aarrække, den var oprindelig købt fra Marselisborg. Mikkel Jacobsen lod den i indeværende Aarhundrede udparcellere til Bybebyggelse. Villakvarteret *Kongsvang* er opført paa

Stenkildegaards Jorder. — 2. Gang blev Jacobsen gift med Johanne Nielsen fra Kasted (f. 1868). Det var den 3. Juni 1902. — Politisk set kom Mikkell Jacobsen ubetinget til at føle sig som „Bjørnbakker“ ligesom alle de andre gamle Vibyere. Der var noget yderst tillidsvækkende ved hans Person, en passende Blanding af Værdighed og Beskedenhed. Han var stærkt politisk interesseret, men havde næppe Lyst til at blive Rigsdagsmand. Han fik imidlertid en Mængde offentlige Opgaver tildelt. 1883 blev han Medlem af Viby Sogneraad, og som vi ved, var han Sogneraadformand i Tiden 1886—94. Han var endvidere Medlem af Aarhus Amts Sogneraadforenings Bestyrelse fra 1890, dens Formand 1894—1916, Medstifter af De samvirkende Sogneraadforeninger 1900 og Næstformand og Kasserer for dem 1900—1906. Han var Medlem af Overskatteraadet, Medlem af Bestyrelsen for Hagelskadeforeningen „Nørrejylland“, Medstifter af og Næstformand for Aarhus Eksportslagteri, Formand for Oprætterforeningen „Frem“ fra 1901. Formand for Venstrevælgerforeningen i Aarhus søndre Kreds, Medlem af Venstres Fællesbestyrelse for Jylland og Vurderingsmand for Kreditforeningen i Viborg. Oprettede og ejede Grand Hotel i Aarhus. — Tidlig kom Mikkell Jacobsen ind i Ledelsen af Viby Sogns Sparekasse, hvis Formand han var 1899—1903, og i 1906 blev han Formand for Landbosparekassen i Aarhus og dermed Sparekassedirektor. Den 13. Januar 1919 afgik Mikkell Jacobsen ved Døden. Den 20. Januar begravedes han ved en Højtidelighed paa Viby Kirkegaard. Han fik et sjældent anerkendende Eftermæle, og den Karakteristik, Dr. *Hans Jensen* har givet af ham i Værket: „Landbosparekassen i Aarhus“ (1937), 54—58, viser, at Jacobsen var en sjælden betydelig, tiltalende og vidende Mand, der med Rette fortjente at faa overdraget den lange Række offentlige Hverv, som han alle med Kyndighed og Omhu passede. Han frembød ved sin Personlighed et smukt Eksempel paa, hvad en Bonde med gode Evner formaar at bestride af Hverv, der bliver ham overdraget, ligesom han ogsaa viste, at Aandsinteresser og Aandskultur kunde blive en Frugt af den bjørnbakske Skoles Paavirkning. Paa Mikkell Jacobsens Grav blev 14. December 1919 afsløret en Mindesten, udført af E. Ølsgaard.

Mikkell Jacobsens Formandsperiode var en rolig Tid for Sognet. Der fandt ikke større Begivenheder Sted. De vanskelige Bondetider prægede i nogen Grad Sogneraadets Dispositioner. De fleste Ansøgninger om Lønforhøjelser, Tilskud o. s. fr. blev afviste med den Begrundelse, at de vanskelige Tider ikke tillod nogen som helst ekstra Belastning af Budgettet. Et rørende lille Eksempel i modsat Retning skal dog nævnes.

Ved Sogneraadsmødet 4. Maj 1894 meddeles, at Enkemadam Jensen, Kunstvej 11, havde efter Herredsfogedens Anmodning forevist en lille hvid Puddelhund hos Sogneraadsmlem Skou og hos Formanden. Hun anmodede samtidig om Eftergivelse af den paa Hunden hvilende Afgift. Da det oplystes, at Hunden aldrig saas ude, undtagen naar Konen bar den, og hun var en fattig Kone uden Midler, der dog bjergede sig uden Hjælp, saa besluttedes det at give hende Dispensation fra Vedtægten. — Saa herefter kunde Madam Jensen og lille Delle mere roligt se Fremtiden i Møde!

N. L. Møller.

Niels Laursen Møller var Sogneraadformand 1895—1902. Han blev født i Viby 26. Januar 1851 og var i en længere Aarrække Ejer af Gaarden Norringholm Vest i Sognet. Gaarden overlod han til en Søn. Hans Hustru, Maren Møller, fødtes i Tindbæk 11. Juli 1852. Møller, der var oplært paa Viby Højskole, talte ofte ved politiske Møder, han var mundrap og kunde godt faa Folk til at høre efter. Han var en dygtig Mand, skrev godt for sig, behagelig af Væsen, naturlig begavet og Bjørnbakker. Han var Medlem af Aarhus Aamtsraad i en Aarrække fra 1902 og var ogsaa Skatteraadformand. Tillige var han Distriktsforstander for Jydsk Brandforsikring. Engang ved et Venstredelegeret-

møde i København var Hotellerne saa optagne, at han om Natten maatte dele Seng med Grd. *Niels Eskildsen* fra Aarslev. Kl. 4 om Natten blev de to Delegerede vækkede af Redaktør *Emil Bojsen* (1854—1898), der absolut vilde have en Bajer. Den fik de ham ogsaa skaffet. Samtidig fik *Bojsen* drøftet en Del politiske Sager med de to Mænd, der ikke kunde forstaa, hvorledes *Bojsen* efter en urolig Nat vilde klare et stort politisk Møde Dagen efter; men det gik godt nok. *Bojsen* bød sig selv meget, men han døde ogsaa tidlig. *N. L. Møller* døde 23. Februar 1923; hans Hustru døde i Labing 8. Oktober 1932. De hviler begge paa *Viby Kirkegaard*.

Jørgen Nielsen.

Jørgen Nielsen var Sogneraadformand i *Tiden* 1903—1909. Han var fra *Ørslev* i *Vestfyn*, hvor han blev født 27. Marts 1868. Han voksede op i et fattigt *Indsiderhjem*, hvor der var mange *Munde* at mætte, og maatte ud at tjene allerede i *Tiaarsalderen*. Som ung opfyldtes han af *Tanken* om at bryde ud af de usle *Kaar*, han var indlevet i, og da han 21 Aar gammel var blevet *Avlskarl* i *Balslev Præstegaard*, lagde han saa meget til Side af sin Løn, at han en *Vinter* kunde tage paa *Ollerup Højskole*. Han kom i *Gartnerlære* i *Odense* og forpagtede i

1891 et Gartneri paa 5 Td. Land paa Christiansbjerg ved Aarhus. I 1893 købte han Ejendommen „Prøvelyst“ i Viby Sogn (Mtr. Nr. 30 b). „Prøvelyst“ var paa ca. 4 Tdr. Land. Han drev denne Ejendom frem til et Mønsterbrug, idet han især kastede sig over Dyrkning af Havesager, som han solgte paa Torvet i Aarhus. Han købte ikke mere Jord u „Prøvelyst“, men forpagtede, kort før han i 1905 solgte Gartneriet, 5 Tdr. Land af Kvindehjemmet Zichars Jord. Da Husmandsbevægelsen o. 1900 rejstes, samlede Jørgen Nielsen 5. Oktober 1901 en Del Mænd til et Møde paa den da nedlagte Viby Højskole; ca 30 lod sig indmelde i *Viby Husmandsforening* samme Aften. I Viby var Betingelserne for et Oplysningsarbejde blandt Husmænd og Arbejdere ikke ugunstige. L. Bjørnbak og Jens Nørregaard, Testrup, havde her hver paa sin Vis under stærke Brydninger skabt Liv og Røre om Frihedsideerne og de økonomiske Spørgsmaal. Deres Virksomhed berørte dog særlig Gaardmandsklassen. Nu vilde Jørgen Nielsen sætte Ploven dybere i ved ogsaa at rejse Underklasserne: Husmænd og Arbejdere. Man kunde o. 1900 ikke længere roligt se paa, hvorledes det store Landarbejderproletariat kæmpede en bitter Kamp for Udkommet uden at yde det Hjælp paa en eller anden Maade. Det var anderledes et Par Slægtled tidligere. Da syntes de besiddende Klasser, at Forholdene var gode nok for Husmandsklassen, hvad vi har et lærerigt og karakteristisk Udtryk for just i Viby Sogneforstanderskabsprotokol, hvor der i Mødet den 8. Novbr. 1843 blev indført flg. Erklæring som Svar paa en Forespørgsel om Arbejderklassens og Husmandsklassens Vilkaar: „Den største Del af Husmændene med Jord i Pastoratet ere Selvejere og de øvrige Fæstere, uden at deres Vilkaar er strengere, end at de ved ordentlig Husholdning, og naar de ville benytte den Lejlighed til Arbejde, der her ingen Mangel er paa, godt kunne ernære sig. ligesom de paa enkelte Undtagelser nær ere i en saadan Stilling, at de ingen billig Grund have til Klage, saa at det næppe behøves, at der fra det offentliges Side træffes nogen Foranstaltning til deres Kaars Forbedring. For saa vidt som der imidlertid maatte findes Anledning til at foretage noget i saa Henseende, maatte det især være Opmuntring til Sparsommelighed og Vindskibelighed, hvilket sidste i Særdeleshed maatte gaa ud paa at dyrke deres Lodder med mere Omhu og ved Hjælp af deres Køer, hvilket vilde befri dem for det Afhængighedsforhold, de hidtil have staaet i til de Mænd, som forrette deres Plojning og Kjørseler samt for at udrede den ej ringe Betaling, derfor maa gives. Videre vilde en hensigtsmæssig Benyttelse af deres Haver være dem til megen Fordel, og det saa meget mere, som Arbejdet derpaa kunde udføres af Kone og Børn, da disse dog

intet andet kunne fortjene. Hvad angaar de jordløse Husmænd og Indsiddere, kan hvad foran er anført og[saa] for Størstedelen anvendes paa disse. Kuns maa Forstanderskabet bemærke: at naar Husmænd og andre smaa Grundejere, som ej er ualmindeligt, oprette Lejestuer, ere disse, efter hvad der her har vist sig, de farligste for Fattigvæsenet, og de Steder, hvorfra dette faar de fleste Almissemøder, især fordi disse Stuer ere saa maadelige, at kun Personer, der ej andetsteds kunne faa Hus, leje dem, og det almindeligvis, da Udleieren sædvanlig hører til de mest ubemidlede, til Priser, der overstiger Leierens Evne, saa at disse, naar enten flere Børn eller Svaghed støder til, straks blive trængende og enten ganske eller tildeels maa overtages af Fattigvæsenet. Om noget herimod kan gøres, indstilles til Kyndigeres Bedømmelse.“³⁾ — Denne Erklæring, der nu et Aarhundrede senere let frister til kritisk Kommentar, er uden Tvivl formuleret af den ældre Ingers'ev, men den er indskrevet i Protoko'len af Formanden, Lærer H. Enemark.

Jørgen Nielsen, der i sin Barndom havde fristet trange Kaar, blev i Viby mer og mer besluttet paa at kaste sig aktivt ud i Arbejdet for Husmandssagen. Og i det nærmest følgende Aar efter Oprettelsen af Viby Husmandsforening færdedes han derfor ustandselig paa alle Kanter af Jylland som Taler ved Husmandsmøder. Selv brændende for Sagen forstod den veltalende Mand med det smukke, karakteristiske Ansigt at rive sine Standsfæller med. Jørgen Nielsen var en klog Mand, den fødte Taktiker, uden Overdrivelse den største Husmandsbevægelse endnu har haft. Han ejede den medfødte Smidighed, saa han kunde lempe sig frem og bie, til det rette Øjeblik var inde, for saa at lade Hammeren falde med saa meget desto større Kraft. Til at begynde med ivrede han især for Fremskridt i faglig Retning, men efterhaanden kom de *social*e Krav til at spille en mere fremtrædende Rol'e i hans Agitation.

1902 stiftedes De samvirkende jydsk Husmandsforeninger, og som de jydsk Husmands Førstemand var Nielsen selvskreven til at indtage Formandspladsen. 1904 blev han fast Medarbejder ved „Husmandshjemmet“, der senere overtoges af De samvirkende jydsk Husmandsforeninger med N. som Hovedredaktør. I flere Aar tog han afgjort Forbehold over for de sjællandske Husmands Grundskyldskrav, som det udformedes i Køgeresolutionen 1902. Først da Tanken havde faaet godt Indpas i Jylland, nærmede N. sig det sjællandske Standpunkt, og hans ændrede Holdning fandt Udtryk i en Udtalelse, der vedtoges paa Sendemandsmødet 1906. Vejen var nu banet for en Sammenslutning, og 1910 stiftedes ved et Landsstævne i Odense De samvirkende danske Husmands-

³⁾ Jfr. Hans Birkelund i Aarhus Stifts Aarbøger 1933, 179 f.

foreninger med Nielsen som Formand og med et Program, der ogsaa indeholdt Grundskyldkravet. Som Formand for den store Husmands-sammenslutning arbejdede han med megen Dygtighed og afgjort Held. — I Foraaret 1905 solgte han „Prøvelyst“ til Gartner P. Pedersen, der stadig ejer dette Gartneri. Derefter købte Nielsen en lille Ejendom ved det sydvestlige Hjørne af Viby Høskov. Denne Ejendom besiddes nu af Gartner Hans Brahe Rasmussen. Her boede Nielsen i tre—fire Aar, hvorefter han byggede Villaen „Gammeldam“ overfor Viby Præstegaard. Denne Villa ejes nu af Lærer P. Johannes Christensen. I „Gammeldam“ boede J. Nielsen, til han 10. April 1912 flyttede til „Annasholm“ ved Hatting. „Annasholm“ ejes nu af hans Søn Ivar Nielsen. — Jørgen Nielsen valgtes ind i Viby Sogneraad 15. Marts 1901. Formand 1903—09, hvorefter han var almindeligt Sogneraadmedlem til 10. April 1912, da han forlod Kommunen. Paa Grund af sine mange Rejser forsøgte han i de senere Aar ikke saa sjældent at komme til Møderne. Hans Helbred kunde ikke holde til de talrige Rejser, og han døde a'lerede 4. November 1914, 46 Aar gammel. Det hører ikke til Nielsens mindste Fortjenester, at han med sindig Udholdenhed gennemførte og udbyggede Samarbejdet mellem de forskellige Landsdele. Han var i det he'e mere indstillet paa Arbejdet for at finde de rette Veje og det rette Tidspunkt end paa de store Fremtidssyner. Politisk tilhørte han Socialdemokratiet og var flere Gange opstillet ved Folketingsvalg, men naaede aldrig ind paa Rigsdagen. Hans Død følte som et smerteligt Tab for den samlede Bevægelse. Paa hans Grav i Hatting rejste danske Husmænd ham 1915 en Mindsten med Indskriften: „Tak for din Gerning.“

Jørgen Nielsen blev 29. November 1891 i Aarhus gift med Ane Andersen, Gaardejerdatter fra Lørup ved Ryslinge paa Fyn (født 26. September 1863).⁴⁾ Om Jørgen Nielsen kan træffende siges de samme Ord, som blev sagt om en anden af Husmandssagens Førstemænd, P. Hansen i Lundby: „Han segned, mens Standen sig hæved.“

Man kan i Viby Sogneprotokol se, hvorledes Jørgen Nielsen udviklede sig m. H. t. at føre en Pen. Han var nu inde i saa mange offentlige Arbejder, at det var nødvendigt for ham at skrive godt for sig. Han har antagelig øvet sig i sin knap tilmaalte Fritid med Skrivning, i hvert Fald naaede han ret hurtigt at kunne skrive ortografisk rigtigt, ligesom han ogsaa havde en pæn og let læselig Haandskrift. Det kneb ham efter sigende i Begyndelsen at magte Sogneraadregnskabet, men det vilde han ikke vide af, han vilde udføre Arbejdet selv, hvad han med sin be-

⁴⁾ Olaf Andersen i Biografisk Leksikon XVII (1939), 111—12.

tydelige Arbejdskraft vel ogsaa kunde.⁵⁾ Der var i Aarene 1903—1909 Skred i Udviklingen i Viby Sogn, hvilket gav Sogneraadet meget ekstra Arbejde. Aarhus voksede og Viby med. 1901 var der i Viby Sogn 880, i 1911: 2104 Indbyggere. Disse Tal siger ikke lidt om Udviklingen. 1902 begyndte Hammelbanen sin Virksomhed, 1906 forlagde Fællesforeningen for Danmarks Brugsforeninger en stor Fabrikvirksomhed til Viby, og snart efter indlagdes Vand, Gas, elektrisk Lys, saa nu blev den hurtigt voksende Forstad forsynet med alle de Bekvemmeligheder og hygiejniske Foranstaltninger, et moderne Bysamfund kræver. Det meget krævende Formandshverv blev imidlertid ved Sogneraadsvalet i 1909 lagt over paa andre Skuldre.

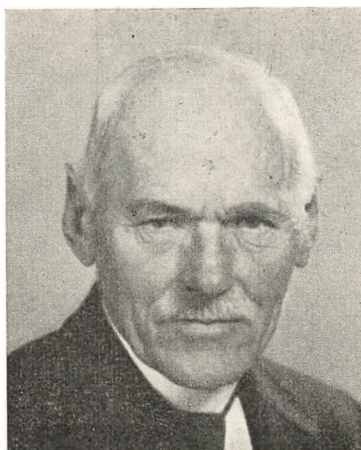

N. P. Nielsen.

Niels Peter Nielsen var Sogneraadformand 1909—1913. Han blev født 13. Juli 1872 som Søn af Gaardejer Søren Nielsen og Hustru, Viby. Han var Elev paa Viby Højskole Vintrene 1886—87, 1893—94 og 1895—96 (med en ny Forstander hver Gang: Viggo Bjørnbak, J. Mortensen Barrit og Sv. Mørk Hansen). 1896 overtog han sin Fødegaard Balagergaard, Mtr. Nr. 7 a, Viby Terp. Denne Gaard, som hans Fader overtog

⁵⁾ Jfr. August F. Schmidt i „Husmandshjemmet“ 6. September 1942.

1865 efter sin Fader, Niels Mortensen, frikøbtes 1847 fra Marselisborg og havde den Gang et Tilliggende paa c. 50 Tdr. Land, men blev 1862 delt mellem den daværende Ejers Børn. N. P. Nielsen blev gift 2. Juni 1896 med Ane Kirstine Marie Knudsen, født i Jegstrup 7. Oktober 1873. Som Gaardejer i Viby kom Nielsen til at beklæde mange Hverv. Han kom i Sogneraadet 1907, var dets Formand 1909—13, og sad senere i Sogneraadet 1920—21, 1929—33 (Venstre, Borgerliste). Han var Sognefoged for det ene Distrikt 1922—25, hvorefter han opgav denne Stilling, da han i 1924 som S. P. Lofts Efterfølger blev valgt ind i Bestyrelsen for Landbosparekassen i Aarhus, en Stilling han besad til sin Død. Siden 1919 sad han i Bestyrelsen for Den folkelige Forsamlingsbygning i Aarhus. Han var Medstifter af Viby Elektricitetsværk 1912 og Medlem af dets Bestyrelse 1912—1. April 1942. Formand for Venstrevælgerforeningen 1916—26 og Distriktsforstander for Jydsk Brandforsikring for Løsøre siden 1926. 1920 afstod N. P. Nielsen Balagergaard. Arealet Øst for Holme Møllevej, c. 15 Tdr. Land, blev da afhændet til Haveforeningen „Fælles Eje“, der udstykkede Arealet i c. 70 Parceller. Selv beholdt han det Omraade, hvor hans senere Bolig, Villa „Balagerhøj“, findes. Niels Peter Nielsen har meddelt gode Oplysninger til nærværende Bog. Han afgang ved Døden 19. September 1942.

Anton Kr. Jensen.

Anton Kristen Jensen, Sogneraadformand 1913—17, er født 16. August 1870 paa Onsholt, Viby Mark, Søn af Gaardejer Bertel Jensen og

Hustru Else Marie, f. Petersdatter. Gift 20. Maj 1904 med Kirsten Marie Jensen, Datter af Gaardejer Morten Nielsen, Viby Sogn, og Hustru Sidsel Marie, f. Pedersen. Anton Jensen er uddannet ved Landvæsenet. Han var Elev paa Viby Højskole 1887—88, paa Tune Landbrugsskole 1895—96, og Gaardejer blev han 1900. Sognefoged 1922, Næstformand i Voldgiftsretten for Handel med Husdyr, Medlem af Bestyrelsen for Andelsselskabet De forenede Mejerier (1929). — Medlem af Sogneraadet (Venstre) 1909—17, Formand i den ene Periode, paany 1929—33, Medlem af Forsørgelsesudvalget, Vejudvalget og af Udvalgene for Statsboligfundslaan og for de kommunale Ejendomme. Gaarden Onsholt afstod han 1935 til sin Søn Bertel Jensen. Anton Kr. Jensen er stadig Sognefoged.

K. G. Löffgreen.

Karl Gustav Löffgreen, Sogneraadformand 1. April 1917—1. Oktober 1918, er født 18. Februar 1875 i Drammelsrup (Djurs'and), Søn af Smed Gustav Löffgreen og Hustru Kjerstine, f. Robdrup. K. G. Löffgreen stod i Smedelære hos sin Fader 1890—94, arbejdede derefter forskellige Steder, og begyndte saa 30. September 1897 som Smed paa De danske Statsbaner i Aarhus. Her havde han sin Virksomhed til 1. Maj 1938. K. G. L. blev gift 29. Oktober 1898 med Karoline Kjerstine Sørensen (11. Maj 1875—20. Februar 1931). Han flyttede til Kongsvang April Flyttedag 1904, boede i Gormsgade Nr. 9 til 1917, og i Thyras-

gade 20 til 1. Juli 1931, da han flyttede fra Aarhus, bor nu i Lillenor. Løffgreen blev Medlem af Viby Sogneraad 1. Oktober 1910 som Suppleant, og var Medlem indtil 1. Oktober 1918, da han udtraadte. Var derefter Medlem af Aarhus Amtsraad 1. Oktober 1918 til 1. Maj 1928. Formand for Kongsvang Vandværk 1910—1915, Næstformand for Viby Elektricitetsværk 1917 til 1. Juli 1931. Maskinsynsmand i Viby Sogn 1916—1931. Da Løffgreen flyttede til Kongsvang, var der 6 Ejendomme, men saa byggede her 12 Statsbanearbejdere (af hvilke L. var den ene) i Vinteren 1903—04 hver deres Hjem. I Rosenvang var der ingen Bebyggelse i 1904 og kun enkelte Huse fandtes i Rosenvænget.

H. C. Schrøder.

Herman Carl Schrøder, Sogneraadformand 1918—25, fødtes 25. August 1877 paa Helsingør Overdrev, Søn af Glasmager Albert Schrøder og Hustru Bertha, f. Tefke. Gift 11. Maj 1902 med Dorthea S., Datter af Arbejdsmand ved Statsbanerne Søren Rasmussen Enkegaard, Aarhus, og Hustru Andrea, f. Jensen. Uddannet som Glasmager. Graver, Ringer og Kirkebetjent i Viby siden 1. Maj 1917. Stifter af og Formand for Dansk Arbejdsmands Forbunds Afdeling 1906—19, Formand for Socialdemokratisk Vælgerforening 1908—09 og 1925—27. Sognefoged 1925—32. Formand for Viby Sygekasse 1927—32. Medlem af Sogneraadet (Sociald.) fra 1909 til 1932, deraf dets Formand i syv Aar. Schrøder er det længst fungerende Sogneraadsmlem, der er at nævne i Viby

i Aarhundredet 1841—1941, idet han har siddet i Raadet i o. 24 Aar⁶⁾. Han var i dette Formand for Vejudvalget og for Udvalget for Statsboligfundsloaen, samt Medlem af Kasse- og Regnskabsudvalget. Som Graver har han fungeret ved c. 1100 Begravelser. Han har meddelt Oplysninger til denne Bog.

Jens Juul.

Jens Juul, Sogneraadsformand siden 1925, er født 9. Februar 1882 i Katstrup, Koldt Sogn, Søn af Skomager Peder Laursen Juul og Hustru Karoline, f. Pedersen. Han var Landmand til sit 18. Aar og blev derefter uddannet som Snedker. Elev paa Koldt Efterskole, paa Teknisk Skole i Aarhus, paa Frederiksborg Højskole 1905—06 og paa Delingsførerskole paa Hadsten Højskole. Virket som Gymnastiklærer i Koldt og Bering i en Aarrække. 1912—15 Formand for Aarhus Amts Delingsførerforening. Som Snedker arbejdede c. 4 Aar i Tyskland, Schweiz og Frankrig. Med Stipendium fra Staten rejste i Italien, Grækenland, Ægypten og Palæstina. Gift 23. December 1911 med Ulla Juul, Datter af Muremester Hans Hansen, Vejle, og Hustru Johanne Hansen. — Fra 1916 Snedkermester i A/S Møbelfabrikken „Aros“, fra 1936 Forretningsfører for Viby Sogns Sygekasse. Formand for Socialdemokratisk Forening i Viby 1920—23 og fra 1939. Kasserer i Kredsorganisationen fra 1929. Formand for Viby Sundhedskommission 1920—24. Medlem af Viby Sogneraad fra 1918, Formand siden 1925. Gennem hele Perioden Formand for Udvalget for Udvidelse og Bebyggelse. Formand for Kasse-

⁶⁾ Han bliver nu snart overfløjet af Jens Juul.

og Regnskabsudvalget, Gas- og Vandværksudvalget, Brændselsudvalget og Udvalget for Lejeforhold. Medlem af Forstædernes Mælkeudvalg og Priskontroludvalg samt Planlægningsudvalget for Luftbeskyttelsen. Medlem af Bygningskommissionen fra 1920, af Elektricitetsværkets Bestyrelse fra 1919, Formand for Skolekommissionen fra 1934. Medlem af Hammelbanens Bestyrelse 1933—37. Medlem af Aarhus Amdtsraad fra 1928, Medlem af Vejudvalget, Formand for Højskoleudvalget, Medlem af Skoledirektionen samt af Vejkrydsudvalget.

Jens Juul har levende historiske Interesser, hvilket har været til stor Gavn for nærværende Bog, hvortil han har ydet fortrinlige Bidrag, ligesom hans sikre Hukommelse har været en god Støtte i vanskelige Tilfælde under Udarbejdelsen af „Viby Sogns Historie“. — I den lange Aarrække, Juul har været Sogneraadsformand i Viby, er der sket mange Fremskridt, talrige Arbejder til Gavn for Kommunen er blevet gennemført, saa man tør karakterisere den Tid, der hidtil er gaaet med Juul som Formand, som en lykkelig og grødefuld Tid for Viby Sogn. Af de mange offentlige Projekter og Byggeforetagender, der er blevet realise-

Fredensgaard.

rede siden 1925, skal her anføres samlet de vigtigste, for at man kan faa et Indtryk af vor Tids kommunale Fremskridtsarbejde i Sognet. 1927 blev Badeanstalten bygget. 1927 opførtes Rosenvangskolen. 1928 indførtes Skolekøkkenundervisning, 1929 Realskole og 1938 Skoletandpleje. 1929 ansattes en Kommuneingeniør. 1930 anlagdes Vejen over Dalen til Aaby, 1934 gennemførtes Rosenvangshallé til Højbjerg, senere anlagdes Ormslevvej til Stautrup og Carl Jensens Vej til Aarhus (1935). 1934 ombyggedes og moderniseredes Gasværket. 1935 blev Parken anlagt og Alderdomshjemmet opført. 1935 overtog Kommunen Vandværkerne. 1938 anlagdes Grundtvigsvej, og Viadukten blev bygget, 1939 købtes Fredensgaard (c. 70 Tdr. Ld.). 1939—42 opførtes Rensningsanlægget. Siden 1925 er efterhaanden de fleste af de private Veje overtaget af Kommunen, saa de er nu offentlige. Der er anlagt Kloaker i den største Del af Kommunen. Kirkegaarden er blevet udvidet. Der er blevet købt Plads til en Administrationsbygning. Præstemarken er blevet købt, og her er anlagt et Stadion. Aaby Sogns Part af Fattiggaarden „Vidtskue“ er blevet købt. Der er blevet udarbejdet en Vejvedtægt, en ny Bygningsvedtægt og en Byplan for hele Kommunen. Apotek og Postkontor (1929) er kommet til Viby og der er gennemført Trambusforbindelse til Fredensvang.

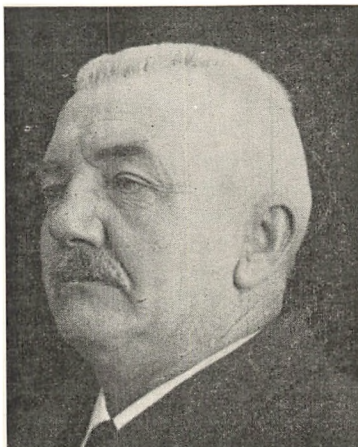
Det var med Tilfredshed, Sogneraadformanden ved Sogneraadets 100-Aars Jubilæumsfest i Viby 5. Januar 1942 kunde se tilbage paa det svundne Aarhundrede, i hvilket der er sket enorme Fremskridt i Sognet, og da ikke mindst i den sidste Snes Aar. —

Som man vil se af det foranstaende, er det et forholdsvis lille Antal Sogneraadformænd, man i det henrundne Sekel har haft i Viby Kommune. Aarsagen hertil er, at man ved flere Lejligheder har haft særlig dygtige Mænd, der af Beboerne saa vel som af Raadets Medlemmer ønskedes paa Formandsposten. Fremhæves kan her de to Ingerslev'er, Fader og Søn, der med en kort Afbrydelse (1874—77) var Sogneraadformænd i den lange Tid 1848—1883. Derefter var Viggo Bjørnbak Formand i en Periode, Mikkel Jacobsen i tre Perioder (1886—94), N. L. Møller i tre Perioder (1895—1902), Jørgen Nielsen i to Perioder (1903—1909), N. P. Nielsen og A. Kr. Jensen i hver en Periode 1910—1917). Med Undtagelse af J. Nielsen har det i Tiden 1848—1917⁷⁾ været *Godsejere* og *større Gaardmænd*, der valgtes til Formandspladsen, men efter 1917 rykker de nye Folkelag frem. Nu bliver det *Haandværkere*, der erobrer den ledende Plads i Kommunen. Længst har her *Jens Juul* fungeret.

⁷⁾ Før 1846 var det en Lærer, H. Enemark i Tiset, der indehavde Formandshvervet.

TRE VIBY-BORGERE

Christian Leth Espensen blev født 21. November 1855 paa Højlund, Dover Sogn, Søn af Grd. Espen Nielsen og Hustru Mette Pedersen. Han var paa Viby Højskole hos Lars Bjørnbak i 3 Vintre og et Sommerhalvaar, derefter paa Faurbogaard Agerbrugsskole 1876—77, blev 1885 Ejer af Vibygaard,¹⁾ og kom i de følgende Aar til at spille en betydelig

Chr. Leth Espensen.

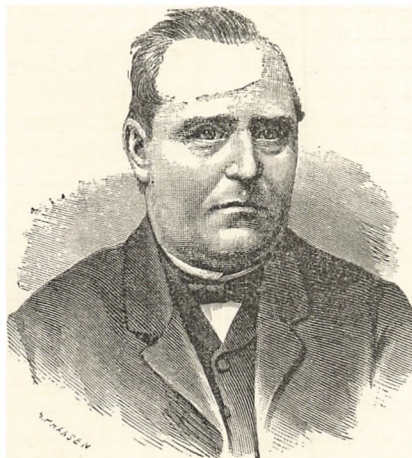
Rolle ogsaa i Viby Sogns Forhold. I Aarene 1883—89 og 1904—07 var han Medlem af Viby Sogneraad. Han følte sig udpræget som Bjørnbakker, men udformede den bjørnbakske Tankegang i en saa ensidig agrarisk Retning, at det næppe vilde have vundet Læremesterens Bifald. Han var ivrig Deltager i alle Bevægelser for Landbostandens Selvhvæddelse og meget virksom i de dertil sigtende Institutioner og Sammenlutninger paa hans egen Egn. „Han var en velbegavet Mand med en indtrængende, stærk aggressiv Veltalenhed, energisk og initiativrig,“ siger

¹⁾ Han ejede først i kort Tid den Gaard i Viby (Mtr. Nr. 6 a), paa hvis Jorder i 1884 Fattiggaarden „Vidtskue“ blev opført.

Neergaard om ham i sine „Erindringer“ (1935), S. 290. Han gjorde sit Navn kendt allerede under „Smørkrigen“ 1887—88, da han sammen med Vilh. Lassen arbejdede for „Bondeorganisationen“, blev senere en af de mest fremtrædende i Agrarbevægelsen, og udgav 1892 Pjecen „Frem, Bondemand, frem“ (samme Titel som for et Skrift af L. Bjørnbak); han har skrevet meget i Aarhus Amtstidende, var imod, at Bladet efterhaanden gik bort fra den rene bjørnbakske Linie, og drev uafslædig Opposition mod Neergaard i de fem Aar, denne var Bladets Redaktør. — Leth Espensen stillede sig 1892 til Folketinget i Vestervig, valgtes s. A. 8. November ved Suppleringsvalg i Odder. Naar han blev valgt i denne Kreds, har det sin egen Historie. Ved Viggo Bjørnbaks Jordeførd i 1892 var han saa bevæget, at han ikke kunde gennemføre sin Tale for Graad. Dette gjorde et stærkt Indtryk paa Deltagerne, hvoriblandt var Højskoleforstander J. P. Christensen, Ask, der blev saa optaget af den politisk interesserede Gaardmand, at han fik ham indført i Odderkredsen, hvor han saa blev valgt 1892, genvalgtes 1895, faldt 5. April 1898, stillede sig forgæves sst. 1903, valgtes i Viborg 3. Kreds (Kellerup) 25. Maj 1909, faldt 20. Maj 1910. Han havde tænkt at faa Viggo Bjørnbaks Stilling og Indflydelse, men fik det ikke. Nogle forklarer heri hans idelige Angreb paa Neergaard, da han var Redaktør af Aarhus Amtstidende. Leth Espensen tilhørte indtil Forliget 1894 Det forhandlende Venstre, stod 1909—10 i Valggruppe med de Radikale, men bestandig lod han sig lede af et rent agrarisk Synspunkt, der førte ham til Modstand ikke blot i bjørnbaksk Aand mod Militærudgifter og Værnepligt, men ogsaa f. Eks. mod Forhøjelse af Lærerlønninger og Valgkredsoplægning, endelig, efter hans Udtræden af Rigsdagen, mod det demokratiske Grundlovsforslag af 1912. — Leth Espensen blev gift 1. August 1879 i Hasle med Johanne Marie Mikkelline Mikkelsen (Trige), født 9. September 1858 i Hasle, Datter af Gaardejer og Sognefoged Mikkel Jensen (T.) og Ingeborg Mikkelsdatter. I sine sidste mange Leveaar var han Repræsentant for Kreditforeningen i Viborg. Leth Espensen afgik ved Døden i Viby 3. Februar 1933 og ligger begravet paa Viby Kirkegaard. Oplysninger om ham findes i Biografisk Leksikon XIV (1938), S. 282 f. (af Hans Jensen), i Østjydske Hjemstavn 1937, 65 (Kjeld Jensen) og i Kirkebladet for Viby 19. Februar 1933 (Pastor N. Granilds Ligtale).

Søren Pedersen Loft fødtes i Viby 23. Juli 1836. Han var Søn af Gaardejer Peder Sørensen Loft. I Tiden 1868—98 ejede han Mosegaard, Mtr. Nr. 14 a og 39 a m. fl. af Viby. Gaarden, der var paa 68 Tdr. Land, købte S. P. Loft af sin Svigerfader Anders Madsen og lagde derefter

Nabogaarden til Mosegaard, der findes Nordøst for Viby. Søren Lofts Hustru Sidsel Marie Loft blev født paa Mosegaard (en gammel Slægtsgaard) 18. December 1837. Hun døde allerede 15. December 1869. I sin lange Enkemandsstand, ikke mindre end 57 Aar, havde Loft kun to Husbestyrerinder, den ene i 44, den anden i 13 Aar! 1898 overdrog Loft Mosegaard (nu 46 ha) til sin Svigersøn Rasmus Petersen. S. P. Loft var en dygtig Landmand og velsitueret. Han kunde være ret nøjeseende og havde god Forstand paa Penge. Siden 1898 boede han som Rentier i Viby optaget af at varetage alle de mange Hverv, han i sit lange Liv

S. P. Loft.

fik tildelt. Hans Standsfæller kunde bruge ham, selv om han ikke var nogen egentlig Førernatur og vel heller ikke stræbte efter at blive nogen Fører. Han var en umaadelig repræsentativ Mand, med et kønt, mildt Ansigt, godt begavet og efter Forholdene meget belæst.

Han var god til at holde Smaataler, talte altid med en vis Myndighed, saa hans Ord gjorde Indryk. Han var stærkt optaget af at faa *Den folkelige Forsamlingsbygning* paa Østergade i Aarhus rejst 1875 og var derfor blandt de første Aktionærer. Ved 25 Aars Jubilæet i Bygningen Aar 1900 holdt Loft Festtalen og mindedes der navnlig Lars Bjørnbak, der havde været Ophavsmanden til at faa Forsamlingsbygningen rejst. Bjørnbak „skaffede Demokratiet paa denne Egn en Presse (Aarhus Amtstidende) og denne Bygning, og vi vil mindes ham med Højagtelse

og Taknemlighed." I Forsommeren 1906 blev S. P. Loft enstemmig valgt til Formand for Den folkelige Forsamlingsbygningens Bestyrelse, et Hverv, han tog sig meget interesseret af. „Hans Navn er uløseligt knyttet til Forsamlingsbygningens Historie" skriver F. Gierlev og E. Westphall i Festskriftet, der i 1925 blev udgivet i Anledning af Forsamlingsbygningens 50 Aars Jubilæum. I 1919 ønskede Loft at træde tilbage fra Ledelsen og blev da udnævnt til Aktieselskabets Æresmedlem. Han var meget politisk interesseret og Frihandelsmand. Han havde de indre Egenskaber, der kunde begrunde den store Tillid, han nød, ganske særlig Karakterens Tilforladelighed og et udpræget hjælpsomt, over for andre deltagende Sindelag.²⁾ Som aandelig Reserve havde Loft et friskt og humørfuldt Lune, der ofte kunde udsætte hans Omgivelser for en rammende Bemærkning. Han var heller ikke bange for at give sit Vid en Form, der virkede som en udpræget Selvironi. — Loft var Medlem af Viby Sogneraad 1873—76, og efter L. Bjørnbaks Død valgtes han 6. April 1878 ind i Aarhus Amtsraad, hvoraf han var Medlem til 1901. I Bestyrelsen for Aarhus Amts landøkonomiske Selskab var han Næstformand 1887—1912 og dernæst Selskabets Æresmedlem. Da nogen engang drillende spurgte ham, hvad han egentlig bestilte i sin Egenskab af Næstformand i det landøkonomiske Selskab, lød Svaret fra Loft prompte saaledes: „Formanden besøger det mundtlige, Sekretæren det skriftlige — og Resten gør saa jeg." Derpaa tav Spørgeren, — men imidlertid vidste Loft godt, at naar Foreningens Medlemmer Gang paa Gang valgte ham til den snævre Bestyrelse, skyldtes det Tilliden til, at hans rolige, forretningsmæssigt anlagte, omend maaske ikke altid saa foretagsomme Personlighed ogsaa havde virkelig Betydning og frembød en Garanti, — saaledes som man med Grund opfattede hans Stilling i Landbosparekassen i Aarhus, hvis Bestyrelse han tilhørte ikke mindre end et halvt Aarhundrede (1874—1924). Mange vil endnu huske denne smukke og statelige Bondeskikkelse, der var som skabt ved det rent ydre til at beklæde repræsentative Poster for sin Stand. Loft havde ikke været L. Bjørnbaks Elev paa Højskolen, men som hans Sognefælle er han fra sin pure Ungdom kommet under hans bestemmende Indflydelse; han havde lært ham at aflægge det jydsk „A" og om sig selv bruge Betegnelsen „Jeg", der efter Bjørnbaks Mening var „det smukkeste Ord i det danske Sprog" (fordi det var som et Symbol paa Lighed mellem Bønderne og de andre). Loft var overhovedet Bjørnbaks

²⁾ Et smukt Eksempel herpaa har vi i det af Loft oprettede Legat paa 5000 Kr. til Gavn for Fattige, fortrinsvis saadanne, som har lidt meget af Sygdom.

nære Meningsfælle, en af de udprægede Bjørnbakkere og ikke bange for stejlt at holde paa sin Ret. Han karakteriserede Bjørnbak som „en god Mand“, men tillige som en lovlig stridbar Mand, der levede og aandede bedst i Kamp; Modgang var for ham kun til for at overvindes. Loft var i 1880'erne og fremefter et fremtrædende Medlem af Aгрarforeningen. Ved Landbosparekassens 50 Aars Jubilæum 9. December 1912 blev Sparekassens Formand, *Mikkel Jacobsen*, udnævnt til Ridder af Dannebrog. I den Anledning improviserede Chr. Leth Espensen en Tale, hvori han slog stærkt paa, at det egentlig var Veteranen Søren Loft, der snarest burde have været Ridder; men han vilde bede den tilstedeværende Finansminister, N. Neergaard, sige til Hans Majestæt, at „bredere Bringe og hæderligere Mand“ end Mikkel Jacobsen kunde Korset ikke være hængt paa. Leth Espensen sluttede disse Udtalelser med at udbringe en Skaal for Sparekassens Veteran Søren Loft. Viby! Loft døde i sin Hjemby den 16. Januar 1927, 90½ Aar gammel. Ogsaa fra hans sidste Aar tegner det ydre Billede af ham sig som den prægtige Type paa en ægte „Kronjyde“. Med ham gik et Stykke Historie i Graven.³⁾

Lars Larsen-Ledet er født 10. September 1881 paa Overgaard ved Løkken, Søn af Gaardejer Chresten Larsen (1856—1908) og Hustru Else Katrine Marie Jørgensen Ledet (1859—1931). Efter at have gaaet i Landsbyskole tog Larsen-Ledet 1897 Præliminæreksamen i Hjørring. Han begyndte sin journalistiske Virksomhed allerede 1895 og var 1897—1901 Redaktionssekretær ved „Vendsyssel Tidende“ i Hjørring, 1899—1902 Formand for De Unges Valgret i Vendsyssel. 1900 var han Medstifter af Provins-Journalistforeningen og Medlem af dennes Bestyrelse 1900—02, 1912—13 og 1914—15. 1901—02 var han Lokalredaktør i Brønderslev af „Vendsyssel Tidende“ og „Aalborg Amtstidende“. 1902 var han Elev paa Askov Højskole og gennemgik derefter Kursus paa Sorbonne og 1903 paa Ruskin College i Oxford. Han var Redaktionssekretær ved „Jydsk Morgenblad“ i Aarhus 1905—06, hvilket sidste Aar han blev Redaktør af „Afholdsdagbladet“ og var det, til Bladet i 1939 opførte at udkomme. Den 1. Maj 1908 blev Larsen-Ledet viet til Journalist Nielsine Kirstine Katrine Nielsen, født 23. November 1884 i Nørre Hadsten, Datter af Karetmager Hans Brøchner Blicher Nielsen (1854—1937) og Margrethe Madsen (1856—1905). 1912—21 var L.-L. Medlem af Det

³⁾ Hans Jensen og Thorkil Kristensen: Landbosparekassen i Aarhus 1862—1937 (1937), 28—31, 64—65. Hans Jensen: Aarhus Amts landøkonomiske Selskab 1842—1942 (1942), 67. Østjydsk Hjemstavn 1941, 29, 30.

radikale Venstres Hovedbestyrelse og Partiets Kandidat ved et Par Folketingsvalg, men gik over i Socialdemokratiet. 1915 flyttede Larsen-Ledets til Viby Sogn med Bopæl i Kongsvang (Frodesgade 5). 1917—21 var han Medlem af Viby Sogneraad og kom derved hurtig i Kontakt med Befolkningen i Sognet, hvis Ve og Vel interesserer ham meget. I Sogneraadet var han Medlem af Skole- og Fattigudvalget. Han gav Stødet til Oprettelsen i 1917 af Grundejerforeningen i Kongsvang; han

L. Larsen-Ledet.

var denne Forenings første Formand. Ogsaa Hegnsynsformand har han været nogle Aar, og da han er meget interesseret i Skolespørgsmaal, har han siden 1933 været Formand for Rosenvangskolens Forældreraad. Fru Larsen-Ledet var i en Del Aar Medlem af Menighedsraadet, og er nu Medlem af Sygeplejeforeningens Bestyrelse.

Da Larsen-Ledets Synspunkter om Ungdomsopdragelse svarer ret nøje til *Lars Bjørnbaks*, har han i Aarenes Løb beskæftiget sig meget med denne sin Landsmand, med hvem L.-L. har mange Ligheder. Ved Aarhus Stifts historiske Samfunds Møde i Viby 12. Juli 1942 holdt han et fængslende Foredrag om Lars Bjørnbak og viste her sin dybe Forstaaelse af denne Sognets tidligere berømteste Mand. I vor Tid er

Larsen-Ledet det mest kendte Navn i Viby. Hans Arbejde for *Afholdssagen* har givet ham et internationalt berømt Navn. Ikke faa af hans skriftlige Arbejder er oversat til fremmede Sprog⁴⁾, og som Journalist og Foredragsholder har han berejst de fleste europæiske, afrikanske og amerikanske Stater. Larsen-Ledet er den fødte Folketaler og en snarraadig Debattør, hvilket ikke mindst kom ham til Gode, da han i mange Aar deltog i Agitationen forud for de fleste Kommuneafstemninger om Spiritusbevillinger til Landsbykroer. Han er en ægte Agitatorstype, skarpt-skaaren i jydsk-amerikansk Stil. I Striden kan han bruge voldsomme Midler, forfægter sin Sag med klar Tanke, barokt, grovkornet Lune og mægtig Fysik, men er ellers paa Bunden gemytlig og fremkommelig, hjælpsom og interessant. Han har udført en stor og smuk, folkerejsende Gerning i vort Land, saa det er rimeligt, han omtales i en Bog om Viby Sogn, hvori ogsaa Lars Bjørnbaks Gerning bliver mindet.

*

Fra et helt andet Samfundslag end de ovenfor omtalte Mænds, kan vi ogsaa faa Oplysninger fra Viby Sogn, navnlig fra Tiden o. 1860—1880. Her tænkes paa General *Frederik Gotthold Müllers* Hjem paa *Louisehøj* nedenfor Marselisborg. Om dette Hjem har General Müllers Dattersøn, Oberstløjtnant *E:nst Bodenhoff* skrevet nogle meget smukke og værdifulde Bøger. Af lokalhistoriske Grunde kan her særlig fremhæves „Den gamle General“ (1914) og „Lyse Minder“ (1915). Man faar i disse Bøger et smukt og levende Indtryk af et gammelt Officershjem hernelde ved den skønne Strand under Marselisborg.

⁴⁾ Se Biografisk Leksikon og Blaa Bog (1942).

SOGNEFOGEDER

Hvor gammel Sognefogedinstitutionen er her i Landet, vides næppe med Bestemthed, men den er i hvert Fald ikke helt ung, hvilket er let at forstaa, da man var nødt til at have en Øvrighedsperson i de mindste Administrationskredse til at varetage, at god Lov og Orden fandt Sted. Til Sognefoged har man altid udpeget en anset, bosiddende Mand i Sognet. Han udøvede det lokale Polititilsyn, han kunde — og kan — anholde Betlere og Forbrydere, foretage Udpantninger m. m. I gammel Tid fik Sognefogederne intet Vederlag for deres Arbejde, som derfor heller ikke var ret effektivt. Mere Skik kom der i Sagerne ved *Forordningen af 11. November 1791*, da Sognefogederne herefter skulde udnævnes af Amtmanden efter Forslag af Politimesteren. Reglen var, at der i hvert Sogn kun skulde være een Sognefoged. Herved er naturligt nok ændret siden, saa der nu i mange Sogne er to eller tre Sognefogeder, i *Viby* saaledes ikke mindre end tre.¹⁾ Den 6. Maj 1870 enedes Sogneraadet om at inddele Sognet i to Sognefogeddistrikter, saaledes at Frederikshøj blev det ene. Trods Ind!emmelser til Aarhus af Arealer kunde man i det lange Løb ikke nøjes med een Sognefoged i *Viby*. 1910 blev Sognet delt i to Sognefogeddistrikter, og 1. Juli 1922 i tre, en Ordning, der stadig bibeholdes.

I det nedenstaaende skal meddeles en Fortegnelse over de Sognefogeder fra *Viby*, som det hidtil er lykkedes at finde Navne paa. Skulde der senere blive fremdraget Navne paa eller andre Oplysninger om Sognefogeder fra ældre Tid, vil disse blive anført i Tillæg til et senere Bind af nærværende Arbejde. I Aarhus Stiftamts Arkiv har man ingen Fortegnelse over Sognefogeder fra vor Kommune ældre end fra 1884.

Da der ingen Fortegnelse el. a. lgn. Oplysninger findes i *Viby* Sogneraadsarkiv, er det ikke muligt fra den ældre Tid at meddele Aarstal for Sognefogedernes Funktionstid. De Angivelser, man herom kan finde i Sogneforstanderskabsprotokollerne, vil blive hidsatte ved Sognefogedernes Navne, da disse Aarstal er de eneste Holdepunkter, man har

¹⁾ Der blev i Tiden o. 1800 udstedt Instrukser til Sognefogederne. I „Danske Vider og Vedtægter“ V (1938), S. 312—327, har jeg udgivet to Sognefogedinstrukser, der antagelig nogenlunde svarer til saadanne, givne Sognefogederne i *Viby* og *Tiset*.

vedrørende deres Sognefogedhverv. De nedennævnte Sognefogeder har alle været Gaardejere med Undtagelse af H. C. Schrøder og S. Gravesen.

Jens Pedersen, død som Sognefoged 24. Marts 1829, 50 Aar gl.²⁾

Albrecht Jensen, var Sognefoged i 1841 og 1848.

Peder Jensen, nævnes som Sognefoged 1. September 1853.

H. T. Hviid omtales 16. Januar 1865 som tidligere Sognefoged i Viby.

Anders Albrechtsen omtales som Sognefoged 3. Juli 1868 og var Sognefoged til 1884.

Peder Sørensen, Ejer af Vestergaard (Mtr. 18 a, 16 b), var Sognefoged 1884—1898. Han efterfulgtes i Stillingen af sin Søn

Peder Sørensen, der var Sognefoged i Tiden 1898—1922. Han var Lægdsmand i mange Aar, inden han i 1918 fik sin officielle Udnævnelse ogsaa til dette Hverv. Grunden hertil var, at hans Fader — som vi har set — ogsaa hed Peder Sørensen, og saa tænkte Myndighederne, at det var den samme Mand, der stadig (siden 1884) var Sognefoged og Lægdsmand i Viby. 1941 gik P. Sørensen af som Lægdsmand og efterfulgtes af Gdr. R. J. Rasmussen.

Søren Gravesen har været Sognefoged siden 1910 for Kongsvang-distriktet. Han bestrider stadig Hvervet. Han var i mange Aar Skatteopkræver for Kommunen. Pantefoged siden 1925. Inden han blev Sognefoged m. v. var han Arbejdsmand ved Jernbanen, men mistede ved en Ulykke den ene Haand.

Anton Kr. Jensen (se S. 187), Sognefoged siden 1922.

Niels Peter Nielsen (se S. 186), Balagergaard, Sognefoged 1922—25.

H. C. Schrøder (se S. 189), Sognefoged 1925—32.

Gaardejer *Søren Mortensen*, „Kristinelyst“, Viby Mark, Sognefoged siden 1932.

---

²⁾ 1821 nævnes Grd. *Niels Lassen* som Lægdsmand i Viby Sogn.

SOGNERAADSLOKALER OG FUNKTIONÆRER

De første Sogneforstanderskabsmøder holdtes i Skolerne, skiftevis i Viby og Tiset, undertiden i Viby Præstegaard (f. Eks. 9. November 1842, 5. September 1843, 6. Marts, 3. Juli 1844) eller hos Forstanderskabsmedlem, Gaardejer Friis i Ingerslev (4. Januar, 5. Juli 1843, 3. Januar 1844). Senere ofte Møde i Tingskovkroen indtil 1867, skiftevis med Mødested i Viby Skole. Fra 1868 holdtes alle Møderne i Viby (med enkelte Undtagelser paa Marselisborg hos Ingerslev). Ved Sogneraadsmødet 2. Januar 1868 indførtes i Protokollen Overenskomst mellem Stenhugger Peder Poulsen, hvorefter Sogneraadet faar Ret til at benytte hans Lokaler til Forhandlinger og Møder indtil 15 Gange om Aaret. Peder Poulsen skal levere Lys og Varme, men forlanges saadant mere end 7 Gange aarlig, erholder han derfor 48 Skilling for hver Gang. Han er desuden pligtig til at levere Skrivemateriale og til, paa Forlangende, at forrette Budtjeneste. Han skal endvidere være forpligtet og bemyndiget til paa en bestemt Dag at modtage og kvittere for de Bidrag, der indbetales til Sogneraadet. Poulsen maa ikke føre en større Kassebeholdning end 100 Rigsdaler, men skal aflevere det overskydende til Sogneraadets Formand eller det Medlem, som af Raadet bemyndiges til at modtage Pengene. Han er endvidere pligtig til at aflevere Kassen og gøre Regnskab for Oppebørslerne. Poulsen nyder herfor af Sogneraadet et Vederlag paa 30 Rigsdaler aarlig. Overenskomsten gjaldt for 1868 og indtil den fra en af Siderne opsiges med 3 Maaneders Varsel, men kun til hvert Aars 1. Januar. — Skønt denne Begyndelse til et „Kæmmerembede“ var saare sløjt lønnet, var der dog en, som vilde gøre det endnu billigere; for da Poulsen opsagde Stillingen til 1. Januar 1870, tilbød Murer K. P. Jensen at overtage den for — 25 Rigsdaler, og da han flyttede fra Sognet 1. April 1874, overdroges Hvervæt til Smed A. Pedersen for samme Sum. Hos Bysmeden havde Sogneraadet saa til Huse til December 1874, da det flyttede ind i et Lokale i den nye Skole i Viby. I Sogneraadsmødet 6. November 1874 blev afsluttet Overenskomst med Jørgen Jensens Enke om at holde Sogneraadetslokalet rent og besørge nødvendig Belysning og Varme samt selv tillægge Brænde og Olie. For alt dette skulde hun have et aarligt Vederlag af 7 Rdlr. Ja, dengang fik man noget for Pengene! Her var nu

Sogneraadslokale til 1917 (da Skolen blev nedbrudt), dog med Undtagelse af nogle Aar inden 1905, da der var for lille Plads i Skolen, saa ogsaa Sogneraadslokalet maatte benyttes til Undervisningsbrug. Det kan af Sogneraadsprotokollen ses, at 12. Marts 1903 holdtes Sogneraadsmødet paa Fattiggaarden. Her holdtes de vistnok nogle faa Aar. Da saa Den hvide Skole i 1905 var færdig til Brug, blev der igen Plads i den gamle Skole. Da Gymnastikbygningen i 1919 blev bygget, blev der over dennes Gymnastiksal indrettet Sogneraadslokaler. Disse blev dog senere

Kæmner Jens Larsen.

for smaa, hvorfor man i 1929 flyttede ind i lejede Lokaler i Handelsbankens Bygning ved Skanderborg Landevej. Lokalerne bestod til at begynde med af 1 stort Ekspeditionslokale, 2 mindre Kontorer og 1 Sogneraadslokale samt Arkiv paa 1. Sal. I 2. Sal er 3 Lokaler til Kommuneingeniøren samt Arkiv. Ved Socialreformens Gennemførelse i 1933 maatte der mere Plads til, hvorfor der blev inddraget en 3-Værelses Lejlighed ved Siden af Kæmnerkontoret paa 1. Sal. Pladsforholdene er dog nu allerede alt for smaa, saaledes at der tiltrænges en større Udvidelse, hvad ogsaa er planlagt ved Opførelse af en ny Administrationsbygning, men denne har paa Grund af de ekstraordinære Forhold maattet stilles i Bero indtil videre.

Den første Gang, man hører *Sognearkivet* omtalt, er den 6. Juli 1877. Da vedtoges det at anskaffe et Skab til Opbevaring af Sogneraadets Arkiv i dettes Lokale. Sognets officielle Papirer har man nu henlagt vel-

ordnet i Sognearkivet, som man i 1937 lod Sognearkivar S. Kragelund Jensen ordne.

Paa Kæmnerkontoret er nu ansat 13 Funktionærer, paa Kommuneingeniørens Kontor 3 foruden Kommuneingeniøren.

1917 fik Viby Sogn sin første Kæmner, *Jens Larsen*, der stadig er Indehaver af denne Stilling. Kæmner Larsen er født 3. Maj 1882 i Højby ved Roskilde, Søn af Væver Jens Peder Larsen og Hustru Ane Lisbeth, f. Jensen. Gift 3. Maj 1909 med Anna Marie, Datter af Vognmand Søren Nielsen, Aars, og Hustru Kristine, f. Christensen. Uddannet som Maskinist. Efter at have taget Bopæl i *Aabyhøj* kom Larsen snart ind i

Kommuneingeniør N. K. Hansen.

offentlig kommunal Virksomhed. Han var Medlem af Aaby Sogneraad 1913—17, Sogneraadsformand 1915—17. Viby Kommune havde lagt Mærke til den dygtige Kommunalmand i Aabyhøj og valgte ham blandt mange Ansøgere til Kæmner i Viby 1917. Foruden sit Kæmnerembede har Larsen bestridt forskellige Bestyrelseshverv. Han har været Medlem af Menighedsraadet, Medlem af Elektricitetsværkets Bestyrelse og var Brandinspektør 1921—1942. — Kæmner Jens Larsen er en overmaade dygtig Mand, enestaaende inde i alle kommunale Sager. Med sund Dømmekraft og forstaaende Indstilling evner han at klare alle vanskelige Problemer, og da han er en sjælden redelig og afholdt Mand, har hans Ord og Afgørelser altid stor Vægt. For Viby Kommune har det gennem de 25 begivenhedsrige Aar siden 1917 været en værdifuld Støtte

at have en saa dygtig Mand til at lede Administrationen som Hr. Larsen, der i høj Grad er blevet værdsat af de skiftende Sogneraad. Han har med stor Interesse fremskaffet talrige Oplysninger til Gavn for nærværende Bog.

Niels Kristian Hansen, der er Kommuneingeniør og Bygningsinspektør i Viby, er den første Indehaver af dette Embede, som han tiltraadte 1929. N. Kr. Hansen er født 8. Januar 1891 i Rønnebæk paa Sjælland. Gift 5. Juni 1919 med Hermandine Andrea Hansen, f. Jensen. Uddannet som Tømrer, Svendepøve 1911. Elev paa Haslev Bygmesterskole Vintrene 1911, 12 og 13. Konstruktøreksamen fra Odense 1916. Bygningsteknikum fra Horsens 1921. Tegner ved Statsbanerne 1919—26. Vejasistent under Svendborg Amts Vejevæsen i Faaborg Vejdistrikt 1926—29. I den Tid, Hr. Hansen har været Kommuneingeniør i Viby, er der gjort udstrakt Brug af hans Evner og Arbejdskraft, ikke mindst ved de mange og betydningsfulde Vejanlæg, den udvidede Kloakering, Rensningsanlæg m. v. Ogsaa Kommuneingeniør N. Kr. Hansen har stillet værdifulde Oplysninger til Raadighed for „Viby Sogns Historie“.

TRÆK AF VIBY GRANDELAVS HISTORIE 1856—1935.

I den lave Viby Skole hos den senere saa kendte Lærer Lars Bjørnbak samledes den 27. Marts 1856 en Række af Byens Bønder for at drøfte en „Rekonstruktion“ af det gamle Viby Grandelav. Mødet har sikkert været arrangeret af den unge, initiativrige Bjørnbak, der Aaret før var blevet kaldet til Embedet i Viby og straks var begyndt at tage Del i det offentlige Liv. For Viby Grandelav, hvis Oprindelse maa søges langt tilbage i Fællesskabets Aarhundreder, kendes ingen gammel Vide eller Vedtægt, saaledes som det er Tilfældet for Holme og Brabrands Vedkommende. Ved Udskiftningen o. 1795, der forøvrigt i Viby havde voldt en hel Del Besvær, fik Lavet overdraget det ret store Areal, der udgjorde „Gadejorden“, hvorpaa store Dele af selve Viby By nu ligger, „Forten“ og en Del andet Fællesgods. Paa forskellig Maade, blandt andet ved Loven om Sogneforstanderskab af 1841, var Lavets Myndighed efterhaanden blevet indskrænket, og i 1856 finder man det betimeligt, at der udfærdiges nye Vedtægter, og dette skete her paa Mødet i Skolen. Den nye Vedtægt mangler naturligvis de interessante Partier, der ellers i de gamle Vider og Vedtægter omhandler Fællesskabet og de dertil knyttede Foretelser, men den er jo sikkert nok bygget paa gammel Tradition og derfor ikke uden en vis Interesse. Vedtægten er det første, der er indført i Lavets eneste eksisterende ældre Protokol; den er skrevet med Lars Bjørnbaks smukke Haandskrift og lyder saaledes:

Vi undertegnede Ejendomsbesiddere i Viby, Vibymark og Vibyterp gjøre vitterligt, at vi i Dag have fornyet det her hidtil uden skriftlige Regler bestaaende Grandlag med følgende Bestemmelser:

§ 1.

Grandlaget forestaaes af en Oldermænd og to Budmænd.

§ 2.

Oldermanden vælges ved simpel Stemme flerhed af samtlige Medlemmer af Grandlaget ved hvert Aars *Kyndelsmissegilde*. Han kan gjen vælges, men er ikke pligtig at vedblive i Bestillingen længere end eet Aar.

§ 3.

1. Oldermænden skal i Almindelighed have sin Opmærksomhed henvendt paa, hvad der kan tjene til Byens Gavn og sørge for, at Grandlovene overholdes, og de Beslutninger udføres, om hvilke der paa lovlig Maade er taget Bestemmelser i Grandlagets Møder.

2. Han sammenkalder til Møde, naar han enten selv finder det fornøden, eller det begjeres af et af Grandlagets Medlemmer i en Sag, der vedkommer Byen.

3. Han paaser, at Medlemmerne faar et Varsel til disse Møder af i det mindste 24 Timer.

4. Han skal ved Budfogederne udtrykkelig tilkjendegive Bymændene ved hver Tilsigelse til Møde, hvad det er, der skal forhandles, og der maa ikke forhandles andre Ting eller tages endelig Beslutning om andet end det, hvorom Medlemmerne have faaet Besked ved Tilsigelsen.

5. Leder han Forhandlingerne i Møderne og paaser, at Afstemningen foregaar rigtig, og at Beslutningerne, der have Gyldighed, naar Fler-tallet af de mødende stemme derfor, indføres i Forhandlingsprotocollen og underskrives af ham selv og Budmændene.

6. Endelig er han Grandlagets Kasserer og fører Regnskab over Indtægter og Udgifter ved Grandlaget og holder Fortegnelse over dets Ejendomme, hvilket Regnskab ogsaa indføres i nærværende Protocol og fremlægges ved Kyndelmisssegildet.

§ 4.

Budmændenes Bestilling skal gaa paa Omgang, saaledes at der stedse er 2.

De skulle:

1. Uden Ophold efter Ordre fra Oldermænden tilsige til Møderne og forrette al anden Budtjeneste i Grandlaget, for saa vidt Budskikkelsen ikke gaar videre end mellem Medlemmerne indbyrdes.

2. Underskriver med Oldermænden som ovenfor anført, og for saa vidt han behøver deres Tilstedeværelse som Vidner i en eller anden Sag, da skulle de udføre det efter hans Begjæring.

§ 5.

Alle de Mænd, som underskrive nærværende Deklaration, ere Medlemmer af Grandlaget og nyde alle de Rettigheder, som det er i Besiddelse af og yder, f. Ex. Medejendomsret i Smedejord, Smedebolig, Smedie og Gadejord; Fælleshjælp til at holde og lønne Smed, Ret til at møde ved Grandens Forsamlinger og afgive Stemme, og til at deltage i de fælleds Gilder, paa de Betingelser, at de underkaste sig nærværende Bestem-

melser og møde, saavidt ej særlig Grund forhindrer det, ved Grandforsamlingerne, og efterkomme de Beslutninger, som paa lovlig Maade tages der, og ellers opfylde de Forpligtelser, som kunne henføres under Byens særlige Anliggender.

§ 6.

Hvis nogen ikke undertegner nærværende Vedtægter, da udtræder han af Grandlaget, og kan, naar de Ejendomme, som nu ejes, i sin Tid realiseres, faa sin Anpart deraf udbetalt i Forhold til det nye Hartkorn, han ejer og har, hvorimod han ingen Lod eller Del kan faae i de Ejendomme, som Grandlaget herefter kommer til at eje.

§ 7.

Hvad Arbejde, der ved Beslutning af Grandforsamlinger, skal udføres, og hvad Penge — eller andre Præstationer, der ligesaa skulle udføres og erlægges, skal alt betales, ydes eller udføres til den Tid, der bestemmes, og som det siden af Oldermændene beordres. Hvem der ikke derefter gjør det, han skal, foruden at udrede enten Pengene eller Kornet, for første Gang, Forsømmelse sker, betale en Mulkt af 2 Rdl., for anden Gang 5 Rdl. og saaledes 3 Rdl. til for hver Gang, han ikke efterkommer sine Forpligtelser. Er det Arbejde, der skal udføres, da kan der desuden lejes paa hans Regning til at udføre det Arbejde, han unnlader at udføre til den bestemte Tid. Multerne tilfalde i alle Tilfælde Byens Kasse : Grandlagets Kasse og kan kun anvendes til Nytte for Grandlaget.

§ 8.

Alle Udgifter fordeles efter det ny Hartkorn, og med Hensyn til Kjørslen, da følges den Kjørselsliste, som gjælder for Kommunens Kjørsler.

Saaledes vedtaget i Viby Skole, den 27. Marts 1856.

Søren Christensen.	Chresten Mogensen.	Rasmus Nielsen.
Jacob Andreassen.	Peder Sørensen Loft. m. f. P.	Ole Jensens Enke. m. f. P.
Anders Madsen.	Rasmus Ovesen.	Niels Mogensen.
Søren Sørensen.	m. f. P.	Mads Peder Nielsen.
	Peder Sørensen.	Niels Sørensen.
Jacob Eskelsen.	H. C. Hviid.	Anders Jensen.
Mogens Ovesen.	Niels Rasmussen. m. f. P.	Niels Mortensen.

Det første Lavsmøde, der er indført i Protokollen, finder Sted den 4. Maj, og man drøfter her det vigtige Spørgsmaal om ny *Smed* og ny *Smedje*. Der har sikkert været Vrøvl med den gamle Smed, han vil ikke „godvilligen rejse“, og Oldermænden skal derfor anmode Herredsfogeden om at sætte ham ud; dette er ogsaa sket; i et senere Regnskab læses: Fogden for Udsættelse af Lars Rasmussen 3 Rdl. 1 Mk. og 4 Sk.

Samtidig vedtoges en saalydende Kontrakt med en ny Smed, Anders Pedersen.

1. Den nuværende *Smedelod* skal sælges ved offentlig Auction tiligemed de nuværende gamle Smedehuse, som maa sælges, naar der opnaaes et Bud: for Jorden af 1400 Rd!., for Stuehuset 60 Rdl., for Laden 40 Rdl. og paa de Pengevilkaar: 500 Rdl. til næste 11. Juni, 200 Rdl. til næste 11. Decbr. Termin d. A. Resten af Pengene til 11. Juni 1857.

2. For de indkomne Penge skal der bygges et nyt grundmuret Smedehus paa 10 Fag, hvoraf de 3 Fag til Smedie skulle være 3 Alen hver, og de øvrige 2½ Alen; 12 Alen bredt skal Huset være; Smedeværkstedet skal have to Ildsteder og Beboelse skal indrettes i de 7 Fag.

3. Foruden den nævnte Beboelseslejlighed, som Grandlagets Medlemmer forsvarlig vedligeholde, nyder Smeden en Løn af 3 Skp. Rug og 3 Skp. Byg af hver Gaard samt 4 Lispund Hø og 5 Lispund Halm og Græsning paa Fælledsjorden omkring Smedien.

4. Desuden skal han have Kosten hos den Mand, han smeder for, og er forpligtet til at gaa hjem med og nyde Kosten, naar det af de Vedkommende forlanges.

5. For det nævnte Vederlag skal han forrette alt det daglige Smedearbejde som udfordres til alle Av!sredskabers Vedligeholdelse, saasom: Reparation af Plove, Harver, Vogne, Spader, Grebe, Skovle og alt Hestebeslag og andet Smaaarbejde, f. Eks. Legner m. m.

6. For alle reent nye Redskaber nyder han en Betaling, som følger:

a. For en ny Vogn med Skinner og Agsel	6 Rdl.
b. „ „ „ „ uden „	4 Rdl.
c. „ „ „ Harve	1 Rdl.
d. „ 4re Hjul med nye Skinner	1 Rdl. 3 Mk.

og nyder han tillige Kosten ligesaavel ved det nye Arbejde, som naar han forrette det gamle Arbejde.

7. Opsigelse af denne Contract kan ske fra en af Siderne med et halvt Aars Varsel saaledes, at Fratrædelsen skal skee til Paaske, naar Opsigelsen er skeet før den foregaaende Michelsdag.

8. Smeden forskaffer sig selv alt det Redskab, som er fornøden til ham selv og Svendene.

Af denne Contract faar Smeden en Gjenpart.

Endelig vedtog man paa samme Møde, at „de Bestemmelser, om at Smedie og Smedebolig skal ligge ved Mads Peters Have, og om Betalingen til Jens Ebbesen, Rasmus Nielsen, Peder Sørensen, Christen Laur- sen, Christen Mogensen og Niels Sørensen for Reiser, om Peder Poul- sens Huses Handel, skulle staa ved Magt, saaledes som de vedtoges i foregaaende Møder.“

Den 1. og 3. Bestemmelse i *Smedekontrakten* vedtoges enstemmigt, den anden ogsaa, kun for saa vidt ny Bygning angaar vedtoges Bestem- melsen med 16 for, 3 imod. Som sidste Punkt bestemtes, „at det kjøbte Huus, saasnart det kan undværes, skal afhændes og [eller] bortleies.“ Protokollen er undertegnet af Oldermændene Rasmus Ovesen (m. f. P.) og Budmændene Peder Sørensen og Peder Sørensen Loft. — De sidste Be- stemmelser er noget dunkle, da vi ikke kender Referat fra nogle „fore- gaaende Møder“, men maaske er Sagen den, at man først har tænkt paa at flytte Smedjen til Peder Poulsens Hus, senere bliver der imidlertid overvejende Stemning for — kun tre Stemmer imod — at bygge en helt ny Smedje ved Mads Peters Have, og man vedtager saa at komme af med det nys købte Hus snarest mulig. I næste Møde, otte Dage senere, sluttes der Kontrakt med Murer Jens Peter Jensen og Tømrer Niels Lar- sen om Smedehusets Bygning for 1270 Rdl., naar Bymændene selv til- kører Materialerne. — Lavets Virksomhed i Aarene op til det tyvende Aarhundrede synes, saavidt som *Palle Birkelund* under sin Undersøgelse af Protokollen har kunnet se, ikke at have været meget omfattende. Pro- tokollen giver for mange Aars Vedkommende kun et kortfattet Regn- skab. Ved Kyndelmissegildet 1863 bestemmes det med 25 Stemmer mod 1 at opsiges Smedekontrakten. I Stedet vil man udleje Smedjen, og det overlades Oldermændene at affatte Lejebetingelser. I November samme Aar udlejes Smedjen med tilhørende Jord til den tidligere Smed, Anders Pedersen, for 50 Rdl. aarlig. „Lejeren holder Huset i alle Maader vedlige med Udspækning, Kalkning og Maling etc., medens Hovedreparationer og større Istandsættelser efter Skader foranlediget ved Uveir etc. beko- stes af Grandlaget.“ — Ved Gildet 7. Febr. 1864 vælges Lars Bjørnbak til Oldermænd. — Søndag 29. Maj 1870 holdes Grandemøde i Skolen i Anledning af Anders Pedersens Opsigelse af Lejekontrakten angaaende Smedjen. Man udlejer saa til Smed Jørgen Jensen fra Thirstrup og be- nytter Lejligheden til at sætte Lejen op til 75 Rdl. Iøvrigt bibeholdes de gamle Betingelser, men man tilføjer: „Det følger af sig selv, at Smeden

først og fremmest skal smede for Grandlagets Medlemmer, saa at ingen af dem skal staa tilbage for fremmede." — 1871 foretages en større Istandsættelse af Smedehuset, det derved fremkomne Underskud dækkes ved et Uddrag af „Viby Sparekasse“ paa 65 Rdl. — 26. Oktober 1872 afholdes ekstraordinær Forsamling. Det er igen Smedespørgsmaalet, der er til Behandling. Den gamle Smed maa være død eller rejst uden Varsel, man har i hvert Fald haft en midlertidig Bysmed, Jens Christoffersen, og man udlejer nu Smedjen til Jens Olesen fra Bramstrup i Rud Sogn. Lejen nedsættes til 60 Rdl. aarlig, og næste Aar nedsættes den yder-

Hovedgaden i Viby 1942.

Til venstre Hotel Viby, i Baggrunden Handelsbankens Bygning med Kommunekontorerne paa 1. Sal.

ligere til 50 Rdl. — Ved Gildet 1. Februar 1885 bemyndiges den ny Oldermænd (Peder Jensen) til at sælge Byhuset, naar Sogneraadet lader Fattighuset sælge, og lade Salgssummen indgaa i Sparekassen. „Med Hensyn til Fordelingen af Salgssummen mellem Sogneraad og Grandlag da bestemtes det, at de respective Ejere faar en Anpart efter Arealets Størrelse. Summen for Bygninger fordeles efter Overenskomst mellem Delegerede fra Sogneraad og Grandlag.“ — Regnskabet for 1887 viser et Overskud paa 59 Kr. og 66 Øre, hvoraf 9 Kr. 66 Øre skænkes Smeden,

Chr. Pedersen, der har haft megen Sygdom „og af alle skattes som en overordentlig hæder'ig, stræbsom, retskaffen og uegennyttig Mand.“

I de første Aar af dette Aarhundrede skete — samtidig med Vibys stærke Udvikling — en stor Reduktion af Lavets Ejendom. 1903 sælges *Smedjen* med tilhørende Jord (Sprøjtehuspladsen undtagen) for 1200 Kr. til Smeden, Chr. Pedersen, og 1905 og 06 sælges store Byggegrunde til Tømrer Sørensen og Muremester A. P. Gjerrild i Viby. — 1906 opførtes for c. 10,000 Kr. paa en tilbagebleven Grund Syd for Landevejen, det nuværende *Forsamlingshus*, der i Efteraaret 1934, som Lavets sidste Aktiv, solgtes til et nystiftet Aktieselskab, der efter Ombygning og Udvidelse har drevet det videre som Hotel Viby. — Man besluttede saa at opløse det gamle Grandelav, og i Februar 1935 holdt man det *sidste Kyn-delsmissegilde*. Her fortalte en gammel Vibyborger, Redaktør *Bertel Jensen*, Aarhus, lidt om Bjørnbak og Lavets Historie, og den sidste Indehaver af det ældgamle Oldermansembede, Gaardejer Karl Jacobsen, fik overrakt et smukt Sølvbæger.

Mange kendte Vibymænd har i Aarenes Løb beklædt Stillingen som Oldermænd. Foruden Karl Jacobsen kan bl. a. nævnes hans Far, Mikkel Jacobsen, hans Farbroder, Gaardejer Eski'd Jacobsen, Gaardejerne Søren P. Loft, N. L. Møller, Peder Sørensen, Rasmus Pedersen, Jacob Rasmussen, Anton Jensen, Jens P. Jensen, Mads Peter Nielsen, Niels Peter Nielsen, Niels Albrechtsen, Redaktør Bertel Jensen, Konsulent Fr. Voigt, Mejeriejer H. Sloth, og som ovenfor nævnt Rasmus Ovesen og Lars Bjørnbak¹⁾.

---

¹⁾ Palle Birkelund: Træk af Viby Grandelavs Historie 1856—1935 (Aarhus Stifts Aarbøger 1941, 42—48).

BRANDVÆSEN OG BRANDDAMME

Brandvæsenet har fra gammel Tid været en Opgave, Kommuneledelsen skulde tage sig af. Man kunde med et primitivt Slukningsmateriel ikke stille meget op, naar den røde Hane galede over en straatækt Landsby. Til Hjælp mod Ildsvaade havde man i hver lille By paa Landet en *Branddam*. Den i Viby fandtes ved den gamle Landsbys Sydende, ved Foden af Kirkegaardens Nordvestside og ved den gamle Skolebygning, ikke langt fra, hvor nu Lars Bjørnbaks Mindesmærke staar. Der fandtes en lille Trægruppe ved den gamle Branddam (se Billede i Kirkebladet for Viby 15. December 1938), der ogsaa virkede som Gadekær. I Sogneraadsprotokollerne er der engang imellem Oplysninger om Dammens Vedligeholdelse. Saaledes vedtog Sogneraadet 1. Maj 1868 at betale Lars Bjørnbak 5 Rdl. for Arbejde, han havde udført ved Branddamsdæmningen. Han havde forlangt denne Betaling, som han ogsaa fik. 15. Marts 1872 omtales Vejarbejde forbi Branddammen. I 1873 blev den fyldt efter, og i 1874, da der byggedes en ny Skole, udvidedes dennes Areal til ogsaa at gælde Branddammens Plads. Da man imidlertid ikke kunde undvære en Dam i Byen, gravede man en ny Branddam paa den anden Side af Vejen lidt højere oppe, omtrent hvor nu *Kvindernes Eg* er plantet, ligesom ogsaa et Stykke af den nuværende Overlærerhave maatte afgive Jord til den ikke i Udstrækning store Branddam, der fik sit Vand gennem et Sluseværk, anbragt i „Bækken“, hvis Vand nedstrømmede fra Dammen, der nu smykker det i 1935 anlagte Parkareal Sydvest for Viby Kirke. Denne Dam modtog Vand fra en Bæk, hvis Udspring var oppe i Gundestrup Mose. — 5. Maj 1876 bestemtes det i Sogneraadet at lade Thor Rasmussen og Jens Klemmensen rydde Branddammen efter Sogneraadets nærmere Anvisning. 13. Juli 1877 overdroges det 3 Sogneraadetsmedlemmer at undersøge Branddammens Tilstand og at lade mindre Ulemper ved den udbedre samt, hvis saadanne større fandtes, at fremkomme med Forslag til deres Afhjælpning. 20. September 1886 overdrages det Chr. Andersen at faa Dæmning, Bro og Sluse ved Branddammen repareret paa bedste Maade. 12. Juli 1893 forhandlede om Branddamslusens Istandsættelse, og det bestemtes at holde et Møde med en Haandværker 17. Juli ved Branddammen. 4. Maj 1895 ankedes der over, at der i Dammen fandtes for lidt Vand. Det besluttedes saa at

lade sætte et Par Brædder i Slusebroen, og skønnedes det at virke for lidt, maatte en Rydning finde Sted. 18. Maj 1900 vedtoges det at rydde Branddammen. Arbejdet blev overdraget Brøndgraver Poul Poulsen til en Pris af 12 Kr. med Forpligtelse til at bortkøre Dyndet.

I 1904 blev Branddammen dækket, da man begyndte paa Planeringsarbejdet til den nye Skole. Der blev nedlagt store Kloakrør, der stadig tager det fra Højderne og Anlægget nedstrømmende Vand. Nu er der Vej, Haver og Anlæg, hvor forhen Viby Branddamme og Gadekær fandtes.

En anden Branddam fandtes paa *Stenkildegaard's Marks* sydvestlige Hjørne, umiddelbart op til den nuværende Ormslevvej. Branddammen „Stenkilde“ fungerede som Branddam for Stenkildegaard og om!iggende Gaarde og Ejendomme. Dammen var ældgammel, og den var altid godt forsynet med Vand fra et mægtigt Væld; men i 1894 var den dog løbet tør. Da den laa for nær Vejen, blev en Del af Dammen inddraget til Dækning til Gavn for den forbiførende Vej. 8. Maj 1894 vedtoges det i Sogneraadet at overdrage Grd. Mikkel Jacobsen Dammen efter nærmere Taksation. Handelen gik i Orden, og Mikkel Jacobsen lod den gamle Stenkilde-Branddam tildække.

Ogsaa i *Viby Terp* har været en Branddam. Den omtales 24. Maj 1901. Da klager Brandfoged Carl Jensen, Skovdal, over Branddammens Tilstand her. Det vedtoges at lade Dammen opmaale ved Landinspektør Sørensen, Aarhus. 20. Maj 1902 var der en Klage fra N. Bartels, der var Ejer af et Hus i Viby Terp. Han klagede over, at Vandet fra Branddammen gik op paa hans Havejord. 30. September 1902 vedtoges det at lade Branddammen i Terp oprense. 31. Marts 1911 klager N. Bartels ligeledes over, at Vandet fra Branddammen er trængt ind i hans Have og anmoder om, at Manglen maa blive afhjulpen. Dette skete ogsaa. — Dammen er blevet dækket til for 20—25 Aar siden. Den fandtes ved den nuværende Enghavevej. Stedet kaldtes i 1880'erne for *Skiddenkjær*. Dette Branddamsnavn blev oftest udtalt *Skidkjær*.

Om Branddammen i *Viby Nord* findes der ligeledes Oplysninger i Sogneraadetsprotokollerne. Saa vidt man kan se, vedrører de nedenstaaende Oplysninger denne Branddam. 14. Marts 1884 anføres det i Forhandlingsprotokollen, at Anders Nielsen tømmer Vandet i utilbørlig Grad af Branddammen, ligesom S. P. Loft klager over, at P. Sørensen leder Vandet fra Vejgrøften ned i sin Eng, saaledes at det ikke kommer i Branddammen. Det formentes, at der maatte lægges en ordentlig Stenkiste tværs over Vejen fra Hjørnet ved A. Nielsens Have og lægges den i passende Højde, saa at der hverken er for meget eller for lidt Vand i Dammen. 20. April 1886 forelagdes en Skrivelse fra Grd. Anders Niel-

sen om Branddammens Vandstand. Han mente, at Afløbet, et Dræn, var utilstrækkeligt til at borttage det overflødige Vand. Et Udvalg blev nedsat til at undersøge Sagen. 29. Maj 1891 besværer Husmand Chr. Laur- sen, Viby Teglværk, sig over, at Branddammens Vandstand er saa høj, at den gaar op i hans Have, saa han ikke kan faa den besaaet. Det over- droges et Udvalg at tage sig af Sagens Ordning. — Branddammen i Viby Nord eksisterer endnu.

*

Ved Ildebrand kimede Kirkeklokken, og Folk skulde møde Mand af Huse for at hjælpe med Slukning og Redning. En Brandfoged i hvert Sogn skulde lede Sprøjtes Mandskab. Nogen effektiv Hjælp var det gamle'dags Brandvæsen naturligvis ikke. Op imod vor Tid begyndte man derfor at forbedre paa Brandmateriellet. Saaledes besluttedes det 18. Juni 1885 at anskaffe en ny *Sprøjte*, da den gamle ikke kunde gøre nogen Nytte. En ny blev tilbudt for 250 Kr. 6. November 1885 vedtoges det, at *Sprøjtehuset* skulde repareres. Lignende Vedtagelser fandt Sted 13. Januar 1908 og 3. December 1913. Huset er nu nedrevet. Det laa ved Nordbyvej hvor nu Smed Carl Andreasen bor. Her var ogsaa *Bysmedie*. 11. Maj 1897 androg Brandfoged Jens Peter Jensen om en Bevilling til Smørelse af Sprøjtestangen og til Renholdelse af Sprøjten samt om en Bevilling til en Oliekappe til Straalemesteren. Ansøgningen blev ikke be- vilget. Man havde endnu ikke fast ansat Brandmandskab i Sognet.

I Sogneraadets Møde den 21. Juni 1920 fremsatte Larsen-Ledet For- slag om, at der nedsattes et Udvalg til Overvejelse af en Nyordning af Brandvæsenet. Paa dette Tidspunkt var Kommunen inddelt i fire Brand- kredse med hver sin *Brandfoged*. Denne Ordning var ikke god, idet Be- boerne manglede et centralt Sted at henvende sig i Tilfælde af Brand. Udvalget undersøgte Forholdene i Brabrand-Aarslev Kommune, hvor man siden 1910 havde haft fast Brandkorps. En af Udvalgets første Op- gaver var da at faa udarbejdet en Brandvedtægt for Viby Kommune, hvortil man som Mønster brugte den for Brabrand-Aarslev i Januar 1910 stadfæstede Vedtægt. Vedtægten vedtoges i Sogneraadets Møde den 8. November 1920. Ifølge Vedtægten skulde oprettes et fast Brandkorps, bestaaende af 1 Brandfoged, 1 Vice-Brandfoged, 1 Sprøjtefører og 16 Brandmænd.

I Sogneraadets Møde den 29. Marts vedtoges det at indstille til Amtet, at Kæmner Jens Larsen og Elektricitetsbestyrer H. P. Christophersen udnævntes til henholdsvis Brandfoged og Vice-Brandfoged. I Sogne- raadets Møde den 23. Maj 1921 vedtoges det at ansætte 1 Sprøjtefører og 16 Brandmænd. Brandfogeden og Vice-Brandfogeden lønnedes med hen-

holdsvis 200 Kr. og 150 Kr. aarlig. Sprøjteføreren med 100 Kr. aarlig + 3 Kr. i Timen i Ildebrandstilmælde, dog mindst for 3 Timer. Brandmændene med 75 Kr. aarlig og Kr. 2,50 i Timen i Ildebrandstilmælde, dog mindst for 3 Timer.

Endelig blev det vedtaget at indkøbe en Undervogn til at anbringe den gamle Sprøjte paa. Vognen kostede 600 Kr. Det vedtoges ogsaa at anbringe en Del Vandopstandere rundt i Kommunen, hvor der fandtes dertil egnet Vandledningsvand og at anbringe smaa Haandsprøjter i Kongsvang og Rosenvang. I 1923 blev der anskaffet en ny Sprøjte til Hesteforspand; den kunde give 1000 l Vand i Minuttet. Den kostede 2200 Kr. Samtidig købtes c. 300 m Brandslange.

I 1924 blev Brandstationen i Skolens Eng ved Kirkevej, der hvor der nu er Park, opført. Ved Parkens Anlæg i 1935 blev den igen nedrevet, og Brandvæsenets Redskaber henflyttet til Vejvæsenets Oplagsplads paa Bjørnbaksvej 7. 1927 indgik Sogneraadet Overenskomst med Falcks Redningskorps om Oprettelse af en Zone-Brand-Vagt for Viby Kommune. Herefter reduceredes Kommunens faste Brandmandskab til 4 Mand foruden Brandfogeden, hvorefter Falck er pligtig at møde med 3 Mand, men møder altid med flere eftersom Omstændighederne kræver det. En ganske fortrinlig Ordning.

Den 10. April 1942 afgik Kæmner Jens Larsen som Brandfoged. Han blev efterfulgt af Tømrermester *Peter Jensen*, Viby.

Viby hører ind under Aarhus Luftbeskyttelsesomraade, hvorfor der ogsaa for dette Sogn af Aarhus Brandvæsen er udarbejdet en Plan for Brandslukningstjenesten. Der findes i Viby en Omegnsvagt ligesom i Aaby og Vejlbj. Materialet paa disse Vagter er dels Kommunens eget, tildels i samme Anledning anskaffet Materiel, dels Slukningsmateriel, som er stillet til Raadighed af Falcks Redningskorps og Zone-Redningskorps.

VEJE, GADER OG TRAFIKFORHOLD

Viby har en praktisk og central Beliggenhed i Egnen, ikke langt fra Havet og ved Bredden af en fordums Fjord. Fra Sysseltingstedet i Aabo i Ormslev Sogn førte i Oldtiden og Middelalderen en Vej paa Aarhusdalens Sydside gennem Viby Sogn ud til Havet og op til Byen ved Aamundingen, det senere Aarhus. Fra Aarhus førte Ruter i Syd og Sydvest, begge passerende Viby Sogn, som aarlig gennemrejstes af mange vejfarende. Som Tiden gik, blev Trafikken ad Sognets simple Veje naturligvis større og større. Ogsaa ad de smaa Veje mellem Sognets Byer og fra disse til Byer i Nabosognene færdedes ligeledes Folk i retfangend Ærind. Disse Smaaveje kunde ofte give Anledning til Kiv, idet man i ældre Tid, da Film og Radio ikke eksisterede og Aviser og Bøger ikke havde vundet nogen større Udbredelse, for at skaffe sig nogen Adspredelse greb til det fra Oldtiden kendte og prøvede Middel at kævles med gode Venner og Naboer om alskens Bagateller. Før Udskiftningen havde de talløse Skel været en udtømmelig Kilde for dem, der ønskede at yppe Kiv, men efter at hver Mand havde faaet al sin Jord samlet paa eet Sted og Skellene var blevet indtegnet paa Kort, var det ikke længere muligt at komme i ærlig Strid om Retten til et Stykke Jord. Blandt de gamle Skeltrætters Afløserer indtager Vejsagerne en dominerende Rølle, og Sogneforstanderskabernes Forhandlingsprotokoller strutter med Andragender om Nedlæggelse eller Nyanlæg af Veje og med Klager over daarligt vedligeholdte Veje eller uretfærdig Fordeling af „Vejbyrderne“. Der er ingen Tvivl om, at Datidens Mennesker er gaaet op i disse Sager med Liv og Sjæl, men for os er de uden nogen Interesse, og kun for at give et Begreb om Genren skal der nedenfor meddeles et Referat af en typisk Vejsag, Holmepræstens Strid med Vibyboerne om Vedligeholdelsen af Vejen til hans Annekskirke i Tranbjerg.

6. Oktober 1842 sendte Pastor Friis i Holme Sogneforstanderskabet et Brev, hvori han tillod sig at „gjøre det ærede Sogneforstanderskab opmærksomt paa den Deel af min Sognevei, der gaar over Wibye Huusmænds Marklodder — og om Vinteren er vanskelig at befare. — For Alting trænger den til en Steenkiste ved Niels Offersens Huus og til at ophøies paa Steder, hvor der ere store Vandsamlinger, samt at udvides fra Huset af indtil Søren Hansens Markeskjel. Og da der altid samler sig en

stor Mængde Sne om Vinteren ved bemeldte Huus og tilspærrer Veien, — at da Sneekastning maatte betimeligen skee, at jeg ikke skal nødes til enten at vende tilbage eller kjøre paa Huusmændenes Agre og saaledes udsættes for som skeet er at høre ilde af dem. — Endelig maa jeg og bede det ærede Sogneforstanderskab om, at indskjærpe vedkommende Husmænd den Lære: ikke at udkaste Stene paa min Sognevei ved deres Jorders Dyrkning, hvilket jævnlige skeer.“

Forstanderskabet var af den Mening „at det ei tilkommer Viby Beboerne at istandsætte bemeldte Vei over Viby Mark, da slet ingen af de Viby Beboere har mindste Nytte eller Brug af den citerede Vei saa meget mere som Viby Sogn aldrig havt med den omtalte Veis Istandsættelse at gjøre, men allene hidtil har været foretaget af Trandberg Sognebeboere, ja der blev endog anført af Gaardeier Friis i Ingerslev, at han vidste, det var sidst nævnte Beboere ved Amtsresolution paalagt at istandsætte bemeldte Veistykke.“

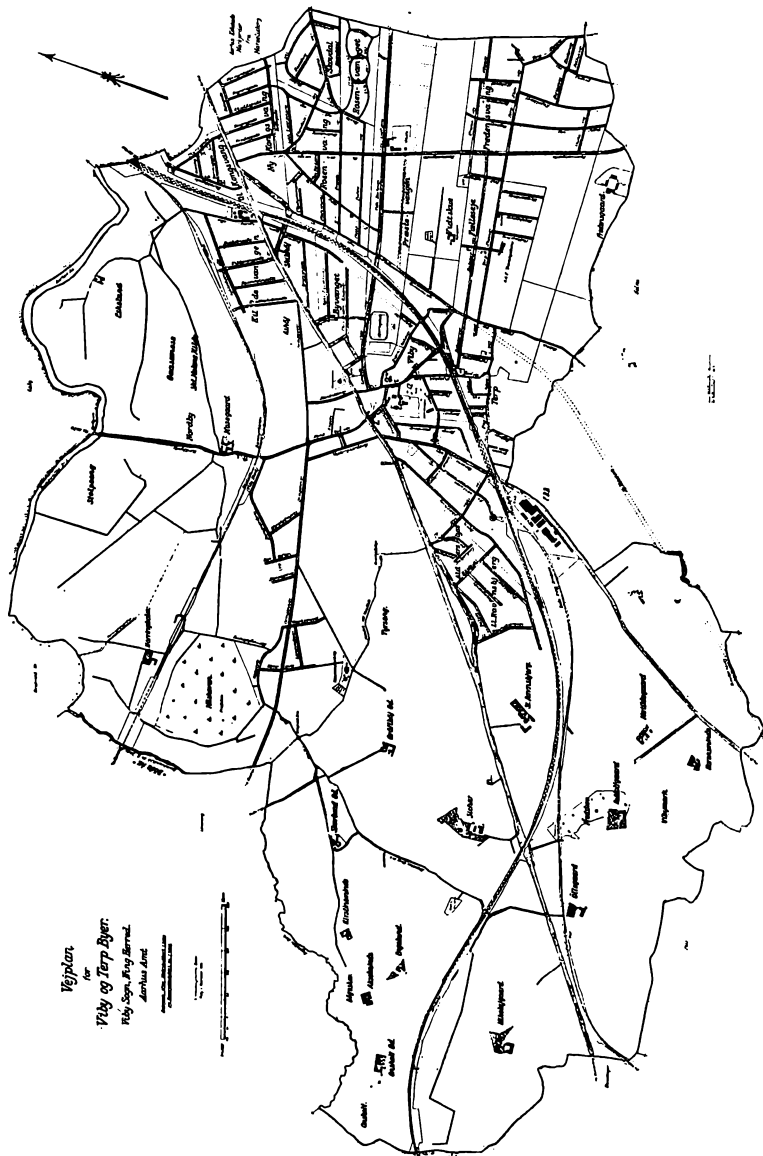
Derefter indgik Holme Pastorats Forstanderskab med et Andragende til Amdraadet om, at det maatte paalægges Viby Sogn at vedligeholde „et Stykke af Holme Præstes Sognevej til Trandberg Kirke, der gaaer over Viby Mark, en Strækning af 268 Favne.“ I en Moderklæring fremsatte Viby Sogneforstanderskab 24. Marts sit Syn paa Sagen. Amdraadets Svar er ikke anført i Viby Sogneforstanderskabs Forhandlingsprotokol, men der kan ikke være Tvivl om, at det har skaaret gennem alle Betragtninger om Byrden, der skal følge Nyttens, og afgjort Sagen til Gunst for Holme Pastorat i Overensstemmelse med Forordning af 29. September 1841, der i § 28 bestemmer, at det tilkommer enhver Kommune at vedligeholde samtlige over dens Grund løbende Biveje. Viby Forstanderskab vedtog da ogsaa 18. September 1844 „at det ei længere ville modstaa at modtage denne Vei til Vedligeholdelse, naar først Trandberg Beboerne — der fra ældre Tid har haft dette Vejstykke til Vedligeholdelse — sætter samme i forsvarlig og passabel Stand.“ Det er øjensynligt, at de Viby Mænd stillet over for de haarde Realiteter har ladet Billighedens Taagetale fare og fundet et juridisk værdifuldt Argument. Ganske vist stod det fast, at det tilkom Viby at holde Vejen vedlige, men før 1841 havde denne Pligt paahvilet Beboerne i Tranbjerg, og da det var vitterligt, at de intet havde foretaget sig, maatte de indhente det forsømte, før Viby kunde overtage Vejen. Sagen blev indbragt for Rente-kammeret, der 5. Juli 1845 bestemte, at Viby skulde istandsætte Præstevejen. I sit Svar søgte Forstanderskabet ikke desto mindre at hævde sit Standpunkt, idet det gjorde gældende, at Resolutionen maatte „være bygget paa den Forudsætning, at den omhandlede Vejstrækning paa den Tid

Forordningen af 29. Septb. 1841 emanerede [o: udkom] var i aldeles for-
svarlig Stand, og dette er aldeles urigtigt, idet den ommeldte Vej ingen-
sinde har været istandsat og derpaa navnlig mangler 3 Stenkister over tre
forskellige Vandløb, som gaar tværs over Vejen.“ Sogneforstanderskabet
maatte derfor „inden Sagen endelig decideres [o: afgøres] udbede sig
Tilladelse til ved Tingsvidne at foranstalte oplyst, at det Foregivende,
hvorpaa Rentekammerets Resolution synes at være bygget, har været
urigtigt, da Vejen som meldt nu er i samme Stand, som den i en lang
Række af Aar har været og at Forskellen altsaa bestaar deri, at hidtil
har Sognepræsten i Holme fundet sig i at passere Vejen i den usle For-
fatning den er og stedse har været, som det tør antages, fordi hans Sog-
nebeboere skulle istandsætte den, hvorimod han nu, da Forpligtelsen
antages at paahvile et andet Sognedistrikt, fordrer, hvad han vist har
fuld Føje til, nemlig at faa det ommeldte Stykke Vej sat i farbar Stand,
hvad det ingenlunde er — især om Vinteren.“

Om Forstanderskabet har faaet Udbytte af dette fortrinlige Indlæg,
hvis Ophavsmand næppe kan have været nogen anden end C. P. R. In-
gerslev, véd vi ikke, da Forhandlingsprotokollen herefter tier stille om
denne Sag. —

I Almindelighed var de gamle Veje i en sørgelig Forfatning, om Vin-
teren næsten ufarbare, da de ikke blev ordentlig udbedrede. Nu skulde
der med Sogneforstanderskabernes Indstiftelse 13. August 1841 ske en
Forandring. Vejene skulde holdes vedlige med Sten og Grus, Grøfterne
skulde oprensnes og Vand bortledes. I Forhandlingsprotokollerne er der
da ogsaa Aarti efter Aarti Meddelelser om de nyttige Bestemmelser, Sog-
neledelsen tog om Færdselsruternes Vedligeholdelse. I 1867 nyordnedes
ved to Vejlove Vejvæsenets Forhold. Vejene havde hidtil efter Vigtighed
været delt i tre Klasser, hvorefter de sorterede henholdsvis under Staten,
Amterne og Sognekommunerne, men Jernbaneanlægene reducerede Lan-
devejsnettets Betydning, og Staten overdrog derfor Hovedlandevejene til
Amterne. I vor Tid er ved Automobiltrafikkens Udvikling Vejenes Be-
tydning igen blevet meget stor. Den øgede Trafik kræver et godt Vej-
net. Dets Vedligeholdelse, Anlæg, Renholdelse, Snekastning, Gadebelys-
ning og Kloakvæsen er derfor vigtige kommunale Opgaver. Kommune-
styrelsen i Viby har den bedst mulige Forstaaelse af, at Vejvæsenet skal
være i god Orden. Man arbejder paa langt Sigt og anlægger nye Veje og
praktiske Forbindelsesveje. I Samarbejde med Nabokommunerne paa-
begyndtes saaledes i 1930 Anlæg af en ny Vej gennem Nordby over
Aarhus Aa og Aadalen til Aaby, og i 1933 gennemførtes Regulering og
Forlægning af Ormslevvej Vest for Viby. 1934 paabegyndtes Anlæg af

Rosenvangsallé saaledes, at der tilvejebragtes en ypperlig Forbindelse mellem Skanderborg Landevej i Kongsvang og Hads Herreds Landevej i Højbjerg. Endvidere blev i 1935 Carl Jensensvej anlagt gennem Skovdal i Forbindelse med Aarhus Kommunes Gadenet, hvorved Trambuskørselen fra Aarhus gennem Viby Kommune blev etableret. Endelig er det af Aarhus Byraad og Viby Sogneraad vedtaget til sin Tid at anlægge en ny Udfaldsvej (Jyllandsallé) fra Aarhus i sydvestlig Retning gennem Viby Kommune til den forlagte Gl. Horsens Landevej ved Holme-Tranbjerg Sogneskel. — Foruden de to Amtslandevaje, Gl. Horsens Landevej og Skanderborg Landevej, der skærer gennem Viby Sogn, har ovennævnte Forbindelsesveje til samtlige Nabokommuner medført meget forbedrede Trafikforhold til og gennem Viby. Blandt de c. et halvt Hundrede nye offentlige Biveje, der er anlagt i Kommunen i Tiaaret 1930—40, er uden Sammenligning *Grundtvigsvej* den vigtigste i lokal Henseende. Denne Vej forbinder paa en ideel Maade de to omtrent lige store Dele, hvori Statsbanen Aarhus—Fredericia gennemskærer Viby Kommune. Grundtvigsvej har allerede og vil stadig faa en større Betydning for Kommunens Beboere eftersom Bebyggelsen i Kvartererne paa begge Sider af Statsbanen skrider frem.

Samtidig med Vejnettets Udbygning har Anlæg af *Kloakker* inden for den bymæssige Del af Kommunen fundet Sted. Tidligere lededes saa at sige alt Kloakvandet fra Viby og Fællesfabrikkerne til det offentlige, mindre Vandløb gennem Tyrseng og videre til Døde Aa og Brabrand Sø, men saaledes sker det ikke mere, idet alt Kloak- og Fabriksspildevand nu bliver rensset i et moderne *Kloakrensningsanlæg*, færdigbygget i 1942 og beliggende Sydvest for Viby Høskov. Fra Anlægget ledes det rensede Kloakvand ud i Brabrand Sø.¹⁾

Ved Loven om Byplanlægning er det muliggjort for Kommunen at drage Omsorg for en samfundsmæssig sund og god Udbygning af saavel de enkelte Kvarterer som af Kommunen i Almindelighed. Kloak- og Vejnettet er som Helhed fuldført uden Loven om Byplanlægning, men mange andre Opgaver, saasom Fastlæggelsen af Bebyggelsesarten, Torve,

¹⁾ 25. Juni 1868 omtales første Gang en *Sundhedsvedtægt* for Viby Sogn. 20. August 1897 omtales igen en saadan, og den blev da indskrevet i Sogneraadsprotokollen. En Maaned efter dens Stadfæstelse traadte den i Kraft. — 18. Februar 1911 nævnes første Gang i Protokollen en *Skorstensfejer* (L. N. K. Jensen Schmidt). 7. Februar 1912 fik August Hansen Autorisation som Skorstensfejer. Siden 1932 har Karl Olsen været autoriseret Skorstensfejermester for Ning Herred (med Bopæl i Viby).

Pladser, Legepladser, Sportspladser, Anlæg, Pladser til nye offentlige Bygninger m. m., kræver deres Løsning i allernærmeste Fremtid.

*

Af Viby Sogns 112 Veje og Gader er Aarhus—Skanderborg Landevej (Hovedvej Nr. 10) mest befærdet. Hestevognsfærdselen er i Tidens Løb blevet i høj Grad fortrængt af Motorfærdselen. 2. November 1910 afslog man i Viby Sogneraad et Andragende fra Forenede danske Motorejere om Tilladelse til at køre med Bil mellem Kl. 12 Nat og Kl. 4 Morgen paa Vejene, men det varede naturligvis ikke længe, inden Bilerne begyndte at dominere Vejtrafikken. I Aarene 1908—1934 var den samlede Vognfærdsel paa Aarhus Amtsradsreds Landeveje mere end femdoblet, og i Tiden 1934 til Verdenskrigens Udbrud i 1939 har Stigningen naaet en ny Højde. Saaledes var der paa Vejen fra Aarhus til Viby i 1939 en Færdselsmængde paa ikke mindre end 6809 Tons pr. Døgn! Paa Vejen ud af Viby efter Tranbjerg var der paa det mest befærdede Afsnit nærmest Viby en Færdselsmængde af 2345 Tons pr. Døgn. Paa Bivejen fra Viby til Ormslev var Færdselsmængden 399 Tons pr. Døgn. Den alt overvejende Mængde af Trafikken besørgedes naturligvis paa Biler.

*

Tre Jernbaner gaar gennem Viby Sogn. 1868 aabnedes Jernbanen *Fredericia—Aarhus* for Drift. Den har ingen Station i Viby. 1884 aabnedes *Aarhus—Odder—Hov Banen*, der fik en Station i Viby. Man var i Sogneraadet meget imod denne Jernbane, hvad et Par Mødereferater vidner om. Saaledes blev i Viby Sogneraadsmøde 13. Februar 1881 drøftet en Skrivelse fra Kommitteen for Anlæg af en Jernbane fra Odder til Aarhus. Der blev i denne indbudt til Deltagelse i et Møde angaaende Jernbaneanlægget. Sogneraadet vedtog at sende to Delegerede, dog paa den Maade, at Sagen for Viby Sogns Vedkommende modarbejdedes paa alle mulige Maader saavel paa sit nuværende som fremtidige Standpunkt. — Denne Bestemmelse var jo ikke til at tage fejl af! Aaret efter indtog Sogneraadet et lignende Standpunkt, dog med en enkelt Undtagelse. I Mødet 12. Marts 1882 skulde saaledes bestemmes, hvorvidt der skulde tegnes Aktier i en Bane fra Hov over Odder til Statsbanen paa et Punkt ved Viby. Sagen afgjordes ved, at 4 stemte imod, 1 Stemme for, 1 stemte ikke. Som Mindretal forlangte V. Bjørnbak tilført Protokollen, at han anser det for at være imod Kommunens Interesser ikke at tegne 3000 Kr. i det mindste til Banen.

1902 aabnedes *Aarhus—Hammel Banen* med Station i Sognet (Viby Nord). Ved Anlægget af denne Bane bidrog Viby Sogn med 12,700 Kr. til

Aktietegningen. Sogneraadformand *Jens Juul* var Medlem af Hammelbanens Bestyrelse 1933—37.

Ogsaa paa anden Maade end med Jernbanerne har Viby Sogns Befolkning god Forbindelse med Omverdenen. *Aarhus Trambussernes* Linie 4 løber Sognet igennem fra Skovdal over Rosenvang ad Balagervej til den yderste Grænse i Fredensvang.

Sporvognslinien gaar lige til Bygrænsen ved Kongsvang, og ad Aare vil man høre Sporvognsklemt inde midt i Viby, naar en Gang man faar Planen realiseret med den S-formede Viadukts Flytning til den tidligere Overskæring ved Viby Gasværk.

FATTIGVÆSENET

Som anført i Afsnittet „Kommunestyrelsen“ er Forordningen af 5. Juli 1803 om Fattigvæsenet paa Landet Grundvolden for den nuværende Kommunestyrelse. Derfor var Fattigvæsenet selvsagt et af Hovedomraaderne for Sogneforstanderskabernes Virksomhed i Aartierne efter 1841. Opgaven at bestyre Fattigvæsenet forgrenede sig i Tidens Løb stærkt, hvad man vel kan begribe, naar man kender den sociale Udvikling i Danmark i det forløbne Aarhundrede. I de ældste Sogneforstanderskabsprotokoller optager Drøftelsen af Fattigsager, som man vil forstaa, en stor Plads. Man lærer af Referaterne, at Sogneforstanderne (senere Sogneraadmedlemmerne) har søgt at være saa retsindige og humane som vel muligt, men da de stadig havde for Øje ikke at sætte Skatterne i Vejret, kan man nok tænke, at Hjælpen til de nødstedte har været den mindst mulige. I 1837 var der i Kommunen 24 fattige at forsørge. Der blev dette Aar udredt til Fattigvæsenet som Byrde for Kommunen: 281 Rigsbankdaler, næppe 12 Rbd. aarlig til hver fattigs Forsørge!se!

Fra 1842 har man nogle Oplysninger i Sogneforstanderskabsprotokollen, der i smaa Glimt giver et Indtryk af de Forhold, Fattige og Omrejsende levede under. Saaledes blev i Mødet 4. Marts 1842 drøftet et Andragende fra Peder Hveisel m. fl. Beboere i Viby By angaaende, at de fandt sig formeget bebyrdede med Indkvartering af Omrejsende i Forhold til Hartkornsejere, som ikke boede i Byen, hvorfor de forlangte et offentligt Herberge til saadanne i Viby. Hertil besluttede Forstanderskabet at udtale, at de ikke troede, benævnte Beboere var pligtige til at modtage saadanne rejsende Folk til Indkvartering, ikkun i højeste Nødsfald, naar det kunde skønnes muligt at være farligt at jage dem bort. — I samme Møde besluttedes, at alle omløbende og pasløse Personer, som antræffes, skulde optages eller tilføres Politimesteren, „efter forud Bekjendtgjørelse i Avisen og Placaters Oplæsning trende Søndage efter hinanden ved Kirkestævne, derunder indbefattes ogsaa Opbringelse af de holstenske Kræmmere.“ —

Fattighuse havde man i *Viby*, ved *Vejen til Stautrup* og i *Viby Terp*. I Husene var der Plads til 2—4 Familier hvert Sted. Fattighuset i Viby laa c. $\frac{1}{2}$ km nordvestlig for Kirken. Ved Siden af dette Hus laa *Byhuset*, et Gadehus, som Viby Grandelav ejede og af hvilket Beboerne

betalte Husleje hvert Aar til Kyndelsmissegildet (ligesom Bysmeden), medens Fattighusfolkene naturligvis var saaledes situerede, at de ikke evnede at betale Husleje og følgelig heller ikke skulde det, naar de hørte til den Gruppe af Sognebeboere, der levede af kommunal Støtte og Almisser.

Fattighuset i Viby blev købt i Begyndelsen af 1842 ved en Auktion, og 3. Maj 1843 overrækker C. P. R. Ingerslev Sognepræsten Skøde paa dette Fattighus. 4. Marts 1842 besluttedes, at fire af Sogneforstanderne 6. Marts skal tage Bestemmelse om Reparation og Indretning af Huset til Fattighus. Ved Besigtigelsen toges Beslutning om, at Huset skulde sættes i beboelig Stand. Overslaget til Udgifterne bestemtes til 140 Rdl. Der blev udbudt Licitation paa Arbejdet, der blev overdraget den lavestbydende, Ungkarl og Snedker Rasmus Nielsen fra Viby Terp. Han tilbød at udføre Arbejdet for 118 Rdl. (5. April 1842). 22. Juni 1842 blev Huset besigtiget og Reparationen antaget, hvorefter de 118 Rdl. blev udbetalt til Rasmus Nielsen.¹⁾ — Vi kan nu springe et Stykke ned i Tiden og fremføre et Eksempel paa, hvorledes man var bange for, at Viby Sogn skulde blive forsynet med for mange Fattigfolk. Dette Synspunkt blev fremhævet ved Sogneforstanderskabsmødet 20. Oktober 1865. Ved denne Lejlighed havde Ning Herredskontor i en Skrivelse af 19. Oktober begæret en Erklæring fra Sogneforstanderskabet om Viby og Tiset Sognes Adskillelse i kommunal Henseende. Med Hensyn hertil bemærkedes, at det meste Fællesskab, der bestod mellem Sognene, angik Fattighuset, „i hvilken Henseende iøvrigt Adskillelsen for Viby Sogn vil være mislig nok, da dette paa Grund af sin Beliggenhed opad Aarhus er overbebyrdet med Fattigforsørgelse. Iøvrigt bør det fremhæves, at Sognenes adskilte Beliggenhed og deraf flydende ringe indre Forbindelse gjør en Adskillelse naturlig og ønskelig.“ —

6. Oktober 1868 bestemmes det, at der skal opsættes nye Kakkelovne i de to Fattighuse i Terp. 7. Marts 1873 klages der over Vejen fra Terp til Fattighusene. 13. Juli 1877 vedtoges det at lade de fornødne Reparationer udføre paa Fattighusene. 18. August 1880 oplyses det, at Fattighuset i Viby er gammelt, det kan kun sættes i Stand, ikke modtage nogen Hovedreparation. Da man i 1884 opførte en Fattiggaard (se senere) i Sognet, blev de gamle Fattighuse overflødige, saa man maatte se at komme af med dem. — 4. Februar 1885 omtales saaledes, at Fattighusene (2 sammenbyggede Smaahuse) i Terp skal sælges. Dette skete ogsaa, idet Chr. Andersen overtog dem for 300 Kr. fra 1. Maj 1885. Køberen skulde

¹⁾ 7. Maj 1845 besluttedes at købe Fattiglem Mikkell Jørgensens Hus i Ingerslev til Fattighus.

forpligtige sig til at lade dem nedbryde. Fattighuset i *Viby* købte Chr. Leth Espensen 1. Maj 1885 til Nedbrydelse. Pladsen skulde være ryddet inden 1. Juni 1885. 24. Juni 1886 blev Udvalget for Fattighuspladsens Salg bemyndiget til at underhandle med *Viby Grandelav* om Regulering af bemeldte Plads. *Viby Grandelav* havde nemlig ved Udskiftningen i Slutningen af det 18. Aarh. faaet tildelt „Gadejorden“, hvorpaa bl. a. Fattighuset laa. — 18. Marts 1887 nævnes i Sogneraadsprotokollen, at Fattig- og Byhuspladsen bortlejedes til Skrædder Mikkell Pedersen for Sommeren for 12 Kr. Af *Viby Grandelavs* Protokol erfares det saa, at i Regnskabsaaet 1887—88 solgtes Byhusplads og Fattighusplads til Søren Loft for 550 Kr., „men da man ikke var rigtig klar over, hvorledes det hængte sammen med Ejendomsforholdene paa bemeldte Jordstykke, udsættes den mulige Fordeling af Pengene, til en Landinspektør har afgivet Erklæring i Sagen.“ — De to omtalte Huses Pladser var ved det nuværende Hjørne af Nordbyvej og Ormslevvej. En Æskefabrik blev senere opført paa Pladsen.

12. September 1887 omtales Fattighuset ved Vejen efter Stautrup til, og 17. Oktober 1888 var Rasmus Gissel til Stede i Sogneraadets Møde for at købe dette Fattighus, der laa paa hans Jord. Handelen ordnedes saaledes, at Gissel overdroges Hus og Grund 1. Maj 1889 for 200 Kr. Han skulde forpligte sig til at lade Huset nedbryde. Skødet skulde udstedes til Juni Termin 1889, og da skulde ogsaa de 200 Kr. betales. I vore Dage hører det gamle, forsvundne Fattighus' Grund til Gartneriet „Dalbo“.

De fattige havde det ringe og trist²⁾. Børnene blev sultefodrede, og Tilværelsen var i det hele hundsk for Folkene i Fattighusene. For at forbedre de fattiges Kaar besluttede Sogneraadet — i Overensstemmelse med Udviklingen andetsteds i vort Land — at købe en Landejendom, hvis Stuehus kunde indrettes til *Fattiggaard*. Sagen havde været fremme til Drøftelse i Sogneraadet og andetsteds inden den blev realiseret. Allerede i Begyndelsen af 1870'erne talte man om at faa en *Fattiggaard* i *Viby Sogn*. Og den 1. Februar 1875 holdtes et Skatteydermøde, hvor c. 70 var kommet til Stede, til Forhandling om Indkøb af en *Fattiggaard*. Forslaget forkastedes med overvejende Flertal. Men Udviklingen kunde ikke standses. Sagen blev flere Gange senere drøftet, og endelig i 1884 blev den en Virkelighed. Man gik i Samarbejde med *Aaby Sogn* herom. 14. Marts 1884 besluttedes saa i et Sogneraadsmøde at oprette en *Fattiggaard*

---

²⁾ En Auktion i afvigte Aarhundrede over et Fattiglems Bohave er i Sogneraadsprotokollen blevet omstændeligt opgjort til ialt at give en Indtægt paa 7 Kr. 87 Øre.

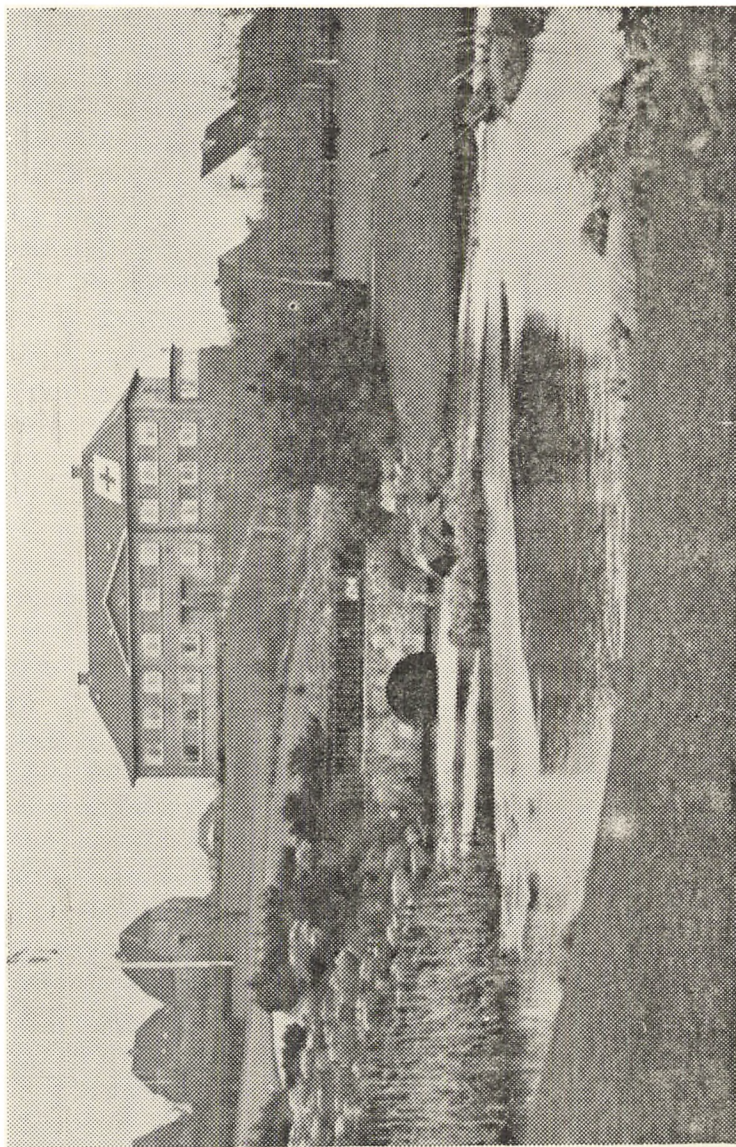
sammen med Aaby Sogn. I Aaby havde man i et Sogneraadsmøde Dagen før, 13. Marts 1884, enstemmigt vedtaget at gaa sammen med Viby Sogn herom. I Fællesskab søgte de to Sogne saa Stiftamtet om Tilladelse til at købe Jord og derpaa opføre en fælles Fattiggaard for begge Sogne. Denne Tilladelse blev givet, og 7. April 1884 købtes saa i Viby Sogn c. 35 Tdr. Land af Chr. Leth Espensen. Fattiggaarden, der laa paa Viby Terps Grund, blev færdig til at tages i Brug i Oktober 1884. Gaarden fik Navnet „Vidtskue“. Der var Plads paa den til 30 Lemmer.³⁾ Den lededes af en Bestyrer. Forholdet mellem Aaby og Viby Sogne blev her som 8:19, idet Aaby Sogn er betydelig mindre i Areal end Viby og i 1880 kun havde 354 Indbyggere, medens Viby da havde 886. Fattiggaardsfællesskabet mellem de to Sogne varede ved indtil April 1933.⁴⁾ Da blev Aaby Sogn købt ud af Fattiggaardsfællesskabet, men „Vidtskue“ blev dog ved at fungere som Fattiggaard for Viby Sogn indtil 1935, da man kunde overflytte de gamle til *Viby Alderdomshjem*, der var færdig til Brug fra Indvielsesdagen, 8. November 1935. Der er Plads til 30 gamle Vibyer i Alderdomshjemmet, der har en prægtig Beliggenhed højest oppe i Viby smukke Bypark. De gamle faar en god og kærlig Pleje i den fortrinligt indrettede og moderne Bygning. Hjemmets Leder er Frk. *Maja Wissenberg*.

Naar man tænker paa de gamle, smaa og uhyggelige Fattighuse, Fattiggaarden og paa Viby Alderdomshjem, faar man et stærkt Indtryk af den store og lykkelige Udvikling, der i det sidste Aarhundrede har fundet Sted, ikke alene i Viby, men i alle Danmarks Sogne. Man har Grund til at glæde sig oprigtigt over, at Forholdene har ændret sig saa smukt i vort Samfund, at de fattige, svage og gamle ikke længer med Bekymring skal se deres Alderdom i Møde. De sociale Fremskridt hører til det bedste og skønneste, vi har at fortælle om fra vort Land i dette Aarhundrede.

Legater. Det kommunale Fattigvæsen har nogle Legater at modtage

³⁾ Om en af Fattiggaardens gamle Beboere har Pastor N. Granild skrevet lærerigt i Kirkeblad for Viby 17. April 1932.

⁴⁾ Der havde allerede i en Aarrække forinden været henstillet, at Fattiggaarden burde sælges. Saaledes vedtoges i Aaby Sogneraad Møde 23. Septbr. 1915, at man skulde opfordre Viby Sogneraad at søge Gaarden afhændet. Dette skete dog, som vi forstaaer, ikke. Aaby Sogn havde efterhaanden kun lidt Interesse af Fattiggaardsfællesskabet. Eksempelvis kan nævnes, at 1922—23 havde dette Sogn slet ingen Lemmedage paa Gaarden. Ved *Sociallovens Ikrafttræden 1. Oktober 1933* gled Fattiggaardene ud af Sagaen og nye, bedre Former for Hjælp til Samfundets Nødstedte blev indført. — „Vidtskue“s Areal, der ejes af Kommunen, udlejes til Kolonihaver.

Viby Alderdomshjem og Park.

Støtte fra, til Gavn for Folk i Sognet, der er nødt til at erholde Hjælp fra det offentlige, eller som sidder i Kaar, der er saaledes, at en lille Pengegave ved Juletid er en stor Hjælp og Glæde.

Det ældste af Viby Sogns Legater b'ev stiftet 5. September 1849 af Ejeren af Øllegaarden, Gdr. *Niels Diderichsen* og *Hustru Kirstine Ovesdatter*. Da Legatet blev givet, var det paa 100 Rigsdaler. Nu er det paa 309 Kr. 54 Øre. Renterne af Summen gaar til Viby Sogns Fattigvæsen, og de uddeles ved Juletid i een Portion.

Christen Rasmussens Legat. Ved Testamente af 10. December 1912 har fhv. Havemand paa Aarhus Amtssygehus, Chr. Rasmussen af Brand, stiftet et Legat i Taknemlighed for Hjælp modtaget af Viby Kommune. Legatet var oprindeligt paa 1000 Kr., men da der senere er købt Obligationer for Be'øbet, repræsenterer Legatet nu en Sum paa 1368 Kr. 12 Øre. Renterne uddeles af Viby Sogns Socialvæsen ved Juletid i fire Portioner.

Viby Spare- og Laanekasses Legat er stiftet 12. Marts 1913. Dets Størrelse er paa 300 Kr. Renterne indgaar i Hjelpekassen, og de uddeles i een Portion hver Jul.

Gaardejer Søren P. Loft og Hustru Sidsel Marie f. Andersens Legat til Gavn for fattige Familier i Viby Kommune er fra 2. Maj 1928, idet Fundatsen er stadfæstet denne Dato. Legatet var ved sin Stiftelse paa 5000 Kr., er nu paa 5179 Kr. 54 Øre. Renterne udde'les til Julen og skal fortrinsvis gives til Hjem, hvor der har været Sygdom.

Fhv. Amtsvejmand Anders Laursen Møllers Legat er oprettet 30. September 1931 og var da paa 1000 Kr. Ved Obligationskøb er Legatet nu paa 1344 Kr. 68 Øre. Renterne uddeles i to Portioner ved Juletid og skal gives til trængende ældre, enligtstillede Mænd i Viby Kommune. Modtagerne af Legatet maa ikke have nydt Fattighjælp.

VIBY OPTAGELSESHJEM

Den 11. November 1898 indviedes Kvindehjemmet *Sichar* i Viby Sogn. En Bondegaard, hvis Stuehus næsten var herskabe'igt indrettet, var blevet købt og omdannet til Hjem for unge Kvinder, der var kommet paa Afveje. Det var Søster *Marie Johanne Jensen* (1853—1927), der fik et Magdalenehjem flyttet her ud til Viby Sogns Sydvestparti, og hvor en nødvendig og smuk Gerning siden er blevet udfoldet. I April 1921 købte Kvindehjælpen¹⁾ *Sichar* af Diakonissestiftelsen og fortsatte her en

¹⁾ Kvindehjælpen er startet af nu afdøde Fru Stiftsprovstinde Ellen Schepe'ern, der indtil sin Død Efteraaret 1937 var Formand.

Virksomhed for Kvinder i Alderen fra 15—18—20 Aar. Hjemmets fremtidige Navn blev nu *Viby Optagelseshjem*. Hjemmet ligger c. 6½ km fra Aarhus paa Viby Mark lidt fra Skanderborg Landevej (Hovedvej Nr. 10) i smukke Naturomgivelser. Her er Udsigt over Brabrand Sø til Brabrand, over Aaby til Aabyhøj og helt ind over Aarhus By med dens forskellige Taarne, ja endog i klart Vejr ses Mols Bjerger i Horisonten. Iøvrigt er Hjemmet omgivet af flere Gartnerier og Gaarde. Det ligner selv en større Bondegaard, idet der er tilhørende Avlsgaard, som nu er bortforpagtet. Selve Hjemmet bestaar af 1 Hovedbygning, 1 Elevbygning med 20 Elevværelser m. m., 1 Bygning med Systue, Strygestue og Vaskeri. Disse Bygninger er omgivet af en stor Have, et Stykke Eng og lidt Skov. Ialt ejer Hjemmet 22 Tdr. Land, hvoraf 16 Tdr. er under Plov. Her er Plads til 25 Elever, som især modtages gennem Børneværnet Landet over. Eleverne oplæres i alt husligt Arbejde: Rengøring, Vask og Strykning, Køkkenarbejde (Madlavning, Bagning, Syltning og Slagting), Systuearbejde (Lapning, Stopning, praktisk Syning, Strikning) og finere Haandarbejde. I Haven oplæres en Del Elever i Jordens Bearbejdning, Mistbænkes Anlæggelse, Havens Tilsaaning og Pasning Sommeren igennem. Ind imellem læres flere andre manuelle Arbejder, som forekommer under Landforhold. Hvormeget den enkelte Elev faar lært beror paa Vedkommendes Evner, Vilje og Modtagelighed samt Tid for Opholdet paa Optagelseshjemmet. Foruden i ovennævnte praktiske Fag undervises der ogsaa i almindelige Skolefag, Gymnastik, Boldspil, Sangleg og Sang. Alt imens ovennævnte foregaar, er Eleverne under psykologisk Iagttagelse, hvorefter deres Fremtid bestemmes. Hjemmet ledes i naturlig kristelig Aand, uden noget Pres paa Eleverne, af en Forstanderinde og 5 Medhjælperinder, hver især med speciel faglig Dygtighed. Forstanderinde Frk. *Mariane Friis* ledede Hjemmet til 1926, hvorefter Sygeplejerske Frk. *Else Ditzel* har ledet det. Frk. Ditzel har venligst givet gode Oplysninger til ovennævnte Fremstilling. Om Sichars Opretelse og ældste Historie findes et lille Stykke i Diakonissestiftelsens Almanak 1902, ligesom Pastor *N. Granild* ogsaa har skrevet smukt om Sichar og Viby Optagelseshjem i Kirkebladet for Viby 29. Oktober 1933.

VIBY SOGNS SYGEKASSE

Der findes ikke nøjagtige Optegnelser om paa hvilken Dato Sygekassen er startet, men „Søndag den 7. April 1872 afholdt Interessenterne i Viby Sogns Syge og Hjælpeforening, efter forudgaaende lovlig Indvarsling, Generalforsamling i Viby Skole.“ Da der ved denne Generalforsamling blev fremlagt revideret Regnskab for Aaret April 1871 til 31. Marts 1872, og dette Regnskab ikke, som de efterfølgende, begynder med en Kassebeholdning, kan man gaa ud fra, at Foreningen er begyndt sin Virksomhed omkring 1. April 1871, og denne Dato regnes da ogsaa nu for at være Sygekassens Stiftelsesdag.

Det første Regnskab ser saaledes ud:

Indtægt:				
Sognebeboerne skjænket Foreningen	162	Rdl.	4	Mark 0 Sk.
Endvidere modtaget af Kommunekassen	20	„	0	„ 0 „
Skjænket Foreningen af Viby Sparekasse	24	„	2	„ 10 „
Renter	4	„	1	„ 1 „
Medlemmers Indskud og Bidrag	44	„	1	„ 8 „
Summa	255	„	3	„ 3 „

Udgift:				
Til Protokoller m m.	15	Rdl.	1	Mark 8 Sk.
Ydet Sygehjælp til Medlemmerne	7	„	1	„ 0 „
	22	„	2	„ 8 „
Den i Sparekassen indsatte Beholdning	224	Rdl.	5	Mark 11 Sk.
Den for Bestyrelsen beroende Beholdning	8	„	1	„ 0 „
	255	„	3	„ 3 „

Revideret og befundet rigtigt.

H. P. Hansen,

Bestyrelsen.

Carl Assersen.

Ved Generalforsamlingen vedtoges det, at 200 Rdl. skulde betragtes som Foreningens Reservefond. Endvidere vedtoges det at gøre Forsøg paa at oprette en Begraveshjælp saaledes, at hvert Medlem i Tilfælde af Dødsfald betaler 1 Mark, som udbetales til afdødes Familie. Endvidere

vedtoges det at forhøje det daglige Bidrag til syge fra 16 Skilling til 24 i Forventning om, at flere Æresmedlemmer kunne ventes at ville tiltræde Foreningen. Disse Æresmedlemmer, som ofte omtales og figurerer paa Regnskabet med ret store Tilskud, maa formentlig have været Gaardmænd og andre bedrestillede Borgere, som har støttet Foreningen med frivil'ige Bidrag.

Sidste Punkt paa Dagsordenen ved Generalforsamlingen var Bestyrelsesvalg. Udfaldet blev, at K. P. Jensen genvalgtes som Formand med 10 St., Søren Hansen, Rasmus Pedersen, Terp og Peder Christensen valgtes til Bestyrelsesmedlemmer.

Protokollen slutter:

„At saaledes er vedtaget bekræfter vi med vore Hænders Underskrift.

Datum ut supra.

K. P. Jensen, Peder Poulsen, Søren Hansen, Peter Olesen,
Peder Christensen, Anders Andersen, Anders Nielsen,
Jens Jensen, Rasmus Pedersen, Peder Pedersen, H. P. Nielsen,
Mikkel Fløjstrup.“

Det fremgaar ikke noget Sted, hvor mange Medlemmer, der var i Foreningen, ejheller hvor stort Kontingentet var. Det kan ses, at der et Aars Tid senere har været 21 Medlemmer, idet der er opkrævet 21 Mark i Anledning af et Dødsfa'd.

Regnskaberne gennem Aarene er ført meget sirlige og revideret af Sognets kendte Mænd gennem Aarene, bl. a. Viggo Bjørnbak, H. P. Hansen, Lærer H. P. Skou, J. P. Jensen, Jens Rasmussen, Mikkel Jacobsen m. fl.

Status forbedredes stadig, saa Foreningen, da den i 1903 gik over til at blive statsanerkendt Sygekasse, havde en Kassebeholdning paa 1852 Kr. 35 Øre.

Forhandlingsbogen er ligeledes ført pænt, saa det tydeligt fremgaar, hvad der er sket i Foreningen, og det er meget interessant at se, hvorledes de Bestemme'ser, som nu er gældende i Sygekasser, efterhaanden har vokset sig frem.

1875 vedtoges det at yde Medlemmerne fri Medicin. Det varede dog ikke mange Aar, før der indførtes Indskrænkninger, og Medicinydelsen bortfaldt helt i 1888.

1876 bestemmes det, at intet Medlem kan optages over 40 Aar, samt at Kvinder kun kan faa Dagpenge, naar de er sengeliggende. Besty-

relsen skal besøge de syge for at se, om Sygdommen er virkelig „og derefter tage Forholdsregler.“

1878 vedtoges det, at Medlemmer, der staar med 3 Maaneders Restance, skal slettes. Det bestemmes tillige, at Medlemmerne, i Tilfælde af Død ved smitsom Sygdom, skal møde efter Nummer og bære Liget til Graven.

1879 er der opstaaet en Strid i Foreningen — hvilken bliver ikke oplyst —, men man vedtager at slette Slagter Jens Hansen af Foreningen. Han truer med Søgmaal og gør ogsaa Alvor af det, men Foreningen vedtager et Aars Tid senere, at man ikke vil underkaste sig nogen Retsfølgelse. Medlemmerne maa underkaste sig Foreningens Love og rette sig efter Stemmeferlighed ved ekstra eller ordinære Generalforsamlinger uden noget som helst Søgmaal.

Forhandlingsbogen har i den Anledning været fremlagt baade i Underret og Overret, men Resultatet blev, at Foreningen blev dømt til at genoptage Jens Hansen. 1885 vedtoges det at yde 15 Kr. i Anledning af Fødsel. — Ved samme Generalforsamling vedtoges det kort og godt: „Kvaksalveri er ugyldig“.

Efter at Sygekasseloven i 1892 var traadt i Kraft har det et Par Gange været paa Dagsordenen at faa Foreningen statsanerkendt, men det blev hver Gang forkastet, og først i 1902, da Viby var ved at blive en Fabrikby, vedtoges det at faa denne Sag i Orden fra 1. Januar 1903.

Formændene i den Periode har været følgende: 1871—74 K. P. Jensen. 1874—77 Søren Hansen. 1877—88 Væver Rasmus Pedersen, Viby Terp. 1888—98 Træskomand Jens Sørensen, Viby, og 1898—1903 Karetmager Mikkel Poulsen, Viby.

Under den nye Ordning skete der stor Forandring i hele Sygekassens Forhold. Fra kun at yde Dagpengehjælp, Begravelseshjælp og Barselhjælp kom nu dertil det, som man i Dag synes er det vigtigste: Lægehjælp og Sygehusophold. Det kneb lidt i de første Aar at holde Balance i Regnskaberne, saa man i 1914—15—16 maatte til at opkræve et ret betydeligt Ekstrakontingent. Derefter kom Spansksygen, som var en meget haard Belastning for Sygekassen, men derefter kom en Tid, hvor der oparbejdedes et ret betydeligt Reservefond. I 1925—26 var der Konflikt med Lægerne og ingen Overenskomst, saa hele Formuen gik sig en Tur. Dette gav Stødet til, at Sygekassen fik Takst I Ordning med fast aarligt Lægehonorar.

Sygekassen var nu blevet saa stor, at det blev nødvendigt at oprette fast Kontor. Forslaget herom forkastes af Generalforsamlingen, men Bestyrelsen vedtager trods dette at oprette Kontoret fra 1. April 1928.

Som Forretningsfører antoges A. Simonsen, der afgik i 1936, hvorefter den nuværende Forretningsfører, Jens Juul, tiltraadte. I 1934 udskiltes Kassererposten og hertil ansattes den nuværende Kassererske Anna Hartvig Jensen.

1934 fik man Sygekassedirektoratets Godkendelse til at vælge et Repræsentantskab paa 25 Medl., som herefter afløste Generalforsamlingen.

Formændene gennem Tiden har været følgende:

1903—1914 Gartner N. N. Hald, 1914—1927 Lærer O. P. Asholt, 1927—1932 Kirkebetjent H. C. Schrøder, 1932—33 Lærer P. L. Balle, 1933—1936 Fabriksarb. Charles Nielsen, og fra 1936 Lærer Søren Rasmussen.

Som Kasserere virkede Rebslager Julius Hall fra 1907—1919, og Bogholder Mogens Jensen fra 1919 til 1928. Barbermester Kaltoft Sørensen var en Slags Forretningsfører fra 1922 og indtil Kontoret oprettedes.

Af Revisorer, der har virket i lang Tid, kan der være Grund til at nævne Uddeler J. Brandt, Købm. Henning Sørensen, Fabriksarbejder Søren Søndergaard og Vejformand P. Holmboe.

Den nuværende Bestyrelse er Søren Rasmussen, Rs. Ankjær, Gunnar Clausen, Arnold Borchmann, P. Frandsen, Jens Møller Nielsen og Henry Lauritzen.

Medlemstallet, der i 1872 var 21, steg til 55 i Aaret 1900. I 1941 var det vokset til 4596 nydende og 209 bidragydende.

Omsætningen var i 1941: 367.036 Kr. 32 Øre.

Der ydes nu Hjælp til næsten alt, hvad et Menneske kan komme til at fejle.

Det er en rig Udvikling, der er foregaaet i de forløbne 70 Aar.

Jens Juul.

VIBY GASVÆRK

Allerede i 1910 var der Forhandling om et fælles Gasværk for Aaby, Brabrand og Viby; et Projekt var færdigt udarbejdet. Selskabet, der skulde udføre Arbejdet og drive Gasværket, blev dog bange, løb fra sit Tilbud og betalte Kommunerne en Erstatning.

I Juli Maaned 1911 indkaldte Viby Sogneraad Beboerne i Kommunen til Møde for at stille Spørgsmaal til dem angaaende Kommunens Forsy-

Viby Gasværk.

ning med Gas. Der var overvejende Stemning for et Gasværk, og til at undersøge, hvorledes et saadant bedst kunde startes, valgtes et Udvalg bestaaende af 3 Sogneraadmedlemmer: N. P. Nielsen, Anton Sørensen og H. C. Schrøder samt 2 af Beboerne: Arkitekt Chr. E. Rohde og Gdr. Emil Madsen.

Der førtes nu Forhandling med Aarhus om Levering af Gas, men Tilbudet derfra var saaledes formet, at Gassen altid vilde blive 25—50 pCt. dyrere end i Byen, saa der kom intet ud af Forhandlingen.

I Marts 1912 indka'dtes paany til offentligt Møde, hvor det blev foreslaaet og vedtaget med 59 Stemmer mod 9 at bygge et kommunalt Gasværk.

Gasværksbestyrer K. H. Jensen.

Et Udva'g med H. C. Schrøder som Formand og N. P. Nielsen som Kasserer gik da i Gang med at bygge Gasværket, der var færdigt og kunne levere Gas i Foraaret 1913. Man havde samtidig opstillet 50 *Gadelygter*, der skulde tændes ved et ekstra Tryk fra Gasværket, et System, som det blev sagt kun fandtes i Berlin, Paris og Viby. Systemet var dog ikke ufejlbarligt paa de spredte Omraader, og da Krigen kom, og det blev smaat med Kultilførsler, slukkedes Gaslygterne paa Gaderne og de kom aldrig mere i Virksomhed, da det i 1920 blev bestemt at erstatte dem med elektrisk Lys.

Bestyrerpladsen blev besat med A. F. Jensen fra Aarhus Gasværk. Han afløstes i 1921 af R. Gustafson, der blev afskediget i 1930, hvorefter

den nuværende Bestyrer K. H. Jensen, blev ansat. Jensen, der tidligere havde været Bestyrer paa Vamdrup Gasværk, har med stor Nidkærlighed og Dygtighed ledet Gasværket i Tiden siden og været Sjælen i den store Udvidelse og Modernisering, som fandt Sted i 1935, hvor man ombyggede hele Værket fra de gamle horisontale Retortovne til vertikale Kammerovne, der nu atter udvides, saa Gasværket er fuldt ydedygtigt igennem en Del Aar. Det oprindelige Beholderrum paa 600 m³ blev i 1920 udvidet med en ny Beholder paa 1700 m³. Det vil dog, naar normale Tider atter indtræder, være nødvendigt at udvide disse, og man har i de sidste Aar maattet supplere det store Forbrug Juleaftensdag med Flaskegas.

Den samlede Anlægssum for Gasværket er 1.072.000 Kr. Det er nedskrevet til 403.000 Kr., og Gælden er 279.000 Kr. Da der i det sidste Aar er foretaget Udvidelser for 153.000 Kr., er Gælden ikke faretruende.

I 1941 er der solgt 763.041 m³ Gas og 18.064 hl Koks for ialt 312.000 Kr. Efter at fornødne Afskrivninger er foretaget, er der et Overskud paa 47.000 Kr. Prisen paa Gas har været 30 Øre pr. m³ og paa Koks 5 Kr. pr. hl. Det er Krigspriser, som skal nedsættes til ca. Halvdelen, naar normale Tider indtræder.

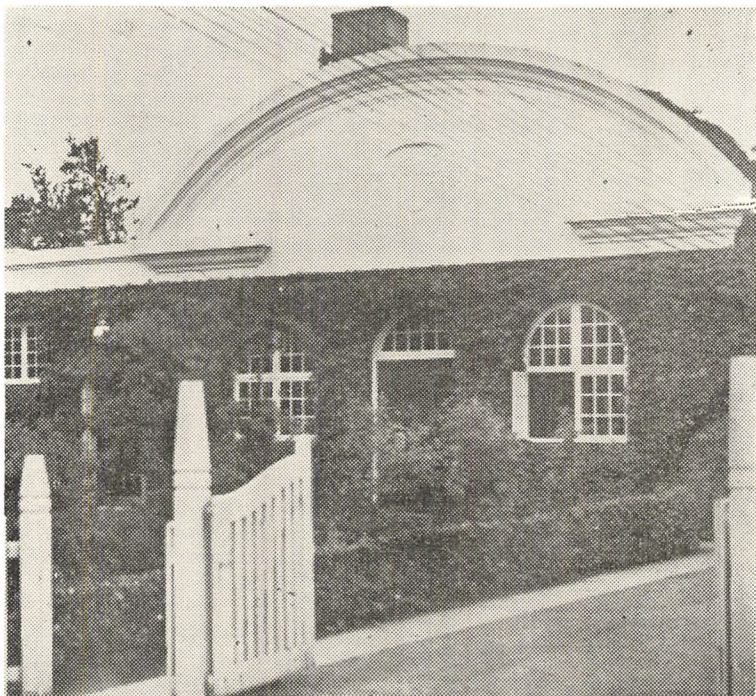
Formændene for Gasværksudvalget har været følgende: K. G. Løffgreen, Malthe Pedersen, Anton Eriksen og J. Juul.

Jens Juul.

VIBY ELEKTRICITETSVÆRK

Den 20. Marts 1912 blev der paa et af Viby Vandværk afholdt Møde nedsat et Udvalg for at undersøge Mulighederne for Bygning af et Elektricitetsværk i Viby. Udvalget kom til at bestaa af J. P. Jensen, J. P. Sørensen, V. Nørgaard, H. Christensen og Emil Madsen. Som teknisk Konsulent antoges Ingeniør J. Sardemann, og der holdtes sammen med ham en Del Møder, hvor Lovudkast vedtoges. Man udsendte Tegningslister blandt Beboerne, og allerede Torsdag d. 23. Maj afholdtes den stiftende Generalforsamling for Andelsselskabet: Elektricitetsværket for Viby og Omegn. Lovene blev vedtaget og til Bestyrelsen blev valgt for Viby: Læge H. Christensen og Gaardejer Emil Madsen, for Kongsvang: Arbejdsmand I. C. Christensen og Arkitekt Chr. E. Rohde, og for Viby Terp: Sogneraadformand N. P. Nielsen. — Ved et efterfølgende Bestyrelsesmøde konstituerede Bestyrelsen sig med Læge H. Christensen som Formand, Emil Madsen som Næstformand, Chr. E. Rohde som Sekretær og N. P. Nielsen som Kasserer. Bestyrelsen blev den 28. August 1914 supple-

Viby Elektricitetsværk.

ret med to Medlemmer. Som Repræsentant for Viby Mark valgtes Gartner A. Birkefeldt og for Rosenvang og Rosenvænget valgtes Lærer Laurent Lund. Som Arkitekt antoges Thorkild Møller, Aarhus, og efter at de af ham udførte Tegninger var godkendte, gik man i Gang med Bygning af Værket, Ledningsnet m. m. Grunden blev købt af S. Daustrand, Bygningerne udførtes af Muremestrene Jensen og Sørensen, Viby. Burmeister & Wain leverede et Stk. 50 HK Dieselmotor, og Titan en hertil hørende Dynamo. A. F. P. Jensen, Odense, leverede Accumulatorbatteri og Tavleanlæg samt Husinstallationer, og E. Rasmussen, Fredericia, udførte Luftledningen.

Den 11. Oktober 1912 kørte Værket i Drift og leverede Strøm til Forbrugerne. Prisen for Strøm blev fastsat til 40 og 20 Øre for henholdsvis Lys og Kraft. Paa Generalforsamlingen 24. April 1913 vedtoges det at foretage en Udvidelse med en ny 150 HK Dieseldynamo. Leverancen

overdroges Burmeister & Wain. Under Krigen 1914—18 havde Værket, som alle andre Elektricitetsværker, store Vanskeligheder paa Grund af Mangel paa Brændselolie. Udgifterne steg, og Strømprisen hævedes efterhaanden til 100 og 50 Øre for Lys og Kraft. Efter Krigen kom der for Værket gode Aar, idet Viby Kommune kom ind i en Periode med stærk Udvikling, hvilket foranledigede, at man i 1923 maatte udvide igen. Denne Gang valgtes at udvide ved Tilslutning til Aarhus' Ledningsnet, saa man havde direkte Forbindelse med Aarhus Elektricitetsværk. I

Driftsbestyrer M. Sørensen.

1929 fjernedes den ved Starten installerede 50 HK Dieselmotor og erstattedes med en af A/S Frich's leveret 315 HK Dieselmaskine. 1933 udvidedes, efter Afslutning af Kontrakt med Aarhus om Levering af 10,000 Volts Vekselstrøm, med et Stk. Kviksølvsenretter paa ca. 250 HK, og endelig er den sidste Udvidelse foretaget i 1937 med 2 Stk. Ensrettere à c. 250 HK.

Elektricitetsværkets Effect var ved Starten 50 HK, og nu er den c. 1200 HK plus den i 1923 etablerede Jævnstrømsforbindelse.

Andelshavernes Antal var, da Værket blev vedtaget, 118, i 1942 c. 1300. I 1912 begyndte Værket med 1 Mand, nu er 12—15 ansat paa det. Produktionen, der det første Aar var 66.000 kWh, er steget til c. 1.000.000

kWh i 1941. Deraf købes Størsteparten fra Aarhus. Strømprisen er 1942 50 og 25 Øre henholdsvis for Lys og Kraft.

Anlægsudgifterne til Værkets og Ledningsnettets Bygning samt Køb af Maalere var 107600,00 Kr. Aktiverne pr. 1. Januar 1942 var 744373,00 Kr. Til Husinstallationer og Motorer laante Værket 50900,00 Kr. Dette Laan betales tilbage af Forbrugerne paa 10 Aar.

Af Driftsbestyrere har været ansat tre. V. Blunck fra 1. August 1912 —1. Marts 1913. H. P. Christoffersen fra 1. Marts 1913 til sin Død i August 1923. M. Sørensen fra 1. Oktober 1923. Han besidder fremdeles Stillingen og har venligst udarbejdet nærværende Afsnit til „Viby Sogns Historie“.

Elektricitetsværket har gennem de forløbne Aar haft rolige Arbejds-
vi'kaar, hvilket bedst ses deraf, at det er den samme Bestyrelse, der genvælges Aar efter Aar. Læge H. Christensen valgtes til Formand 23. Maj 1912 og har i de svundne 30 Aar været Værket en dygtig og interesseret Leder, og det skyldtes hans Initiativ, at Værket i 1912 blev en Kendsgerning. Af Bestyrelsesmedlemmer indvalgtes samtidig med Dr. Christensen Grd. N. P. Nielsen, der afgik af Bestyrelsen 1. April 1942. Nielsen blev valgt til Kasserer, hvilken Stilling han passede med Dygtighed, indtil Regnskabet i 1920 overflyttedes til Elektricitetsværket.

Værkets Bygninger er moderne og tidssvarende. Der hører Embedsbolig til, hvor Driftsbestyreren har Bopæl.

Bestyrelsen bestaar i 1942 af Læge H. Christensen, Formand. Murermester N. K. Nielsen, Næstformand. Sogneraadformand Jens Juul, Sekretær. Kæmner Jens Larsen. Tømmerhand'ler Chr. Rohde. Gartner A. Birkefeldt. Lægdsmand J. R. Rasmussen.

KOMMUNAL BADEANSTALT

I 1925 blev der forhandlet mellem Viby Sogneraad og Viby Elektricitetsværk om Muligheden af at udnytte den Varme, der fremkommer ved Udstødningen fra Dieselmotoren. Forhandlingerne resulterede i, at Elektricitetsværket byggede en Badeanstalt. Viby Kommune forrenter og afdrager samt betaler et eventuelt Underskud ved Driften af Anstalten. Badeanstalten blev i 1927 anlagt med 2 Kar- og 5 Brusebade. Den har gennem Tiden afhjulpet et Savn, som de Familier har følt, der ikke selv har Bad. Desværre gaar Dieselmotoren ikke i disse oliefattige Tider, hvorfor man de sidste Par Vintre har maattet fyre op i en lille Kedel. Badetiden har derfor været indskrænket til 1 Uge om

Maaned. Sogneraadsformanden udtalte ved Forhandlingen, at blot alle Kommunens Beboere vilde tage eet aarligt Bad, kunde Badeanstalten bære sig. Det er aldrig lykkedes at komme op paa en saadan Benyttelse. Om det skyldes manglende Renlighedssans, eller at for mange selv har Bad, er ikke opklaret.

VANDVÆRKER

Der fandtes indtil for faa Aar siden i Viby Sogn flere smaa Vandværker, der var opstaaet, hvor der blev en Bebyggelse. Saaledes fik *Gl. Kongsvang* sit Vandværk i 1904, *Viby* i 1909 og *Ny Kongsvang* 1911.

I 1925 blev der fra Sogneraadets Side gjort Forsøg paa at samle alle Vandværker i en fælles Vandindvinding, saaledes at de eksisterende Vandværker kunde fortsætte Fordelingen og kun skulde købe Vandet fra det fælles Værk. Dette blev forkastet. Derefter gjorde Elektricitetsværket et Forsøg paa at samle Vandværkerne som et fælles Interessentskab, men heller ikke dette lykkedes. Værkernes Ejere og Ledere syntes hver især, at deres Værk var det bedste, og de frygtede for, at det vilde blive dyrere og daarligere ved en Sammenslutning. Da der var ret store Beboelseskvarterer i Rosenvang og Rosenvænget, og der stadig opstod nye Bebyggelser, som ingen af de eksisterende Værker vilde overtage til Forsyning med Vand, blev der atter fra Sogneraadets Side gjort et Forsøg paa at overtage Vandværkerne. Det lykkedes saa i 1935 at faa fat paa det største: *Viby Vandværk*. Det blev underlagt Gasværksbestyrer K. H. Jensens Ledelse, hvorefter det blev udvidet til at omfatte det væsentlige af de Dele af Kommunen, som endnu ikke var forsynet med Vand. Derefter blev *Ny Kongsvang Vandværk* (beliggende c. 200 m Nordøst for Vibygaard) overtaget 1. April 1940, *Gl. Kongsvang* og *Fredensvang* overtaget i 1941, saa der er nu kun et Par ganske smaa Omraader tilbage, som har deres eget Værk: 1) *Lille Ravnsbjerg Vandværk* beliggende c. 100 m Sydvest for Ejendommen Lille Ravnsbjerg. Det ejes af et Andelselskab og er sat i Drift 9. Marts 1935. Der er ca. 40 Andelshavere, og det forsyner c. 60 Familier med Vand. 2) *Skovvejens Vandværk* beliggende Sydøst for Høskoven. Ejers af et Interessentskab med c. 40 Medlemmer. An'lagt 1935. Værket forsynede i 1940 40 Ejendomme med c. 80 Husstande med Vand.

Det kommunale Vandværk har nu sin Vandindvindingsret i Orden, og da der er rigeligt Vand i de eksisterende Boringer i hvert Fald noget frem i Tiden, mangler man nu kun at bringe Ledningsnettet i Orden, saa

Vandet uden for stor Modstand og dermed for stort Kraftforbrug kan pumpes gennem Ledningerne. De haarde Vintre 1939—42 har vist, at Ledningerne skal dybere i Jorden, end man tidligere har regnet med, for at være frostfri. Det er en Opgave, som vil blive løst i de kommende Aar. Kommunens Vandværk bestaar af to adskilte Værker, det ældre, som er i Drift siden 1926 og er beliggende ved *Kirkevejen* i Viby, og et større, anlagt 1933, ved *Alderslyst*. Der er to *Vandtaarne*, et paa Balagervej og et paa en Mark i Terp.

Vandværket staar Kommunen i en samlet Anlægssum af 314,000 Kr. Det er nedskrevet til 192,000 Kr., hvilket omtrent svarer til Gælden paa Værket. Der er i 1941 solgt Vand for c. 60,000 Kr. med en Vandpris paa 30 Øre pr. m³ plus en fast aarlig Afgift paa 8 Kr. pr. Maaler. Naar normale Tider indtræffer, vil Prisen kunne nedsættes ret betydeligt.

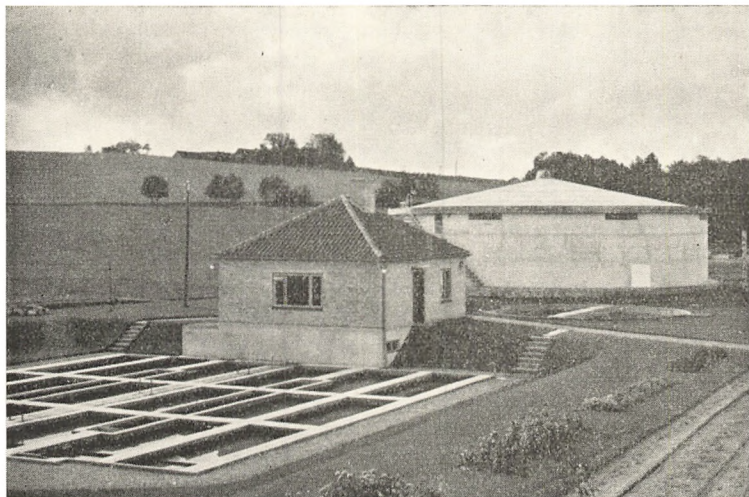
Ovenstaaende Fremstilling om Vandværkerne er skrevet paa Grundlag af Oplysninger fra Sogneraadsformand *Jens Juul* og fra Heftet: „*Kendelse* afsagt den 27. April 1940 af en Landvæsenskommission nedsat af Aarhus Stiftamt angaaende *Vandindvinding i Grundvandsomraadet omkring Aarhus Aa*“ (1940), 47—52. Heri findes ogsaa en Del tekniske Detailler om de enkelte Værker.

RENSNINGSANLÆGET

Efterhaanden som Viby Kommune blev bebygget, ikke alene med Boliger, men ogsaa med forskellige store Fabriksanlæg, blev der anlagt Kloaker til at samle Spildevandet med Udløb gennem Bækken i Tyrseng og Dødeaa til Brabrand Sø.

Disse Vandløb havde for ringe Fald og til Tider ogsaa for ringe Vandføring til at kunne føre den store Mængde Slam bort paa tilfredsstillende Maade. Desuden kom Fiskeridirektoratet flere Gange og kritiserede ret stærkt den Forurening, der fandt Sted af Brabrand Sø til Skade for Fiskeriet. Det laa derfor i Luften, at der maatte gøres noget for at afhjælpe denne Ulempe, og da Rigsdagen vedtog Beskæftigelseslove, der ogsaa pegede paa Rensningsanlæg, vedtog Viby Sogneraad i 1937, efter Forslag af Ingeniør A. Vinther, København, at anlægge det nu i 1942 færdigbyggede Rensningsanlæg, som ligger i Tyrseng i Nærheden af Langvadsbro.

Rensningsanlægget, som er udført af saakaldte langtidsarbejdsløse med Tilskud fra Staten paa 100 pCt. af Arbejdslønnen og 20 pCt. af de øvrige Udgifter, har kostet ca. 450,000 Kr.

Viby Kommunes Rensningsanlæg.

Spildevandet, som nu er samlet fra hele Kommunen, kommer i lukkede Rør til Anlægget som snavset og mudret, ildelugtende Vand, der, efter at have gennemgaaet de forskellige Processer, kommer ud derfra som tilsyneladende fuldstændig rent Vand, som i hvert Fald Fiskene synes om, idet man kan se dem flokkes i store Stimer omkring Udløbet.

I en arbejdsfattig Tid løste Sogneraadet denne store Opgave af stor hygiejnisk Betydning.

VIBY ANLÆG

Da Jernbanen Aarhus—Skanderborg i 1868 blev anlagt, blev Degnelodden skaaret midt over. Herved blev det noget vanskeligt at faa den drevet, hvorfor den blev solgt ved en Byttehandel. I Stedet for fik Lars Bjørnbak et Jordstykke lagt ud som Degnelod sydvestlig for Skolen. Den ny Skolemark blev købt fra Gaarden Mtr. Nr. 6 a Viby, som i 1870'erne ejedes af Folketingsmand H. P. Hansen. Degnejorden blev ved at høre til Lærerembedet indtil 1918, da Viby fik købstadsordnet Skolevæsen. Derefter blev den af Kommunen udlejet til Kolonihaver, men der var allerede inden gjort Indhug i Degnens Lod, idet Den hvide Skole og Den røde Skole er bygget paa den. Skolepladsen, Overlærerbolig med Have, Tennisbane, Boldplads, Parkeringsplads og Veje er ogsaa taget fra de 6 Tdr. Land, der hørte til Degnens Embede. Det kuperede Terræn, der udnyttedes som Kolonihaver, havde bl. a. J. Juul længe tænkt sig kunde komme til at afgive Plads for en Bypark, og o. 1935 begyndte man saa i Sogneraadet at arbejde hen til, at der kunde opstaa noget smukt paa denne Plet af Vibys gamle, offentlige Jord. Planen blev snart realiseret. Havearkitekt Bach-Thygesen formede Parkens Anlægsplan, og det blev Anlægsgartner Chr. Salomonsen, der Søndag Morgen 19. Juli 1936 afleverede det knap 3 Tdr. Land store offentlige Parkanlæg til højtidelig Indvielse af Sogneraadsformand Jens Juul. I en Sænkning i Parkens noget kuperede Jordsmon findes en større Dam. Det er „Bækken“,¹⁾ som dette fra ældgamle Dage eksisterende Vandløb hedder, og som fra Menneskealder til Menneskealder har lavet saa mange Oversvømmelser, naar *Gundestrup Mose* maatte skille sig af med sit overflødige Vand. Dette Vand banede sig Vej i Bækken til *Tyrseng* (de lavtliggende Enge bag Mejeriet paa Skanderborg Landevej), hvor Oversvømmelse ikke gjorde noget, for Vandet sank omsider i *Dødeaaen*, men naar Bækken bruste over sine Bredder, hvor nu Parkeringspladsen er anlagt, var det ikke gunstigt for alle de omboende. Nu er Bækken lagt i store Rør og faar bare Lov til at vise sit smilende Ansigt i den lille Dam, der som et lysende Øje hilser alle Besøgende med et Smil, som den har laant fra Himlen, der spejler sig i det stille, men sagte rindende Vand. —

¹⁾ Populært kaldet „Lille Juuls Sø“ efter Sogneraadsformanden (se N. Granild i Kirkebladet for Viby 15. Juni 1937).

Parken er omgivet af Skole, Alderdomshjem, Kirkegaard og Villaer, og den er med til at give den centrale Del af Viby et landskabeligt Præg af stor æstetisk Værdi. Hertil kan Byens Befolkning foretage Spadsere-ture, og paa Havens hvide Bænke kan de faa Stunder til at glæde sig over de skønne Omgivelser og med taknemlige Sind tænke paa de Frem-skridt, der i de sidste Menneskealdre har fundet Sted i Viby saavel som andre Steder i vort Land.

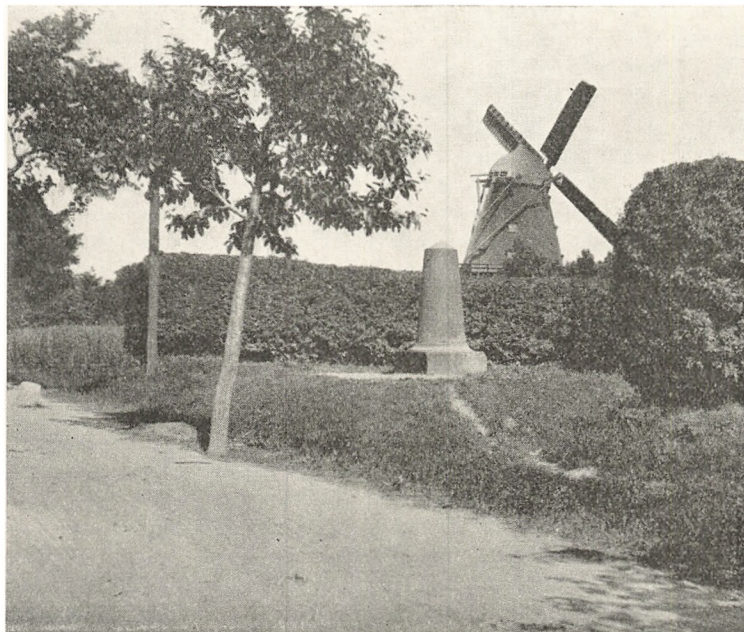
KVINDERNES EG

Over for Kirkegaardsindgangen og i Udkanten af Skolejorden er plantet en *Eg* til Minde om, at Kvinderne 5. Juni 1915 fik Valgret. Ideen til at faa plantet denne Mindeeg blev givet af Fru Redaktør *Bertel Jensen*, Vibyhus. Egen blev plantet ved en stor Folkefest 16. Oktober 1916. Ved denne smukke Begivenhed blev der holdt Taler af fhv. Konseils-præsident *Klaus Berntsen* og Fru *Astrid Hostrup*, Vejlbys Højskole. Klaus Berntsen følte sig smigret over at komme til at tale i Lars Bjørnbaks By, og han var ikke lidt optaget af at være Gæst i Lars Bjørnbaks gamle Højskole. Stenene omkring Egetræet er hentede fra den gamle Viby Kongsgaard, der kort forinden havde været Genstand for en arkæologisk Undersøgelse. Den skønne Plads, hvorpaa Egetræet staar, er skænket af Kommunen.

FABRIKSVIRKSOMHEDER

Vibys nære Beliggenhed ved Aarhus har tidligt bevirket, at *industrielle Erhverv* fik Plads paa Sognets Grund. Saaledes var der her i 1858 et Sukkerraffinaderi, en Kradsuldsfabrik, 3 Kalkbrænderier, 2 Teglværker og en Vandmølle, der benyttedes dels som Stampemølle, dels til Raspning af Farvetræ. — I 1878 var der i Sognet 4 Kradsulds møller, 3 Kalkbrænderier, 2 Teglværker, 1 Vandmølle, Aarhus Vejr mølle, Vejr møllen Magdalenemølle, et Teglværk, 1 Kalkbrænderi, 1 Chokolade-fabrik m. m. Kommer vi ind i det 20. Aarhundrede, træffer man endnu flere industrielle Virksomheder. Paa de følgende Sider skal de vigtigste af disse gøres til Genstand for en kort Omtale. En Del Fabriksvirksomheder har kun eksisteret i en kortere Aarrække og er derfor nedlagte. De skal af denne Grund ikke skildres.

Ældst af Sognets nu eksisterende Fabrikker er *Magdalenemøllen* i Kongsvang. Dens Historie gaar tilbage til 1843, idet der dette Aars 8. November i Viby Sogneforstanderskab drøftedes en Ansøgning fra Borger og Bødkermester Poul Bærentzen af Aarhus om Bevilling til en Vejr mølles Bygning og Anlæg paa Viby Mark. Forstanderskabets Medlemmer fra Viby fandt det meget fordelagtigt at faa en Vejr mølle og anbefalede derfor Andragendet, hvorimod Medlemmerne fra Tiset Sogn, „der er saa langt fraliggende og kendte ikke de lokale Forhold i denne Henseende, afholdt sig fra at anbefale Andragendet“. Imidlertid maa Ejeren af Marselisborg, C. P. R. Ingerslev, have faaet Interesse for at faa en Vindmølle. Han indsender en Ansøgning til Kongen om at faa Lov til at anlægge en saadan i Viby Sogn. Ansøgningen blev i Sogneforstanderskabsmødet 7. December 1843 anbefalet af Medlemmerne fra Viby Sogn, medens Tiset Medlemmerne ogsaa denne Gang undlod at anbefale Sagen. Ingerslevs Ansøgning bevirkede, at Ejeren af Aarhus Vandmølle, Madam Kirstine Guldager, blev bange for en Konkurrent. Hun indsendte ogsaa en Ansøgning, og hun fik Bevillingen. Hun traf nu Forberedelser til at bygge en Vejr mølle, men det blev hendes Efterfølger som Møller, cand. polyt. *Andreas Severin Weis*, der kom til at opføre Møllen, som fik Plads paa Godsejer Ingerslevs Grund paa Marselisborg Mark. Dens Beliggenhed var umiddelbart bag ved 13-Milepælen (fra Kolding). Den kraftige Granitmilepæl findes nu i Den gamle

Magdalenemøllen (nedrevet 1911—12). Milepælen foran.

By. Møllen stod, hvor nu Ørumsgade drejer fra Skanderborg Landevej. A. S. Weis erhvervede 1846 (Skøde 1. April nævnte Aar) Vandmøllen. Han har antagelig kort efter dette Kø ladet opføre Vindmøllen, som han havde Bevillingen til. Den statelige Mølle gav han senere Navnet *Magdalenemøllen* efter sin Datter *Marie Magdalene Weis*, født 8. Marts 1852 (gift 1880 med Herredsfoged Fr. Ingerslev, der var i Slægt med Ingerslev paa Marselisborg). Ved Magdalenemøllen fandt en mindre Træfning Sted 31. Maj 1849. Danskerne trak sig tilbage for Overmagten og gik sammen med Forstærkninger i Stillinger Nord for Aarhus By.¹⁾ Weis solgte Magdalenemøllen 1869 til Møller Andersen, der senere afhændede den til Tømrermester Harald Jørgensen, der i 1896 overdrog den til Bagermester *Iver Jensen* (1856—1935), som 1911 solgte den til sin Søn *Jens Jensen* (født 1885), der stadig er Direktør for den. 1936 blev Magdalenemøllen omdannet til et Aktieselskab. I

¹⁾ J. Hoffmeyer: Aarhus Bys Historie I, 281. Aarhus gennem Tiderne III, 56, 442, 444. August F. Schmidt: Brabrand og Aarslev Sognes Historie III, (1939), 44.

Tiden 1899—1911 hørte Magdalenemøllen under Aarhus, men sidstnævnte Aar blev den flyttet til sin nuværende Plads i Kongsvang (Viby Sogn), Skanderborgvej 109. Den gamle Vindmølle blev 1911—12 nedrevet, og Møllen har siden været drevet som Motormølle. Under Møller Andersens Ledelse blev der oprettet en *Rugbrødsfabrik* (den første i Aarhus) paa Magdalenemøllen og siden er Driften helt lagt om til Rugbrødsbageri. Bageriet er nu et af de største i sin Art uden for København og leverer Brød til store Dele af Aarhus saavel som til et stort Opland uden om denne By. 1920, 1931 og 1942 foretoges store Udvælseser i Fabrikken. Omkring 1900 beskæftigedes o. 10 Mand her, i 1942 ca. 50 Mand, Tal, der tydeligt illustrerer Magdalenemøllens Udvikling, samtidig med at de er et smukt Bevis paa dens Værdi som Rugbrødsfabrik. —

Den første større Fabriksvirksomhed, der i dette Aarhundrede blev grundlagt i Viby, var *Træskofabrikken*. Den kom hertil paa en lidt ejendommelig Maade. I 1901 var der Strejke paa Træskofabrikken i Ry. Gartner A. G. C. Birkefeldt, Viby, der ejede Møgelø i Julsø, kom en Dag til at tale med Fagforeningsformanden i Ry. De blev enige om, at det for Arbejderne maaske kunde blive et Fremskridt, hvis der blev oprettet en Træskofabrik i Viby. Birkefeldt fik hurtig Gang i Foretagendet. Sammen med Sagfører A. F. Bayer og Brandinspektør E. L. Springborg, Aarhus, købte han Gaarden Mtr. Nr. 21 a nordlig i Viby (paa Nordbyvej). Gaarden, der var paa 40 Tdr. Land, ejedes af Anders Andersen (kaldet „Anders Spilmand“). En Træskofabrik blev bygget paa Gaarden, og i September 1901 begyndte den sin Virksomhed. De gamle Gaardbygninger afgav Plads til Lager og Beboelse. De nedbrændte til Grunden i 1902. Der blev saa bygget en 2 Etages Hovedbygning med Lager nedenunder og Beboelse til Direktøren m. fl. paa 1. Sal. Arbejderne, der flyttede fra Ry til Viby, var uddannede Folk. Viby fik herved pludselig 16 Familier som Tilvækst til Folketallet. De nyankomne var ikke velsete her, hvor man regnede med at faa dem paa Sognet. „Viby bliver en Stodderby,“ sagde en gammel Vibygaardmand,²⁾ men

²⁾ En lignende Tankegang var kommet til Orde i et Sogneraadsmøde 3. Juli 1896. Da forelaa der en Udstykningsbegæring fra Leth Espensen for 102 Lodder. Sogneraadet var i Tvivl, om man var forpligtet til at give sit Samtykke. Da Lodderne laa afsides, vilde de formentlig blive beboede af Arbejdere, der vilde søge deres Erhverv i Aarhus, og da Kommunen for Tiden var stærkt bebyrdet med Skatter, saa den sig ikke i Stand til at tage mere. Da en saadan Udstykning vilde blive fulgt af Skole- og Fattigudgifter, kunde Raadet mindst af alle være med til at række Haand til sligt Foretagende, der rummede stor Fare for Selvstændigheden.

saaledes gik det nu ikke, idet ingen af de indvandrede Ryarbejdere kom til at ligge Kommunen til Byrde. Det kneb derimod i Begyndelsen med Husly til de 16 Arbejdere, hvis Familier foreløbig maatte forblive i Ry. Mændene spiste paa et Pensionat og lejede Værelser. Tid efter anden blev der skaffet Husly til Familierne, og navnlig efter 1905 blev der bygget Hjem paa Fabriksgaardens Mark, som man udstykkede i saa stort et Omfang som muligt. Træskofabrikken, der gav et betydningsfuldt Tilskud til Vibys Udvidelse i de første Aar efter 1900, gik glimrende. Dens højeste Arbejdsantal var ca. 20 Mand. Den blev o. 1910 udvidet med dobbelt Maskiner. Der blev ogsaa oprettet Træskofabrikker i Brabrand og i Ørting. Disse tre Fabrikker blev sluttet sammen med de øvrige o. 14 Træskofabrikker i Landet („Træskoringen“). Der fremstilledes i Viby kun *Trætræsko*, Læder blev ikke slaaget paa her. Fabrikkerne i Viby, Brabrand og Ørting er nu ophørte, idet Gummifodtøj har konkurreret Træskofodtøjet ud. A/S Viby Træskofabrik blev nedlagt 1919. Fabrikkens første Direktør *Chr. Bach* var her til 1906 (bor nu i Hellerup). Hans Efterfølger, *F. Nielsen*, afløstes 1912 af *P. Ravnsø*, der var Direktør til 1919, da tre Mand (*H. J. Jensen, Karl Sand og A. Andersen*) købte Komplekset og omdannede det til en Fabrik, der fremstillede Trævarer til Landbrugsmaskiner.³⁾ 1929 købte Direktør *R. Christensen* Fabrikken og omdannede den til *Emballagefabrik*. Paa denne fremstilledes hovedsagelig Emballage til Margarine og Ægekspert. Christensen begyndte med 5 Mand, men Virksomheden voksede Aar for Aar, saa der maatte stadig udvides. 1938 flyttedes den derfor ind i nye, moderne Loka'ler ved Siden af den gamle Fabrik (begge paa Nordbyvej og paa samme Grund). Virksomheden beskæftigede da 60 Mand. Krigen, der brød ud 1939, kom imidlertid til at indvirke baade ved Mangel af Brændselolie, idet Driften ved Flytningen var overgaaet fra Damp- til Dieselmotordrift, saa vel som ved Afsætning som ved Køb af Raamaterialer. Derfor afhændede *R. Christensen* i 1940 *Emballagefabrikken* til Aarhus *Emballagefabrik*, i hvis Bestyrelse han derefter indtraadte. 1941 solgtes Fabrikken til Fabrikant *Hans Mogensen* fra Aarslev Sav- og Hammerværk. Nu er hele Fabrikken omdannet til et *Sav- og Hammerværk* som det i Aarslev hinsides Brabrand Sø. Der arbejder i 1942 femten Mand paa *H. Mogensens Fabrik*, der er i udmærket

³⁾ Af de 16 Ry-Træskomænd, der i 1901 kom til Viby, er der i 1942 kun 4 Mand tilbage. De øvrige er døde. En af de fire, *Anders Andersen*, Vestergaardsvej 6, Viby, har meddelt gode Oplysninger om Træskofabrikkens Historie til Brug for nærværende Bog.

Gænge. Mogensen ejer nu hele Fabriksvirksomheden, baade den ny og den gamle Fabrik samt Villaen, som ligger derved.

*

1937 oprettede ovennævnte Fabrikant R. Christensen *Viby Papvarefabrik* paa Nordbyvej 19. Denne Virksomhed, der fremstiller Papemballage, beskæftiger i 1942 ca. 40 Mennesker.

*

Cementvarefabrikken „Kongsvang“ blev startet i 1907 af Arkitekt Bech, der byggede Ejendommen Skanderborgvej 120, Kongsvang, og paabegyndte Fabrikation af Cementvarer her. Den 3. Februar 1911 købte N. K. Nielsen Forretningen af Arkitekt Bech og fortsatte Fabrikationen af Cementvarer, men optog endvidere Fabrikation af Stukaturarbejde. Efterhaanden udvidedes Virksomheden ved Køb af 4 Naboejendomme i Kongsvang. 4. Oktober 1934 udvidedes yderligere ved Køb af 6000 m² Lagerplads med paastaende Fabriksbygning 560 m² i Tranbjerg med Jernbanespor lige op ad Pladsen. Produktionen sælges nu baade indenbys og udenbys i stort Omfang. Ved Starten i 1907 beskæftigedes 1 Mand, og der var ingen Maskiner til Raadighed. 1942 beskæftigedes der gennemgaaende 15—16 Mand med flere moderne Maskiner. Den aarlige Produktion ligger paa ca. 2500 Tons Cementvarer. Forretningen har Kontor i Kongsvang, Skanderborgvej 120, og Fabrikationen foregaar nu baade i Kongsvang og Tranbjerg. Fabrikant N. K. Nielsen er stadig Ejer af Virksomheden, som i Aar er omdannet til Aktieselskab med Firmanavn A/S N. K. Nielsen & Co. med Hjemsted i Kongsvang v. Aarhus.

*

Kongsvang Bogtrykkeri. Redaktør Bertel Jensen ansøgte 6. Januar 1919 Ministeriet om Tilladelse til at drive Bogtrykkeri i Viby Kommune. Ansøgningen, der var anbefalet af Sogneraadet, blev bevilget. Bertel Jensen var derefter Indehaver af Bogtrykkeriet i Kongsvang indtil 1922, da han solgte det til Bogtrykker A. O. Poulsen, der videreførte Forretningen til sin Død 19. Marts 1939. Efter Poulsens Død blev Kongsvang Bogtrykkeri (beliggende Thyrasgade 4) overtaget af Bogtrykkerne Hagbarth Christensen og N. Kjær Jensen. Virksomheden, der gennem Aarene har erhvervet sig et Navn, ikke alene i Kommunen, men over hele Jylland, har de sidste Par Aar gennemgaaet en omfattende Modernisering. I 1942 er Trykkeriet med sine ydedygtige, automatiske Maskiner i Stand til at paatage sig ethvert forekommende Bogtrykarbejde. Trykkeriet har særlig specialiseret sig i Fremstilling af Tryksager for

Kommuner og Institutioner. Bl. a. er en stor Del af Landboforeningens Beretninger gennem en Aarrække udgaaet herfra. „Viby Sogns Historie“ er ogsaa trykt i Kongsvang Bogtrykkeri, der i Sæsonen giver Arbejde til 14—15 Mand.

*

Traadvarefabrikken ved Skanderborg Landevej (paa Hjørnet af Ormslevvej) blev oprettet 1925 af *Hjalmar Lystager*, der stadig er Fabrikkens Ejer og Leder. Den begyndte med 5 Mand, beskæftiger i 1942 o. 50 Mand og er stadig Genstand for Udvidelser. Fabrikkens Specialitet er *Madrasmateriale* (hvoraf der leveres til alle Danmarks Madrasfabrikker), Staal-fjederindlægget *Epeda*, der nu anvendes i Sporvognssæder, Lyntog, Statsbanernes 1. Kl. Kupeer, — samt *Indlæg* til Springmadrasser.

*

Planmøbel. Fabrik for Kontormøbler. Aktieselskabet „Planmøbel“ blev stiftet 1. Juli 1941. Selskabets Formaal er at drive Handel med og Fabrikation af moderne Kontormøbler i hensigtsmæssig Udførelse og dermed beslægtede Fabrikata. Aktiekapitalen er Kr. 100,000,00. Selskabet beskæftiger siden 1. Januar 1942 ca. 50 Funktionærer og Arbejdere, der dels er beskæftiget paa Selskabets egen Fabrik, Skanderborgvej 108, Kongsvang, og dels paa Fabrikken, Mejlgade 53, Aarhus. Arkitekt *Hans J. Wegner* er knyttet til Selskabet som dettes faste Arkitekt og har forestaaet Udarbejdelse og Tegninger etc. til samtlige Møbler. Selskabets Direktør er *Chr. Colding-Jørgensen*.

FÆLLESFORENINGEN FOR DANMARKS BRUGSFORENINGERS FABRIKKER I VIBY

Ved en Generalforsamling i Fællesforeningen for Danmarks Brugsforeninger i 1904 blev det besluttet at købe en Byggegrund i Viby, hvorpaa der kunde opføres Fabrikker til Fremstilling af Artikler til Brugsforeningerne. Et Jordstykke paa $3\frac{3}{4}$ Tdr. Land blev købt for en Pris, der den Gang ikke var saa høj, nemlig 9000 Kr. Naar man valgte at bygge Fabrikker nær ved Viby Station, var Aarsagen hertil den, at man ønskede at lægge dem uden for Byerne, men alligevel bekvem for Transporten. Og dette var Tilfældet her, idet Aarhus—Horsens Landevejen løber paa den ene Side af Fabrikkerne, og Aarhus—Odder Jernbane paa den anden Side med Viby Station lige ved Fabrikkerne. Endvidere er Afløbsforholdene gode, da Fabrikkerne ligger højt, og det er muligt ved Boringer at faa tilstrækkeligt og godt Vand. Den eneste Ulempe ved Beliggenheden er Terrænet, der er meget bakket og derfor ved alle Udvidelser har krævet store Jordarbejder. Men man havde vel næppe tænkt sig, at Fabrikkerne skulde opnaa den Størrelse, de nu har. Paa den købte Grund opførtes en *Funktionærbolig* med fire Lejligheder til overordnede Funktionærer. Denne Bygning ansloges til at ville koste 25,000 Kr. Dernæst toges der fat paa Opførelse af en *Reb-fabrik*, der samtidig gav Plads til en Kraftcentral, samt en anden Fabriksbygning, hvori der skulde fremstilles *kemisk-tekniske Artikler og faste Sæber*. Det hele var anslaaet til at ville koste ca. 300,000 Kr. Tidspunktet for Fabrikernes Opførelse og Færdiggørelse, saa at Fabrikationen kunde paabegyndes, kan ikke bestemt opgives, det trak noget ud, særlig fordi Maskinerne, som skulde anvendes i Rebfabrikken, ikke kom frem fra Tyskland i rette Tid paa Grund af Strejke dernede. Artikler fra Fællesforeningens egne Fabrikker kom derfor næppe ud til Brugsforeningerne før hen paa Aaret 1906, og det var ikke overvældende store Mængder, idet Omsætningen kun beløb sig til godt 62,000 Kr. i dette Aar. I Januar 1906 var der ansat 4 Arbejdere ved Fabrikkerne, og den samlede Lønudbetaling pr. Uge var 60 Kr. I det følgende Aar steg Omsætningen betydelig, til 673,395 Kr. 53 Øre. I Januar 1907 var der ansat 35 Arbejdere, og den samlede Udbetaling af Løn pr. Uge var 270 Kr. Den store Fremgang i 1907 skyldtes delvis det Forhold, at der

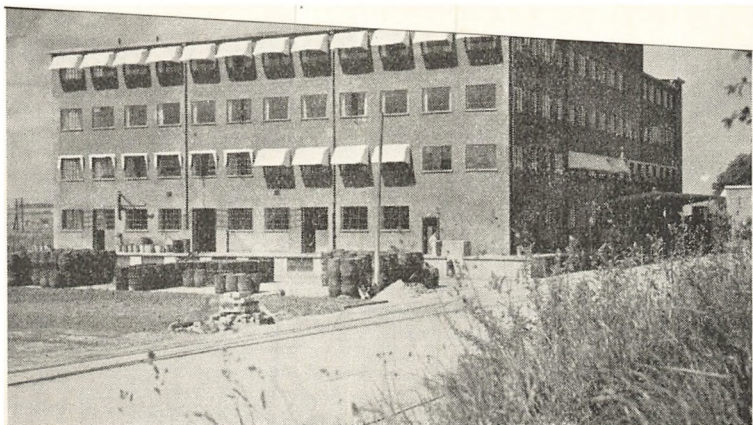
Indkørsel til F. D. B.s Fabrikker.

først paa Aaret kom en ny Fabrikation til, Fremstillingen af *bløde Sæber*. Aar for Aar steg Omsætningen; i 1908 var her 51 Arbejdere (den samlede Udbetaling af Løn pr. Uge var 550 Kr.). 1909 arbejdede her 78 Mand (samlet Udbetaling af Løn pr. Uge 1158 Kr.). 1910: 82 Arbejdere (1279 Kr. pr. Uge). Aar for Aar steg Omsætningen, saaledes at man i 1912 naaede en Omsætning paa omtrent 1,600,000 Kr. I 1912 paabegyndtes Opførelsen af en *Margarinefabrik*, og den 15. Februar 1913 kunde den første Kærning Margarine fremstilles. Den Forøgelse, Viby-Fabrikkerne fik ved Igangsætning af Margarinefabrikation, var særdeles værdifuld. Margarinefabrikken blev bygget og indrettet til en Aarsproduktion paa 3 Mill. kg, dog saaledes, at man ved forholdsvis ringe Bekostning kunde udvide Produktionen til $4\frac{1}{2}$ Mill. kg. Allerede i Fabrikkens første Leveaar overskred Produktionen de 3 Mill. kg, og i det andet Aar blev Kapaciteten paa de $4\frac{1}{2}$ Mill. kg, som Fabrikken forholdsvis let kunde udvides til at præstere, overskredet. Paa dette Tidspunkt blev der dog ikke foretaget nogen større Udvidelse af Margarinefabrikken, hvorimod man klarede den stigende Afsætning ved at indføre 2-Holds Drift. Siden hen blev Margarinefabrikkens Kapacitet enormt forøget ved gennemgribende indre Ombygninger, Indførelse af nyt Maskineri og forbedrede Fremstillingsmetoder. I 1930 kunde Fabrikken saaledes fremstille godt 12.000.000 kg aarlig i 16 Timer pr. Døgn. Men Salget var

stadig stigende, indtil den midlertidige Standsning af Margarinefabrikationen under den anden Verdenskrig fandt Sted. Produktionen var i 1937 over 19.000.000 kg eller c. $\frac{1}{4}$ af Danmarks Forbrug. Og det er muligt med det nuværende hypermoderne Anlæg at øge Produktionen betydeligt. I 1938 androg Viby-Fabrikkernes Omsætning ialt 24.4 Mill. Kr. Deraf faldt de 16.4 Mill. Kr. paa Margarinefabrikken. I denne, i saa nær Tilknytning til Driften som muligt, er der indrettet et vel udstyret Driftslaboratorium. Dette er forsynet med de nyeste og bedste Hjælpe-midler, som f. Eks. Fotometer og Spektrograf. Laboratoriet har i Aarene 1937—39 blandt andet beskæftiget sig med kemiske og optiske Metoder til Vitamin- og Carotin-Bestemmelse, kromatografiske Metoder til Adskillelse af Vitamin og Carotin saavel som af de forskellige Carotiner samt spektrografiske Metoder til Paaavisning af Metalspor i Mælk. Der er opnaaet udmærkede Resultater paa disse Omraader. Som en Udvidelse til Laboratoriet er der indrettet en komplet Margarinefabrik i mindre Stil med en Kapacitet paa c. 1000 kg i Timen. Der kan her uden Forstyrrelse for Driften laves Forsøg med nye Sammensætninger, nye Maskiner m. m. Naar der ses hen til den Kapacitet, man havde for Øje ved Margarinefabrikkens Opførelse, kan det slaas fast, at Margarine-afsætningen i overvældende Grad oversteg de Forventninger, der oprindeligt næredes. Det samme tør ogsaa siges for de øvrige Viby-Fabrikkers Vedkommende. Der har været god Vækst og Fremgang saa at sige over det hele. Der er blevet udvidet og ombygget i det uendelige. Snart var der for lidt Plads her, snart der, og Byggegrunden er i Tidens Løb gen-tagne Gange blevet forøget.

Efter Margarinefabrikkens Ombygning, der varede 2—3 Aar (1929—32), blev der taget fat paa *Sæbefabrikken*. Da den gamle Bygning var for lille, og der ingen Udvidelsesmuligheder var, hvor den laa, besluttedes det at opføre en helt ny Fabrik. Denne Fabriksbygning, der var færdig til Drift i 1935, er formet ganske specielt efter Opgaven. Det centrale i Bygningen er Kogehallen, der ligger paa anden Sal og er forsynet med 3 Kedler paa hver 30 m³, 1 paa 20 og 1 paa 13 m³. I Forlængelse af Kogehallen ligger Tørreanlægget for Grundsæben. Fra Kogehallen gaar den bløde Sæbe direkte ned i Kælderen til Aftapning der. Kernesæben derimod gaar gennem Tørreanlægget og deles derefter i to Retninger. Til venstre gaar Toiletsæben til Pileranlæg og Pakkeri, til højre derimod Grundsæben for Sæbespaaner til Spaanvalserne og den automatiske Afvejning. I Fløjen til højre ligger ligeledes Forstøvningsanlægget for Vaskepulver m. m. samt Pakkeriet for disse Varer. I praksis er alle Sæbefabrikker er det almindeligt, at man har Olie- og Fedt-

F. D. B.s Sæbefabrik.

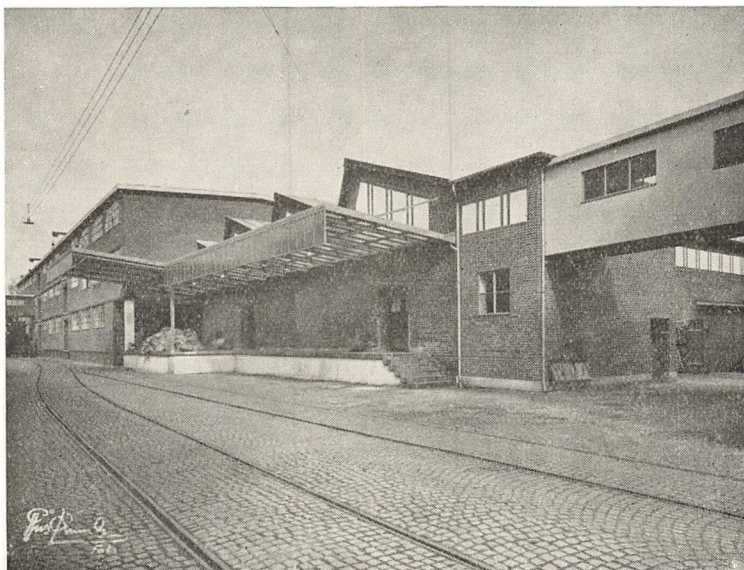
beholdere anbragt under Loftet i Kogehallen for at kunne tappe direkte ned i Kedlerne. Denne Løsning giver et meget uskønt Lokale og giver Anledning til daarlig Lugt i Lokalet. I Viby valgte man ved Nybygningen at anbringe alle Beholdere i Kælderen og saa pumpe Raastofferne op med Pumper, der betjenes fra Kogehallen. Fra faglige Kredse har Fabrikken i Viby høstet megen Anerkendelse for dette Arrangement. — I Stueetagen foregaar til venstre Indleveringen af Raavarer, hvorfor der findes Lager i Kælderen, saavel Tanklager som Tøndelager. I Stueetagen til højre befinder sig Færdigvarelager og Ekspedition. I samme Etage er endvidere installeret et Raffineringsanlæg til Blegning og Desodorisering af animalsk Sæbefedt. — I Sæbefabrikken findes et Anlæg, vistnok det eneste i Landet, til Pakning af blød Sæbe i $\frac{1}{2}$ kg Pakker. Mellem 20 og 25 % af Blødsæben leveres fabrikspakket. I 1941 er blevet installeret et Anlæg til Udvinning og Inddampning af Glycerin af Underluden. Man er ganske vist ikke indrettet paa at færdiggøre Glycerinen, men maa sende den til en anden Fabrik for at faa den færdigbehandlet. Men man opnaar i Viby alligevel en betydelig økonomisk

Gevinst. Og under Krigsforholdene (o: 1942) har man den store Fordel at kunne forskaffe al den Glycerin, der er Brug for, ikke alene i Viby, men ogsaa i Fællesforeningens andre Afdelinger.

Da den nye Sæbefabrik i 1935 var taget i Brug, blev der taget fat paa at indrette den gamle Sæbefabrik til Brug for den *kemisk-tekniske Afdeling*. Denne Afdeling havde ført en ret omtumlet Tilværelse. Oprindelig indrettedes den i Halvdelen af Kælderen under den gamle Sæbefabrik. Da Pladsen for begge Fabrikker blev for lille, blev der bygget en Etage paa Bygningen, og den teknisk-kemiske Fabrik fik hele Førstesal. Saa b.ev den i 1926 flyttet over i en helt anden Bygning, der tidligere havde været Kedel- og Maskinhus. Og endelig, da Sæbefabrikken var flyttet over i en ny Bygning, blev Sæbefabrikkens gamle Bygning helt ombygget og (i 1936) indrettet udelukkende til den teknisk-kemiske Fabrik og *Sennepsfabrikken*, der hele Tiden har haft til Huse i denne Bygning. Det gælder for den teknisk-kemiske Fabrik som for Margarinefabrikken, at selv om det er ældre Bygninger, saa har Ombygningen været saa gennemgribende, at Forholdene ikke kunde have været bedre, selv om man havde bygget nye Fabrikker. I den teknisk-kemiske Fabrik fremstilles *kosmetiske Artikler, Skosværte, Bonevoks* og en Række andre beslægtede Artikler. Her er ikke saa meget med Maskiner, da det meste Arbejde udføres med Haanden. Der er dog installeret et halvautomatisk Fyldeanlæg for Skosværte samt en helautomatisk Tubefylde- og Lukkemaskine.

En enkelt Afdeling, *Sennepsfabrikken*, er dog stærkt mekaniseret. Naar Sennepsfrøet ankommer, bliver det styrtet i en Tragt i Gulvet og gaar med et Transportanlæg op i et Antal Betonsiloer, der er indrettede i Etagerne ovenover. Herfra kan Frøet automatisk passere ned over en Rense- og Luftmaskine og tilbage paa Siloen. Eller det gaar ned til en Valsestol for derfra at gaa videre i Fabrikationen. Den færdige udørte Sennep fyldes i Glas med en helautomatisk Fyldemaskine. I Betonsiloerne er Plads til c. 50 Tons Sennepsfrø. Sennepsfabrikken leverer c. 22 % af Danmarks Forbrug af denne Vare. I denne Fabrik saa vel som i Afdelingen for Soya og *Kulør* er alle Beholdere og Rørledninger udført af rustfrit Staal. Den teknisk-kemiske Fabrik har ogsaa sit eget vel indrettede Laboratorium, selv om det er noget mere beskedent udstyret end Margarinefabrikkens.

*Reb*fabrikken var den sidste af Hovedfabrikkerne, der blev gjort til Genstand for Modernisering. I den gamle Rebfabrik (fra 1906) blev saavel Reb som Høstbindegarn fremstillet paa de samme Maskiner. Men da Fællesforeningens Salg af Høstbindegarn efterhaanden var blevet meget

F. D. B.s Rebefabrik med Høstbindegarnsafdeling.

stort, blev det fundet praktisk at skille Høstbindegarnsproduktionen ud i en særlig Fabrik. Til dette Brug blev det besluttet at anvende den Bygning, hvor den kemisk-tekniske Fabrik var flyttet fra. Denne Bygning laa meget bekvemt herfor, da den var sammenbygget med den øvrige Rebefabrik. Hele Indmaden i Bygningen blev nu fjernet, saaledes at den blev til én stor Hal. Heri blev installeret et komplet Sæt Maskiner til Høstbindegarnsfremstilling. Samtidig med, at Høstbindegarnsafdelingen blev indrettet, blev der projekteret en fuldstændig Ombygning af den gamle Rebefabrik. Denne Fabrik bestod af en Mængde mindre Lokaler. Dette foraarsagede, at hele Anlægget var meget uoverskueligt, foruden at det medførte en stor Mængde unødige Transport. Det var derfor projekteret at fjerne de fleste af Skillevæggene, saaledes at Fabrikken kom til at bestaa af to store Haller, en til Forarbejdning af blød Hamp, der støver stærkt, og en for Forarbejdning af Sisal og Manila. Natten før Ombygningen skulde paabegyndes, den 14. November 1938, opstod der imidlertid Brand i Fabrikken, og den nedbrændte til Grunden. Den vældige Brand kunde ses i en stor Omegn og i flere Døgn flammede det i Ruinerne. Naar Branden fik saa stort et Omfang, skyldtes det, at der fandtes et mindre hensigtsmæssigt Støvsugningsanlæg, der virkede fuld-

stændigt som en Ildebrandsmaskine, der paa en Gang spredte Ilden ud over hele Fabrikken. Nu blev der saa Tale om Opførelse af en helt ny Fabrik i Stedet for Ombygning af den gamle. Den nye Fabrik blev opført helt i Sten og Beton, saaledes at Brandfaren nedsattes til et Minimum. Rebfabrikker er nemlig meget udsatte for Brand, derfor blev den ny Fabrik i Viby gjort saa brandsikker som muligt. For at undgaa 2 Holds Drift fordobledes Kapaciteten af Karteriet for blød Hamp. Dette var meget heldigt, da det er i denne Afdeling Hørblaar forarbejdes. Hørblaar er (i 1942) et af Fabrikkens vigtigste Raastoffer. I denne Afdeling arbejdes nu i 3 Holds Drift. Alt Reb og Tovværk bliver nu slaaet paa Maskine, saaledes at den gamle Reberbane kun undtagelsesvis bruges. Inden Rebfabrikken blev færdig, udbrød den nuværende Krig, men man havde det store Held, at alle de i Udlandet, hovedsagelig i England, bestilte Maskiner fremkom uden Uheld, selv om de blev noget forsinkede. Fabrikken var færdig omkring 1. Januar 1940. Med Rebfabrikkens Færdiggørelse var det i 1928 lagte Byggeprogram afsluttet. Og det var heldigt, ellers havde nok Krigen og alle de dermed følgende Vanskeligheder sat en Stopper for Fuldførelsen.

Samtidig med de nævnte større Arbejder blev der udført en Række mindre. I 1931 blev bygget et nyt *Vandværk*. Det skal dække et Forbrug paa 5—600 m³ pr. Døgn. Der findes tre Boringer til 60 à 65 m Dybde, og Vandspejlet staar c. 30 m under Terræn. Der benyttes en ældre Stempelpumpe og to moderne, roterende Dybvandspumper. Da Vandet er ret haardt, er der indrettet et Afhærdningsanlæg, saaledes at alt Vandet blødgøres til 3—5° Haardhed¹⁾. — I 1931—32 blev der bygget en ny *Kontorbygning*. Hidtil havde Kontoret været indrettet i en Tilbygning til den gamle Sæbefabrik. Men med den Udvidelse af Kontorpersonalet, der var nødvendig for at gøre Administrationen lige saa effektiv som Produktionen efterhaanden er blevet, slog Pladsen slet ikke til. Medens der ved Aar 1928 var beskæftiget et Kontorpersonale paa 3—4 Mand foruden Direktøren, er der i 1942 et Kontorpersonale paa 16 Mennesker foruden Direktøren. Hertil kommer endvidere paa Tegnestuen 1 Ingeniør, 1 Konstruktør og 1 Arkitekt. 1934 blev der opført en ny *Værkstedbygning*. Heri er samlet hele Reparationsafdelingen. Der er Smede- og Maskinværksted, Malerværksted, Snedker- og Tømrerværksted og Elektrikerværksted. — I de nye eller ombyggede Fabrikker er der gjort en hel Del ud af *Folkelokalerne*. Der er i hver Fabrik indrettet Spisestue samt Omklædningsrum med Baderum for saavel Mænd som Kvinder. Det er søgt

¹⁾ Om Vandværket se nærmere „Kendelse angaaende Vandindvinding i Grundvandsomraadet omkring Aarhus Aa“ (1940), 47—48.

at gøre disse Rum saa smukke og hygiejniske som muligt. Direktionen har haft den Glæde at se, at saavel Lokalerne som Møblerne behandles med den største Omhu. Der er ikke noget med at tegne paa Væggene eller skære i Møblerne. Naar man har valgt at forsyne de enkelte Afdelinger med egne Folkelokaler frem for at lave et fælles Anlæg, er der forskellige Grunde hertil. Man ønsker ikke de hvidklædte Margarinearbejdere i for nær Berøring med mere snavsede Folk fra andre Afdelinger. Der kan være visse Vanskeligheder ved at have alt for mange Fag sammen. Og endelig er Spisetiden for Skifteholdene meget kort, kun et Kvarter. — Ogsaa i *Kraftcentralen* er der foretaget betydelige Udvidelser af Installationerne, uden at det har været nødvendigt at udvide Bygningerne. Den nuværende Kraftcentral blev taget i Brug i 1926, men som nævnt er Kapaciteten paa forskellig Maade forøget siden da. — Der findes ligeledes et eget *Vaskeri*. Det er jo særlig Margarinefabrikken, der gør Brug heraf, idet Arbejderne her faar rent Tøj hver eller hveranden Dag. Men der vaskes ogsaa Haandklæder og Mesterkitler for de andre Afdelinger. Vaskeriet har ogsaa anden Betydning, idet det samtidig tjener som Forsøgsanstalt for Sæbefabrikken. Det er af stor Betydning, at man her er i Stand til under større Forhold at afprøve eventuelle nye Vaskemidler og at sammenligne dem med andre. — Endelig er der ogsaa en *Emballageafdeling* for Fremstilling af Træemballage. Særlig for Margarinefabrikken er Træemballage en stor Artikel, idet der bruges over 3000 Margarinekasser om Dagen, og største Delen af disse laves paa Fabrikken, medens en mindre Del købes færdige. — I Bygningerne er der overalt taget mest muligt Hensyn til Brugsforeningernes Besøg. I Rebfabrikken er der f. Eks. ført en Balkon gennem hele Fabrikken, hvorfra de Besøgende kan følge hele Fabrikationen uden at komme i Vejen for Produktionen.

*

Efter nu at have modtaget Oplysninger om Udviklingen af det tekniske Apparat i FDB's mægtige Fabrikskompleks i Viby, skal der meddeles nogle Enkeltheder om det *Personale*, der arbejder her. Ogsaa her er der sket en stor Udvikling. Der sidder i Dag en Civilingeniør (3: cand. polyt.) som Leder af hele Virksomheden. I Margarinefabrikken var der, da Produktionen i 1941 standsede, 2 Civilingeniører og 4 Laboratoriedamer. I Sæbefabrikken er der i 1942 en Civilingeniør som Driftsleder, en Civilingeniør til paa Laboratoriet, en specialuddannet Parfumeur samt tre Laboratoriedamer. I den kemisk-tekniske Afdeling er der en cand. pharm. som Driftsleder. I Rebfabrikken er der en Ingeniør som Driftsleder og en Ingeniør som Driftsassistent. Foruden dette tekniske Personale er der

nu en Forvalter paa hver Afdeling, medens der tidligere kun var en Forvalter paa Margarinefabrikken. Reparationsafdelingen ledes af en Værkfører. —

Antallet af *Arbejdere* er tidligere nævnt indtil 1910. Vi skal nu høre nogle flere Tal i saa Henseende. I Januar 1913 arbejdede 88 Mand paa FDB's Fabrikker i Viby. Samlet Udbetaling af Løn pr. Uge beløb sig da til 1773 Kr. Januar 1914 var her 154 Arbejdere (samlet Udbetaling af Løn pr. Uge: 3033 Kr.). August 1917: 116 Arbejdere (Udbetaling 2990 Kr.). Juli 1918: 59 Arbejdere (1744 Kr. ugtl.). Marts 1919: 132 Arbejdere (5274 Kr. ugtl.). April 1919: 147 Arbejdere (7406 Kr. ugtl.). Juni 1920: 255 Arbejdere (17.483 Kr. ugtl.). August 1939: 461 Arbejdere (26.378 Kr. ugtl.). August 1942: 340 Arbejdere (25.165 Kr. ugtl.).

*

Ti Aar efter Starten (1916) beløb Aarsomsætningen sig til 9.401.661,06 Kr. 1917 var den aarlige Omsætning: 7.794.966,55 Kr. 1918: 2.670.568,21 Kr. 1919: 13.455.020,71 Kr. 1920: 24.664.880,00 Kr. Krigsforholdene var Aarsag i de store Svingninger i Tiden 1916—20.

I 1926 var Omsætningen over 16 Mill. Kr., og ti Aar frem i Tiden (1936), var den steget til over 23 Mill. Kr.

Vi skal nu gaa noget mere i Enkeltheder. Der vælges Tal fra 1928 og 1939. Det sidste Aar giver nok lidt for høje Tal, fordi der i de sidste Maaneder af dette Aar fandt en Del Hamstringskøb Sted. Men da Fabrikken holdt stærkt igen, kan det næppe forvanske Billedet.

Af *Margarine* blev der solgt: 20.328.175 kg i 1939 mod 11.805.410 i 1928. Her er der ganske vist et handelspolitisk Moment, der spiller ind ogsaa, nemlig Indførelse af Bonus for halvt eller helt Forbrug. Men hvis ikke Margarinen samtidig var undergaaet en Forbedring, kunde Bonus'en næppe have givet et saa stort Resultat alene. De over 20 Mill. kg Margarine, der produceredes i 1939, var 24,5 % af Danmarks samlede Forbrug af denne Vare.

For Sæbefabrikken er Sammenligningsmaterialet desværre ikke saa fyldigt som ønskeligt, da Salgsstatistikken i 1928 ikke var i saa god Orden. Men nogle Tal kan dog fremføres. Produktionen af *Blød Sæbe* steg fra 2.960.595 kg til 4.849.030 kg, og af *Vaskepulver* fra 61.129 kg til 573.853 kg. For *Sæbespaaner* er der ikke noget Tal fra 1928, men Produktionen kan sikkert højst have været paa c. 300.000 kg. I 1934 var det steget til 774.543 kg og i 1939 til 1.181.887 kg. Til Gengæld for disse Stigninger var saa Produktionen af *Marseillesæber* gaaet tilbage. Men det er meget mindre Tal, det drejer sig om. Produktionen var i 1934: 106.929 kg og i 1939: 33.549 kg. Og ogsaa for *Haandsæbe* var der en

meget betydelig Fremgang. — Fra den kemisk-tekniske Fabrik skal ogsaa nævnes nogle Tal. *Tandpasta* steg fra 1086 kg i 1928 til 5374 kg i 1939. *Hudcremer* fra 1940 kg til 6811 kg, og *Skosvæerte* fra 26.364 kg til 46.814 kg. I Sammendrag kan om Sæber m. v. siges, at i 1939 fabrikeredes 6,5 Mill. kg, hvilket er 17,5 % af Landets samlede Forbrug. De 1,2 Mill. kg Sæbespaaner i 1939 udgjorde c. 20 % af Landets Forbrug.

Fra *Rebfabrikken* skal nævnes, at før Krigen produceredes 2,7 Mill. kg Reb og Rebvarer (1938). Heraf var 1,7 Mill. kg Høstbindegarn, hvilket svarer til 25,3 % af Danmarks samlede Forbrug.

Som Helhed kan siges, at Tallene giver et stærkt Indtryk af, at der for alle de vigtigste Varer er meget betydelige Stigninger at notere, Stigninger, der væsentlig er større end den almindelige Fremgang, Fællesforeningen har haft i det omhandlede Tidsrum. — Det forretningsmæssige Overskud har for Viby-Fabrikkerne i den forløbne Tid ogsaa vist en stigende Kurve. De Penge, der er anvendt til Moderniseringen og Udvidelserne af FDB's Fabrikker i Viby, og de Penge, der aarlig gives ud til den større Stab af Funktionærer, er givet godt ud. At en saa betydelig Samling af Fabrikker, den største Fællesforeningen har i Danmark, er en overordentlig Gevinst i enhver Henseende for Viby Sogn, behøver ingen nærmere Forklaring.

*

Hele Tiden fra Viby-Fabrikkernes Start til 1. September 1912 lededes Fabrikkerne af Direktør *Hans Kristian Nielsen*, Aarhus, der tillige var Direktør for Fællesforeningens Aarhus Afdeling. H. Kr. Nielsen blev født 4. Juni 1845 i Rødding ved Skive, Søn af Grd. Niels Hansen og Hustru Ane, f. Christensen. Han arbejdede først ved Landvæsenet, indtil 1874, var Elev paa Oddense og Salling Højskoler, Gaardejer 1874—96, og blev 1896 Direktør for F. D. B.s Aarhus Afdeling. Han havde siden 1886 været Medlem af Bestyrelsen for Fællesledelsen for Danmarks Brugsforeninger. Han ledede til 1912 Afdelingen og Fabrikker baade i Aarhus og Viby, men da Viby-Fabrikkerne blev ved at vokse, kunde han ikke overkomme at være Direktør for det hele, hvorfor han i 1912 (Septbr.) opgav Ledelsen af Viby-Fabrikkerne, men fortsatte i Aarhus. H. Kr. Nielsen karakteriseres som en begavet Mand, der med smidig og klog Myndighed ledede de store Foretagender, han stod i Spidsen for. Han var gift 1) Johanne Nielsen (1843—1875), 2) Dorthea Nielsen (1841—1901). Direktør Nielsen døde 14. Februar 1925.

I 1912, da Fabrikation af Margarine ogsaa skulde igangsættes, fandt Fællesforeningens Bestyrelse det rigtigst at foretage en Deling, hvor

Charles Larsen, der paa den Tid var Forretningsfører for Fællesforeningens Aalborg Afdeling, forflyttedes til Viby som Fabrikkerens Direktør.

Lars Charles Amalius Larsen blev født 22. Januar 1868 i Nees Sogn ved Nissum Fjord, Søn af Købmand og Møller Niels Larsen og Hustru, Anna Cathrine, f. Poulsen. Larsen var i Købmandslære hjemme, blev 1888 Brugsforeningsuddeler i Bøvling. Rejste 1890 til U S. A. Havde derovre mange Hverv, tog 1894 Pharmaceuteksamen i Staten Indiana. Vendte hjem 1896 og tiltraadte en Plads som Pakhusforvalter ved F. D. B. i Odense, derfra til Hovedkontoret i København 1. Oktober

Direktør Charles Larsen.

1896. I Begyndelsen af 1897 tilbage til Odense, derfra samme Aar til den nyoprettede Afdeling af F. D. B. i Aalborg. Her virkede han som Forretningsfører til 1. September 1912, da han uden Ansøgning blev kaldet til Stillingen som Direktør i Viby. Larsens store administrative Dygtighed var Aarsag i, at han fik overdraget Direktørposten i Viby, hvor han forblev, til han i Begyndelsen af 1938 faldt for Aldersgrænsen og maatte trække sig tilbage. Han bor fremdeles i sin Villa „Vibyhøj“ tæt ved Fabrikkerne. Charles Larsen blev 1898 gift med Sophie Dorthea Sørensen Roesdahl, født i Engbjerg ved Lemvig 26. December 1865.²⁾

Ch. Larsen blev som Direktør efterfulgt af *Peder Nielsen Grønberg*, der er født 2. Februar 1895 i Serridslev ved Brønderslev, Søn af Gaard-

²⁾ Om Direktørerne Nielsen og Larsen se Fr. Voigt: Fællesforeningen for Danmarks Brugsforeninger (1921), 201—218.

ejer Niels Chr. Nielsen og Hustru Ane Kirstine, f. Pedersen (Grønborg). Efter at have udlært som Maskinarbejder 1913 gav Grønborg sig til at studere. 1916 blev han Student (privat dimitteret) og i 1921 cand. polyt. Han blev derefter ansat i Firmaet Nyeboe & Nissen, København, og for dette Firma udsendt til Canada 1926—27. Fra 1930 Leder af Fællesforeningen for Danmarks Brugsforeningers Ingeniørkontor; tillige teknisk Leder for F. D. B.s Fabrikker i Viby. 1938 udnævntes P. Grønborg til administrerende Direktør for disse Fabrikker. Af Direktør Grønborgs Hverv af anden Art skal nævnes, at han er Medlem af Bestyrelsen for

Direktør P. Grønborg.

Dansk Ingeniørforenings Afdeling for Aarhus fra 1940, ligesom han er Medlem af Margarineindustriens Forhandlingsudvalg. Den 18. Marts 1933 blev P. Grønborg gift med Margrete Klitgaard (f. 30. Oktober 1899 i Aalborg), Datter af Lokalhistorikeren, Postmester Carl Klitgaard, Hjørring.

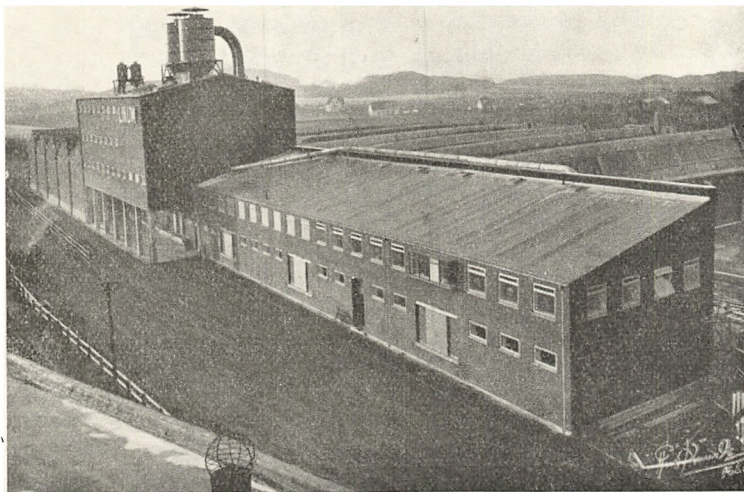
*

Ved F. D. B.s Fabrikker i Viby blev 5. Oktober 1906 afsløret et Mindesmærke for Provst *H. O. Sonne* (1817—1880), Stifteren af den første Brugsforening (i Thisted 1866). Mindesmærket, der bestaar af en Buste paa Granitsokkel (udført af Billedhuggeren Rasmus Andersen), er rejst ved Bidrag fra 1200 Brugsforeninger. I 1941 blev Mindesmærket af F. D. B. skænket til Thisted By og opstillet paa Torvet dér i Anledning af 75-Aars Dagen for Starten af Danmarks første Brugsforening.

Ovenstaaende Fremstilling om F. D. B.s Viby-Fabrikker er skrevet paa Grundlag af Meddelelser fra Direktør *Charles Larsen* og Direktør *P. Grønborg*. Navnlig er udnyttet en Afhandling af *P. Grønborg* i „Kemisk Maanedssblad og nordisk Handelsblad for kemisk Industri“ 1939, Nr. 4 a, Industrinummer II (Side 80—86, illustreret) samt Direktør Grønborgs Foredrag paa Andelsskolen ved Middelfart 8. Juli 1942: „Udviklingen i Viby i de sidste 10 Aar“ (utrykt).

HØRSKÆTTERIET „LINUM“

Fællesforeningen for Danmarks Brugsforeningers Ledelse var, da Danmark i 1939 stod over for store Vanskeligheder, straks interesseret i at fremme Dyrkningen af Hør. Navnlig gjorde F. D. B.s Formand, Direktør *N. C. Poulsen*, her en betydelig Indsats. Man ønskede først og fremmest at forsyne F. D. B. med Raavarer: Linolie, Skættehør og Blaar, samtidig med at man ved at igangsætte en Hørproduktion kunde være med til at afhjælpe Arbejdsløsheden. F. D. B.s Ledelse besluttede derfor at bygge et stort Hørskætteeri i Viby. Et saadant blev saa opført i 1941—42. Det fik Navnet „Linum“. Det er et Andelsselskab og er et Datterselskab af Fællesforeningen for Danmarks Brugsforeninger. Gennem Oparbejdning af Hør og Hamp vil man fremskaffe Spindstoffer til Tekstil- og Rebvarer, og Linolie til Fernis og Lakker. Hørren til Linum dyrkes i Kontrakt. Man havde oprindelig tegnet Kontrakter over hele Landet, men nu ligger Hovedparten af Arealerne i Jylland. Der dyrkes saavel Spindhør som Oliehør, men med Landets Behov af Linolie for Øje gik man ind for en Blandingssort, *Concurrent*, der forener et rimeligt Frøudbytte med en brugbar Tavekvalitet. For Aaret 1942—43 er der tegnet ca. 1700 ha med Spindhør, 350 ha med Oliehør samt 300 ha med Hamp. Linum har et bebygget Areal paa 5730 m². Man har installeret 5½ Sæt Maskiner, Svingturbiner og Blaarforædlere samt et Sæt Maskiner til Behandling af Hamp. Hørren behandles efter den saakaldte „Grønskætningsmetode“, d v. s. at Taverne skilles fra den træagtige Del (Skæverne) ved en mekanisk Behandling, direkte som Avlen kommer ind, altsaa uden Rødning. Endvidere har man Maskiner til Rensning af Frøene. De ved Skætning af Hør og Hamp i Mængder paa op til 60 % af Avlens Vægt affaldende Skæver er med deres 3500 Cal. Brandværdi et højst nyttigt Supplement til de for Tiden til Raadighed værende Brændselssorter. Virksomheden beskæftiger (i August 1942) ca. 230 Arbejdere og Funktionærer — Med Henblik paa Fremtiden maa man vel

Hørskættet „Linum“.

betragte Avlen af Oliehør og Hamp som en Produktion, der kun kan finde Sted under de nuværende Forhold, men da de jordbundsmæssige saavel som de klimatiske Forhold siges at være til Stede her i Landet, maa man regne med, at dansk Hørproduktion/ ogsaa vil faa Betydning, naar Samhandelen bliver fri.

VIBY BRUGSFORENING

Arbejderne paa F. D. B.s Fabrikker havde i nogen Tid talt om at oprette en Brugsforening, og i September 1909 fremsatte Fabriksarbejder H. C. Schrøder paa Socialdemokratisk Forenings Generalforsamling Forslag om at søge oprettet en Brugsforening i Viby. Forslaget vandt god Tilslutning, og til at tegne Medlemmer til en saadan valgtes H. C. Schrøder, Sæbemester Reinh. Mikkelsen og Husmandsforeningsformand Jørgen Nielsen. Den 10. Januar 1910 holdtes stiftende Generalforsamling, hvor Love blev vedtaget og Bestyrelse valgt.

Bestyrelsen kom til at bestaa af Sæbemester Reinh. Mikkelsen, Konsulent Fr. Voigt, Gartner P. Pedersen, Prøvelyst, Husmand Chr. Bach og Portør Loft. Bestyrelsen købte Ejendommen Kongevej 18 af Købmand Ant. Jacobsen for 11,675 Kr.

Foreningen begyndte sin Virksomhed med Uddeling af Varer midt i Maj 1910, og der var da tilmeldt 75 Medlemmer. Det første Aars Omsætning blev ca. 40.000 Kr., og i de første 5 Aar blev den ialt 279,000 Kr. (ca. 55,800 Kr. i Gennemsnit pr. Aar). Derefter blev Tilgangen af Medlemmer større og Omsætningen steg stærkt indtil 1937, da Foreningen havde ca 900 Medlemmer og en Omsætning paa 507,400 Kr. Fra 1937—42 har Medlemstallet været omtrent det samme, men Omsætningen er steget, saa Gennemsnittet for de sidste 5 Aar har været 515,400 Kr. eller ialt 2,577,000 Kr. Foreningen løste fra først af Borgerskab og drev offentlig Handel, og som en nødvendig Betingelse for at skaffe Varer til Uddeling uden Kapital maatte der begyndes med solidarisk Ansvar, men i Aarenes Løb henlagdes saa meget til Reserver, at det solidariske Ansvar 1935 kunde ophæves, hvorved Risikoen ved at være Medlem forsvandt. Samtidig med Ophævelsen af det solidariske Ansvar ophævedes ogsaa den offentlige Handel, der i Omsætningen betød meget lidt, men gjorde Foreningen skattepligtig af hele sit Overskud baade til Stat og Kommune, og det var en Udgift, der var flere Gange saa stor som den Fortjeneste, der var ved Handelen med Folk, der ikke var Medlemmer.

Ved Opgivelsen af den offentlige Handel bortfaldt samtidig Skattepligten, men der er dog nu ved en særlig Lov igen paalagt Brugsforeningerne, der kun fordeler Varer til Medlemmer, at svare Skat til Staten. Den stærkt stigende Omsætning af Varer har gjort det nødvendigt at

udvide Lokalerne flere Gange. I 1912 og 1918 ved Tilbygning, 1928 ved en stor Ombygning af de gamle Lokaler. I 1936 blev der købt mere Grund, og hele den gamle Bygning blev erstattet af en ny stor Bygning, indrettet efter de mest moderne Mønstre baade til Ekspedition og Lager. Foreningens Uddeler, *J. Brandt*, der blev antaget fra Begyndelsen, har nu været Uddeler i godt 32 Aar. Sæbemester Reinh. Mikkelsen var Formand de første 6 Aar fra 1910 til 1916. Han afløstes af Lærer *O. P. Asholt*, der har været Formand siden.

LIDT OM BUTIKSHANDELEN

I Egnens gamle Landsbyer var ikke Butikker og Handelshuse, som vi kender dem nu. Hvad man ikke selv kunde tilvirke paa Gaarde og Ejendomme, købtes i Aarhus, hvor Bønderne almindeligvis kørte til en Gang ugentlig. De afhændede da deres Varer og erhvervede til Gengæld i Købmandsgaardene, hvad de havde Brug for. Husmænd og Indsiddere spadserede til Købstaden og bar i en Kurv eller Sæk deres Sager. Undertiden havde de Held til at komme op at køre med en agende Gaardmand. Handelslivet kulminerede hvert Aar i det store St. Olafsmarked, der holdtes i de første Dage af August. Selvstændig Butikshandel i nævneværdigt Omfang kunde ikke oparbejdes i det Opland, der laa inden for en Mils Omkreds af Aarhus, idet Købstaden ved *Læbæltebestemmelsen* var beskyttet mod Konkurrence. Dog maatte der godt ifølge en Lov af 1856 etableres *Høkerforretninger* inden for Læbæltet. Høkere maatte kun handle med Hjemlandets Produkter, ikke med Kolonialvarer.

En Høkerforretning blev i Viby oprettet 1869, idet Smed A. Petersen ansøger Sogneraadet om Lov til at drive en Høkerhandel. Sogneraadet anbefalede Manden i sit Møde af 1. Oktober 1869. Ogsaa 15. Maj 1871 anbefales A. Petersen til at drive Butik som Høker. Denne Forretning blev senere nedlagt, for i hvert Fald i en Aarrække inden 1903 var der ingen Høkerforretning i Viby. I *Holme* fandtes en Høkerforretning i Aartierne o. 1870—1900. Herfra købte undertiden Folk i Viby Terp Varer. Ellers var det saadan, at alle Købmandsvarer maatte hentes i Aarhus. Mælkekusken blev flittigt benyttet som Medtager af Varer fra Købmændene i Købstaden. I 1901 var der i Viby 1 Slagter, 1 Bager, 1 Skomager, 1 Skrædder, 1 Træskomand, 2 Karetmagere, 2 Smede, ligesom der var en Jordemoder i Sognet.¹⁾

¹⁾ Ikke inden i 1909 kom den første Læge til Sognet, H. Christensen, der er her stadig. Der er nu 3 Læger i Viby og et Apotek, der begyndte sin Virksomhed her 15. Oktober 1934.

Læbæltebestemmelsen bevirkede — som man vil forstaa — at der ikke kunde drives Købmandshandel af nogen Betydning i Viby, og ogsaa paa anden Butikshandel virkede Bestemmelsen stagnerende. Det var ikke inden *Læbæltets Ophævelse 1. September 1903*, at der rigtig kom *Fart* i Forretningslivet herude. Men saa fremstod ogsaa efterhaanden den ene Købmandshandel og Forretningsvirksomhed efter den anden i Viby — som senere i de nye Villakvarterer — hvor man i Dag finder mange og store Forretninger af enhver Art. I Flæng kan nævnes (efter P. Bach i Aarhus Amtstidende 6. Januar 1942): Viby Farvehandel, hvis Indehaver, J. P. Jensen, har formaaet at oparbejde en stor Forretning inden for det specielle *Fag*. Paa modsatte Hjørne (af Kongevej) findes en stor Herreekviperingsforretning „Den blaa Butik“ ved Guldborg Jensen, og længere henne finder man „Viby Isenkramforretning“ ved Ejnar Thor. Disse tre Forretninger kan g'æde sig ved stor Søgning, og alle er de bygget op paa stor Flid og Taalmodighed. De blev startet i smaa Lokaler, men repræsenterer nu det moderne Vibys Forretningsliv i store, tidssvarende Butikker. Paa Kongevej træffer man iøvrigt paa Forretninger af enhver Art: Viby Broderimagasin ved Kaj Nielsen, Viby Manufakturhandel ved Frk. A. Andersen, Slagter Martin Jørgensen, der foruden at drive stor Forretning paa Hjørnet af Kirkevej ogsaa har en stor Forretning paa Sønder Allé i Aarhus. En anden af de store Slagterforretninger indehaves af Slagtermester C. A. Nielsen, der ogsaa er kendt som Dueekspert. Af Købmændene kan nævnes V. Nørgaard og Henning Sørensen, der begge driver store, gamle og solide Forretninger. Naturligvis køres ikke alle Blomsterne og Grøntsagerne, som avles i Viby, til Aarhus. Meget bliver hjemme og fordeles gennem en Række Blomster- og Grøntforretninger. Gartner M. Kjær, der har en stor Forretning, er kendt for sine smukke Blomsterdekorationer ved festlige Lejligheder. Urmager R. Degn aabnede for nogle Aar siden en Urmagerforretning i Viby; Tiden har vist, en saadan Butik var nødvendig. Viby Brændselsforretning ved R. Jensen har gennem mange Aar forsynet store Dele af Beboerne med Brændsel. Midt paa Hovedgaden findes Viby Brugsforening.

Viby Kommune er vel forsynet i alle Henseender med Handlende, Haandværkere og hvad andet, der hører til et moderne Samfund. Den fortrinlige Betjening, man her kan faa indenfor enhver Branche, skulde bevirke, at alle stedlige Borgere gjorde deres forskelligartede Indkøb her, men saadan er det vel ikke ganske, idet Aarhus' Nærhed sagtens forleder en Del Mennesker til at handle i denne By, hvilket ikke skulde være nødvendigt, da alle Kvalitetsvarer kan erholdes indenfor Kom-

munens Grænser. Kommer der nye Varer og Mærker frem, er det let for Handlende og Haandværkere at give Publikum Oplysninger herom i det af Bogtrykker *H. Thomsen* saa praktisk og dygtigt redigerede „Viby Posten“, der begyndte at udkomme 15. Januar 1941. Dette Blad udgaar hver 14. Dag gratis til alle Husstande i Kommunen.

PENGEINSTITUTIONER

I Aaret 1867 oprettedes *Viby Sogns Spare- og Laanekasse*. I de kommende Aartier sad mange af Sognets ledende Mænd i denne Sparekasses Bestyrelse, f. Eks. Mikkel Jacobsen, S. P. Loft og N. P. Nielsen. 1911 ophævedes Sparekassen. Man syntes ikke rigtig, det var nemt ved Vibys stadige Vækst at kunne overse Kundekredsen, man kendte ikke nok til de enkeltes økonomiske Forhold, og mente derfor, det var for stor en Risiko at blive ved med at have en Sparekasse her. Senere fortrød man dog Nedlæggelsen. N. P. Nielsen, Viby Terp, der sad i dens Bestyrelse 1911, meddelte mig den 14. Juli 1942, at han nok kunde se bagefter, det var urigtigt, Viby Sparekasse var ophørt med at eksistere. Man skulde have ladet den afløse af en Filial af Landbosparekassen i Aarhus, men dette skete ikke.

Der skulde gaa en Del Aar — helt til 1929 —, inden Viby igen fik et Pengeinstitut. Dette Aars 1. Januar aabnede *Jydsk Handels- og Landbudsbank*, der er en Filial af Aktieselskabet Kjøbenhavns Handelsbank, en Afdeling i Viby. Man havde i Efteraaret 1928 opført en Ejendom paa Hjørnet af Kongevej og Skolevej paa en Grund, som Banken havde købt af Murermester A. P. Gjerrild. I Ejendommen var der foruden Banklokalet Lokaler til Viby Kæmnerkontor og Kommuneingeniøren, 3 Butikker og flere Beboelseslejligheder. Som Bestyrer ansattes Fuldmægtig R. Danchell, og Personalet bestod af en Kasserer og en Assistent. I 1937 afløstes Bestyrer Danchell af den nuværende Bestyrer, *J. Thestrup*. Personalet bestaar nu af en Bogholder, en Kasserer og 3 Assistentter. Gaardejer Rasmus Pedersen, Mosegaarden, Viby, var i en Aarrække knyttet til Afdelingen som dens Tillidsmand. Banken er Indbetalingssted for alle Skatter og Afgifter til Viby Kommune og dens Værker, ligesom den er stærkt benyttet af Forretninger og Virksomheder og private i Kommunen. —

Endnu en Bank har oprettet en Afdeling i Viby: Efter Henstilling fra en stor Kundekreds aabnede *A/S Aarhus Privatbank* en Afdeling her den 24. Oktober 1933. Det første Aar havde Afdelingen Lokaler i Ejen-

Hovedgaden i Viby 1942.
I Forgrunden til venstre Apoteket og Aarhus Privatbank.

dommen Kongevej 24, men den 15. Oktober 1934 flyttede Afdelingen ind i store, lyse og moderne Lokaler i Ejendommen Kongevej 32. Denne Ejendom, der blev bygget fra Oktober 1933 til Oktober 1934, indrettedes oprindeligt til Viby Apotek og Aarhus Privatbank, men er senere udvidet med Lokaler til Viby Postkontor. Afdelingens Leder har fra Starten været Bankbestyrer *Erik Gramstrup Jürgensen*, der har været ansat i A/S Aarhus Privatbank siden 1. November 1920. Til Afdelingens faste Personale hører en Bogholder og en Kasserer. Desuden beskæftiger Afdelingen 1 Revisor og 3 Assistenten. Til Betjening af Bankens Kunder i Holme-Tranbjerg Kommune har Afdelingen et Kontor i Højbjerg med daglig Ekspeditionstid. Afdelingens stærkeVækst gennem de 9 Aar viser, at den har forstaaet at drage Gavn af de store Udvidelser, som har præget Viby i mange Aar.

STATISTISKE OPLYSNINGER

VIRKNINGER AF SOGNETS BELIGGENHED NÆR AARHUS

I Viby Sogn var der i 1682: 27 Gaarde og 11 Huse. Det dyrkede Land beløb sig da ialt til 1270,8 Tdr. Land. Oplysninger om Folketallet savnes fra saa gammel Tid, men ved den første Folketælling i 1769 boede der i Sognet 351 Mennesker. Siden har der været Opgang i Folketallet, i afvigte Aarhundrede en langsom, i indeværende Aarhundrede en næsten eventyrlig Stigning. 1787 var Indbyggertallet oppe paa 400, i 1801 var det naaet til 411. 1834: 601. 1840: 623. 1845: 617. 1850: 642. 1855: 784. 1859: 781. Sognet havde da et ikke ringe industrielt Erhverv. Det var da paa 2940 Tdr. Land, hvoraf 282 Tdr. Land var Fredskov. Ialt var i Sognet 37 Gaarde, 44 Huse, hvoraf 18 Gaarde og 32 Huse laa uden for Byerne.¹⁾ 1860: 855 Indbyggere. I 1870 (1362 Indbyggere) var der i Viby By og Mark: 118 Gaarde og Huse, 156 Familier, 762 Personer. Paa Frederiksbjerg var der 34 Gaarde og Huse, 106 Familier, 458 Personer. Marselisborg Gaard og Mark: 17 Gaarde og Huse, 20 Familier, 142 Personer. Det samlede Tal for Sognets Indbyggere var ved Folketællingen 1880 gaaet ned til 886. Aarsagen hertil var *Indlemmelsen af en Del af Kommunen under Aarhus*. Det forholdt sig jo saaledes med Aarhus, at denne Købstads Omraade, der havde været uforandret gennem Aarhundreder, i 1850—70'erne voksede ganske betydeligt. Saaledes var der uden for Byens Grænser langs Landevejen til Skanderborg og Syd for Jernbanelinjen vokset en Forstadsbebyggelse frem. Denne Bebyggelse, der laa i Viby Sogn, fik 14. Januar 1870 Navnet *Frederiksbjerg*. Her var, som ovenfor nævnt, i 1870: 34 Gaarde og Huse og 458 Indbyggere.

Frederiksbjergs Beliggenhed gjorde det naturligt, at Bebyggelsen kom under Aarhus. 20. Februar 1872 skrev Aarhus Byraad derfor til Viby Sogneraad, at det gerne ønskede at inddrage en Del af Viby Kommune : Frederiksbjerg indenfor Aarhus Købstads Grænse. Ved Mødet i Viby Sogneraad 1. Marts 1872 drøftede man Sagen. Ingen i Sogneraadet havde noget imod Aarhus Byraads Ønske, og man udbad sig saa en

¹⁾ Landbrugsstatistik (Kreaturantal etc.) vil blive meddelt i dette Værks II. Del.

nærmere Forhandling. 2. Maj 1872 drøftede Sogneraadet videre Bestemmelserne vedrørende Indlemmelsen, der senere gik i Orden. Den 1. Januar 1874 fandt Indlemmelsen af Frederiksbjerg Sted. Ca. 88 Tdr. Land kom ved denne Lejlighed fra Viby Sogn under Aarhus. I Byraadet havde en Minoritet paa 6 stemt imod, af Frygt for paafølgende store Udgifter. Der boede nu ca. 700 Mennesker paa det indlemmede Areal. Indtil 1874 gik Viby Sogn til en Linje, der omtrent førte fra Havnen over Centralværkstederne og Oliemøllens Grunde i en Bue til Banegaardsgade og videre ad Thyrasgade til Godsbaneterrænet, som hørte med til Viby Sogn. Efter Indlemmelsen 1. Januar 1874 kom Sognegrænsen til at gaa til Skansen, Brammersgade, Sct. Paulsgade, Ole Rømersgade, Schleppegrellsgade og Godsbaneterrænet. Med denne Indlemmelse tog Bebyggelsen sydpaa yderligere Fart, indtil den standsedes af Herregaarden *Marselisborgs* Jorder. 1879 var Sognet paa 2850 Tdr. Land., deraf 282 Td. Ld. Fredskov. 1896 opgives Sognets Areal til 2842 Tdr. Ld., hvoraf 1387 var besaaede, til Afræsning benyttedes 299, Høstet, Brak, Eng m. m. 646, Have 65, Skov 345, Moser 21, Kær 10, Hegn 10, Stenmarker 3, Veje og Byggegrunde 54 Tdr. Land. Disse Tal skulde dog snart blive formindskede; thi allerede 7. November havde Overretssagfører Chr. Kier i et Byraadsmøde i Aarhus stillet Forslag om, at Aarhus Købstad af Viby Sogn skulde købe de nærmeste af Marselisborg Marker, eventuelt hele Gaarden. Kier fik Bemyndigelse til at forhandle med Trafikminister, Godsejer H. P. Ingerslev, der stillede sig imødekommende, og der opnaaedes Enighed om Køb af Arealet mellem Havet og Skanderborg Landevej; endvidere opnaaede man Forkøbsret til hele Gaarden. Da Godsejer Ingerslev døde 20. April 1896, gjorde man denne Ret gældende, og i et Møde 30. April 1896 vedtoges Købet for en Sum af 1.183.750.70 Kr. Det var et Omraade paa o. 1250 Tdr. Land, der erhvervedes. Det omfattede Godsets Jorder, som strakte sig til de ovennævnte Grænser fra 1874, og dette Stykke blev indlemmet under Aarhus 1. Januar 1899, hvorefter Viby Sogns Grænser blev, som de er den Dag i Dag.²⁾ Nogle af de indkøbte Godsarealer indlemmedes først den 1. Oktober 1907 under Aarhus. Disse Arealer hørte ikke til Viby, men til Holme Sogn, og bestod af Torsskov og Skaade Skov. Det var derfor kun de ca. 900 Tdr. Land, der i 1899 blev indlemmet under Aarhus. — Der blev selvsagt ført mange Forhandlinger mellem Viby Sogneraad og Aarhus Byraad vedrørende den store Indlemmelse. 16. Juni 1896 nedsatte saaledes Viby Sogneraad et Ud-

²⁾ Indlemmelsen bevirkede naturligvis en øjeblikkelig Nedgang i Viby Sogns Folketal. 1890 var her 1389 Indbyggere, 1901 kun 880.

valg til at forhandle med Aarhus Byraad om Overdragelsen af Marselisborg til Aarhus Kommune. I Viby Sogneraadsprotokol fra 22. November 1897 ff. er der udførlige Oplysninger om Indlemmelsen af de store Arealer. Vedtagelsen af Købet af de udstrakte Jorder er en af de vigtigste Byraadsbeslutninger i Aarhus' nyere Historie. Den hilstes da ogsaa med Begejstring af Byens Indbyggere. De Mænd, der dengang sad i Byraadet, har derfor faaet deres Navne foreviget ved at faa dem knyttet til de nye Gadeanlæg paa de tidligere Herregaardsjorder. Naturligvis ønskede man det erhvervede lagt ind under Aarhus Kommune. Viby stillede imidlertid Krav om ret store Erstatningssummer, men om-sider naaedes Enighed om 75,000 Kr., der skulde erlægges samtidig med, at Indlemmelsen fandt Sted 1. Januar 1899³⁾. — Den 1. Februar 1901 boede Sognets 880 Mennesker i 158 Gaarde og Huse. Omkring Aarhundredskiftet begyndte de nye Forstadsbebyggelser for Alvor at vokse frem i de til Aarhus grænsende Landkommuner. Saaledes kom hurtigt Villabebyggelserne *Rosenvang* og *Kongsvang* foruden *Viby Stationsby* med *Viby Terp*. Folketallets Stigning har i Viby Sogn været særlig stor i indeværende Aarhundrede⁴⁾, hvorfor en meget betydelig *Byggerivirksomhed* her har fundet Sted, især efter 1910⁵⁾. Saaledes blev i Viby Sogn opført følgende *Antal Lejligheder* (iflg. Undersøgelser af C. Fl. Steenstrup i Værket „Aarhus gennem Tiderne“ II, 1940, S. 164 —171):

1924/25—27/28 ialt 247. 1929—33: 298. 1934—38: 423. Ialt for Aaren 1924/25—38: 968 *Lejligheder*. De største Bygeaar var 1934, 1935 og 1937. Efter Folketællingen i 1935 skal anføres en Oversigt over *Beboelseslejlighedernes Fordeling* efter Værelsesantal. 1 Værelse: 63. 2 Værelser: 464. 3 Værelser: 516. 4 Værelser: 187. 5 Værelser: 79. 6 eller flere Værelser: 62. Ialt 1371. Heraf Villalejligheder: 990.

Det er som *Boligkvarter* langt mere end som Fabriks- og Forretningskvarter, at Forstadskommunerne til Aarhus har Betydning. Dette illustreres for Viby Sogns Vedkommende af nedenstaaende Opgørelse for 1935 over Vibybefolkningens *Beskæftigelse* i Aarhus og omvendt.

Beskæftigelse i Aarhus med Bopæl i Viby Sogn havde 1048 Personer. Bopæl i Aarhus, *Beskæftigelse* i Viby Sogn havde 108 Personer. — I pCt.

3) Jfr. Sigvard Preben Skov i „Aarhus gennem Tiderne“ II (1940), 333, 339.

4) 1906 var her 1256 Indbyggere. 1911: 2104. 1916: 2949. 1921: 3684. 1925: 5076. 1930: 6086 og i 1941: 7959! Sognet er nu 1083 ha stort.

5) Det samlede *Hartkorn* i 1905 var 184 Td.; 46 Gaarde med 165 og 135 Huse med 19 Td. Htk., samt 2 jordløse Huse.

af Folketallet. Beskæftigelse i Aarhus, Bopæl i Viby: 14,6. Bopæl i Aarhus, Beskæftigelse i Viby: 1,5 pCt. Der er saaledes langt flere fra Viby Sogn, der tager paa Arbejde i Aarhus end omvendt. — Blandt de paagældende Udflyttere ses (i 1935) alle Samfundsklasser at være repræsenterede, saaledes som efterfølgende Tabel viser:

Selvst. Erhvervsdrivende	60
Sagførere, Læger m. fl.	22
Overordnede Tjenestemænd	21
Underordnede Tjenestemænd	62
Overordnede Funktionærer	38
Underordnede Funktionærer	108
Tekn. Personale og Arbejdsledere	36
Arbejdere	563
Lærlinge, Studerende	118
Andre og uangivne	20

Tilsammen 1048,

et Tal, der ligger højere end det tilsvarende hos de andre Forstadskommuner.

Regner man Hustruer og Børn med levede i 1930:

3234 i Viby bosiddende Mennesker af Haandværk og Industri.

664 af Handel og Omsætning.

593 af Transport m. v.

316 af immateriel Virksomhed.

298 af Husgerning m. v.

220 af Land- og Havebrug samt Fiskeri.

463 af Personer ude af Erhverv.

70 af uangivet Erhverv.

Ialt 5858.

En Følge af Erhvervsfordelingen i Viby er den industrielle Befolkningens Overvægt. Heraf følger Indtægts- og Formueforholdenes Ulighed. For Skatteåret 1938—39 stiller Forholdet sig saaledes:

Indkomstskat til Staten			Formueskat til Staten			Kommunal	
Antal Skatteydere	Samlet Indtægt 1000 Kr.	Gnstl. Indtægt ^{*)} Kr.	Antal Skatteydere	Samlet Formue 1000 Kr.	Gnstl. Formue Kr.	Ligningsprocent	Skatteprocent
2150	6421	2987	235	9982	4643	7.6	9.50

^{*)} pr. Indkomstskatteyder.

Befolkningsforøgelsen i Forstadskommunerne har i de senere Aar udgjort over to Femtedele af Aarhus Bys Befolkningstilvækst. I Viby Sogn var i Aarene 1934—38 Antallet af fødte: 718

—	—	—	-	døde: 297
Fødselsoverskud	.....	.....	.....	421
Vandringsoverskud	.....	.....	.....	735

Tilvækst ialt 1156

Folketal 1. Januar 1939 7962

Nu som i gamle Dage er *Viby Sognets Centrum*. Her findes Administrationskontorerne, Kirke, de kommunale Værker, Posthus, Politistation m. m., og udenom grupperer Kvartererne sig. Ældst af disse er *Rosenvænget*, hvis Nabo er *Kosenvang* med den store, røde Kommuneskole. Da Chr. Leth Espensen i Oktober 1901 averterede om Auktion af Parceller fra Vibygaard, blev man ret betænkelig i Sogneraadet, da man frygtede en kraftig Indflytning af mindrebemidlede. Man tænkte mere i Gaarde og store Ejendomme den Gang, og ikke i Villaer og Smaahuse. Udviklingen viste imidlertid noget andet. Kvarteret blev et Plus for Kommunen, og siden har Kommunefledelsen i høj Grad støttet Byggeriet i Sognet. Det Kvarter, der fremstod paa Vibygaards Mark, fik 1911 Navnet *Rosenvang*. Auktionen over Parcellerne fandt Sted 29. Oktober 1901. Der var udsat 100 Jordlodder, af disse blev i første Omgang de 24 solgt. Men det blev, som vi véd, ikke ved det. Der blev i de kommende Aar stadig købt Byggegrunde paa Vibygaards Jorder. I Begyndelsen var *Rosenvang* og *Rosenvænget* omtrent lige store, men som Tiden gik har Forholdet forskubbet sig, saaledes at *Rosenvang* er godt dobbelt saa stor som *Rosenvænget*. 1911 havde begge Kvarterer tilsammen 255 Indbyggere. 1916: 294. 1922: 516. 1925: 754. 1920 fandtes her 78 beboede Ejendomme. 1926: 135. 1940: 270. 1910—11 var her 25 Skatteydere. De havde en Indkomst af 31,145 Kr. Formue: 422,000 Kr. 1915—16: 63 Skatteydere. Indkomst: 61,644 Kr. Formue: 272,048 Kr. 1919—20: 143 Skatteydere. Indkomst: 328,816 Kr. Formue: 713,879 Kr. 1925—26: 312 Skatteydere. Indkomst: 925,328 Kr. Formue: 2,011,328 Kr. For at belyse Stigningen i Ejendomsskylden i *Rosenvang* skal anføres flg. I 1901 betaltes der i Hartkornsskat af Vibygaard af 6 Tdr. 5 Skp. 1 Fdk. 2 Alb. Hartkorn 133 Kr. 35 Øre. Lov om Ejendomsskyld blev først vedtaget i 1903, og den første Vurdering i 1905 satte Vibygaard til 40,000 Kr., nøjagtig det samme Beløb, som den stod i Aar 1926. Man maa vel huske paa, at hele *Rosenvang* i 1905 hørte med i Vurderingen.

1909 fandt atter Vurdering Sted. Vibygaard var da vokset til 50,000 Kr., medens Rosenvang vurderedes til 366,300 Kr. Ved den sidste Vurdering før Oktober 1926 var disse Tal blevet til 40,000 Kr. for Vibygaard og ca. 2½ Million for de øvrige Ejendomme. Forsøgte man i 1926 at tage Gennemsnittet, viste det sig, at hver Indbygger i Rosenvang skulde være i Besiddelse af en Formue paa ca. 3300 Kr. og have en Indtægt paa ca. 3000 Kr.⁶⁾ — Vender vi os til andre Kvarterer i Sognet, møder vi ogsaa der Fremskridt, større Befolkningstal, øget Skatteevne o. s. fr. 1925 havde Viby Stationsby med Viby Terp 2273 Indbyggere. Kongsvang Villaby havde 1211 og Viby Mark (bymæssig Bebyggelse) 838 Indbyggere. — Sognets opdyrkede Areal bestod 1925 af 617 ha, Skov 25 ha, Moser 3 ha, Vandareal 4 ha. 1927 var Sognets Ejendomsantal 1155. 47 Landbrugsejendomme havde en samlet Vurderingssum 1,801,000 Kr. 31 Gaarde paa 1—12 Tdr. Htk., samlet Vurderingssum 1,582,000 Kr. 16 Huse under 1 Td. Htk., samlet Vurderingssum 219,000 Kr. 1928—29 var der i Sognet 1399 Indkomstskatteydere med 4,133,700 Kr.'s Indkomst, 45,740 Kr. i Skat. 187 Formueskatteydere med 7,591,200 Kr. i Formue, 15,715 Kr. i Skat. — I 1926—27 var Regnskabsbalancen i Kommunens Regnskab: 505,780 Kr. Indtægterne: Renter af Kapitaler og Indtægter af Ejendomme 27,376 Kr. Grundskyld 32,367 Kr. (1929—30 udskrevet 38,000 Kr.) Ejendomsskyld 36,221 Kr. (1929—30 udskrevet 45,000 Kr.). Formue- og Lejlighedsskat 309,064 Kr. (1929—30 udskrevet 340,000 Kr.). Skatteprocent 5,4 (7,2 i 1929—30). Ligningsprocent 6,0 (8,5 i 1929—30). Optagne Laan 65,000 Kr. Udgifter: Skolevæsen 77,432 Kr. Hjelpekasse 15,708 Kr. Arbejdsløshed 26,128 Kr. Fattigvæsen 37,134 Kr. Aldersrente 16,606 Kr. Vejevæsen 35,385 Kr. Renter af Gæld 45,424 Kr. Afdrag paa Gæld 70,695 Kr. Formue 31. Marts 1927: 1,242,689 Kr., heraf faste Ejendomme 1,000,413 Kr. Gæld 786,880 Kr.⁷⁾ —

Til Sammenligning med de sidste Aaringer af 1920'erne skal anføres Udtog af Viby Sogns Budget for 1941—42. Vi tager Udgifterne først, de betinger Skatteudskrivningens Størrelse, og gør opmærksom paa, at Tallene i Parentes er det tilsvarende Beløb fra Budgettet 1940—41.

Offentlig Forsorg Kr. 300,900 (285,950). Fra dette Beløb fradrages Refusioner, Statstilskud og Tilskud fra Udligningsfond for ialt Kr. 90,118 (108,587), hvorefter Nettobeløbet, der skal paalignes Skatteyderne, bliver 210,782 (177,363). Udgifter til Folkeforsikring, der om-

⁶⁾ Tallene fra Rosenvangskvarteret er hentet fra et Jubilæumsblad, der udkom 29. Oktober 1926 i Anledning af Kvarterets 25 Aars Jubilæum. Bladet, der bar Titlen: „Rosenvang“, er fuld af nyttige Oplysninger om Kvarterets Historie i de første 25 Aar.

⁷⁾ Danmarks kommunale Forvaltning, Aarhus Amt (1930), 73.

fatter Sygeforsikring, Invaliderende, Aldersrente og Alderdomshjemmet, ansættes til Kr. 106,725 (94,288), Tilskud til Sygekassen Kr. 14,000 (13,700), Aarhus tekniske Skole Kr. 9300 (9300), Biblioteket Kr. 2400 (1600), Udflugt for Gamle Kr. 800 (800), Arbejdernes Oplysningsudvalg Kr. 400 (400), Arbejdernes Fællesorganisation Kr. 500 (500), Skolevæsenet Kr. 139,208 (127,380), hvortil kommer Renter og Afdrag paa Laan paa Skolevæsenet Kr. 35,440 (36,554), Vejevæsenet Kr. 96,500 (126,500), Vejevæsenet beregner i dette Aar intet til nye Veje eller Kloakanlæg, men i Beløbet regnes med Kr. 55,000 (77,000) til Grundforbedringer og Vedligeholdelse af Gader og Veje, Kr. 18,000 til faste Lønninger, Snekastning Kr. 6000 (5000), Gadebelysning Kr. 6000 (12,000) og Andel i Privatbanernes Underskud Kr. 500 (500). Til Bestyrelsesudgifter, Kontorpersonale, Lokaler, Annoncer, Revision o. l. afsættes Kr. 77,700 (71,150), andre Udgifter Kr. 56,050 (56,078). Naar disse og andre Udgifter, som ikke er medtaget her, er udrede, regner man med at slutte dette Regnskabsaar med en Kassebeholdning paa Kr. 360,000 (310,000). Man agter altsaa at oparbejde en større Kassebeholdning for at have likvid Kapital i paakommende Tilfælde.

Paa Indtægtssiden opføres foruden den ovennævnte Kassebeholdning paa Kr. 310,000, Indbetaling af Skatterestance Kr. 31,000 (40,000), Indtægter af Kapital og Ejendomme Kr. 23,900 (21,900), Forbrug af Aktiver Kr. 41,000 (63,362), Optagelse af Laan Kr. 100,000 til Administrationsbygning. (Dette Beløb kommer naturligvis kun til at berøre Skatteyderne efterhaanden). Andre Indtægter er Motorafgiften Kr. 77,000 (108,000), Hundeaafgiften Kr. 3000 (3500) og „Andre Indtægter“ sættes til 96,662 (120,562).

Ialt anslaaes *Kommunens Udgifter* i Regnskabsaaet 1. April 1941—31. Marts 1942 til Kr. 1,441,700 (1,385,384) og *Indtægterne* til Kr. 610,462 (591,324). For at udligne dette Beløb, skal der udskrives i Skat Kr. 831,238 (794,060) eller Kr. 37,178 mere end sidste Aar.

De paaignede Skatter fordeler sig med Kr. 3000 (2500) til Erhvervs-skat, Kr. 4000 (4000) til Aktieselskabsskat, Kr. 87,010 (82,664) til Grundskyld, Kr. 118,049,50 (113,226) til Ejendomsskyld, 4000 Kr. (4000) til Grundstigningsskyld, Kr. 615,178,50 (587,670) til personlig Skat.

*

Endelig skal nævnes, at Kommunens *Indbyggerantal* 5. November 1941 var: 7959 Personer. Antallet af *Beboelsesejendomme* var ca. 1430. Antal *Skatteydere* 1. April 1941: 3733. Den samlede skattepligtige Indtægt pr. 1. April 1941 var 7,092,443 Kr.

Med Fremførelsen af ovennævnte Tal er vi kommet til Vejs Ende med vor lange Vandring. Vi har paa vor Færd gennem Viby Sogns Historie navnlig dvælet ved, hvad der har fundet Sted af Fremskridt og Begivenheder i det sidste Aarhundrede. Og som vi har set, har Sognet i dette Tidsrum været udsat for store Ændringer. Kun Landsognene i Københavns Nærhed har gennemgaaet en Udvikling fra Landsby til Købstad, der har været mere gennemgribende end den Udvikling, Viby har været undergivet i Tiden 1842—1942.

Omkring den lille Bondeby i Sødalen er i Nutiden vokset en moderne Forretningsby op. Villakvarterer er skudt frem i det skønne Landskab, og et af Danmarks største Fabrikskomplekser har Viby Sogn haft det Held at faa indenfor sine Grænser. — Kun hist og her i *Viby* og *Nordby* ser man enkelte gamle Huse. Moderne Bygninger er ellers overalt dominerende. Udparcelleringen af de gamle Vibygaardes Marker til Villabebyggelser skrider støt fremad. Gaard efter Gaard bliver opslugt, saaledes bl. a. Fredensgaard, hvis resterende Jorder Kommunen har købt og er i Færd med at sælge til Udstykning. Saa kan mange flere faa Glæde af det smukke *Fredensvangskvarter*, hvorfra der er Udsigt over Aarhusbugten, Aarhus og Aarhusda'en. Tager man ud paa Sognets Marker, vil man snart med P. Bach i Aarhus Amtstidende 6. Januar 1942 opdage, at ogsaa Storbyens Nærhed præger Arbejdet her. Adskillige Landbrug tager mere *Gartneri* op, og mange tidligere Landbrug er nu rene Gartnerier. Gaar man fra Kvindeoptagelseshjemmet „Sichar“ hen til Hovedvej 10, staar man paa *Ravnsbjergbakken*, hvor man har en storslaet Udsigt over hele Viby Sogn, hvor de mange Huse trapper sig op for at ende med Aarhus og dens mange smukke Taarne som Baggrund. Set herfra danner det altsammen et sammenhængende Hele. Til Højre rager F. D. B.s enorme Fabrik anlæg op, og foran dette grupperer sig det store *Alderslystkvarter* med Gaderne Monradsvej, Bernstorffsvej og Reventlowsvej som de største. Kvarteret illustrerer tydeligere end mange Ord, hvad Fabrikkerne betyder for Kommunen, da saa godt som alle de mange Villaer, Kvarteret bestaar af, er opført af Fabrikens Arbejdere og Funktionærer. —

NAVNEREGISTER

- Aaby, 8, 10, 11, 26, 192, 204, 216, 219, 226, 227, 230.
- Aarhus, 7—13, 20, 21, 23, 24, 26, 28, 36, 38, 39, 45, 48, 49, 54, 56, 74, 76, 79, 80—84, 86, 89, 91, 100, 103—116, 121, 123, 125, 128, 131—32, 140, 144, 149, 171, 173—74, 176—78, 180, 183, 185—89, 192, 195—96, 216—17, 221—22, 230, 238, 247—48, 250, 261, 267—68, 271—74, 278.
- Aarhusgaard, 46, 73, 74, 82, 83.
- Adslev, 105, 109.
- Alderslyst, 28, 166, 168, 242, 278.
- Aldrup, 83, 105, 122.
- Andersen, Morten, 82.
- Andreasen, K. M. B., 135—37.
- Asholt, Ole P., 134, 135, 165, 167, 234, 267.
- Battrup, 159, 160.
- Beder, 75.
- Bering, Jens Andersen, 128, 140.
- Berntsen, Klaus, 245.
- Birkelund, Palle, 210, 212.
- Bjørnbak, Alfred, 178.
- Bjørnbak, Lars, 7, 71, 109, 118, 128—31, 140—51, 160—62, 174—77, 179, 183, 193—98, 206, 210, 212, 213, 244, 245.
- Bjørnbak, Viggo, 69, 130, 146, 151, 162, 176—79, 186, 192, 194, 222, 232.
- Blegind, 83.
- Bodenhoff, Ernst, 199.
- Bojsen, Emil, 182.
- Borum, 106.
- Brabrand, 8, 9, 10, 12, 13, 24, 27, 117, 206, 215, 221, 229, 230, 242, 249.
- Brammer, Chr. G. H., 110—11, 161.
- Brandt, J., 234, 267.
- Brochdorff, S., 129, 141—43.
- Bryske, Carl, 46.
- Bækken, 94, 95, 213, 244.
- Bødker, Jens, 55.
- Charisius, Chr., 52, 55, 59, 60.
- Charisius, Constantin Aug., 55, 57, 59, 104, 105.
- Charisius, H. Fædder, 107.
- Christensen, H., 237, 240, 267.
- Christensen, Hagbarth, 250.
- Christensen, N. Chr., 31, 130—32.
- Christensen, R., 249, 250.
- Colding-Jørgensen, Chr., 251.
- Constantinsborg, 52, 53, 55, 57, 58, 59, 104, 107, 117, 122.

- Ditzel, Else, 230.
 Drasbjerg, 95.
 Dødeaa, 8, 9, 11, 27, 117, 221, 242, 244.
 Enemark, Hans, 159, 171, 184, 192.
 Eskelund, 11, 19, 24, 28.
 Eskildsen, Jacob, 160—62.
 Eskildsen, Niels, 182.
 Fiskerhuset, 11, 20.
 Fredensgaard, 23, 191—92, 278.
 Fredensvang, 168, 223, 241, 278.
 Frederiksbjerg, 29, 72, 161, 271.
 Frydenlund, 48.
 Galt, Peder Ebbesen, 73.
 Gede, C. E., 49, 111—13.
 Gellerup, 88.
 Gersdorff, Chr. A., 52, 56.
 Gersdorff, Chr. R. Ph., 42, 43, 51, 52, 55, 56, 59, 61, 64, 105, 124.
 Granild, Niels, 11, 35, 42, 48, 52, 109, 112, 114, 116—20, 194, 227, 230, 244.
 Gravesen, Søren, 201.
 Grundfør, Julius, 118—19.
 Grønborg, Peder, 262—64.
 Gundestrup Mose, 213, 244.
 Güldenchrone, Fr. J. Chr., 56, 60.
 Gødesen, Jens, 76, 82.
 Hammelbanen, 117.
 Hansen, H. P., 161, 173, 175—77, 231—32, 244.
 Hansen, N. K., 204—05.
 Harlev, 34.
 Haugsted, Ejler, 19—21, 33, 35.
 Havreballegaard, 52, 82, 84.
 Heide, Niels Hansen, 59, 62, 67, 68, 104.
 Heilskov, Chr., 51, 75, 78, 80, 86.
 Holme, 10, 29, 58, 59, 61, 66, 83, 88, 104, 109, 206, 217, 218, 219, 221, 267, 270.
 Hotel Viby, 211, 212.
 Hvinholmskilden, 35, 36.
 Hygom, Peder, 104, 122.
 Hæde, Morten Andersen, 46, 47, 48, 52, 74, 75, 76.
 Højbjerg, 192, 221, 270.
 Høskov, Viby, 9, 11, 21, 24, 27, 29, 185, 221, 241.
 Ingerslev, 97, 107, 159, 160, 202, 218, 225.
 Ingerslev, C. P. R., 56, 142—43, 159—60, 171—72, 184, 192, 219, 225, 246—47.
 Ingerslev, H. P., 56, 156, 160—62, 172—76, 202, 272.
 Jacobsen, Mikkel, 162, 179, 180, 192, 197, 212, 214, 232, 269.
 Jensen, Anton Kr., 163, 166, 167, 187, 188, 192, 201, 212, 236.
 Jensen, Bertel, 28, 151, 212, 245, 250.
 Jensen, Hans, 143, 149, 150, 175, 180, 194, 197.
 Jensen, Jens, 247.
 Jensen, K. H., 236, 237, 241.

Jensen, N. Kjær, 250.
Jensen, Søren, 48.
Jessen, Mathias Chr., 104.
Juil, Jens, 7, 139, 164—69, 190—
93, 223, 234, 237, 240, 242, 244.
Jürgensen, E. Gramstrup, 270.
Jærgaarden, 128.

Kirkegaard, Gammel-, 31.
Kirkeskoven, 55, 58—62, 81, 88.
Klitgaard, Carl, 263.
Knudsen, Regnar, 25.
Knuth, Louise, 60.
Kolding, Peder Jensen, 45, 66.
Kolt, 49, 99, 101, 190.
Kongsbakken, 31.
Kongsgaard, 28—33, 35, 58, 90—
95, 134, 245.
Kongsvang, 28, 32, 50, 163, 164,
166—68, 179, 188—89, 198, 216,
221, 237, 241, 248, 250, 251, 273.
Krarup-Hansen, N., 115—16.
Kristensen, E. Tang, 31, 35, 38,
109.

Lagesen, Hans C. P., 60, 61, 104.
Langenæs, 20.
Larsen, Charles, 262, 264.
Larsen, Jens, 7, 137, 164—68, 203
—05, 215, 216, 240.
Larsen-Ledet, L., 139, 164, 197—99,
215.
Lassen, Lyder, 58, 93, 103.
Lasson, Peder Tøgersen, 55, 57.

Leth Espensen, Chr., 69, 162—63,
176, 193—94, 197, 226, 227, 248,
275.
Lind, Jenny, 112.
Lindenou, Laurids, 58.
Loft, S. P., 161, 187, 194—97, 212,
214, 226, 229, 269.
Louisenhøj, 37, 128, 199.
Louisenlund, 60.
Lundsbjerg, 11.
Lundshøj, 22, 24.
Lyngbygaard, 171, 175.
Lystager, Hialmar, 251.
Löffgreen, K. G., 157, 163, 164,
166, 169, 188, 189, 237.
Løring, Niels, 54, 73.

Maarslet, 96, 104, 105.
Magdalenemøllen, 246—48.
Mariager, Jens Lauritsen, 21, 30,
33, 52, 58, 59, 61, 66, 73, 75—
88, 91, 93, 97, 98.
Marselis, Constantin, 47, 54, 55,
63, 89, 94, 98.
Marselis, Gabriel, 47, 54, 57, 82,
87, 97.
Marselisborg, 7, 8, 20, 21, 28, 37,
39, 45, 48, 54—60, 64, 105, 107,
121, 124, 143, 156, 159, 171, 172,
187, 199, 202, 246, 247, 272, 273.
Mehl, Jens Kragballe, 107, 108.
Mogensen, Hans, 249, 250.
Mogensen, Svend, 73, 74.
Müller, Fr. Gotth., 199.
Müller, Peder Aaboe, 70, 71, 105,
106.

- Mølle Borup, 57.
Møller, N. L., 12, 152, 162, 181,
182, 192, 212.
Mørk Hansen, S., 117, 151.
- Nielsen, Hans Kr., 261.
Nielsen, Jørgen, 163, 170, 182,
183—86, 192, 266.
Nielsen, N. K., 250.
Nielsen, N. P., 163—67, 169, 186,
187, 192, 201, 212, 236, 237, 240,
269.
Nils, Hellig-, 34—40.
Nordby, 27, 29, 35, 214, 215, 219.
Nørregård, Jens, 183.
- Olesen, Holger, 133, 135, 153, 154.
Olsen, Hans Chr., 132, 133, 137,
152, 153, 163.
Onsholt, 28, 187, 188.
Ormslev, 99, 101, 217.
- Pedersen, Axel Peder, 119.
Pedersen, Regnar, 133, 134, 137,
138.
Pries, C., 60.
- Rasmussen, Jens, 48.
Rasmussen, Thøger, 133—34.
Ravnholt, 88, 159, 160.
Ravnshøj, 10, 28, 29, 241, 278.
Rhuman, Hans, 81, 82.
Rohde, Chr. E., 32, 236, 237, 240.
Rodsteen, Peter, 55, 59.
- Rosenvang, 28, 29, 163, 166, 168,
189, 216, 223, 238, 241, 273, 275,
276.
Rosenvang Skole, 136—39.
Rosenvænget, 28, 168, 189, 238,
241, 275.
Rothe, H., 56.
Rud, Gustav, 19, 20, 22, 30, 35.
Rugholm, 11—14, 18, 19.
Ry, 248, 249.
- Sakse, 30, 32.
Schiøtz, R. G., 124.
Schrøder, H. C., 48, 153, 163—69,
189, 190, 201, 234, 236, 266.
Sejr, Emanuel, 36.
Sichar, 113, 183, 229, 230.
Skiddenkjær, 214.
Skou, H. P., 130, 133, 162, 232.
Skovdal, 20, 214, 223.
Skriver, Anders, 73, 74, 82.
Solbjerg, 107, 159, 160.
Sonne, H. O., 263.
Spentrup, Niels, 83.
Stauning, Chr. N., 68, 105.
Stautrup, 11, 27, 128, 192, 226.
Steenberg, Jacob, 69, 108, 109, 110,
112, 124, 143, 159, 160.
Stenkildegaard, 179—80, 214.
Strandvejen, 36—40.
Suhr, Bernt C., 103—04.
Søgaard, 22.
Sørensen, M., 239, 240.
Sørensen, Peder, 169, 201.
Sørensen, Rasmus, 161.

Tander, 107, 159.
Terp, se Viby.
Thestrup, J., 269.
Thomsen, H., 269.
Tingskovkro, 160, 202.
Tiset, 8, 57, 71, 72, 74, 76, 77, 81—
87, 94, 97, 103—110, 121—24, 159
—61, 171, 172, 192, 202, 225, 246.
Tovsgaard, 175.
Tranbjerg, 217, 218, 222, 250.
Tyrseng, 28, 221, 242.

Wegner, Hans, 251.
Weis, A. S., 246, 247.
Winther, Ole, 68, 104, 105.
Wissenberg, Maja, 227.
Wolf, C. P. E., 113—14, 117.
Wormslev, Niels, 71, 73, 106—
108.

Viby, 1—278.

Viby Højskole, 71, 107, 117, 129,
144—52, 175, 177, 178, 181, 183,
186, 188, 193, 245.

Viby Høskov, se Høskov.

Viby Kirke, 8, 27, 31, 32, 41—66,
81, 83, 87, 93.

Viby Præstegaard, 81, 83, 84, 86,
87, 88, 93, 96, 100, 176, 202.

Viby Terp 8, 10, 24, 26, 27, 29, 65,
131, 143, 159—67, 186, 206, 214,
224, 225, 233, 237, 242, 269, 273,
276.

Viby, Chr. Jensen, 58, 59, 76, 84,
86—102, 121.

Vibygaard, 275, 276.

Vilhelmsborg, 88.

Voigt, Fr., 164, 165, 166, 167, 212,
262, 266.

Værn, Rasmus, 66.

Væverlund, 22.

Zinn, J. C., 114—15, 152.

Østergaard, N. P., 143, 148, 149.

SAGREGISTER

- Aarsomsætning, 260—61.
Affaldspladser, 20.
Afholdssagen, 199.
Alderdomshjem, 227, 228, 245.
Andenlærere, 129—134.
Anlæg, 227—28, 244—45.
Annekspræstegaard, 72, 97, 98.
Arealer, 8, 272, 276.
Auktion, 100.
Avlsredskaber, 100, 101.
- Badeanstalt, 240—41.
Banker, 269—70.
Bebyggelse, 25.
Bibliotek, 152—54.
Birkedommers Gaard, 67.
Biveje, 28.
Bogtrykkeri, 250, 251.
Boligkvarter, 273.
Brabrandfundet, 12—19.
Branddam, 65, 128, 213—15.
Brandvæsen, 69, 213—16.
Brugsforening, 252—67.
Butikshandel, 267—68.
Byggeplan, 66, 71.
Bygninger, 83.
Byhuset, 211, 224, 226.
Bysmed, 209—12, 215.
- Bypark, 227—28, 244—45.
Bystævne, 89, 90, 93.
Bæverskelet, 11.
Bøger, 101.
Børneantal i Skoler, 124, 129, 134, 136, 137.
- Cementvarefabrik, 250.
- Degne, 121—32, 140—51.
Degnebolig, 121, 124.
Degnejord, 244.
Degneløn, 121, 123—24, 128, 140.
Degnevise, 125—27.
Domkirkespir, 106.
- Egetræ, 245.
Elektricitetsværk, 237—40.
Enkepension, 72, 77, 80, 87.
Enkesæde, 70, 71, 107, 148.
Epitafium, 84.
- Fabrikker, 246—65, 278.
Fattiggaard, 176, 192—93, 203, 226—27.
Fattighuse, 211, 224—26.
Fattigvæsen, 155, 174—75, 184, 224—28, 248.
Fiskeredskaber, 16.

- Folkelig Forsamlingsbygning, 195, 196.
 Forretninger, 266—69.
 Forsamlingshus, 212.
 Forte, 96, 206.
 Friskole, 131, 132.
- Gaardantal, 77, 82, 83, 93, 271, 273.
 Gadejord, 206—07, 226.
 Gadekær, 214.
 Gadelygter, 236.
 Gader, 28, 29, 219—223.
 Gadenavne, 29.
 Gartnerier, 183, 268, 278.
 Gasværk, 235—37.
 Geologi, 9—11.
 Grandelav, 206—12, 225—26.
 Gravkælder, 52.
 Gravminder, 51—52, 75, 78, 79, 80, 84, 85, 86.
 Gudenaakultur, 19.
- Helgenlegende, 34, 35.
 Helligbrøde, 97.
 Helligkilde, 31, 34—40.
 Henrettelse, 80.
 Hjælpelærere, 130, 147.
 Hundeskat, 181.
 Husgeraad, 122.
 Husmandsforening, 183.
 Højnavne, 10, 21, 23, 24.
 Høkerforretning, 267.
 Hørskætteri, 264, 265.
 Høstudbytte, 91, 92.
- Ildebrand, 67—69.
 Indbo, 100—02.
 Indbyggertal, 8, 28, 186, 271, 273—77.
 Indlemmelse, 271, 272.
 Industrivirksomheder, 246—65.
 Inventar, 122.
 Istid, 9—11.
- Jagtbytte, 17.
 Jernalderfund, 21, 22.
 Jernbaner, 222—23.
 Jernbaneanlæg, 117.
 Jordhøje, 21, 23.
 Jubilæumsbilleder, 168, 169.
 Jurisdiktion, 8.
 Jyndovn, 21.
- Kapel, 31.
 Kastetræ, 16, 17.
 Katolske Levn, 30, 31.
 Kirkebakken, 29.
 Kirkebeskrivelse, 41—53, 62—66.
 Kirkebladet, 118.
 Kirkeejere, 53—56.
 Kirkegaver, 48, 49.
 Kirkeindtægter, 56—58, 61—62, 83.
 Kirkejorder, 58—61.
 Kirkelam, 56, 57.
 Kirkesal, 70, 118.
 Kirkeskib, 48.
 Kirkesyn, 62—66, 69.
 Kloakker, 221.
 Kommunalbestyrelse, 155—158.

Kommunale Arbejder, 191—92.
Kommuneregnskab, 276, 277.
Kongemøde, 30.
Kreaturhold, 100.
Kvindernes Eg, 213, 245.
Kyndelmissegilde, 206, 207, 210,
212, 225.
Køkkenmødding, 24.

Landsbyanlæg, 26.
Legater, 138, 196, 227—28.
Lejligheder, 273.
Lerkar, 15, 16.
Ligkapel, 53.
Lovgivning, 174.
Læge, 267.
Lærere, 134—38.
Lærerinder, 131—38.

Margarinefabrik, 252—53, 260.
Marknavne, 27.
Menighedsraad, 119, 120.
Menneskeknogler, 17.
Mindesmærker, 150, 263.
Mindetavle, 51, 52.
Morænelandskab, 10, 11.
Musik, 108, 109, 112, 116.
Møbler, 100, 101.
Møller, 246—48.

Offentlighed, 172.
Offer, 72, 77, 78, 123.
Oldermand, 205—12.
Oldfund, 12—24.
Optagelseshjem, 229—30 .

Papvarefabrik, 250.
Planmøbel, 251.
Pløjning, 94, 95.
Polakker, 82—84.
Politisk Stemmefordeling, 167, 170.
Pollenundersøgelser, 18.
Postkontor, 192.
Processer, 88—96.
Provstegæsteri, 56, 57, 107.
Præst i Slagsmaal, 94—96.
Præstegaard, 66—72, 77.
Præsteindtægter, 66, 71, 72, 77.
Præster, 73—119.

Rebfabrik, 256—58, 261.
Rensningsanlæg, 242—43.
Rugbrødsfabrik, 248.

Sagn, 30—36, 109.
Salmer, 80.
Sennepsfabrik, 256.
Skat, 274—77.
Skeletfund, 35.
Skifte, 122.
Skole, 66.
Skolebygninger, 32, 33, 61, 122—
24, 128—29, 134, 136, 244.
Skolekommission, 139.
Skolevæsen, 121—39, 140—44, 156.
Skorstensfejer, 221.
Slotsbanke, 32, 33.
Smaaredsel, 72.

Smedekontrakt, 209—12.
Socialloven, 227.
Sogneadskillelse, 110, 161.
Sognearkiv, 203—04.
Sognefogeder, 200, 201.
Sogneforstanderskab, 156.
Sogneraadsformænd, 161, 171—92.
Sogneraadsmedlemmer, 159—70.
Sogneraadslokale, 202—04, 211.
Sportsplads, 138.
Sporvogne, 223.
Sprøjte, 215.
Statistik, 271—78.
Stednavne, 8—11, 21—29, 35.
Stenalderredskaber, 14—20.
Stenhus, 35.
Storstensgrave, 21.
Sundhedsvedtægt, 221.
Sygdom, smitsom, 89.
Sygekasse, 231—34.
Sysseltingsted, 217.
Sæbefabrik, 252—55.

Tiende, 71, 72, 77, 78, 91, 92, 93.
Ting, 93.
Toftejord, 98.
Traadvarefabrik, 251.
Trafikvæsen, 217—23.
Trambusser, 223.
Træfning, 247.
Træskofabrik, 248—49.
Tællestok, 91.
Tøj, 101.
Udsigt, 230, 278.
Vandværker, 241—42, 258.
Vedtægt, 206—08.
Vejanlæg, 35.
Veje, 28, 29, 217—23.
Vejlængder, 28.
Vers, 68, 75, 78.
Versdigting, 98, 99.
Villanavne, 29.
Voldsted, 31—33.
Vælgerantal, 167.

EFTERSKRIFT

En dybfølt Tak bringes *Viby Kommune* og Institutioner i Kommunen, der har bekostet denne Bogs Udgivelse.

En ærbødig Tak bringes *Carlsbergfondet*, der understøtter mine Studier.

Brabrand, 28. November 1942.

August F. Schmidt.

